

EIROPAS SAVIENĪBAS
TIESA

Daudzvalodu ceļojuma piezīmes

Camille de Toledo

Stefan Tafrov

José Antonio Pascual

Tomáš Duběda

Anne Lise Kjær

Isolde Burr-Haase

Dr. Eva Vetter

Marina Kaljurand

Nikiforos Diamandouros

Christos Artemidis

Roberta Metsola

Barbara Cassin

Jean-Claude Wiwinius

Michael D. Higgins

Marin Mrčela

Prof. Dr. Barbara Pozzo

Prof. *Dr. iur.* Sanita Osipova

Prof. Dr. Danutė Jočienė

Réka Somssich

Tonio Borg

Prof. Dr. J. W. van de Gronden

Prof. Dr. Jan Wouters

Katarzyna Kłosińska

Ana Maria Guerra Martins

Radu Paraschivescu

Stanislav Vallo

Prof. Dr. Rajko Knez

Heikki E. S. Mattila

Stig Strömholm

Daudzvalodu ceļojuma piezīmes

Ja reiz ziemas naktī ceļinieks...

Kamils de Toledo 9

Daudzvalodība jeb Mans ceļš uz brīvību un Eiropu

Stefans Tafrovs 23

Filologa pārdomas par daudzvalodību

Hosē Antonio Paskuals 32

Juristi lingvisti Eiropas Savienības Tiesā un tiesu tulkotāji Čehijas Republikā – divas dažādas pasaules?

Tomāšs Dubeda 42

Savienības tiesību interpretācija Dānijas tiesās: valodu atšķirības nav uzmanības centrā

Anne Līse Kēra 51

Oficiālā daudzvalodība – politisks jautājums jau no paša sākuma

Izolde Burra-Hāze 60

“Molengue” sango valodā nozīmē ‘acuraugs’

Prof. Dr. Eva Fetere 73

Igauņu valoda Eiropas Savienībā no Eiropas Parlamenta deputātes perspektīvas

Marina Kaljuranda 82

Daudzvalodība: pilsoņa perspektīva

Nikifors Diamandurs 88

Runa par daudzvalodību

Hristis Artemidis 97

Daudzvalodība: vienotības izpausme daudzveidībā

Roberta Metsola 102

“Vairāk nekā viena valoda”

Barbara Kasēna 105

Daudzvalodība Luksemburgas tiesās

Žans Klods Vivinius 113

Īru valoda Eiropā

Maikls D. Higinss 125

Par daudzvalodības nozīmi tiesībās

Marins Mrčela 131

Dzīves daudzvalodība

Prof. Dr. Barbara Poco 140

Latviešu valoda un daudzvalodība Latvijā

Prof. Dr. iur. Sanita Osipova 147

**Valsts valoda un ar tās statusu saistīto konstitucionālo garantiju interpretācija
Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas judikatūrā**

Prof. Dr. Danute Jočiene 154

Savienības daudzvalodīgās tiesības Ungārijas judikatūrā

Rēka Šomšiča 168

Daudzvalodība un mazās valstis

Tonio Borgs 178

Eiropas tiesības polderī: holandiešu valoda kā adapteris

Prof. Dr. J. V. van de Grondens 183

Daudzvalodības nozīme nākotnes Eiropas universitātē

Prof. Dr. Jans Vouters 192

Cik valodu, tik pasauli

Katažina Klošiņska 201

Daudzvalodība – augstskolas pasniedzējas un tiesneses liecība

Ana Marija Gerra Martinsa 208

Interpretare humanum est

Radu Paraskivesku 212

Daudzvalodība

Stanislavs Vallo 217

Pieredze un pārdomas par institucionālo daudzvalodību Eiropas Savienībā

Prof. Dr. Rajko Knezs 221

Daudzvalodība un ziemeļvalstu juridiskā sadarbība

Heiki E. S. Matila 229

Valoda ver daudzas durvis

Stīgs Stremholms 241

Piezīmes

Ja reiz ziemas naktī ceļinieks...

— Kamils de Toledo

Kamils de Toledo (*Camille de Toledo*) ir rakstnieks, salīdzinošās literatūrzinātnes doktors. Pasniedz *École nationale supérieure des arts visuels de La Cambre (ENSAV; La Cambre)* Briselē, Mūsdienu literatūras darbnīcā un *Université d'Aix-Marseille* (Eksas-Marseļas Universitāte). Sarakstījis tostarp *Le Hêtre et le Bouleau, essai sur la tristesse européenne* (2009), *Vies potentielles* (2010), *L'Inquiétude d'être au monde* (2012), *Le livre de la faim et de la soif* (2017). Studējis vēsturi, tiesību zinātnes, politikas zinātni un literatūru. 2004. gadā saņēmis *Villa Médicis* stipendiju. 2008. gadā nodibinājis *Société européenne des auteurs* (Eiropas Autoru biedrība), lai veicinātu "tulkojumu kā valodu". 2012. gadā pēc brāļa, mātes un tēva nāves pārceļas uz Berlīni. Veltīdamies dabas elementu juridiskajai atzīšanai, vadījis procesu, kurā tika izveidotas tā sauktās "Luāras upes parlamenta uzklaušanās sēdes" jeb *Auditions pour un parlement de Loire* (2019–2020) ar Mākslas un pilsētplānošanas centru, kurā radās *Le fleuve qui voulait écrire* – vēstījums, ko viņš dēvē par "le soulèvement légal de la Terre" jeb "Zemes tiesisko dumpi". Viņa jaunākais romāns *Thésée, sa vie nouvelle*, kas 2020. gadā izdots izdevniecībā *Verdier*, saņēmis *Académie française* (Franču akadēmija) radošās rakstniecības balvu un Franca Hesela (*Franz Hessel*) balvu.

Ja reiz ziemas naktī ceļinieks...

Šādi sākas Italo Kalvīno (*Italo Calvino*) slavenā līkloču grāmata, kas pilnībā sastāv no aizsākumiem; bet šādi arī es pirmo reizi ieraudzīju Eiropas Savienības Tiesu, tās augstos paralēlos torņus – divus zeltainus un vienu melnu, vēlīnas ziemas miglānā naktī. Un, atskatoties uz šo apmeklējumu, man nāk prātā doma, ka, iespējams, tieši no šīs vietas mums jāatsāk ceļš, ja mēs vēl ticam, ja vēl vēlamies ticēt Eiropai. *Ja reiz ziemas naktī...* mēs visi kopā atrodamies iepretim jautājumam, ko uzdod šī miglānā ainava Luksemburgā un šī iespaidīgā būve:

Kā apveltīt Eiropu ar likumu, vienotu, kopīgu visās valodās?

Kā no visām valodām, dažādām uztverēm, ko tās nes līdzī, izveidot vienotu dzīvi no Skandināvijas virsotnēm līdz Vidusjūras izžuvušajiem un akmeņainajiem līčīšiem?

Vai bez kopīga horizonta būs iespējams atjaunot *tuvināšanās vēlmi*?

*

Ir 2019. gada rudens, pagājuši daži mēneši pēc parlamenta vēlēšanām, diena, kad Berlīne, pilsēta, kurā esmu radis patvērumu, svin Mūra sagraušanu. Jau kopš pavasara zinu, ka pareģotais destruktīvais nacionālisma un populisma vilnis Francijā, Ungārijā, Itālijā, Spānijā, Polijā... nav aizslaucījis it visu. Eiropa pretojas. Tomēr – kā saredzu un sadzirdu – ikviens, no deputātiem līdz pat Komisijas ģenerāldirektorātiem, apzinās, ka kuģim ir

sūce; senais miera projekts ir zaudējis jaudu. *European dreamers* sirdis ir smagnējas, un visi zina, ka briesmas tepat ir, ka tās mūs nekad vairs nepametīs.

Laipni lūgti Eiropas Savienības Tiesā!

Eiropa ir pavecs sapnis, kuru mēs vēlētos padarīt jauneklīgāku. Taču kā? Pēckara gadu vēlme pēc miera, rekonstrukcijas nepieciešamība jau sen ir mazinājusies. Eiropas elpa ir noturējusies līdz astoņdesmito gadu beigām, pateicoties dažu valstu vadītāju diženajai balsij. Tie bija skaistie laiki, kad Francija griezās draudzīgā dejas virpulī ar Vāciju. Divdesmitā gadsimta beigās cerība pat uzplauka no jauna, kad krita Berlīnes mūris. *Vēlme pēc Eiropas* šķita iedegusies no jauna, bet kā jauna zīme tai pretstatā – Balkānu kari, brāļi, kas atkal sākuši nogalināt cits citu. Lai to atminētos, jānoskatās Teo Angelopula (*Theo Angelopoulos*) filma *Ulisa skatiens*: šā kontinenta neskaidrā varmācība, kad to pārņem nāciju neprāts... Taču, neraugoties uz šīm cerībām – 1989. gadu – un šiem brīdinājumiem – karu bijušajā Dienvidslāvijā –, pirmā Eiropas elpa apsīka. Šodien *atmiņu lira* vairs nedarbojas. Simbolu laiks – Villijs Brants (*Willy Brandt*) nometies ceļos pie Varšavas geto, Miterāns – Kols, skaistās runas par samierināšanu... – viss pagājis. Kaut kas ir jārada no jauna, bet kas?

Ienākot lielajā tiesas sēžu zālē...

Mani pārņēma īpašas izjūtas, ienākot Tiesas lielajā sēžu zālē, zem centrālās lustras caurspīdīgā plīvura, kad ieraudzīju augsti godājamos tiesnešus ieņemam vietas, viņus,

kas nākuši no visiem četriem Eiropas stūriem un katrs prot četras piecas valodas. Jutos aizgrābts, visapkārt zālei ieraugot tulku kabīnes, kas kalpo tam, lai tiktu iztulkotas diskusijas, kuras norisinās Savienības dažādajās valodās. Man bija sajūta kā ieejot Bābelē, tādā Bābelē, kura stāvēja stabili, kura noturas... it kā es būtu nokļuvis otrpus spogulim, aiz saukļiem, aiz polemikas *pret* vai *par* Eiropu; tālu no allaž tik melīgās politikas. Apsēžoties aiz tulka kabīnes stikla, atcerējos studiju laikus, šo savādo līksmi, kas pārņem, pametot plāpīgo, juceklīgo *viedokļa* sfēru, lai pievērstos šai vienmuļajai, taisnajai jomai: Tiesībām.

“Vajadzētu uzaicināt uz šo Tiesu visus Eiropas skolēnus – es nodomāju –, visus nākamās paaugstinājumus, visus tos un tās, kas vēlas pēc iespējas labāk izprast, kādu piepūli prasa mūsu Eiropas teātris.”

Tiesību skatuve

Es saku *teātris*, jo Tiesa ir skatuve, uz kuras formāli, darbietilpīgi top *kopējās tiesības*, proti, šajā gadījumā Eiropas likumu vienveidīga interpretācija. Un uz šīs skatuves tiek izspēlēta domstarpību un saskaņas drāma, vienotības pūliņi un atšķirību nepieciešamība; tā ir *translation gaps* drāma, tīšu un netīšu pārpratumu drāma; kulturāla lepnuma centrā un administratīvas spītības centrālās drāma. Šai skatuvei kā teātrim ir ložas: biroji, kuros mērķtiecīgi, godprātīgi ikkatrs un ikkatra darbojas, lai no visiem valodu pāriem radītu kādu *comme-unité* jeb tādu kā kopību.

No Briseles mēs pazīstam pārrunu, kompromisu politikas pasauli, kurā izgaist *sadarbības gars*; kurā sadrūp zināma kopības ideja, kurā krīt simboli un principi; kurā no jauna apbruņojas nacionālais egoisms un kurā zeļ sāpīgs kauns. Es pašlaik domāju par glāvēlību, par vienaldzību, kas Vidusjūrā ļāvusi iet bojā tūkstošiem migrantu. Politika Eiropā bieži vien līdzinās slīkstošam kuģim; breksits ir tās zīmols, galēji labējo nākšana pie varas – tās simptoms, privāto un publisko interešu sajaukšanās – ēnas puse, un ārpolitikas vājums – vizītkarte. Tas viss rada sakāves iespaidu.

Taču iepretī tam ir šī rāmākā tiesību skatuve; un arī justīcijas pūles, lai tiktu ievēroti kopējie noteikumi; tā nu es atgriežos pie Eiropas Savienības Tiesas visnotaļ taisnajiem torņiem; paceļoties šajos torņos, no tiem caur ziemas miglu paveras skats uz senās pilsētas mūriem un Luksemburgas Lielhercogisti. Šeit nepieņem likumus, šeit rūpējas, lai tie tiktu piemēroti. Šeit mājā *likuma gars*. Kad ik dienas tiek izsmieti tik daudzi principi, ir lietderīgi par tiem atgādināt.

Likumu un valodu gars

Pastāv saikne, kas vieno Eiropas Savienības Tiesas darbu ar lielo Vēsturi; kas saista pūles *radīt vienotas tiesības* ar Eiropas projekta pastāvēšanas jēgu.

1945. gadā Sabiedrotie, sakāvuši nacismu, vēlas saprast, kā tiesāt pie atbildības saucamos vāciešus. Viņu atbilde ir Nirnbergas prāvas. Taču, lai notiesātu, ir jāpārvar valodu šķērslis; jārod rīki, kas ļautu īstenot *pārvalodīgu* procesu. Tiesneši ir angļi, franči, amerikāņi, krievi; lielākā

daļa pierādījumu – vācu valodā. Jātulko; un tiesas sēdēs liecinieku, upuru, apsūdzēto sacītais ir *reāllaikā* jāizsaka tiesnešu valodās. Līdz tam brīdim neviens tulks nebija veicis sinhrono tulkošanu. Sākotnēji daudzi speciālisti, kas pieaicināti stāties pretim šim izaicinājumam, saskaras ar cilvēcīgiem ierobežojumiem, ar nepārvaramu šķērsli, proti, cilvēks nespēj vienlaikus klausīties, tulkot un runāt. Taču šis izaicinājums tiek pārvarēts. Nirnbergā tiek radīta *iespējamība*, proti, *tulkošanas metode*, kas ļauj izkropļotā kontinentā panākt pārvalodīgu taisnīgumu.

Un šeit, šajā tulkojumu mezglā, starp valodām, šeit, kur savijas noziegumu vēsture, nāciju neprāts, “Eiropas pilsoņu karš”, kā to nodēvējis vēsturnieks Ernsts Nolte (*Ernst Nolte*), un nepieciešamība – pateicoties tulkojumam-kā-valodai – pārsniegt identitātes, lai *priestu tiesu*, dzimst Eiropa.

Lūk, ko saņēmusi mantojumā Eiropas Savienības Tiesa. Tulkošanas imperatīvs, lai varētu uz klausīt *likumu dažādās valodās*.

Eiropas realitāte, par kuru bieži neaizdomājas

Man vienmēr šķitis, ka šo Eiropas daudzvalodīgo realitāti mūsu politiskā elite mēdz nepamanīt. Nesaku, ka tā tiek ignorēta, taču tā nekad netiek pienācīgi ņemta vērā. Valodu jautājumam, *valodu kopības* jautājumam vajadzētu būt jaunās Eiropas izpratnes centrā: kā izveidot publisko telpu, kas aptver vairāk nekā 550 valodu kombināciju? Kā vienot pilsoņus, kurus šķir tik daudz idiomu un lingvistisko kodu?

Vairākkārtēja paplašināšanās ir radījusi ievērojamu *tulkošanas plūsmas* palielināšanos – un šeit, Tiesā, arī jaunus arhitektoniskus paplašinājumus –, un politiskā elite uz to atbildējusi trejādi: a) parasti tiek sniegta literāra atbilde, mobilizējot rakstniekus, lai tie slavinātu “poētisma” daudzveidību; b) vēl ir pragmatiskā atbilde, *business-friendly*, kad galu galā visi priecājas par angļu valodas triumfu – šo samierināšanos būtu varējis patraucēt breksits, izraisot automātisku *globish* kā Eiropas lietišķās *starpniekvalodas* norietu; c) un visbeidzot kopš 2000. gadu sākuma, un precīzāk – kopš tā sauktās “neirotulkošanas” metožu ienākšanas, ir arī tehniskā atbilde, daži optimistiem iztēlojoties, ka, izmantojot mākslīgo intelektu – algoritmisku tulkošanu, *machine-learning un semantiskos clouds* –, mums drīz vien būs iespēja runāt visās valodās.

Tomēr jautājums par tiesiskās un sabiedriskās telpas fragmentāciju *valodās* nekad nav skarts *politiski*. Visas un visi, kam bijusi iespēja slavināt vienotas Eiropas ideju, no Viktora Igo līdz mūsu dienām, par šo izaicinājumu nav bilduši ne vārda.

“Eiropas Savienotās Valstis”, sacīja dižais Viktors; “Taču kādā valodā?” es gribētu viņam piebilst. Kā salāgot šo *Savienības* jēdzienu ar lingvistisko un līdz ar to kulturālo, emocionālo, atmiņas *nesavienību*? Šķiet, neviens nevēlas šim jautājumam pievērsties tieši; jo tas piepeši liktu domāt par Eiropu no šo konfliktu, šo nesamierināmo pretrunu skatpunkta.

Eiropas Savienības Tiesas modelis

Apmeklējot Tiesu, iepazīstoties ar veidu, kā organizēti tās dienesti, varēju sacīt: un tomēr tieši no šejienes, no šīm milzīgajām *pūlēm iztulkot, lai padarītu saprotamu likuma būtību*, mums jāatsāk domāt par jaunu kopīgo horizontu. No modeļiem, kas šeit, Tiesā, izstrādāti *tulkošanas metožu* jomā, mēs varam izveidot nākotnes pilsonības koncepciju.

Jo, tieši izmantojot tulkošanu, – es sacīju – mēs varam mācīt nākamības bērniem Dažādības, Daudzveidības, Atšķirību politiku, kura mums vajadzīga vairāk nekā jebkad: nevis izmantojot morāli, kas svētdara Otru (Levins), nevis sekojot tuvināšanās vai vienotības, vai, kā varētu sacīt, *likteņu kopības* ilūzijām – vicinoties ar simboliem un Vēsturi...

Praktiskās iemaņas, Tiesas pieredze, veidojot kopīgus noteikumus dažādās valodās, mums ļauj domāt par:

- 1) *translatīvu pilsonību*, kas ir nemitīgā spriedzē starp daudzām lojalitātēm, minoritāšu un reģionālām kultūrām un plašākām nacionālām un eiropēiskām piederībām;
- 2) *translatīvu pilsonību*, ko saprotam kā pūliņus apvienot mūžam nevienojamo.

Lūk, Tiesas *pulsējošā sirds*, kuru ieraudzīju; tā, kuru ierauga, uzkāpjot torņos, šķērsojot galeriju, ejot gar bibliotēku... Šeit nav neviena cilvēka, neviena amata, kas nebūtu sagatavots šim izaicinājumam – kā tikt galā ar atšķirībām.

Divdesmit četras valodas. Savstarpēji neapvēršami pāri. Apspiežu valoda – franču. Starpniekvalodas – piemēram, angļu vai vācu. Tiesvedības valodas: potenciāli divdesmit četras. Spriedumu tulkošana, lai Eiropas judikatūra ieplūstu dažādajās valstu tiesību sistēmās. No visām kontinenta malām nākuši juristi lingvisti. Tās un tie, kas strādā ārstatā, ārpus Pils; tās un tie, kas pārbauda tulkojumu kvalitāti. Un, kad diskusijas nonāk tiesas sēdē, stafeti pārņem tulki; tiem ikreiz jāapgūst jauna semantiskā gamma. Un šis izdevums, kuru paņemu “DGD” – Daudzvalodības ģenerāldirekcijas – stāvā, no kura caur miglu var redzēt spraucamies sarkanu sauli, kas mierpilni ieslīd vakarpusē pār tuvējo laukumu, kuru apklājusi plāna sniega kārtiņa:

“Kad valstu advokāti ierodas aizstāvēties pret vienu vai otru Eiropas likumu, gadās, ka daži no viņiem runā pārlietu ātri. *Speakers* aizmirst, ka aiz šiem daudzajiem stikliem, kas ieskauj Tiesas zāli, atrodamies mēs, kas ņeram vārdus, lai tie tiktu sadzirdēti.”

Skrējiens, lai *savienotu valodas*, lai praktiski izveidotu sociālu un tiesisku telpu kopīgā valodā: rakstiskā un mutiskā tulkošana.

“Te ir maza podziņa, turpina mana sarunu biedre. Ja nospiež vienreiz, nekas nenotiek. Taču, ja citi tulki citās kabīnēs arī to nospiež, tad uz tiesneša rakstāmgalda sāk mirgot sarkana gaismiņa. Tad viņš zina, ka kabīnēs mēs vairs nespējam izsekot līdzi. Tādā gadījumā tiesnesis bieži vien lūdz runātāju runāt lēnāk. Šī sistēma tika izstrādāta Nirnbergas procesam.”

Tātad šeit ir viss, šajā steidzamības tiesvedībā: laiks, kas nepieciešams, lai *soļotu pretī kopīgam likumam*. Saprasties, labi saprasties. Runāt lēnāk, lai visas ausis visās valodās varētu sekmīgi iztulkot.

Lūk, Eiropas mācībstunda, kuru apgūst šeit, Tiesā.

Uz publisku telpu tulkošanā

Iepazīstoties ar dienestiem – *UPT* (Plānošana un līgumtulkojumi), *OAM* (Daudzvalodības palīglīdzekļi), *PCT* (Terminoloģijas projekti un koordinācija), uzzinot par cilvēkresursiem un tehnoloģijām, kas šeit tiek izmantotas, sāc sapņot, ka tie visi ir nodoti arī plašākas publikas rīcībā: lai tulkotu ne vien Savienības tiesības – kas bieži vien ir visai attālas no mūsu izjūtu pulsa –, bet arī preses izdevumus, literārus darbus, sociālās zinības... Sacīsi, ka tas ir rakstnieka sapnis.

Tomēr *Eiropas gars*, tas, kuru meklējam, ir tieši šeit:

- Eiropai vajag vienu valodu; valodu, kura ar mūsu atšķirībām, mūsu dažādībām mūs saista, nevis šķir.
- Un tai vajag vienu taisnīgumu, vienu likumu, kuru iespējams atzīt *valodās*.

Abos gadījumos tas nozīmē, ka mums nenogurstoši jāveic tulkojums vienam priekš otra.

Tas nav rakstnieka sapnis. Tas ir *fakts*, ar kuru strādā iestādes. Taču nu tas ir *fakts*, par kuru jādomā politiski.

Kas notiktu ar šo Eiropas projektu, ja līdzīgi Tiesai, kura gada laikā rada vairāk nekā miljonu lappušu, kāds *Eiropas tulkošanas dienests* uzņemtos tikpat lielu lappušu skaitu, lai nostiprinātu *publisku valodu telpu*, telpu starp valodām? Kas notiktu ar mūsu piederībām, ja varētu rasties šāda *daudzvalodu telpa*? Kā tiktu pārformulētas mūsu identitātes, ja visā Eiropā “tulkošana” tiktu publiski atzīta par vienīgo *oficiālo valodu*.

Tad tiktu atzīti visi mūsu vēstures stāsti, kurus cieši saista izsūtījums, samezglošanās, sajaukums.

Milzīga sazarojuma sistēma

Vērot darbu, ko veic Tiesa, protams, nozīmē saskarties ar šiem miljoniem judikatūras lapu, tūkstošiem lūgumu un prasību par dažkārt ārkārtīgi tehniskiem jautājumiem; tas nozīmē lielā mērā nokļūt Eiropas Savienības konkurences ideoloģijas pašā sirdī, šajos centienos izveidot *tīru un nevainojamu tirgu*: tas nozīmē saskarties ar Līgumos noteikto principu piemērošanu; šeit jautājums ir par firmas zīmēm, par tehniskajām normām...

Personiski es galīgi nepiekrītu šai ideoloģiskajai bāzei; nekad neesmu piekritis. Domāju, ka prioritāri būtu jāizstrādā *Eiropas sociālo tiesību, vides tiesību* principi, nevis brīvas konkurences principi.

Taču Tiesa nerada tiesības; tā raugās, lai tās tiktu vienkaidīgi interpretētas un pareizi iztulkotas, lai tās labi iekļautos valstu tiesībās un tiktu pareizi interpretētas. Un, ja valstu un Komisijas mērogā *politiski* tiktu dots impulss taisnīgākai, humānākai un kulturālākai virzībai, tad Tiesas tiesnešiem būtu materiāls, lai aizstāvētu citādu *likuma garu*.

Arī par šo citu *likuma garu* es sapņoju, noslēdzot savu apmeklējumu.

Tas, ko pierāda Eiropas Savienības Tiesa, tas, ko es tur ieraudzīju, ir galvenokārt šī apbrīnojamā spēja organizēt *tulkošanas plūsmu*. Šeit jāiedomājas milzīga sazarojuma sistēma, kurā valodas ir stacijas. Un starp šīm valodām pārvietojas, cirkulē tūkstošiem lappušu. No rumāņu, latviešu, somu, itāļu, horvātu, slovāku, čehu, bulgāru, dāņu, poļu, igauņu, spāņu, maltiešu, grieķu, ungāru valodas... uz *starpniekvalodām* vai uz *apspiežu valodu*, tad atpakaļ – uz šo daudzveidīgo kopumu.

To cilvēku dzīve, kuri šeit strādā dažādās valodu nodaļās, bieži vien līdzinās šim Tiesas *valodu tīklam*. Poliglotti, šīs daudzvalodu realitātes iedzīvotāji, viņi pašos pamatos dzīvo *eiropesku dzīvi*. Mazliet līdzīgi Nirnbergas tulkiem, kuri izgudroja *sinhrono tulkošanu* un kuru aprakstus es lasīšu rīt, vilcienā uz Berlīni. Dzimusi šeit, dzīvojoša tur, bieži vien dažādas izcelsmes vecāku meita un dēls... Lūk, šī ir tā Eiropa, kuru vajadzētu izdoties iemiesot.

Un ja nu reiz de Goll's būtu maldījies...

Ir kāds bieži citēts de Golla izteikums, ko viņš sacījis 1962. gada 15. maija preses konferencē:

“Nedomāju, ka Eiropai iespējama kāda dzīvotspējīga realitāte, ja tā neietvertu Franciju ar tās frančiem, Vāciju ar tās vāciešiem, Itāliju ar tās itāļiem u. tml. Dante, Gēte, Šatobriāns pieder visai Eiropai tieši tiktāl, cik viņi bijuši attiecīgi un vislielākā mērā itālis, vācietis un francūzis. Viņi neko daudz nebūtu snieguši Eiropai, ja būtu bijuši bezvalstnieki un būtu domājuši un rakstījuši kādā apvienotā esperanto vai volapika valodā...”

Šāda atziņa atstāj iespaidu, taču tajā ir piemirsta realitāte. Tā cenšas mūs pārliecināt, ka esam nolemti *atkrist atpakaļ savās valodās*. Taču tā aizklāj neapstrīdamo faktu, ka ne Dante, ne Gēte, ne Šatobriāns nebūtu tie, kas viņi ir, ja tulkotāji viņiem nebūtu līdzējuši nonākt svešumā. Tā apslēpj arī milzīgo bēgļu, izsūtīto, bezvalstnieku rakstnieku ieguldījumu Eiropas literatūrā.

Kopīga telpa – un literārā *fama* – pastāv vienīgi, pateicoties tulkojumiem.

Tiesa to ik dienas apliecina tieslietu jomā. Tā padara par realitāti to, ko es nodēvēju par “Valodu patvērumu”. Atliek cerēt, ka pēc Tiesas piemēra nākotnē tiks izveidota teksta, politikas un poētikas telpa *valodās* tā vietā, lai vislaik atkristu mūsu nāciju robežās.

Ja reiz ziemas naktī

Nu pār Pils augstajiem torņiem klājusies nakts. Āra tumsa piešķir Tiesas apjomīgajām ēkām, daudzajām stiklotajām virsmām satraucošu, galvu reibinošu necaurredzamību; it kā mūs ielenktu spoguļi, kuros *biroja dzīve* dubultojas, kuros caurvijas gaismu atspulgi. Es iznāku no Pils, pagriežos pret tās virsotnēm. Milzīgi ceļamkrāni kā ziņkārīgi milži duras ziemas blīvajā, mīkstajā plīvurā. Trīcu, salst.

Pēc dažiem mēnešiem būs pabeigti trešā torņa celtniecības darbi, tad būs jāiziet caur tumšajiem pandēmijas mēnešiem, jāmeklē līdzsvars starp eiropiešu veselību un brīvībām. Un laikā, kad visā pasaulē pieaugs pagrimuma un vardarbības tieksme, mēs priecāsimies, zinot, ka tālumā, ziemas miglā, kāda citadele ar augstiem torņiem kā bērnu pasakās turpina strādāt, lai tiktu ievērotas tiesības, bez kurām nekas nepastāv... bez kurām viss sairst.

Berlīnē 2019. gada 9. novembrī un pēc tam
Briselē 2022. gada 2. janvārī.

Daudzvalodība jeb Mans ceļš uz brīvību un Eiropu

— **Stefans Tafrovs**

Stefans Tafrovs (*Stefan Tafrov*), dzimis 1958. gadā Sofijā, ir Bulgārijas diplomāts, politiķis, žurnālists un tulkotājs. Komunistiskā režīma laikā bijis cilvēktiesību organizāciju biedrs, jau kopš demokrātiskās kustības “Demokrātisko spēku savienība” (bulgāru valodā saīsināti – “*SDS*”) dibināšanas 1990. gadā bijis atbildīgs par tās starptautiskajām attiecībām un ir bijis prezidenta Žeļu Žeļeva (*Zhelyu Zhelev*) pirmais padomnieks ārpolitikas jautājumos. Bijis vēstnieks Itālijā un Maltā, Lielbritānijā un Īrijā, Francijā un *Unesco*, divreiz – pastāvīgais pārstāvis ANO Ņujorkā, divreiz – ārlietu ministra vietnieks, kā arī deputāts. Prot franču, angļu, itāļu, spāņu, poļu un krievu valodu. Bulgāru valodā tulkojis Fransuā Moriaka, Andrē Žida, Žana Pola Sartra, Kloda Simona, Margeritas Durašas, Umberto Eko un citu autoru darbus. Francijas Goda leģiona ordeņa komandieris un ordeņa “Itālijas zvaigzne” virsnieks.

Es piedzimu Bulgārijā komunistiskā režīma laikā, kas valsti gandrīz pilnībā bija nošķīris no pārējās Eiropas. Ceļojumi uz valstīm “dzelzs priekškara” otrā pusē bija reti, kontakti ar ārzemniekiem radīja aizdomas, labākajā gadījumā tie varēja nozīmēt nepatīkšanas, dažreiz tas kļuva par pamatu vajāšanai. Īpaši sarežģīta situācija bija tādām ģimenēm kā manējā, uz kurām režīms raudzījās nelabvēlīgi; galvenokārt mana tēva dēļ, kurš uzreiz pēc kara beigām, būdams jauns advokāts, aizstāvēja demokrātisko opozīcijas partiju biedrus līdz brīdim, kamēr tās 1947. gadā tika pilnībā aizliegtas. Pēc aizturēšanas, ko veica politiskā policija, un dažāda veida vajāšanas viņam uz divpadsmit gadiem tika noteikts aizliegums strādāt savā profesijā; tas tika atcelts tikai neilgi pirms manas dzimšanas 1958. gadā. Līdz pat dzīves beigām ne viņam, ne manai mātei nebija ļauts apmeklēt rietumvalstis. Es pats aiz “dzelzs priekškara” pirmo reizi nokļuvu vien trīsdesmit viena gada vecumā, 1989. gada 3. oktobrī, neilgu brīdi pirms Berlīnes mūra krišanas. Līdz tam Bulgārijas iestādes divu gadu garumā man bija liegušas atļauju doties uz Franciju pēc Francijas valdības ielūguma, kuru es kā franču literatūras speciālists un tulkotājs biju saņēmis no Fransuā Moriaka, Žana Pola Sartra, Andrē Žida, Kloda Simona un citiem. Viņi mani “nelaida”, kā man toreiz teica, un ne tikai tāpēc, ka biju nācis no “nepareizās” ģimenes, bet arī tāpēc, ka turklāt vēl biju atļāvēies iestāties vairākās cilvēktiesību aizsardzības grupās, kuras Bulgārijā bija izveidojušās pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados un stājās pretim komunistiskajam režīmam. Šādos apstākļos manas un vairuma manu tautiešu ilgas pēc aizliegtās Eiropas izpaudās svešvalodu apgūšanā. Manā ģimenē un sociālajā vidē kopumā augstu vērtēja angļu, franču vai vācu valodas – iespējami daudzu Eiropas valodu – zināšanas; tām bija pat kulta statuss. Valodu zināšanas bija patiesas izglītības kodols. Man paraugs bija radnieki un draugi, kuri svešvalodu zināšanu dēļ ik pa laikam guva iespēju doties uz rietumvalstīm – tā bija privilēģija, kas bija paredzēta gandrīz vienīgi komunistu funkcionāriem. Skolā bija obligāti jāmacās krievu valoda. Angļu, franču vai vācu valoda gan tika mācīta, tomēr tās bija tikai divas mācību stundas nedēļā un tikai ģimnāzijā. Lai labi apgūtu svešvalodu, bija daudz jāpūlas papildus. Plaši izplatīti bija dažādi svešvalodu kursi, taču tādi bija pieejami tikai lielajās pilsētās.

Tomēr es piederēju pie privileģētās sabiedrības daļas, ne tikai tāpēc, ka dzīvoju Sofijā, bet arī manā ģimenē stipri iesakņojušos franču valodas tradīciju dēļ – vecāmate bija beigusi franču literatūras studijas Ženēvā, tēvs bērnībā un jaunībā dzīvojis franču valodā runājošajā Šveices daļā, mācījies tur skolā un lieliski prata franču valodu. Mājās mums bija bibliotēka ar daudziem franču literatūras klasiķiem. Savu lielo iespēju es ieguvu, kad pēc grūtiem iestāšanās eksāmeniem bulgāru valodā un matemātikā izturēju konkursu un vairāku simtu zēnu konkurencē par vietu tiku uzņemts Franču ģimnāzijā. Bulgārijas izglītības sistēmā ģimnāzija bija daļa no specializētu, ārkārtīgi selektīvu svešvalodu

ģimnāziju tīkla, kuras bija dibinātas pagājušā gadsimta sešdesmitajos gados un kurās mācīja dažas no svarīgākajām Eiropas valodām: franču, vācu, angļu, krievu valodu un no astoņdesmitajiem gadiem – arī spāņu valodu. Mācības ģimnāzijā sākās zibenīgi ar sagatavošanas klasi, kurā uzmanība tika veltīta tikai attiecīgās svešvalodas apgūšanai, un pēc tam lielākā daļa mācību priekšmetu notika šajā svešvalodā, manā gadījumā – franču valodā. Līdz šai dienai daudzi bulgāri, kuri ļoti labi prot kādu svešvalodu, par to var būt pateicīgi svešvalodu ģimnāzijām – tas ir patiešs Bulgārijas izglītības sistēmas sasniegums.

Tā ģimnāzijas laikā uzplauka mana mīlestība pret franču valodu, kas turpinās līdz pat šodienai. Par to esmu pateicīgs saviem brīnišķīgajiem pedagogiem, kuri mums ne tikai iemācīja pareizi runāt un rakstīt Moljēra valodā, bet arī parādīja, kā pilnībā varam izmantot tās kultūras iespējas un dziļumu.

Tiklīdz labāk apguvu valodu, sāku regulāri apmeklēt Sofijā esošās Francijas vēstniecības Kultūras nodaļas – vienīgās kādas rietumvalsts šāda veida nodaļas – mazo bibliotēku. Piekļuvei brīvas un demokrātiskas valsts kultūras un politiskajai dzīvei ar laikrakstu starpniecību (septiņdesmitie un astoņdesmitie gadi bija īsti franču žurnālistikas ziedu laiki) bija izšķiroša nozīme manis kā personības un pilsoņa izaugsme – par manām lielākajām vērtībām kļuva brīvība, garīgums un cilvēktiesības. Viss franciskais palīdzēja man uztvert sevi kā eiropieti un ļāva saprast, cik pretdabiska ir manas mīļotās dzimtenes – senas Eiropas valsts un senas Eiropas kultūras – izolācija no pārējās Eiropas. Kāds franču sakāmvārds teic, ka ikvienam brīvam cilvēkam ir divas dzimtenes – viņa paša un Francija. Mana otrā dzimtene kā brīvam cilvēkam ir franču valoda.

Jau no agras bērnības svešvaloduursos un nedaudzās privātsundās neatlaidīgi biju mācījies angļu valodu. Tā kā manas zināšanas jau bija labā līmenī, brīdī, kad skolā bija jāizvēlas otra svešvaloda, nolēmu apgūt spāņu valodu. Tolaik spāņu valodas mācīšana Bulgārijā bija tikai nupat aizsākusies. Avīžu kioskos varēja atrast lielāko Rietumu komunistisko partiju avīzes, tostarp itāļu *L'Unità*, kurā bija labs žurnālistikas līmenis un liberāls gars. Secināju, ka, liekot lietā franču valodas zināšanas, salīdzinoši viegli varu saprast arī itāļu valodu, nopirku sev grāmatu par itāļu valodas gramatiku un vārdnīcu un īsā laikā pašmācības ceļā iemācījos pietiekami, lai šajā valodā, kuru tik ļoti mīlu, varētu lasīt garākus tekstus.

Visaizraujošākais ir stāsts par to, kā radās mana interese par poļu valodu. Polija un tās kultūra mani saistīja ar neatkarības un brīvības garu. Vairāki izcili Bulgārijas intelligences pārstāvji un mani elki bija tradicionāli saistīti ar Poliju. Tāpēc 1980. gada augustā, būdams

students, ar vilcienu devos uz Mickēviča un Šopēna dzimteni. Poļu ceļabiedri bija satraukti un kaismīgi diskutēja par kaut ko, bet es nesapratu, par ko tieši. Vēlāk, kad vilciens gaidīja Ļubļinas dzelzceļa stacijā, kļuva par liecinieku tam, kā kāda sieviete skrēja pa peronu garām vilciena vagoniem un priecīgi sauca vilcienā esošajiem tautiešiem: "Sā strajki na wybrzeżu." Kāda bulgāriete, kas studēja Krakovā, iztulkoja man: "Piekrastē streiko." Tas bija strādnieku streika sākums Gdaņskā. Jābūt dzimušam komunistiskā valstī, lai saprastu šā notikuma nozīmi, jo sistēma bija stingri aizliegusi jebkādas streikus. Tieši tajā brīdī, kad sapratu, ko poļu sieviete uz Ļubļinas dzelzceļa stacijas perona sauc, pirmo reizi sāku ticēt, ka komunisms pazudīs arī no Bulgārijas. Ar kāda poļu drauga palīdzību nokļuvu līdz Gdaņskai un biju tur, kad Ļehs Valensa un valdība parakstīja Gdaņskas vienošanos, ar kuru tika legalizēta arodbiedrība "Solidaritāte" (*Solidarność*). Pirmais, ko izdarīju, atgriezies Sofijā: pieteicos poļu valodas kursos Polijas Kultūras institūtā. Poļu valoda, līdzīgi kā bulgāru, ir slāvu valoda, tāpēc vārdi man nesagādāja grūtības, bet gramatika ar locījumiem nav viegla tam, kurš pieradis pie analītiskām valodām, kāda ir bulgāru valoda vai romāņu valodas.

Es pabeidzu žurnālistikas studijas Sofijas Universitātē. Studiju laikā čakli mācījos angļu valodu grupā studentiem ar augsta līmeņa valodas prasmi, papildus apguvu arī spāņu un itāļu valodu. Tā laikam bija vislietderīgākā daļa no manas citādi ļoti politizētās universitātes izglītības. Lielu prieku man sagādāja pētīt valodu leksiskās, gramatiskās un stilistiskās nianšes, salīdzināt tās un saprast, kā pasaules, kas atveras manā priekšā, kļūst arvien interesantākas un stimulējošākas. Daudzvalodība bija glābiņš no apspiestības, mans veids dzīvot brīvi un dzīvot Eiropā, pirms vēl tajā varēju brīvi pārvietoties.

Pēc studiju beigām sāku strādāt par redaktoru literārā nedēļas žurnālā, kuram rakstīju par mūsdienu franču un itāļu literatūru. Tā pavisam dabiski nonācu līdz literāro darbu tulkošanai, kas ir efektīvs līdzeklis, lai izprastu kādas svešvalodas sarežģītos mehānismus. Slaveno autoru teksti, kurus tulkoju, iemācīja man ne tikai atminēt dzimtās valodas noslēpumus, bet arī padziļināti lasīt sarežģītus tekstus. Līdz pat šodienai par sevi varu teikt, ka tās grāmatas, kuras esmu tulkojis, es patiešām esmu izlasījis. Tas īpaši attiecas uz Kloda Simona eksperimentālo prozu viņa romānā "Iela Flandrijā", kurā dažbrīd sastopami divdesmit lappušu gari teikumi ar daudziem divdabjiem, savdabīga glezniecība kubisma stilā ar franču valodas līdzekļiem. Šā romāna tulkošana man bija vislielākais izaicinājums un lika nonākt gan līdz franču valodas, gan bulgāru valodas robežām.

Komunisma diktatūra Bulgārijā sabruka vienlaikus ar Berlīnes mūra krišanu. Cilvēktiesību organizācijas, kurās darbojos kopš astoņdesmitajiem gadiem, kopā ar atjaunotajām politiskajām partijām, kuras četrdesmitajos gados režīms bija aizliedzis, apvienoja spēkus lielā koalīcijā, ko mēs saucām *Sayuz na demokratichnite sili* (Demokrātisko

spēku savienība, *SDS*), lai izveidotu daudzpartiju demokrātiju. Desmitiem tūkstošu Bulgārijas pilsoņu izgāja pilsētu ielās ar divām galvenajām prasībām – pēc demokrātijas un atgriešanās Eiropā. Abas šīs prasības nebija iedomājamās viena bez otras. Līdzās Bulgārijas nacionālajām krāsām un zilajiem koalīcijas karogiem ļaudis nesa Eiropas karogus, kurus viņi bija sadabūjuši nezin no kurienes. Tādējādi tādi cilvēki kā es, cilvēki ar svešvalodu zināšanām, kuri pasaules politikai bija sekojuši līdzī ar Eiropas preses izdevumu starpniecību, pēkšņi nokļuva šo kopīgo nacionālo centienu centrā. Kā *SDS* dienas laikraksta *Demokratsia* ("Demokrātija") līdzdibinātājs biju atbildīgs par starptautiskajām ziņām un līdztekus tam nodibināju *SDS* starptautisko nodaļu. Kad 1990. gada augustā mūsu priekšsēdētājs Želu Želevs tika ievēlēts par pirmo nekomunistisko Bulgārijas prezidentu, es kļuva par viņa pirmo padomnieku ārpolitikas jautājumos. Tas notika laikā, kad Bulgārija viņa vadībā izvēlējās ceļu uz integrāciju Eiropā kā galveno principu ne tikai ārpolitikā, bet arī attīstībā kopumā.

Ļoti svarīgs elements valsts virzībā uz Eiropu bija daudzvalodības veicināšana. Ņemot vērā acīmredzamo angļu valodas dominanti pasaulē, mums bija svarīgi saglabāt un veicināt valsts valodas tradīcijas, kuras tika izveidotas Bulgārijas Atmodas periodā 18. un 19. gadsimtā, kad bulgāru elites svarīgākās svešvalodas bija franču un vācu valoda. Tieši lai saglabātu daļu no šīm tradīcijām, Bulgārija jau 1994. gadā ar prezidenta Želeva lēmumu iestājās Starptautiskajā Frankofonijas organizācijā.

Šajā kontekstā notika izšķirošs pagrieziena manas personiskās daudzvalodības attīstībā. Pirmoreiz manā dzīvē mutiskā saziņa svešvalodās, kuras biju apguvis, prevalēja pār rakstisko. Katru dienu runāju ar ārvalstu diplomātiem, politiķiem un žurnālistiem, sākumā Bulgārijā, bet tad – arī vizītēs, kas arvien biežāk notika Eiropas galvaspilsētās. Eiropas interese par norisēm aiz toreizējā "dzelzs priekškara" bija milzīga. Kad tolaik apguvu svešvalodas, man nebija gandrīz nekādas iespējas satikties ar cilvēkiem, kuriem tā ir dzimtā valoda. Tāpēc man ātri bija jāpielāgojas šai jaunajai realitātei, kuras priekšplānā bija mutiskā saziņa. Tas man bija milzīgs izaicinājums, jo bieži satikos ar augsti stāvošām personām, izciliem Eiropas valstu valdību locekļiem, politiķiem un intelligences pārstāvjiem. Nekad dzīvē nevarēju iedomāties, ka es kādreiz personīgi sarunāšos ar Fransuā Miterānu, Valēriju Žiskāru d'Estēnu, Žaku Širaku, Mārgaretu Tečeri, Ļehu Valensu vai Džūlio Andreoti. Pārvarēt sākotnējo stresu palīdzēja tieši pamatīgā valodnieciskā sagatavotība ar labām gramatikas zināšanām. Daudz lasot, biju paplašinājis savu vārdu krājumu, tāpēc pāreja uz mutisko saziņu man izdevās vieglāk, nekā tas būtu bijis gaidāms. Svešvalodas tradicionālā apguve, pārdomāta, ar lielu daudzumu gramatikas, man ilgtermiņā izrādījās lietderīga.

Diplomāta karjeras laikā, esot Bulgārijas vēstniekam Itālijā un Maltā, Lielbritānijā un Īrijā, Francijā un *Unesco*, divreiz esot pastāvīgajam pārstāvim Apvienoto Nāciju Organizācijā (ANO) Ņujorkā, daudzvalodība bija un ir pamatnosacījums manas kā diplomāta darbības efektivitātei – tas ir neaizstājams darba instruments.

Diplomātijā sarunbiedra valodas laba pārzināšana ir pārbaudīts līdzeklis, lai veidotu attiecības un nodrošinātu sev atbalstu. Kad 1992. gadā Karols Vojtila, pāvests Jānis Pāvils II, mani kā vēstnieku Itālijā pieņēma privātā audiencē, es viņu uzrunāju viņa dzimtajā valodā. Izbrīnīts viņš vaicāja: “Vēstnieka kungs, kā tas nākas, ka Jūs runājat poļu valodā, vai esat dzīvojis Polijā?” Ļoti satraucies, izstāstīju viņam patiesību: “Jūsu Svētība, to cerību iedvesmots, ko pie mums Bulgārijā iededza “Solidaritātes” dibināšana un vēl pirms tam Jūsu ievēlēšana par pāvestu, es izlēmu mācīties poļu valodu.” Redzami saviļņots, Jānis Pāvils II uzdāvāja man dažus viņa sarakstītus tekstus poļu valodā ar īsu personisku veltījumu. Pēc tam daudzie poļi viņa svītā bija mans svarīgākais balsts manas misijas laikā Romā, kad galvenais uzdevums bija pēc gadu desmitiem ilgušas komunistiskās izolācijas mainīt Bulgārijas tēlu pozitīvā virzienā.

Pirmā tuvākā saskarsme ar institucionālo daudzvalodību man bija laikā, kad kopumā deviņus gadus biju Bulgārijas pastāvīgais pārstāvis ANO Ņujorkā, vispirms no 2001. līdz 2006. gadam un pēc tam no 2012. līdz 2016. gadam. Ar to es domāju ierobežotu daudzvalodību, pamatojoties uz sešām Apvienoto Nāciju Organizācijas oficiālajām valodām – angļu, franču, krievu, spāņu, arābu un ķīniešu, turklāt angļu un franču valoda ir sekretariāta darba valodas. Spēkā esošās tiesību normas garantē, ka ANO institūciju oficiālajās sēdēs tiek nodrošināts tulkojums un visi šo institūciju dokumenti ir iztulkoti visās sešās valodās.

Teicamie ANO mutiskās un rakstiskās tulkošanas dienesti garantē drošu pamatu diplomātu darbam organizācijā, un tiem ir būtiska nozīme, lai atvieglotu politisko komunikāciju. Labs tulkojums ir neaizvietoājams līdzeklis, lai vienvēdotu terminoloģiju, tas palīdz teksta vai runas vēstījuma precīzai uztverei, ja autors vai runātājs izmanto sarežģītu retoriku, pārbagātu ar domu aizplīvurojošiem stilistiskiem elementiem un kultūras īpatnībām. Šī tulkojuma būtiskā nozīme motivē diplomātus un politiķus savā rakstiskajā un mutiskajā saziņā oficiālās apspriedēs lietot vienkāršotu, tiešu valodu. Pieredzes bagāts ANO diplomāts jau iepriekš paredz šādu “tulkojuma efektu” un ņem to vērā, zināmā mērā “rakstot tulkotājam” un “runājot tulkam”, kurš veic sinhrono tulkošanu. Rezultātā diplomātiskā komunikācija zaudē stilistisko daudzveidību, tomēr tā iegūst skaidrību, kas ir noderīga lēmumu pieņemšanas procesā un politikā.

Vēl kāds svarīgs efekts, kas izceļ mutiskās un rakstiskās tulkošanas dienestu galveno nozīmi politiskās komunikācijas uzlabošanā: šie dienesti savā ziņā ir skolotāji tiem diplomātiem un pārstāvjiem, kuri kādu no ANO oficiālajām valodām lieto kā svešvalodu. Diplomāti parasti tulkus un tulkotājus uzskata par drošu valodas precizitātes avotu. Tāpēc ANO valodu dienesti izstrādā terminoloģiju, ko delegācijas pieņem kā saistošu savai praksei. Īpaši nozīmīgi minētais ir politisku dokumentu izstrādes procesā, jo tas saistīts ar neskaidras valodas un neviennozīmīgu jēdzienu izmantošanas risku. Šādā veidā pārstāvji var būt droši, ka vārds, kuru viņi lietojuši angļu valodā, tiek precīzi un iepriekš paredzami pārtulkots pārējās piecās valodās, un otrādi. Iespaidīga ir arī elastīgā komunikācija starp valodu dienestiem, kuri ātri savstarpēji koordinē jaunu jēdzienu tulkošanu sešās valodās neatkarīgi no tā, kurā valodā jaunais jēdziens parādījies.

Sūdzības no pārstāvjiem par tulkojumiem ir retas. Pēdējos gadu desmitos nav atkārtojies kas līdzīgs bēdīgi slavenajam piemēram par nopietnām atšķirībām Drošības padomes vēsturiskās 1967. gada Rezolūcijas Nr. 242 par Tuvajiem Austrumiem angļu un franču valodas versijās. Toreiz 1. panta i) punkta angļu valodas versija bija formulēta šādi: "withdrawal of Israel armed forces from territories occupied in recent conflict" ("THE territories (..) vietā); un franču valodas versija: "retrait des forces armées israéliennes DES territoires occupés au cours du récent conflit". Dažkārt sinhronie tulki savu terminoloģiju precizē, sekojot to diplomātu runai, kuri uzstājas viņu dzimtajā valodā. Drošības padomes slēgtajās konsultācijās 2001. un 2002. gadā bija liecinieks tam, kā toreizējais Krievijas pastāvīgais pārstāvis Sergejs Lavrovs, kam ir izcilas angļu valodas zināšanas, ārkārtīgi svarīgajos politiskajos jautājumos par Irāku vai Tuvajiem Austrumiem turēja austiņas pie auss un uzmanīgi sekoja savu apsvērumu sinhronajam tulkojumam no krievu valodas angļu valodā, un ikreiz, kad nepiekrita tulkojumam, izlaboja tulka sacīto, minot, viņaprāt, pareizo tulkojumu angļu valodā.

Angļu valodas dominante jūtama arī ANO, īpaši tās mītnes vietā tādā angļiski runājošā pilsētā, kāda ir Ņujorka. Neformālās konsultācijas notiek gandrīz vienīgi angļu valodā. Tas ietekmē arī oficiālās sēdes, jo daži delegāti izvēlas runāt angļiski, domājot, ka tādējādi viņus vieglāk un labāk sapratīs.

Es personīgi deviņu gadu laikā, būdams vēstnieks ANO, savas runas – ar dažiem izņēmumiem – esmu teicis franciski, jo, manuprāt, daudzvalodības aizsardzībai ir kultūras un politiska nozīme un tā ir svarīgāka par faktiskajām un šķietamajām priekšrocībām, ko sniedz vienīgi angļu valodas izmantošana. Teicamā sinhronā tulkojuma dēļ man nekad nav bijis sajūtas, ka mani vēstījumi paliktu nesaprasti un ka mana valsts un es kā tās pārstāvis komunikācijas līmenī būtu ko zaudējuši. Protams, tas vienmēr nav bijis

viegli, īpaši, ja man sarežģītu un politiski jutīgu jautājumu gadījumā Drošības padomes slēgtajās sēdēs bija jāimprovizē, jo man īsi pirms tam atsūtītie dokumenti un norādījumi bijuši sagatavoti bulgāru vai angļu valodā.

Mana personīgā daudzvalodība bija svarīgākais instruments, lai savai valstij iegūtu simpātijas ANO. Piemēram, tā man ļoti palīdzēja, kad biju ievēlēts par priekšsēdētāju vienā no sešām Ģenerālās asamblejas galvenajām komitejām, Trešajā komitejā, kas nodarbojas ar sociāliem, humanitāriem un kultūras jautājumiem, īpaši ar cilvēktiesību jautājumiem. Fakts, ka savulaik kā priekšsēdētājs runāju četrās ANO oficiālajās valodās, manuprāt, sekmēja labāku gaisotni sēdēs un palīdzēja man veiksmīgāk atrisināt daudzas jutīgas situācijas.

Viens no svarīgākajiem diplomātu uzdevumiem ANO ir rīkot vēlēšanu kampaņas šīs organizācijas dažādajās institūcijās. Tas diplomātiem prasa daudz laika un pūļu. Sociālajiem un cilvēciskajiem kontaktiem ar to valstu pārstāvjiem, kuru atbalsts šajās kampaņās jāsaņem, ir izšķiroša nozīme, lai sasniegtu mērķi. Tā, piemēram, 2001. gadā Bulgārija un Baltkrievija kandidēja uz ANO Drošības padomes nepastāvīgās dalībvalsts vietu. Mans konkurents, Baltkrievijas pastāvīgais pārstāvis, kurš pirms tam bija ilggadējs savas valsts ministru prezidents, runāja tikai krieviski un vēlēšanu kampaņu rīkoja ar jauno diplomātu palīdzību, kurus viņš sarunās izmantoja kā tulkus. Turpretim mana personiskā daudzvalodība ļāva ar daudziem vēstniekiem, kurus aicināju atbalstīt Bulgārijas kandidatūru, komunicēt viņu dzimtajā valodā. Bulgārija uzvarēja jau vēlēšanu pirmajā kārtā.

“Savienība respektē kultūru, reliģiju un valodu daudzveidību,” teikts Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 22. pantā. Hartas iepriekšējā – 21. – pantā ir skaidri aizliegta diskriminācija valodas dēļ. Harta ir Eiropas Savienības institucionālās daudzvalodības galvenais avots. Tā ir izšķiršanās par vērtībām, lai saglabātu valodu daudzveidību, kas ir mūsu tūkstošiem gadu ilgās vēstures mantojums un bez kā nebūtu iedomājams svarīgākais Eiropas integrācijas sasniegums, tās stūrakmens – miera panākšana un saglabāšana kontinentā pēc Otrā pasaules kara, *Pax Europaea*, par ko ir sapņojušas daudzas humānistu paaudzes. Miers Eiropā ir iespējams, nevis saplūstot kultūrām un valodām, kā tas ir amerikāņu *melting pot* (“tīģeļa”) gadījumā, bet gan saglabājot ikvienu nacionālo identitāti un nodrošinot to bezkonflikta līdzāspastāvēšanu, panākot vienotību nevis par spīti, bet gan šīs kultūras un valodu daudzveidības dēļ, kura ir mūsu tūkstošiem gadu ilgās vēstures mantojums.

Šajā tiesiskajā un politiskajā satvarā institucionālā daudzvalodība materializējas ikviena Savienības pilsoņa neatņemamās tiesībās piekļūt Eiropas iestāžu un struktūru sagatavotajiem oficiālajiem dokumentiem viņa dzimtajā valodā. Tā neatkarīgi no pilsoņu svešvalodu zināšanām garantē viņiem tiesības uzdot jautājumus un saņemt uz tiem atbildes viņu izvēlētajā Eiropas Savienības oficiālajā valodā.

Debatēs par Eiropas nākotni bieži gadās dzirdēt, ka no labas pārvaldības viedokļa pastāvošais institucionālās daudzvalodības modelis esot dārgs un neefektīvs. Risinājums esot noteikt vienu vai augstākais divas valodas par Eiropas Savienības oficiālajām valodām, kuras esot jāizvēlas, pamatojoties uz demogrāfiskiem un ekonomiskiem kritērijiem. Šāda atkāpe no diskriminācijas aizlieguma principiem, kuri nostiprināti Hartā, neapšaubāmi radītu nevienlīdzību starp Eiropas pilsoņiem, pavērtu ceļu principā oligarhiskam Eiropas iestāžu darbības modelim un tādējādi stiprinātu eiroseptisko noskaņojumu daudzās Eiropas Savienības dalībvalstīs.

Pašlaik svarīgākais Bulgārijas sabiedrības uzdevums ir tieslietu reforma. Īstenojot šos centienus, mana valsts balstās uz Savienības tiesībām un Savienības iestādēm. Tādēļ, lai Bulgārijā nostiprinātu tiesiskumu, būtiska nozīme ir tādai komunikācijai par tiesību jautājumiem starp Bulgārijas tiesām, amatpersonām, politiķiem, nevalstiskām organizācijām, žurnālistiem un pilsoņiem, no vienas puses, un Eiropas Savienības iestādēm, no otras puses, kuru neietekmē valodas barjera. Tikai 2021. gadā vien Bulgārijas tiesneši ir iesnieguši Eiropas Savienības Tiesai 60 lūgumus sniegt prejudiciālu nolēmumu, un to skaits gadu no gada arvien palielinās. No Bulgārijas viedokļa juristu lingvistu darbs Eiropas Savienības Tiesā un citās Eiropas iestādēs ir ļoti būtisks. Viņu darbs ir nozīmīgs devums, lai izveidotu tādu Eiropu, kāda mums vajadzīga un kādu to mīlam – atklātu, daudzveidīgu un solidāru.

Filologa pārdomas par daudzvalodību

— Hosē Antonio Paskuals

Hosē Antonio Paskuals (*José Antonio Pascual*) ir filologs, kas interesējas par spāņu valodas vēsturi. Lielāko daļu pedagoģiskās darbības veicis Salamankas Universitātē, būdams spāņu valodas profesors. Spānijas Karaliskās akadēmijas (*Real Academia Española*) biedrs, bijis arī šīs akadēmijas direktora vietnieks. H. K. Paskualam piešķirta Menendes-Pidala Nacionālā balva (*Premio Nacional Menéndez Pidal*) par pētniecību. Viņam ir Parīzes XIII universitātes un *Universidad de León* (Leonas Universitāte) goda doktora grāds.

*Kā nodevīgs duncis ir vārds,
kas būtībā noliedz, ko solījis.*

Pedro Lopess Lara (*Pedro López Lara*), *Meandros*, Madride: Vitruvio, 2021

1. Daudzvalodības piemēri Eiropas Savienības tiesiskajā telpā

Daudzvalodība ir mūsu acu priekšā, ikdienas realitātē, kas mūs ieskauj gluži tāpat kā daba – gaiss, saule, jūras un meži. Tieši valodās iemiesojas runa, un tieši valodas palīdz to runātājiem pirmreizēji izprast lietu kārtību, vienlaikus ar valodu radot to noslēpumaino un ciešo brālību, kas rodas, kopš bērnības vienas un tās pašas lietas saucot vienos un tajos pašos vārdos. Pēc tam valodu, kas mums dota, ņemam talkā, lai izteiktos priekos un bēdās, lai būtu saskarsmē ar draugiem, lai aizstāvētos pret tiem, kas mūs biedē, vai lai gluži vienkārši dzīvotu, domātu, izklaidētos un pat melotu... Mums ir visas tiesības izteikties savā valodā, taču tas gan nenožīmē, ka šī vai kāda cita valoda būtu labāka vai sliktāka par pārējām.

Tāpēc šo Eiropas Savienības Tiesas Daudzvalodības ģenerāldirekcijas rīkoto daudzvalodības pasākumu kopumu uztveru kā centienus parādīt, ka šai iestādei joprojām rūp valodu aizsardzība, kurai tā sevi ir veltījusi jau kopš iestādes izveides, patiesībā aizsargājot šajās valodās runājošās personas, lai tās varētu brīvi izvēlēties valodu vai valodas, kurās tās vēlas izteikties.

Raugoties no malas un ar nelielu pieredzi par to, kas notiek aiz apvāršņa, kura pamale bieži aprobežojas ar manām grāmatām, man rodas iespaids, ka Eiropas Savienība kā tiesību kopiena jau kopš izveides ir ar sirdi un dvēseli veltījusi tam, lai jomā, kas demokrātijai ir tikpat svarīga kā juridiskā joma, panāktu, ka no vienkāršas vēlmes realitātē pārtop iespēja likt lietā cilvēkresursus, tehniskos un organizatoriskos resursus, lai šajā Eiropas Savienības bābelizācijas gaitā ikviens, kurš vērsas tiesā, varētu izteikties savas valsts valodā un katra dalībvalsts savas intereses aizstāvētu savā oficiālajā valodā. Tas sarežģī situāciju, jo ievērojama daļa oficiālo dokumentu obligāti jātulko visās valodās un procesuālo darbību gaitā un citās situācijās jānodrošina mutiskais tulkojums katrā no tām. Tāpēc, manuprāt, tas nav necils nopelns, ka šajā sarežģītajā rakstiskās un mutiskās tulkošanas pinumā ir izdevies strādāt ar tiesu varas īstenošanai vajadzīgo kvalitāti – tai pievērsīšos turpinājumā.

Nebūt netiecoties pēc paradīzes, kas, dažuprāt, būtu rodama lingvistiskajā vienveidībā, Savienība ne tikai jau no pašiem pirmsākumiem ir izvēlējusies daudzvalodību – kas jebkuram filologam ir dabiska valodu situācija –, bet arī to veicinājusi ar labi pārdomātiem

pasākumiem, piemēram, plaši atvērda durvis dalībvalstu universitāšu pasniedzēju un studentu apmaiņai, izmantojot programmu *Erasmus* un arī citas dažāda vērta programmas mācību un pētniecības jomā, kas kalpojušas par stimulu iniciatīvu veicināšanai gan Eiropas Savienībā, gan aiz tās robežām, līdztekus sadarbojoties arī ar valstīm ārpus Eiropas.

2. Būtiskā nepieciešamība pēc tulkojuma kvalitātes

Būtu neiespējami, ka saziņa starp cilvēkiem, kuri dzīvo kopā daudzvalodu vidē, neradītu mijiedarbību starp valodām. Taču spontāna un lokāla apmaiņa mainīgajā ikdienas realitātē jānošķir no tās, kas pieder pie citām tālām, ja ne gluži svešām tiesību un pārvaldes jomas realitātēm, kurās jēdzieniem jābūt izteiktiem pēc iespējas precīzāk. Savienības iestādēs strādājošajiem ikdienā jāprot savā darbā respektēt īpatnības, kuras piemīt Eiropas tiesībām, kas plešas pār visu Savienību. Šo īpatnību dēļ jāpārņem (vai, ja vēlaties, jāuzņem) sveši jēdzieni, un tas jā dara ar precizitāti, kāda nav viegli panākama, ņemot vērā juridisko terminu pastāvīgo nozīmes maiņu. Ar šīm pārmaiņām ir izskaidrojamas grūtības, tulkojot šīs jomas vārdus, un šajā ziņā darbs, kas ikdienā tiek paveikts Eiropas Savienībā, rada priekšzīmi.

Tā ir priekšzīme vismaz filologam, īpaši tad, ja viņš interesējas par leksikogrāfiju, jo informācija, kas atrodama Savienības iestāžu datubāzēs un tehniskajos komentāros, kuri ietverti šo iestāžu dokumentos vai publikācijās, ir tam ir īstens dārgums. Centīšos to parādīt ar dažu tādu problēmu piemēriem, kurām laika gaitā esmu atklājis risinājumus (un kuru risināšanai būtu bijis lietderīgi izstrādāt pilnīgu tipoloģiju).

1. Visvienkāršākais veids ir meklēt saprotamāku termina tulkojumu, piemēram, tulkojot angļu terminu *rule of law*, bieži vien pārskatāmāk ir lietot *imperio de la ley* (likuma vara), nevis *Estado de derecho* (tiesiska valsts jeb tiesiskums). Protams, var rasties dažas viegli pārvaramas grūtības, piemēram, situācijās, kad, lai gan mērķvalodā ir avotvalodai rodamajam vārdam radniecīgs jēdziens, ikdienas vārdu nevar apveltīt ar specializētu nozīmi tāpēc, ka jaunās un vecās nozīmes reģistrs atšķiras: tā ir, piemēram, ar angļu juridisko terminu *frivolous*, kuru spāniski iztulkot kā *frívolo* (nenopietns) dažos juridiskajos kontekstos varētu būt precīzāk nekā izmantot vārdu *infundado* (nepamatots) – par spīti reģistra atšķirībām starp tradicionālo un jauno izpratni.

2. Bieži problēma rodas vajadzības dēļ ar atšķirīgiem vārdiem konkretizēt tās atšķirības, kas slēpjas, piemēram, terminā *Big data* ietvertajās nozīmēs: *macrodatos* (makrodati) vai *datos masivos* (lielapjoma dati), taču arī *ciencia de los datos* (datu zinātne) vai *inteligencia de datos* (datu intelekts). Tāpat arī angļu valodas terminu *remedies* (tiesiskās aizsardzības līdzekļi) mēdz atveidot kā *acciones* (prasības), *vías de recurso* (pārsūdzības iespējas) vai gluži vienkārši *recursos* (pārsūdzības), ja tas attiecas uz līdzekli, ar ko prasa tiesību vai prasījuma atzīšanu (tā ir norma); savukārt citā kontekstā piemērotāk to tulkot kā *tutela*, *amparo*, *medidas de tutela* (aizsardzības pasākumi), *medidas cautelares* (piesardzības pasākumi; ja tas ir līdzeklis preventīvu pasākumu panākšanai) vai *reparación* vai *resarcimiento* (atlīdzinājums; ja runa par kompensācijas pasākumiem).
3. Varam pat saskarties ar to, ka apzīmētāju tuvība piesārņo neoloģisma nozīmju atšķirību. Tādējādi Savienības sarunās par breksitu no termina *backstop*, kas sporta kontekstā nozīmē barjeras veidu, tika darināts *backstop solution*, ko attiecina uz Ziemeļīrijas teritorijas palikšanu Eiropas Savienības muitas savienībā. Spāņu valodā analogiski tam, kā tika darīts citās valodās, tas tika tulkots kā (*solución del*) *mecanismo de protección*, (*solución de*) *salvaguardia*, *solución de última instancia* un *solución de último recurso* (pēdējās divas formas ir vēlamākas par pirmajām divām, kuras attiecas konkrēti uz finanšu jomas terminu, kas 2008. gadā aizsākušās krīzes dēļ tika izmantots citā kontekstā un ar citu nozīmi).
4. Ne mazāk svarīgi ir ņemt vērā sabiedrības domāšanas veida izmaiņas un to ietekmi uz terminoloģijas izmaiņām, kuru dēļ *illegal* dažkārt būtu tulkojams nevis kā *ilegal*, bet gan kā *irregular*. Tas attiecas arī uz dubulto nozīmi (kura attiecas vai nu uz budžeta jomu vispārīgi, vai tikai un vienīgi uz nodokļu jomu), ko laika gaitā termins "fiskāls" finanšu jomā ieguvis angļu un spāņu valodā; šajā gadījumā problēma ir tā nozīmju komplicētība, kuras dēļ būtu jāprecizē, kādai jābūt šo vārdu nozīmei to juridiskajā lietojumā dažādās valodās.

Šādi piemēri, kurus esmu atradis kādas Savienības iestādes publikācijā, liecina, ka Savienības juridiskajās struktūrās liela uzmanība tiek pievērsta tulkošanai, ko veic juristi lingvisti un tulki. Tas izskaidro, kāpēc Tiesa šajā jomā ir etalons šāda veida iestādēm gan Savienībā, gan ārpus tās, un tas galu galā ir tāpēc, ka šajā darbā tā prioritāti ir piešķirusi kvalitātei – ar pārliecību, ka visi tulkošanai veltītie pūliņi atmaksājas, nodrošinot tiesu varu daudzvalodības apstākļos. Šo kvalitāti izdodas panākt, sākot ar tulkotāju un tulku

sākotnējo apmācību, turpinot viņu atlases procesu, pēc tam – ar viņu nepārtrauktu pilnveidi visā profesionālās karjeras gaitā un noslēdzot to visu ar ikdienas sagatavošanos darbam, kuras nolūkiem viņiem ir piekļuve attiecīgajai dokumentācijai un kāds laiks tās izpētei.

3. Daudzvalodība netraucē tuvināties valodās ietvertajai realitātei

Pēc šīs neizbēgamās atkāpes, pievērsoties kvalitātei, atgriezīšos pie valodu savstarpējām attiecībām; tās pastāv līdzās cita citai šajā vētrainajā jūrā, kurā saduras dažādu Eiropas Savienības valstu atšķirīgās mentalitātes. Daži runātāji uzskata, ka viņējais – piemēram, viņu valoda vai reliģija – ir labāks par citiem piemītošo, un šajā atziņā viņi rod attaisnojumu visdažādāko šķēršļu likšanai aizguvumiem. Savukārt citi uzskata, ka bieži vien vienīgie “papīri”, kas vārdam būtu vajadzīgi, lai tas varētu pārlēkt no vienas valodas citā, ir runātāju vēlme. Tas izskaidro divējādo attieksmi, kāda mēdz būt pret aizguvumiem, kas, labvēlīgi raugoties, pirmajā gadījumā tiecas ļaut pašapliecināties tam runātājam, kurš nevēlas sagraut savas valodas sastatnes, un otrā gadījumā – atsavrupināt valodu, tuvinot to pārējām.

Vēstures virzībā balansējot starp šīm abām galējībām, mums vajadzētu atmett pašlaik tik aktuālās bailes, ka mūsu valodas par nožēlu daudziem to runātājiem ir nolemtas barbaru (šā vārda etimoloģiskajā nozīmē) iebrukumam. Ja mēs vērstu skatienu pagātnē, redzētu, kā tas, kas tolaik būtu šķitis neciešama citvalodu vārdu invāzija, ir beidzies ar to, ka lielākā daļa no tiem izzuduši, jo runātāji ir pratuši piekopt valodas ekoloģiju, kas liek viņiem lielu daļu šo grūti paciešamo veidojumu pārstrādāt, sametot tos krāsnī, kur runātāju dvēseles pārvēršas pārmērības pelnos.

Vārdu apmaiņa neatkarīgi no tās formas ir tikai aisberga virsotne, kas parādīdamās ļauj mums izsekot domu apmaiņai – un līdz ar to arī pasaules uztverei, caur kuru šīs domas plūst –, kas notiek ar runātāju valodu palīdzību. Šī parādība ir daļa no tā sauktās kultūras, kas ietver tradīcijas, uzvedību, idejas, uzskatus, aizspriedumus, rituālus, modi un pat likumus.

Tieši tilti, kas slejas starp līdzās pastāvošām valodām, ir veicinājuši lingvistikas un filoloģijas disciplīnu attīstību (ar gramatiku, vārdnīcām, tēzauriem) – tas ļauj izglītotiem cilvēkiem pamatīgāk iedziļināties *citu* valodu niansēs. Turklāt datorlingvistiem un datu analītiķiem ir izdevies izstrādāt to, kas visnotaļ neprecīzi tiek dēvēts par mašīntulkošanu – sākot ar statistiskajiem modeļiem un beidzot ar jaunākajiem modeļiem, kuri balstīti uz neironu tīkliem (NMT) –, ko daudzi no mums izmanto ikdienā. Starp citu, šo līdzekļu lietošana Tiesā kalpo par rezonatoru, lai struktūras ārpus Savienības iestādēm saskatītu iespēju

tos izmantot, protams, to lietošanu papildus rūpīgi pārskatot un apzinoties, ka tulkotāji joprojām ir šo darbību protagonistu, kam mašīnas ir lieliski līdzstrādnieki, tomēr galu galā – tikai līdzstrādnieki.

Tas neizslēdz iespēju veicināt lielāku Savienības valodu caurlaidīgumu tādu jēdzienu lietošanā, kuri saistīti ar tiesībām. Darbs *Diccionario Panhispánico del Español Jurídico*, ko izdevusi *Real Academia Española* (Spānijas Karaliskā akadēmija), ir labs daudzpusības un precizitātes piemērs darbā ar valodu. Tajā iekļauta visa juridiskā leksika, vispārpieņemti vārdi un lokālie varianti no Spānijas un citām spāniski runājošām valstīm, kas atrodas Amerikā. Vārdnīca ļauj katrā šķirklī nekavējoties uzzināt, kā vārdus lieto likumdevējs katrā attiecīgajā valstī. Šī informācija ļauj plaši sazināties starp visām spāniski runājošajām zemēm. Tas ir pirmais solis ceļā uz tās informācijas kopienas izveidi, kas drīzumā tiks savienota arī ar Eiropas Savienības un citu Eiropas valstu datubāzēm neatkarīgi no to valodas. Tādējādi jēdziena variantus var aplūkot gan spāņu valodā runājošajās Latīņamerikas daļās, gan Eiropas mērogā, neizejot no vienas sistēmas un neatkarīgi no valodas, kurā tie formulēti.

Runa ir par tāda veida darbu, kura struktūra būtu piemērojama Eiropas Savienības valstu tiesu un administratīvo iestāžu tīkla tiesību aktiem; proti, vārdnīcā jau tiek norādīts uz šo iespēju, jo līdztekus terminiem, kas attiecas tikai uz Spāniju (piemēram, pārvaldes iestāžu valodā sastopamais *Consejo de la Guardia Civil* vai *censo vitalicio* Katalonijā piemērojamo civiltiesību izpratnē) un Latīņamerikas valstīm (piemēram, *casación en forma de oficio* vai *conducta ministerial* Čīlē; *caución de no ofender* Meksikā), ir arī termini, kas tieši attiecas uz Eiropas iestādēm (*comercialización transfronteriza* – pārrobežu tirdzniecība vai *Convenio de Bruselas* – Briseles konvencija). Tādējādi šis darbs parāda Eiropas valstu institūciju sadarbības iespējas valodas un tiesību aspektā, un tas būtu spēcīgs atbalsts daudzvalodības praksei tiesību jomā.

Atsaucoties uz dažādajām iespējām, kas pastāv neologismu traktējumā, norādīju uz nepieciešamību pēc līdzekļiem, kas ļautu ar aizvien lielāku pārliecību pārvietoties tajā sarežģītajā atšķirīgajā realitātē starp valstīm un cilvēkiem, kurā vārdi ir tikai daļa no tā visa. Tas vajadzīgs, lai eiropieši izmantotu sintagmas “Eiropas Savienība” otrajā vārdā “savienība” ietvertu nozīmi un iemācītos, kā pārņemt uzlabojumus, kas rodami citu realitātē, iekļaujot tos “mūsu” sabiedrībā, par kuru neviens nevar domāt, ka tai būtu jāapmierinās ar pārliecību par sasniegto pilnību.

4. Filologa domstarpības par dažiem daudzvalodības izpratnes veidiem

Pašlaik mana nostāja par daudzvalodību ir un paliek nelokāma jautājumā par to, ka statusa ziņā valodas ir vienlīdzīgas. Taču saprotu arī, ka pašreizējā situācijā tiem, kas spriež tiesu, un tiem – tiesnešiem, tulkotājiem un tulkiem –, kas palīdz pildīt šīs funkcijas, vajadzīga apspriežu valoda, kura kalpotu par izpaušmes līdzekli viņu diskusijās un kurā tiek noformēta dokumentu versija, ko uzskata par “oriģinālu”. Šī ideja netika uzspiesta filoloģijas principu dēļ, bet gan izrietēja no iestādes nepieciešamības pēc valodas, kas atvieglotu darbu, kurš cilvēkiem ar dažādām valodām bija jāveic bez starpniekiem.

Šķiet saprātīga dažu iestāžu izvēle strādāt trijās darba valodās; šī izvēle izriet no politiskām sarunām, kurās, manuprāt, ir ņemti vērā daudzi ar valodām nesaistīti faktori. Tagad man rodas klusas aizdomas, ka breksita dēļ, iespējams, var sākt domāt, ka ir pienācis laiks mazināt angļu valodas nozīmīgumu Eiropas Savienībā; vēl jo vairāk tāpēc, ka šī valoda smagi sirgst ar sliktu kvalitāti, kas izriet tieši no internacionalizācijas, no kuras tā cieš. Ja šāda doma virbotu gaisā, es uzdrošinātos vaicāt, pirmkārt, vai Apvienotā Karaliste bija vienīgā valsts Savienībā, kur angļu valoda ir dzimtā valoda, un vai ir lietderīgi aizmirst, cik svarīgs ir tieši tās kā starptautiskas valodas statuss; otrkārt, es prātotu, vai šī *sliktā kvalitāte* neietekmētu jebkuru valodu, ko lieto tādos pašos un pat citos apstākļos, proti, nav nejauši, ka manu valodu kāds dēvē par *angloñol*, un nešķiet arī dzan, ka par *franglais* nosaukta franču valoda būtu mēģinājums to cildināt.

Filologam ieteicams un saprātīgi būtu neieļauties šajās diskusijās, jo īpaši, ja viņš uzskata, ka Eiropas Savienības daudzvalodības veicināšanas pasākumi varētu būt vairāk vērsti uz divvalodības nostiprināšanu, nevis daudzvalodības atbalstīšanu, turpinot tradīciju, kurā valodas ir sacentušās cita ar citu, tīkojot pēc prominenta statusa, aizbildinoties ar to, ka kāda valoda varētu būt piemērotāka abstrakcijai vai ironijai, vai dvēseles stāvokļu atspoguļošanai, vai pat, kā nesen lasīju, augstāka ētikas standarta uzturēšanai nekā citas. Tas viss pat ir licis domāt, ka līdzās pastāvošu valodu pasaulē dažu no tām būtība ir uz saviem pleciem nest grūto likteņa piepildīšanas nastu. It kā to vadītu dabas likumi sadarbībā ar vēstures likumiem, kā raksta kāds ievērojams franču filologs, pret kura darbu, starp citu, izjūtu vislielāko cieņu: “Chacune des trois grandes langues à vocation fédératrice de l’Europe a un rôle à jouer, que lui fixe un certain destin. Le développement des exigences culturelles, en réaction de lassitude face à l’insolent frénésie du profit, donne toutes ses chances au français. Et il peut, dans divers domaines où l’anglais et l’allemand sont moins présents, devenir par une heureuse complémentarité, un facteur d’équilibre trilingue en fédérant les aspirations.” (“Katrai no trim lielajām Eiropu vienojošajām valodām ir sava likteņa nolemta loma. Kultūras prasību attīstība, reaģējot

uz nekaunīgo dzišanos pēc peļņas, paver franču valodai plašas iespējas. Un dažādās jomās, kurās angļu un vācu valoda ir mazāk klātesoša, franču valoda spēj sekmīgā kopdarbībā kļūt par trīsvalodīga līdzsvara faktoru centienu saliedēšanā.”) Vai šis nav viens no tiem gadījumiem, kad “le plaisir qu’il y a à comprendre certains raisonnements délicats dispose l’esprit en faveur de leurs conclusions” (bauda, kas gūstama kāda delikāta domu gājiena izpratnē, prātu noskaņo labvēlīgi šajā domu gājienā secinātajam)?

Tas, ka franču valoda patlaban ir darba valoda Eiropas Savienības Tiesā, manuprāt, ir visnotaļ loģiski. Tāpēc tā gan nav jāieieļ paradīzē – kur daži no mums, cilvēkiem, ceram reiz nokļūt –, jo paradīzē nav vietas valodām. Franču valoda gluži vienkārši ir tur, kur to atvedusi vēsture laikā, kad tika likti pamati Savienības izveidei un tika radīta šī mūsu pārmantotā situācija, kurā franču un vācu valoda mijas ar angļu valodu. Šo statusu franču valoda ieguva pēc politiskām sarunām, kurās tika minēti tās vairāk nekā pietiekami daudzie nelingvistiskie nopelni: Francijā toreiz nodrošinātā izglītības kvalitāte, labi zināmās, jau kopš laikiem pirms Apgaismības laikmeta pastāvējušās diskursa tradīcijas, tās zinātnes un kultūras nozīmīgums, diplomātijas spēka un tiesību sistēmas svarīgums. Šie faktori attaisnoja franču valodas izmantošanu situācijā, kad bija lietderīgi paļauties uz dažām darba valodām, jo nebija iespējams uzturēt pilnīgu daudzvalodību.

Iespējams, no Eiropas Savienības iekšienes uz notiekošo var paraudzīties citādi un saskatīt, ko varētu darīt, lai veicinātu un pilnveidotu vairākvalodību. No sava filologa skatpunkta man par to nav ko teikt, jo par to būtu jāvienojas politiķiem, ņemot vērā realitāti – valodu realitāti. Šajā realitātē spāņu valodai, tāpat kā citām valodām, ir svarīgi argumenti, kas ir labi zināmi.

Noslēgumā: es vēlētos – un saku to ne tik daudz ar cerību kā ar pārliecību –, lai šī iespēja veicināt vairākvalodību Eiropas Savienībā kalpotu tam, lai sekmētu Savienības valodu lietošanu, nevis ierobežotu kādas no tām izmantošanu.

ATSAUCES

Man šķita lieki skaidrot, kādēļ pastāv valodu būtiskā vienlīdzība, uz ko tekstā esmu vairākkārt atsaucies. Lai aiztaupītu skaidrošanu, gluži vienkārši atsaukos uz lielisko spāņu valodā tulkoto Deivida Kristela (*David Crystal*) grāmatu *Enciclopedia del lenguaje*, ko rediģējis H. K. Moreno Cabrera (*J. C. Moreno Cabrera*), Madride: Taurus, 1994 (oriģināls angļu valodā *The Cambridge encyclopedia of language* publicēts 1987. gadā), 6. un 7. lpp.

Ideju par brālību, kas rodas, kopš bērnības vienas un tās pašas lietas saucot vienos un tajos pašos vārdos, un tiek piedēvēta Karlosam Fuentesam (*Carlos Fuentes*), esmu aizguvis no Huana Krusa (*Juan Cruz*), *El País*, 26.11.1984.

Vēlējos tradicionālo patapinājuma un patapināšanas lietojumu nomainīt ar viesu un viesu uzņemšanas lietojumu saskaņā ar Pola Rikēra (*Paul Ricoeur*) labi iecerēto sintagmas *hospitalité langagière* radīšanu, lai gan filozofs, mēģinot uzlabot realitāti ar šīs vārdkopas radīšanu, šeit iztīrātājā jautājumā dod ļoti nelielu ieguldījumu.

Atsauces uz to, kā tiek tulkoti angļu valodas termini *rule of law*, *frivolous*, *remedies*, *backstop*, *illegal* un kā atveidot *Big data* dažādās nozīmes un tās, ko termins *fiscal* laika gaitā ieguvis angļu un spāņu valodā, esmu ņēmis no dažādiem *puntoycoma*, *boletín de los traductores españoles* izdevumiem.

Metafora par dvēseles krāsnī nonākušo vārdu pārstrādi aizgūta no J. J. Millás, *El País*, 3.12.2021.

Santjago Muņjosa Mačado (*Santiago Muñoz Machado*) vadībā Spānijas Karaliskās akadēmijas sagatavotā *Diccionario panhispánico del español jurídico* izdota Madridē: Santillana, 2017, un ir pieejama: <https://dpej.rae.es>.

Termina *angloñol* izcelsmi esmu aizguvis no Francisko Havjera Muņjosa Martina (*Francisco Javier Muñoz Martín*) darba, https://ec.europa.eu/translation/spanish/magazine/documents/pyc_172_es.pdf.

Ir pagājis vairāk nekā pusgadsimts, kopš Renē Etembls (*René Etiemble*) publicējis *Parlez-vous franglais?*, Parīze: Gallimard, 1964.

Lingvists, kuram – lai arī viņu apbrīnodams – tomēr nepiekrītu, ir Klods Hagēžs (*Claude Hagège*), grāmatas *Le souffle de la langue*, Parīze: Odile Jacob, 2000, autors.

Attiecības starp komplicēto domu gājienu un no tā izdarītajiem secinājumiem esmu aizguvis no Pola Valerī (*Paul Valéry*), *Oeuvres*, II, "Autres rhumbs", red. J. Hytier, Parīze: Gallimard (Bibliothèque de la Pléiade), 1960, 693. lpp.

Vārdkopa "ne tik daudz ar cerību kā ar pārlicību" radusies, iedvesmojoties no Anhela Gonzaleza (*Ángel González*) grāmatas nosaukuma *Sin esperanza, con convencimiento*, Barselona: Literaturas, 1961.

Juristi lingvisti Eiropas Savienības Tiesā un tiesu tulkotāji Čehijas Republikā – divas dažādas pasaules?

— **Tomāšs Dubeda**

Tomāšs Dubeda (*Tomáš Duběda*) strādā Kārļa Universitātes Filozofijas fakultātes Tulkošanas studiju institūtā (*Ústav translatologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova*) Prāgā, kur pasniedz profesionālo tulkošanu un lingvistikas disciplīnas. Viņa pētījumi vērsti uz juridisko tulkošanu, tulkošanu svešvalodās, fonētiku un kontaktlingvistiku. Viņš ir praktizējošs tulkotājs un piedalās Čehijas tiesu tulku un tulkotāju apmācībā.

Ievads

Tiesību sistēma un valoda, kas ir tās izteiksmes līdzeklis, ir divi cieši saistīti konkrētas cilvēku sabiedrības atribūti. Tiesības attīstās simbiozē ar valodu, pārņemot un pārveidojot to tādējādi, lai tā vislabāk atbilstu tiesību vajadzībām. Kā apgalvo Ž. Kornī (*G. Cornu*)¹, šo “nesaraujamo saikni starp tiesībām un valodu” sekmē arī tas, ka abas parādības ir konvencionālas, vēsturiski nosacītas, laika gaitā attīstās un pieder pie kultūras jomas.

Juridiska teksta tulkošanu, kas, pēc M. Hromas (*M. Chromá*)² uzskatiem, ir “process, kurā vienai duālai semiotiskajai sistēmai (avota tiesību sistēmai un avota valodai) jātiek pārnestai uz citu duālu semiotisko sistēmu (mērķa tiesību sistēmu un mērķa valodu)”, mēs tāad varam saprast kā dabiskās saiknes izjaukšanu starp tiesībām un valodu: līgumu, kas noslēgts saskaņā ar Čehijas tiesībām, protams, var iztulkot no čehu valodas franču valodā (tā notiek šodien un ik dienas), bet franču jurists, kas lasa tulkojumu, jau pēc dažām rindiņām nekļūdīgi zina, ka šis teksts pieder pie citas tiesību sistēmas, nevis tās, kurai tas ir pielāgots. Daudzvalodu juridikcijā tulkošanas process ir vienkāršāks, jo tulkojums notiek starp divām valodām, bet vienā tiesību sistēmā, kurā abas valodas ir autentiskas; kā piemēru var minēt Šveices federālās tiesības. Trešā iespēja rodas tad, ja viena valoda kalpo divām vai vairākām tiesību sistēmām, kā tas ir, piemēram, vācu valodas gadījumā. Tādējādi kopējais jēdziens “juridiskā vācu valoda” ietver vairākus daļēji atšķirīgus valodas variantus (vācu, austriešu, šveiciešu un citus).

Kā Savienības tiesību aktu pieņemšana ir mainījusi attiecības starp tiesību sistēmām un juridiskajām valodām? Vispirms jānorāda – katra Savienības oficiālā valoda ir ieguvusi vienu jaunu variantu, proti, Savienības tiesību valodu. Valodas, kas līdz tam bijušas cieši saistītas tikai ar vienu tiesību sistēmu, tostarp čehu valoda, tagad var lepoties ar to, ka tās ir nevis vienas, bet divu tiesību sistēmu – valsts un Eiropas Savienības – autentiskās valodas. Izmantojot stingri noteiktu terminoloģiju un teksta izstrādes vadlīnijas, šie varianti tika sasaistīti ar Savienības tiesību sistēmu, kura attīstās, un tādējādi arī viens ar otru. Tomēr, tā kā Savienības tiesības ir daļa no dalībvalstu tiesībām, šie Savienības tiesību varianti kā bumerangs atgriežas valstu tiesību sistēmās un pakāpeniski tajās ieaug.

1 | *L'union intime du droit et de la langue*. Cornu, G. (2005). *Linguistique juridique*. Parīze: Montchrestien, 4. lpp.

2 | Chromá, M. (2014). *Právní preklad v teorii a praxi. Nový občanský zákoník*. Prāga: Karolinum, 22. lpp.

Savienības tiesību aktu izstrāde un piemērošana nav iedomājama bez juridiskās tulkošanas. Tomēr arī vienalodīgās valstu sistēmas nevar iztikt bez tulkojumiem – tiesu tulkotājiem ir neaizstājama loma oficiālo dokumentu tulkošanā, policijas veiktajās darbībās un tiesas sēdēs. Tāpēc pirmajā brīdī varētu šķist, ka juristi lingvisti, kas tulko Eiropas Savienības Tiesas tekstus, un tiesu tulkotāji, kurus norīko valstu tiesas, būtībā veic vienu un to pašu darbu. Tomēr, sīkāk salīdzinot viņu darbību, atklājas vairākas atšķirības, ko nosaka tulkojuma veids un mērķis, tulkotāju kompetence un darba apstākļi. Turpmāk aplūkotas tieši šīs atšķirības.

Tulkojuma veids – pat ja divi dara vienu un to pašu, tas tomēr nav tas pats

Juridiskais tulkojums var izpausties dažādos veidos, un tos var nošķirt, pamatojoties uz vairākiem kritērijiem: tie it īpaši ir teksta veids (tiesību akts, spriedums, civilstāvokļa akts, līgums utt.), tulkojuma pasūtītājs un saņēmējs (valsts administratīvā iestāde, lietas dalībnieks, komercsabiedrība, tiesību teorētiķis, sabiedriskā doma utt.), tulkojuma saistošais raksturs (saistošs tulkojums vai informatīvs tulkojums), tulkojuma virziens (dzimtajā valodā vai svešvalodā) un tulkotāja sociāli profesionālais profils (it īpaši kvalifikācija un darba apstākļi).

Eiropas Savienības Tiesas juristi lingvisti tulko visu veidu dokumentus, kas saistīti ar tiesvedību šajā tiesā, proti, it īpaši pieteikumus, prasības, secinājumus un tiesu nolēmumus, kā arī valstu tiesību aktus, ja tie tiek ņemti vērā, izskatot lietu. Liela daļa tulkojumu paredzēti publicēšanai Tiesas judikatūras krājumā, kas pieejams *EUR-Lex* datubāzē. Lai gan spriedumiem izšķiroša ir tikai versija tiesvedības valodā, dokumenti jātulko tā, lai tie pilnībā pildītu savu funkciju, tas ir, lai to interpretācija atbilstu oriģinālam. Tulkošana notiek gan Savienības tiesību sistēmas iekšienē, gan starp šo sistēmu un valstu sistēmām; tulkotāju rīcībā ir plaša *IATE* datubāze, kurā iekļauta Savienības tiesību terminoloģija un zināmā mērā arī dalībvalstu tiesību termini. Lielākajā daļā gadījumu tulkojums tiek veikts dzimtajā valodā.

Tiesu tulkotājiem Čehijas Republikā tiek uzdots tulkot daudz plašāku dokumentu klāstu (procesuālos rakstus un nolēmumus, apsūdzības rakstus, policijas darbību dokumentus, instrukcijas, civilstāvokļa aktus, pierādījumus, izziņas u. tml.). Atsauces tiesību sistēma ir Čehijas tiesības. Tulkojumiem jābūt funkcionāliem, jo kompetentās personas vai iestādes ir tiesīgas pamatot ar tiem savus lēmumus, taču tulkojumi gandrīz nekad netiek publicēti. Nav noteikta nekāda saistoša terminoloģija, tāpēc tulkotāji izmanto

dažādus avotus (vārdnīcas, datubāzes, krājumus u. tml.) vai paši veido atsevišķu terminu atbilstes. Ļoti bieži tiek pieprasīts tulkojums svešvalodā.

Terminoloģija – adatas meklēšana siena kaudzē

Terminoloģija nav vienīgais juridiskās valodas konstitutīvais elements, taču, pēc M. Hromas domām³, tas ir redzamākais elements, tāpēc arī tulkotājiem terminoloģija ir būtiska. Savienības tiesību terminoloģija ir noteikta saistošā veidā, un to var viegli atrast *IATE* datubāzē; tulkojot valstu tekstus, tulkotājiem gan pašiem jāatrod terminoloģijas risinājumi, jo *IATE* šajā ziņā viņiem palīdz tikai daļēji. Savukārt tiesu tulkojumiem Čehijas Republikā – gan tulkojumiem no svešvalodām čehu valodā, gan otrādi – terminoloģijas jomā nav nekādu saistošu atsauces punktu. Tāpēc tulkotāji pēc saviem ieskatiem izmanto dažādas ticamības drukātos vai elektroniskos avotus, konsultējas ar kolēģiem vai tiesību ekspertiem un izmanto savus terminoloģijas risinājumus. Lai gan tulkošana pēc definīcijas ir radoša darbība un pastāv arī vienprātība par to, ka jebkuru tekstu var iztulkot dažādi un šos tulkojumus var uzskatīt par pareiziem, terminoloģisko sistēmu gadījumā intuitīvi ir acīmredzams, ka radošums, kas izraisa dažādu konkurējošu risinājumu līdzāspastāvēšanu, ir drīzāk kaitīgs, un tas saistīts arī ar faktu, ka tiesu tulkojumiem Čehijas tiesību darbībā ir tikai neliela nozīme.

Aptauja, kas 2020. gadā tika veikta četrpadsmit franču valodas tiesu tulkotāju vidū⁴, parādīja, ka terminoloģiskā sadrumstalotība, tulkojot sistēmiski specifiskus Čehijas tiesību terminus (piemēram, *dohoda o provedení práce* (līgums par konkrēta darba veikšanu), *soudní exekutor* (tiesu izpildītājs), *výpis z katastru nemovitostí* (izraksts no nekustamo īpašumu reģistra), *IČO* (jeb *identifikační číslo osoby*, personas identitātes numurs), *rodné číslo* (personas identitātes numurs fiziskām personām), *Městský soud v Praze* (Pilsētas tiesa Prāgā)), ir ļoti liela: vidējais dažādu terminu atbilstmju skaits ir astoņi, mazākais norādītais skaits – divi, lielākais – četrpadsmit (šis skaits aptver respondentu skaitu, un tas vienkāršoti nozīmē, ka ikviens ir sniedzis savu "oriģinālo" atbildsmi). Savāktu datu atšķirīguma pakāpe, protams, ir liela arī tāpēc, ka runa ir par tulkošanu svešvalodā un

3 | Chromá, M. (2016). Traps of English as a Target Language in Legal Translation. *Comparative Legilinguistics*, 26, 71.–97. lpp.

4 | Duběda, T. (2020). Soudní překladatelé a terminologické nástrahy. Průzkum k překladu právních termínů z češtiny do francouzštiny (1. un 2. daļa), *Soudní tlumočník 2/2020*, 25.–28. lpp., *Soudní tlumočník 1/2021*, 30.–32. lpp.

apzināti tika pārbaudīti grūti iztulkojami jēdzieni, tomēr aptauja pilnībā parāda tiesu tulkošanas kā tādas jomas realitāti, kurā grūti panākt terminoloģisko konsekveni. Lieki piebilst, ka līdzīga situācija būtu liktenīga Eiropas Savienības Tiesas tulkošanas praksei.

Vai var uzlabot terminoloģisko konsekveni tiesu tulkošanā? Visticamāk, jā, bet tikai noteiktā mērā, jo situāciju, kādu zinām no daudzvalodu jurisdikcijām, varētu risināt, tikai iesaistoties valsts iestādēm. Daļējas sekmes – tas ir, vismaz tulkojumu atbilstmju hroniskas nekonsekvences mazināšanu – var panākt ar juridisko leksikogrāfu, profesionālo organizāciju, profesionālo kursu pasniedzēju un valsts iestāžu, kas darbojas vairākās valodās, dabisko autoritāti. Papildus tam vajadzīga atbildīga un paškritiska pašu tiesu tulkotāju attieksme un arī viņu savstarpējās komunikācijas spējas.

Viens no veidiem, kā daļēji standartizēt Čehijas tiesību terminoloģiju, ir sagatavot kvalitatīvus un, cik vien iespējams, publiski pieejamus Čehijas tiesību aktu tulkojumus. Dažas valsts iestādes jau ir izvēlējušās šo ceļu, pasūtot dažu likumu tulkojumus svešvalodās (galvenokārt angļu valodā). Īpaši jāatzīmē triju svarīgu privāttiesību aktu – jaunā Civillikuma, Komercesabiedrību likuma un Likuma par starptautiskajām privāttiesībām – nesenie tulkojumi četrās svešvalodās (angļu, vācu, franču un krievu valodā). Angļu un franču valodas tulkojumi ir daļēji novērtēti profesionālās recenzijās⁵; pietiek ar norādi, ka franču valodas tulkojums ir tik problemātisks, ka par tā terminoloģisko ticamību nevar būt ne runas.

Tulkojuma virziens – pārliecinoša spēle ar sliktām kārtīm

Britu tulkošanas teorētiķis P. Nūmarks (*P. Newmark*), domājot par to tulkojumu kvalitāti, kurus veikuši cilvēki, kam tā nav dzimtā valoda, trāpīgi novērojis, ka šie tulkojumi *daudzus cilvēkus ļoti uzjautrina*.⁶ Tādējādi viņš ir nostājies to cilvēku pusē, kuri, lai nodrošinātu tulkojuma nevainojamu valodas – un it īpaši stilistisko – līmeni, iesaka to uzticēt tulkotājam, kam tulkojuma valoda ir dzimtā. Tomēr jēdzieni “dzimtā valoda” vai “tulkotājs, kam tulkojuma valoda ir dzimtā” mūsdienu pasaulē kļūst arvien neskaidrāki, tāpēc tie būtu jāattiecina arī uz gadījumiem, kad tulkotājs svešvalodu apguvis tādā

5 | Duběda, T. (2015). Francouzský překlad nového občanského zákoníku. *Soudní tlumočník*, 2015, 39.–42. lpp.
Klabal, O. (2015). Anglický překlad zákona o obchodních korporacích. *Soudní tlumočník*, 2015, 35.–39. lpp.

6 | “[...] contribute greatly to many people's hilarity.” Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Londona: Prentice Hall, 3. lpp.

līmenī, kas pielīdzināms dzimtās valodas lietotāju līmenim. Turklāt pēdējā laikā daudzi tulkošanas teorētiķi vērš uzmanību uz to, ka tulkošanas prakses realitāte neļauj piemērot dzimtās valodas principu bez izņēmumiem. Saskaņā ar IAPTI ziņojumu ⁷ to tulkojumu daļa Eiropas tirgos, kurus veikuši valodas lietotāji, kam šī valoda nav dzimtā, ir ļoti dažāda: angļu valodas kā dzimtās valodas lietotāju vidū tikai 18 % tulkotāju veic tulkojumus svešvalodās, savukārt slāvu valodu kā dzimtās valodas lietotāju vidū šī procentuālā daļa atbilst pat 85 %. Čehijas tirgū cittautiešu veiktas tulkošanas praksi veicina ierobežotā čehu valodas starptautiskā izplatība, nepietiekamā galveno Rietumu valodu tulkotāju, kam tulkojuma valoda ir dzimtā, pieejamība, kā arī diametrāli atšķirīgie finanšu nosacījumi Čehijas un Rietumeiropas tulkojumu tirgos.

Eiropas Savienības Tiesa, pieņemot darbā juristus lingvistus, izvairās no jēdziena “dzimtā valoda”, tā vietā prasot “teicamas mērķvalodas zināšanas” un šajā valodā iegūtu grādu tiesību zinātnē; tiek prasītas arī divu avotvalodu zināšanas. Čehijas Tiesu tulku un tulkotāju likumā lietots jēdziens “dzimtā valoda”, taču klusējot tiek pieņemts, ka tiesas tulkotājs saglabās atbilstošu tulkojuma kvalitāti, tulkojot abos virzienos. Praksē ir daudz pierādījumu, ka tā nenotiek.

Aptauja ⁸, kurā 2021. gadā piedalījās 44 juridisko tekstu tulkotāji un tulki (no tiem lielākā daļa – tiesu tulkotāji un tulkotājas), parādīja, ka 41 procentam respondentu tulkošana svešvalodā veido vairāk nekā pusi darba. Nedaudz mazāk nekā puse aptaujāto tulkotāju uzskata, ka tulkošana svešvalodā ir neizbēgama un principā pieņemama, tieši puse pieļauj, ka tā ir neizbēgama, bet potenciāli riskanta, un tikai pieci procenti uzskata, ka juridisko tekstu tulkotājiem būtu jātulko vienīgi savā dzimtajā valodā.

7 | IAPTI (2015). *Translation into a non-native language*. https://www.iapti.org/files/surveys/2/IAPTI_non-native_report.pdf

8 | Duběda, T. (sagatavošanā). Risk perception and risk management in legal translation.

Kvalifikācija un darba apstākļi – ne visiem dots viens un tas pats

Juridisko tekstu tulkošana nav balstīta tikai uz manipulēšanu ar valodām – kā norāda Ž. K. Žemārs (J.-C. Gémard)⁹, *tādu tekstu tulkošana, kuri ir juridiski vai kuriem ir juridiska nozīme, ir darbība salīdzinošo tiesību jomā, lai gan tā ir saistīta ar tulkošanas darbību*. Šis apstāklis atspoguļojas arī Eiropas Savienības Tiesas personāla politikā: jurista lingvista amatā pieņem tikai kandidātus ar jurista kvalifikāciju. Čehijas tiesu tulkotājiem situācija ir atšķirīga, jo tulkotāji pārsvarā tiek pieņemti darbā no filoloģijas studiju absolventu vidus un juridiskā izglītība viņiem ir izņēmuma gadījumos. Tiesu tulku un tulkotāju likuma īstenošanas noteikumos paredzēts, ka viņiem jāpabeidz tikai tiesību papildstudiju tulkiem un tulkotājiem vispārīgā daļa (70 mācību stundas) un konkrētajai valodai paredzētā studiju daļa (arī 70 stundas), ja attiecīgajā valodā tāda tiek piedāvāta. Pēc oficiālās iecelšanas amatā pienākuma turpināt izglītību nav.

Eiropas Savienības Tiesas tulkotājiem ir iespēja konsultēties par rastajiem risinājumiem, un viņu tulkojumi tiek rediģēti, toties Čehijas tiesu tulkotāji profesionālos uzdevumus veic galvenokārt patstāvīgi un par tiem ir personīgi atbildīgi valsts iestādēm. Atgriezeniskā saite ir minimāla, it īpaši, ja jātulko svešvalodā: tad tulkojuma saņēmējs bieži ir tāds ārvalstu dalībnieks procedūrā Čehijas policijā vai tiesu iestādē, kuram nav juridiskās izglītības un kurš ir apmierināts pat ar valodnieciski problemātisku tulkojumu, ja tas viņam palīdzēs sarežģītā situācijā.

Trīs ceturtdaļas juridisko tulkotāju, kuri piedalījās iepriekš minētajā aptaujā, uzskata, ka juridiskā tulkošana ir riskantāka nekā citi tulkošanas veidi. Tomēr vienlaikus izrādās: lai gan šis risks patiešām rada zemākas kvalitātes tulkojumu, tulkojuma saņēmējs vai nu neatklāj šos trūkumus, vai arī ar tiem samierinās. Pierādījums tam ir atbildes uz jautājumu: “Vai jums kādreiz ir gadījies, ka klients (privāts vai publisks) sūdzas par jūsu juridisko tulkojumu?” Tikai aptuveni ceturtdaļa aptaujāto tulkotāju savā tulkošanas praksē ir saskārušies ar sūdzībām (pārsvarā ar vienu, tikai trijos gadījumos – ar divām vai vairākām sūdzībām). Rakstītajos komentāros respondenti ziņoja, ka kļūdu parasti ir bijis iespējams viegli un ātri novērst; viņi nenorādīja nevienu gadījumu, kad būtu piemērotas sankcijas vai prasīta kompensācija. Tāpēc šķiet, ka, par spīti juridisko tulkojumu iespējamam riskantumam, gadījumi, kad tulkotājs tiek saukts pie atbildības

9 | “[...] traduire des textes de nature ou de portée juridique revient à accomplir un acte de droit comparé, but couplé à une opération traduisante.” Gémard, J.-C. (2015). De la traduction juridique à la jurilinguistique: la quête de l'équivalence. *Meta* 60/3, 476.–493. lpp.

par sava darba sliktu kvalitāti, ir ļoti reti; pēc Dž. Bīrnas (*J. Byrne*) domām, tas attiecas arī uz citām profesionālās tulkošanas nozarēm.¹⁰

Juridisko tulkojumu kvalitāti ietekmē arī tulkotāja atalgojums. Iesācējs jurists lingvists Eiropas Savienības Tiesā saņem bruto algu, kas ir mazliet lielāka par vidējo algu Luksemburgā. Čehijas tiesu tulkotājs, ja viņam ir regulāra uzdevumu plūsma, var nopelnīt pat salīdzinoši lielāku algu nekā vidējā alga Čehijas Republikā; tomēr šāda situācija drīzāk ir izņēmums, it īpaši mazāk izplatītu valodu gadījumā. Protams, veicot salīdzinājumu, jāņem vērā arī vidējās algas pirkspēja, kas abās valstīs ļoti atšķiras.

Kopsavilkums

Ja mēģinām kopumā aplūkot līdzības un atšķirības starp abām attiecīgajām sociāli profesionālajām vidēm, secinām: lai gan tās nodarbojas ar vienu šauri definētu profesionālo darbību, proti, juridisko tulkošanu, tomēr pastāv būtiskas atšķirības to darba specifiskajā veidā un raksturā. Tāpēc uz šā teksta virsrakstā uzdoto jautājumu mēs varētu atbildēt, ka Eiropas Savienības Tiesas juristi lingvisti un tiesu tulkotāji Čehijas Republikā pārstāv divas pasaules, ko vieno viena misija – nodrošināt tiesiskuma daudzvalodīgu darbību –, taču vienlaikus ikdienas realitātē tās ir visai atšķirīgas.

Tajā pašā laikā šis salīdzinājums lielā mērā ir par sliktu Čehijas tiesu tulkotājiem, kuriem parasti nav juridiskās izglītības, nav saistošas terminoloģijas, kuri strādā individuāli, nesaņem atgriezenisko saiti, kuriem jātulko abos virzienos un nav garantēta regulāra darba plūsma. Ja šķiet, ka Eiropas Savienības Tiesā tulkotājiem tiek nodrošināti vislabākie iespējamie darba apstākļi (iespējams, izņemot to, ka mazāks uzsvars likts uz valodu mācībām), Čehijas Republikā iecelšana par tiesu tulkotāju nozīmē ļoti atbildīgu darbu sistēmiski nepilnīgos apstākļos.

Kā var uzlabot pašreizējo situāciju? Tiesiskajā regulējumā, atbilstoši kuram notiek tiesu tulkotāju darbs, ar nesen pieņemto Tiesu tulku un tulkotāju likumu ir ieviesti daži uzlabojumi, kurus citastarp centās ieviest arī jaunizveidotā šīs profesijas pārstāvju darba grupa. Grupa izveidojusi arī sadarbību ar *Ministerstvo spravedlnosti* (Čehijas Republikas Tieslietu ministrija), un tas liecina par turpmāku attīstību nākotnē. Prasība par augstāko

10 | Byrne, J. (2007). Caveat translator: Understanding the legal consequences of errors in professional translation. *Journal of specialised Translation* 7, 2.–24. lpp.

juridisko izglītību ir nereālistiska, tāpat kā plaši izplatītā prasība apgūt specializētu juridiskās valodas kursu (šādu kursu ir grūti organizēt vairāk nekā dažās pasaules lielākajās valodās). Tādējādi mazāk izplatītās vai maznozīmīgās valodas arī turpmāk būs neizdevīgākā situācijā, jo tulkotāju skaits ir neliels, profesionālās pilnveides iespējas ir ierobežotas un leksikogrāfiskie resursi – mazāk pieejami. Darba grupas ierosinātā tālākizglītības prasība netika nostiprināta likumā, tostarp tāpēc, ka tad būtu jāievieš sistēma šā pienākuma izpildes kontrolei. Grūti īstenojama arī ideja par sistemātisku tulkojumu kvalitātes pārbaudi, kas sniegtu ieskatu tiesu tulkošanas procesā un atklātu trūkumus, kādi tajā neapšaubāmi slēpjas.

Tātad, lai nodrošinātu tulkojumu kvalitāti, Čehijas tiesu tulkotājiem raksturīgās augstās autonomijas pakāpes atsvaram jābūt viņu pašu centībai, ko veicina profesionālās apvienības un citas autoritātes. Darba apstākļi Eiropas Savienības Tiesā, iespējams, nevar būt par īsti reālistisku mērķi Čehijas tiesu tulkotāju videi, bet tie var kalpot vismaz par iedvesmas avotu.

Savienības tiesību interpretācija Dānijas tiesās: valodu atšķirības nav uzmanības centrā

— Anne Līse Kēra

Anne Līse Kēra (*Anne Lise Kjær*) ir *cand. ling. merc.*, *PhD* un lektore Kopenhāģenas Universitātes Juridiskajā fakultātē. Viņas darbības joma ir juridiskā konceptualizācija dažādās valodās un juridiskajās kultūrās, un viņa ir iesaistīta starpdisciplināru pētniecības metožu izstrādē Eiropas tiesību integrācijas pētījumos, kuros tiek apvienotas lingvistikas un tiesību zinātņu metodes. Anne Līse Kēra ir starptautiska pētniecības tīkla *RELINE* (juridiskās lingvistikas tīkls) priekšsēdētāja – šajā tīklā tiek veicināti starpdisciplināri pētījumi par tiesību un valodu mijiedarbību. Tīklu veido pētnieki no visas pasaules, kuri pārstāv dažādas disciplīnas un intereses: juristi, lingvisti, eksperti retorikā, komunikācijas pētnieki, filozofi, politologi un antropologi.

Ievads

Dānijas tiesas, šķiet, īpaši nepievērš uzmanību Eiropas Savienības valodu režīmam un īpašajām grūtībām, kas 24 oficiālo valodu vienlīdzības dēļ rodas, interpretējot Savienības tiesību aktu avotus. Tas attiecas uz visām Dānijas tiesām, tostarp tām, kurām ir konkrēts pienākums salīdzināt valodu versijas, ja tiesvedības gaitā radušās šaubas par Savienības tiesību pareizu interpretāciju.

Slavenajā 1982. gada spriedumā lietā 283/81 *Cilfit*¹ Eiropas Savienības Tiesa (turpmāk tekstā – “Tiesa”) noteica īpašus Savienības tiesību interpretācijas nosacījumus, un, lai gan kopš šā sprieduma pasludināšanas pagājis 40 gadu, tā sauktie “*Cilfit* kritēriji” aizvien virza Savienības tiesību avotu interpretāciju. Šajā ziņā īpaša nozīme ir šā sprieduma 18. punktam, saskaņā ar kuru “Kopienų tiesību normas interpretāciju” var veikt tikai pēc “dažādu valodu versiju salīdzināšanas”, ņemot vērā, ka “Kopienų tiesību akti tiek rakstīti vairākās valodās” un “versijas dažādās valodās ir vienlīdz autentiskas”.

Tomēr Dānijas tiesas ļoti reti salīdzina Savienības tiesību normu valodu versijas. Meklējšana Tiesas judikatūras tiešsaistes datubāzē *InfoCuria*² liecina, ka Dānijas tiesas Tiesai ir iesniegušas tikai 21 lietu prejudiciāla nolēmuma saņemšanai, kurā ietverta dažādu valodu versiju analīze. Attiecīgā Dānijas tiesa tikai astoņās no šīm lietām pati ir uzsvērusi atšķirības starp valodu versijām.

Tomēr mēs nezinām, cik bieži tiesvedībā Dānijas tiesā iesaistītās puses ir mēģinājušas apgalvot, ka neatbilstības starp dažādām oficiālo valodu versijām rada neskaidrības par Savienības tiesību interpretāciju un tāpēc būtu jāvēršas Tiesā ar lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu. Šādas lietas sabiedrības uzmanības lokā nonāk tikai izņēmuma kārtā.

Ir kāds izņēmums, ko šajās piezīmēs es vēlētos komentēt. Lietā, kas tika izskatīta *Højesteret* (Augstākā tiesa, Dānija), advokāte, kas pārstāv atbildētāju, bija norādījusi, ka Savienības direktīvas, kas ir tiesību avots šajā lietā, dažādās valodu versijas nav vienādi formulētas.

1 | Tiesas 1982. gada 6. oktobra spriedums lietā 283/81 *CILFIT/Ministero della Sanità*, [EU:C:1982:335](#).

2 | *InfoCuria* ietver visu publiski pieejamo informāciju par lietām, kas iesniegtas Tiesā, Vispārējā tiesā un Civildienesta tiesā. Datubāze nodrošina piekļuvi galvenokārt spriedumiem, secinājumiem, rīkojumiem un paziņojumiem *Eiropas Savienības Oficiālajā Vēstnesī* visās oficiālajās valodās, un tajā var meklēt pēc vairākiem kritērijiem, tostarp pēc “prejudiciālā jautājuma iesniedzēja”.

Šī advokāte sazinājās ar mani, jo vēlējās, lai es sniegtu savu eksperta atzinumu par pareizu pieeju Savienības tiesību avotu interpretācijai, ja ir neatbilstības valodu versijās.

Šajā lietā ir divi interesanti aspekti: pirmkārt, tas, kā *Anklagemyndigheden* (prokuratūra, Dānija) ir sapratusi daudzvalodu interpretācijas sistēmu, un, otrkārt, pamatojums, kāpēc Augstākā tiesa neiesniedza lietu izskatīšanai Tiesā.

Vispirms īsi izklāstīšu lietas priekšmetu un tiesvedības gaitu.

***Anklagemyndigheden/Toyota Danmark A/S* ³**

Šajā lietā *Toyota Danmark* tika apsūdzēta par *markedsføringsloven* (Likums par mārketinga praksi; turpmāk tekstā – “MFL”) noteikumu par kredītliģumiem pārkāpumu. Saskaņā ar MFL 18. panta 2. punktu patēriņa kredīta izmaksas jāpublicē tā, lai konkrēta standartinformācija par procentu likmēm un citiem nosacījumiem būtu norādīta “lacioniskā, skaidrā un pamanāmā veidā” un to apstiprinātu reklāmā norādīts reprezentatīvais piemērs. Tādējādi no tā izriet divas prasības: *kāda* standartinformācija ir jāsniedz un *kā* tā ir sniedzama.

Reklāmā, kas 2015. gada janvārī un martā bija publicēta *Metroexpress*, *Toyota Danmark* reklamēja finansētu *Toyota Aygo X Play* pirkumu. Reklāmas nosaukums bija rakstīts lieliem burtiem “995 DKK mēnesī”, turpretī juridiski prasītā standartinformācija par finansējumu bija norādīta reklāmas vismazākajā teksta izmērā lapas apakšdaļā pēc noslēdzošās rindas un pēc informācijas par automašīnas degvielas patēriņu un CO₂ emisijām.

Strīdīgais jautājums lietā bija par to, kā interpretējama MFL 18. panta 2. punktā noteiktā prasība, saskaņā ar kuru standartinformācija jāsniedz “pamanāmā veidā”.

Prasība lietā tika celta *Retten i Glostrup* (Glostrupas tiesa, Dānija), kas 2017. gada 15. marta spriedumā piesprieda *Toyota Danmark* samaksāt sodu 140 000 Dānijas kronu (DKK). *Toyota* iesniedza *Østre Landsret* (Austrumu reģiona apelācijas tiesa, Dānija) apelācijas sūdzību par šo spriedumu, prasot pasludināt attaisnojošu spriedumu vai samazināt vai atlaist sodu. Prokuratūra iesniedza pretapelācijas sūdzību, prasot naudas sodu palielināt līdz 190 000 DKK. 2017. gada 2. novembra spriedumā *Landsret* šo naudas sodu samazināja līdz 50 000 DKK, bet arī norādīja, ka tās ieskatā nav atbildību mīkstinošu apstākļu, lai pamatotu soda atlaišanu.

3 | Augstākās tiesas 2019. gada 9. janvāra spriedums lietā 85/2018.

Pēc tam kad to bija atļāvusi *Procesbevillingsnævnet* (Dānijas Procesa atļauju padome), *Toyota Danmark* šo spriedumu pārsūdzēja Augstākajā tiesā, kura 2019. gada 9. janvāra spriedumā palielināja sodu un ar trīs pret divu tiesnešu balsu vairākumu uzdeva *Toyota* samaksāt naudas sodu 190 000 DKK.

Šajā lietā mani ieinteresēja tas, ka ar *MFL* 18. pantu ir transponēta Savienības tiesību norma, konkrēti, Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2008/48/EK par patēriņa kredītliģumiem 4. panta 2. punkts. Strīds par *MFL* 18. panta 2. punkta formulējumu tādējādi attiecas uz tā pamatā esošās Savienības tiesību normas formulējumu visās oficiālajās valodās.

Atšķirības valodu versijās

Sagatavojot lietu Augstākajā tiesā, *Toyota* advokāte konstatēja, ka dažādu valodu versijās nav konsekvences 4. panta 2. punkta formulējumā.

Teksts dāņu valodā ir šāds: “Standardoplysningerne skal *klart, koncist og på en fremtrædende måde* ved hjælp af et repræsentativt eksempel angive følgende:” (“Standartinformācijā *skaidrā, lakoniskā un pamanāmā veidā* ar reprezentatīva piemēra palīdzību norāda:”) (mans izcēlums). Tomēr vairākās citās valodās lietoti citi formulējumi, tostarp franču valodas versijā – “visible” (“redzams”).

Tas advokātei lika sazināties ar mani par Savienības tiesību daudzvalodu interpretācijas noteikumiem, par kuriem esmu rakstījusi vairākas reizes, tostarp 2003. gadā *Juristen* ⁴ un pavisam nesen 2020. gadā *Skriftlig Jura* ⁵. Es atsaucos uz valodu versiju līdzvērtību, kas izriet no Savienības valodu režīma ⁶, uz *Cilfit* kritērijiem un uz Tiesas pastāvīgo judikatūru par Savienības tiesību interpretāciju. Īpaši uzsvēru principu, ka nevienas valodas versiju nevar uzskatīt par nozīmīgāku nekā citas un attiecīgā tiesību norma jāinterpretē, ņemot

4 | “EU’s flersprogsordning i praksis: Ret, sprog og virkelighed for de danske fjerkræavlere ved udbrud af Newcastle disease”, *Juristen*, 85. sējums (2003), Nr. 2, 45.–59. lpp.

5 | “Internationale retstekster: sprog, oversættelse og fortolkning”, Thomas Riis un Jan Trzaskowski (red.), *Skriftlig jura den juridiske fremstilling*, 2. izd., 2020, 803.–832. lpp.

6 | Padomes Regula Nr. 1 (1958. gada 15. aprīlis), ar ko nosaka Eiropas Ekonomikas kopienā lietojamās valodas (OV 17, 6.10.1958., 385. un 386. lpp.; īpašais izdevums latviešu valodā: 1. nodaļa, 1. sējums, 3. lpp.).

vērā visu valodu versijas. Šis princips jau sen ir noteikts Tiesas judikatūrā, pirmo reizi – 1967. gadā lietā C-19/67 (*van der Vecht*)⁷, kur tas minēts 1. punktā:

“Kopienu regulu vienveidīgas interpretācijas nepieciešamība izslēdz to, ka normas teksts tiek aplūkots izolēti, un šaubu gadījumā prasa, lai tas tiktu interpretēts un piemērots, ņemot vērā trīs pārējo valodu versijas.”

Šo principu Tiesa ir atkārtoti apstiprinājusi daudzos spriedumos līdz pat šai dienai.

Tad *Toyota* advokāte nolēma lūgt zvērinātus tulkus iztulkot visu valodu versijas dāniski, lai viņa varētu salīdzināt tekstu dažādās valodās. Uzdevums bija grūts, jo tulkiem bija jāsaprot, ka viņiem jāsagatavo ļoti burtiski tulkojumi, citiem vārdiem, jāsagatavo tulkojums, kas atspoguļotu precīzu avota teksta formulējumu.

Pamatojoties uz tulku apliecinātajiem tulkojumiem no 20 valodu versijām, advokāte formulējumus, kas atbilst dāņu jēdzienam *på en fremtrædende måde* (pamanāmā veidā), klasificēja sešās nozīmes kategorijās: *redzams*, *pamanāms*, *skaidrs*, *skatu piesaistošs*, *viegli saprotams* un *grafiski ilustrēts*. Ņemot vērā šo plašo formulējumu loku, advokāte uzskatīja, ka pastāv tādas šaubas par direktīvas pareizu interpretāciju, ka viņa lūdza Augstāko tiesu apturēt tiesvedību un uzdot Tiesai šādu prejudiciālu jautājumu:

“2) Vai Direktīvas par patēriņa kredītņēmumiem 4. panta 2. punkta mērķi var sasniegt, sniedzot standartinformāciju tikai “redzamā” un “skaidrā” veidā, tādējādi, ka šai informācijai nav jābūt sniegtai “pamanāmā” veidā?”

Pēc tam es salīdzināju visas 24 oficiālo valodu versijas un konstatēju šādu sadalījumu pēc nozīmes kategorijām, ko *Toyota* advokāte bija norādījusi savā lūgumā sniegt prejudiciālu nolēmumu, un identificēju vēl semantiskākas nianšes:

- “redzamā veidā”: izmantots piecās valodu versijās (franču, somu, portugāļu, poļu un rumāņu valodā)
- “pamanāmā veidā”: izmantots piecās valodu versijās (dāņu, angļu, zviedru, spāņu un horvātu valodā)

7 | | Tiesas 1967. gada 5. decembra spriedums lietā C-19/67 *Soziale Verzekeringsbank/Van Der Vecht*, [EU:C:1967:49](#).

- “skaidrā veidā”: izmantots trijās valodu versijās (čehu, lietuviešu un maltiešu valodā)
- “skatu piesaistošā veidā”: izmantots piecās valodu versijās (vācu, holandiešu, grieķu, ungāru un bulgāru valodā)
- “skaidri identificējamā veidā”: izmantots igauņu valodas versijā
- “pārskatāmā veidā”: izmantots slovēņu valodas versijā
- “nepārprotamā veidā”: izmantots slovāku valodas versijā
- “viegli uztveramā veidā”: izmantots latviešu valodas versijā
- “grafiski pamanāmā veidā”: izmantots itāļu valodas versijā

Augstākās tiesas priekšsēdētājs (Tomass Rērdams (*Thomas Rørdam*)) nolēma, ka Tiesai uzdodamais prejudiciālais jautājums ir jāizskata tiesvedībā pamatlietā, un uzdeva prokuratūrai iesniegt papildu apkopojošu procesuālo dokumentu par uzdodamo prejudiciālo jautājumu.

Prokuratūras interpretācija

Prokuratūra noraidīja uzskatu, ka Direktīvas par patēriņa kredītlīgumiem 4. panta 2. punkta autentiskās valodu versijas rada šaubas par tā interpretāciju. Šajā ziņā prokuratūra atsaucās uz to, ko tā sauc par “procedural languages” (procedūras valodas) – angļu, franču un vācu valodas versijām, kurās izmantoti termini “prominent”, “visible” un “auffallend”. Visus šos vārdus prokuratūras ieskatā var tulkot kā “pamanāms” vai “skatu piesaistošs”, un tas atbilst dāņu valodas versijā lietotajam izteicienam “på en fremtrædende måde” (pamanāmā veidā). Pamatojoties uz šo analīzi, prokuratūra secināja, ka tiesību norma ir jāinterpretē tādējādi, ka standartinformācijai “jābūt skatītājam pamanāmai vai redzamai”.

Šā formulējuma prokuratūras veiktā interpretācija ir kļūdaina divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, nav pareizi, ka vārdiem “prominent”, “visible” un “auffallend” ir vienāda nozīme. Šie vārdi nenorāda uz vienādu izpratni par to, kā jāsniedz standartinformācija, lai izpildītu Direktīvas par patēriņa kredītlīgumiem prasības. Termins “visible” (redzams) jo īpaši izceļas. Otrkārt, prokuratūra ir maldīga savā uzskatā, ka, interpretējot Savienības tiesību normas, Eiropas Komisijas darba valodām ir prioritāte. Šķiet, ka prokuratūra nav

informēta par daudzvalodu interpretācijas noteikumiem un visu valodu vienlīdzības pamatprincipu.

Augstākās tiesas interpretācija

Augstākās tiesas interpretācijā arī netiek ievērots tas, cik svarīgi ir salīdzināt strīdīgās Direktīvas par patēriņa kredītņēmumiem normas valodu versijas. It īpaši vērts atzīmēt Augstākās tiesas pausto iemeslu, kāpēc tika noraidīts advokātes lūgums vērsties Tiesā pēc prejudiciāla nolēmuma. Sniegtais iemesls ir – nevar apšaubīt, ka ar izteicienu “pamanāmā veidā” ir pareizi transponēts Direktīvas par patēriņa kredītņēmumiem 4. panta 2. punkts.

Tādējādi šķiet, ka Augstākā tiesa sajauc divus juridiskus problēmjautājumus: jautājumu par Savienības direktīvas pareizu transponēšanu un jautājumu par direktīvas interpretāciju. Ja rodas šaubas par tāda valsts tiesību avota interpretāciju, ar ko ir transponēta Savienības direktīva (t. i., *Toyota* lietā *MFL* 18. panta 2. punkts), interpretācijas vajadzībām jāņem vērā direktīvas formulējums visās vienlīdzīgajās valodu versijās. Prasību par valodu salīdzināšanu piemēro arī tad, ja ir šaubas, vai attiecīgā direktīva ir pareizi transponēta.

Tādējādi Augstākās tiesas norādītais iemesls ir maldinošs.

Noslēguma piezīmes

Vairāki ģenerālvokāti gadu gaitā secinājumos ir rosinājuši pārskatīt *Cilfit* kritērijus un ir pievērsuši uzmanību tam, ka ir nesaprātīgi prasīt, lai valsts tulks salīdzinātu visu valodu versijas. Tas attiecas uz F. Dž. Džeikobsu (*F. G. Jacobs*) lietā C-338/95 (*Wiener*)⁸, A. Ticano (*A. Tizzano*) lietā C-99/00 (*Lyckeskog*)⁹, D. Ruisu-Harabo Kolomeru (*D. Ruiz-Jarabo Colomer*) lietā C-461/03 (*Gaston Schul*)¹⁰, K. Štiksu-Haklu (*C. Stix-Hackl*) lietā C-495/03

8 | Secinājumi lietā C-338/95 *Wiener/Hauptzollamt Emmerich*, [EU:C:1997:352](#).

9 | Secinājumi lietā C-99/00 *Lyckeskog*, [EU:C:2002:108](#).

10 | Secinājumi lietā C-461/03 *Gaston Schul Douane-expediteur*, [EU:C:2005:415](#).

(*Intermodal Transports*)¹¹, N. Vālu (*N. Wahl*) apvienotajās lietās C-72/14 un C-197/14 (*van Dijk*)¹² un – pavisam nesen – M. Bobeku (*M. Bobek*) lietā C-561/19¹³.

Pēc Augstākās tiesas sprieduma *Toyota* lietā Tiesa atkal ir lēmusi par *Cilfit* kritērijiem. Tas tika veikts Tiesas spriedumā lietā C-561/19, kurā Tiesa virspalātas sastāvā 2021. gada 6. oktobrī nosprieda, ka 1982. gada spriedumā *Cilfit* izklāstītie interpretācijas principi šodien joprojām ir piemērojami.

Šā sprieduma 44. punktā Tiesa tieši atsaucas uz valodas izaicinājumu, ar kuru valstu tiesas saskaras, interpretējot Savienības tiesības. Šajā ziņā vērts atgādināt, ka Tiesa liek valsts tiesām ņemt vērā atšķirības starp tām zināmajām valodu versijām, it īpaši, ja lietas dalībnieki uzsvēruši šīs atšķirības:

“44 Lai gan pēdējās instances valsts tiesai, protams, nav pienākuma šajā ziņā izvērtēt katru no attiecīgās Savienības tiesību normas valodu versijām, tomēr[, ievērojot visu valodu versiju līdzvērtību,] tai ir jāņem vērā atšķirības starp šīs tiesību normas valodu versijām, kuras tai ir zināmas, it īpaši, ja šīs atšķirības ir norādījuši lietas dalībnieki un ja tās ir pierādītas.”

Ņemot vērā šo valodu versiju vienlīdzības principa un lingvistiskās salīdzināšanas prasības apstiprinājumu, Augstākās tiesas veiktā Patēriņa kredīta direktīvas 4. panta 2. punkta interpretācija liek vilties. *Toyota* advokāte bija uzsvērusi un pierādījusi būtiskas atšķirības starp valodu versijām. Tomēr Augstākā tiesa, interpretējot šo normu, neņēma šīs atšķirības vērā un, minot nepareizu iemeslu, kas saistīts ar direktīvas “pareizu transponēšanu”, atteicās nodot interpretācijas jautājumu Tiesai.

Toyota lieta parāda, ka ne visiem valstu tiesnešiem un advokātiem ir pietiekamas zināšanas par Savienības daudzvalodu sistēmu. Tāpēc ir ļoti svarīgi, lai Tiesa arī turpmāk uzsvērtu daudzvalodības un valodu vienlīdzības pamatprincipa – kas ir pastāvējis, kopš Padome 1958. gadā pieņēma savu pašu pirmo regulu, – nozīmi. Daudzvalodība ir Savienības tiesību stūrakmens, un tam ir īpaša nozīme attiecībā uz Savienības tiesību galvenajiem elementiem, proti, Savienības tiesību tiešo piemērojamību un tiešo

11 | Secinājumi lietā C-495/03 *Intermodal Transports*, [EU:C:2005:552](#).

12 | Secinājumi apvienotajās lietās C-72/14 un C-197/14 X, [EU:C:2015:319](#).

13 | Secinājumi lietā C-561/19 *Consorzio Italian Management un Catania Multiservizi*, [EU:C:2021:291](#).

iedarbību dalībvalstu tiesību sistēmās. Tiesiskās drošības labad noteikumiem, kas ir tieši saistoši pilsoņiem vai uzņēmumiem, jābūt pieejamiem spēkā esošā versijā viņu valodā. Turklāt Savienības tiesību tiešā īstenošana visās dalībvalstīs obligāti jāpapildina ar visu valodu versiju vienlīdzības principu. Bez šāda principa dalībvalstīs Savienības tiesību interpretāciju varētu pamatot ar savas valodas versiju, tādējādi apdraudot Savienības tiesību vienveidīgu piemērošanu.

Būtisks nosacījums Tiesas pastāvīgai leģitimitātei ir visu valodu vienlīdzīgas vērtības atzīšana. Tāpēc dalībvalstīm būtu jāapzinās, cik svarīgi ir apmācīt un tālākmācīt valstu juristus par Savienības daudzvalodu sistēmu un daudzvalodu interpretācijas principiem.

Oficiālā daudzvalodība – politisks jautājums jau no paša sākuma

Diskusijas par valodu lietojumu EOTK līguma kontekstā

— Izolde Burra-Hāze

Izolde Burra-Hāze (*Isolde Burr-Haase*) ir juriste lingviste un romānistikas speciāliste Ķelnes Universitātē. Kā vienai no divu studiju programmu (bakalaurs un maģistrs) “Eiropas juridiskā lingvistika” vadītājiem viņas pienākums ir kopt ciešu saikni starp pētniecību, izglītību un praksi. Elektroniskajā žurnālā *ZERL – Zeitschrift der Europäischen Rechtslinguistik* –, kura galvenā redaktore viņa ir vairāk nekā desmit gadu, jautājumam par oficiālo daudzvalodību Savienības tiesībās veltīta īpaša uzmanība. Sevišķi apmeklēta ir Eiropas juridiskās lingvistikas *Cologne Summer School CSS-ERL*, kurā daudz uzmanības veltīts Savienības likumdošanai.

1. Ieskatš EOTK līguma redakcijā franču valodā no vācu valodas skatpunkta

1952. gada 11. janvārī Vācijas Bundestāgs pieņēma likumprojektu par Eiropas Ogļu un tērauda kopienas (EOTK) dibināšanas līguma apstiprināšanu ar 378 balsīm “par” un 143, tostarp komunistu un sociāldemokrātu, balsīm “pret”. Dažas dienas iepriekš vēl notika asas debates ¹, kurās tika izvirzīti arī juridiski lingvistiski daudzvalodības argumenti, it īpaši tulkošanas jautājumi.

Ilgākā viedokļu apmaiņā starp deputātu Gērhardu Kreisigu (*Gerhard Kreyszig, SPD*) un Valteru Halšteinu (*Walter Hallstein*), Federālās ārlietu ministrijas valsts sekretāru un Vācijas Šūmaņa plāna delegācijas vadītāju sarunu laikā Parīzē, tiek sīki analizēts (1951. gada 18. aprīlī) EOTK līguma tulkojums vācu valodā. Tā rezultātā 1951. gada decembrī jau radās divpadsmit lappušu garš Bundestāga Okupācijas regulējuma un ārlietu jautājumu komitejas ziņojumu apkopojums, kura ziņotājs Viktors Emanuēls Preiskers (*Victor-Emanuel Preusker, FDP*), piekrtot Kreisiga viedoklim, iebilda: “Komitejai būtu bijis vieglāk strādāt, ja Šūmaņa plāna tulkojums vācu valodā dažās vietās būtu bijis precīzāks, lai komitejai šādos gadījumos Līguma patiesā jēga nebūtu jānoskaidro, izmantojot tikai tekstu franču valodā.” No virknes nepareizo tulkojumu, kas vēl saglabājās un kam bija nopietnas sekas, Kreisigs kā piemērus min 21. pantu (ar teksta izlaidumiem), 33., 83. un 61. pantu. EOTK līguma 33. pantā runa ir par “*détournement de pouvoir*” (dienesta pilnvaru uzurpēšana, kompetenču pārsniegšana) tulkojumu, jo izvēle esot bijusi par labu tulkojumam “pilnvaru nepareiza izmantošana”, kas vērsšanos Tiesā padarot daudz vieglāku. Līguma 37. un 61. pantā ietvertajam jēdzienam “*saisir*” (lūgt iestādi atbilstoši noteiktiem juridiskiem priekšnoteikumiem) neesot tādas pašas juridiskās nozīmes kā “likt izskatīt” vai “vērsties”. Šajā ziņā jāuzsver Halšteina viedoklis par iebildumu pret nepareizu “*détournement de pouvoir*” tulkojumu:

“Vienīgais aspekts, saistībā ar kuru man jāatzīst, ka tulkojums bija problemātisks, un tāpēc jāziņo, ka mums pašiem tulkojums sagādāja milzīgas grūtības, ir vārdu “*détournement de pouvoir*” tulkojums. Es gan nepiekrītu deputāta viedoklim, ka “*détournement de pouvoir*” nozīmē “**Amtsanmaßung**” [“dienesta pilnvaru uzurpēšana”]. Taču man jāatzīst, ka Vācijas juridiskajā valodā nav juridiska *terminus technicus*, kas pilnīgi precīzi atspoguļotu vārda “*détournement*” nozīmi. Tomēr

1 | Vācijas Bundestāga 183. sēdes protokols – plenārsēdes protokols, ceturtdiena, 1952. gada 10. janvāris, 7744.-7747. lpp.

atšķirība starp frāzi “*détournement de pouvoir*” Francijas administratīvo tiesību un administratīvo tiesu valodā un Vācijas jurista, kurš specializējies administratīvajās tiesībās, bieži izmantoto vārdu “**Ermessensmissbrauch**” [“pilnvaru nepareiza izmantošana”] ir tik maza, ka mēs domājam, ka varējām pirmo frāzi atspoguļot ar otro frāzi. Atšķirība saskatāma tikai tajā, ka “*détournement de pouvoir*” gadījumā runa ir par darbību, ar kuru konkrētas noteiktu mērķu sasniegšanai iestādei nodotas administratīvās pilnvaras tiek īstenotas tādā veidā, kas neatbilst tai ar likumu paredzēto mērķu sasniegšanai, savukārt vācu juridiskajā valodā jēdzienam “*Ermessensmissbrauch*” šajā ziņā ir zināma cita nianse, jo runa ir par administratīvas iestādes rīcību tādu nepieļaujamu iemeslu dēļ, kas nav paredzēti likumā.” (7746.b. lpp.)

Apzināta Kopienas jēdziena koncepcija ir spēkā līdz šodienai: LESD 263. panta otrajā daļā franču valodā teikts *détournement de pouvoir* un vācu valodā – *Ermessensmissbrauch*.

Kā īpašu trūkumu SPD deputāti uzsver faktu, ka Līgums ir saistošs tikai franču valodā. Šāds konstatējums pilnīgi iekļaujas politiskajā kontekstā, no kura var secināt vienaspusēju un ne tik pārnacionālu redzējumu:

“Tas, kas šajā gadījumā ir noticis ar Līgumu, kuru Bundestāgs tiek aicināts ratificēt un kurš Vācijai būs saistošs vairāk nekā 50 gadu, tātad tas, ka šajā gadījumā Vācijas deputāti lemj par tekstu *f r a n č u v a l o d ā*, pēc manām domām, ir unikāls vēsturisks gadījums.”

Halšteins šo iebildumu atspēko, norādot uz īso termiņu, kurā līdzās tekstam vācu valodā bija jāsapatavo arī autentiski paralēlie teksti itāļu un “holandiešu” valodā. Tas esot izraisījis vēl vienu diskusiju par iespējamo pretrunu problēmu. Turklāt viņš pārliecinoši noraida iepriekš izklāstīto Francijas palātu debatēs pausto viedokli, ka franču valodas tekstam jābūt vienīgajam saistošajam tekstam, arī veicot interpretāciju, it īpaši Tiesā.

Jau piecus mēnešus iepriekš Karls Bilfingers (*Carl Bilfinger*) 1951. gadā savā atzinumā ieteica “EOTK līguma daudzvalodu redakciju”:

“Tā kā EOTK iestādēm rīkojoties arvien no jauna būs jāatsaucas uz EOTK līguma tekstu un šobrīd tām ir pieejams tikai teksts franču valodā, pilnīgu šo pārējo oficiālo valodu līdzvērtību nevarēs sasniegt, pat ja iestādes izmanto citas oficiālās valodas. Tāpēc būtu vēlams, lai tiktu izstrādāta EOTK līguma daudzvalodu redakcija un dalībvalstis vienotos par to, ka visi teksti ir spēkā kā autentiski un līdzvērtīgi, neatzīstot vienas valodas versijas pārākumu pār pārējām.”²

2. Ceļš uz parakstīšanu 1951. gada 18. aprīlī

Iemesls EOTK līguma franču valodas versijas kā vienīgā saistošā teksta noteikšanai līdz svinīgajai parakstīšanai 1951. gada 18. aprīlī bija tā izstrāde un arī apstrādes un diskusiju franču valodā intensitāte. Francijas ārlietu ministrs Robērs Šūmanis savā 1950. gada 9. maija valdības deklarācijā paziņoja par kopējas pārnacionālas ogļu un tērauda iestādes plānu. 1950. gada 20. jūnijā Parīzē sākās valdību sarunas par EOTK, kurās piedalījās ne tikai Francijas un Vācijas – šajā gadījumā Valtera Halšteina kā Vācijas delegācijas vadītāja uzraudzībā –, bet arī Beniluksa valstu un Itālijas pārstāvji. Žans Monē kā EOTK sarunu vadītājs no Francijas puses jau 1950. gada 24. jūnijā iesniedza Līguma projektu ar 40 pantiem, kas atspoguļoja Francijas idejas, un nodeva to pārējiem delegācijas locekļiem viedokļa sniegšanai. Pēc smagām sarunām, kurās piedalījās arī tulkošanas dienests, Halšteins paredzēja, ka 1950. gada decembra sākumā tiks pieņemta “Līguma teksta vācu valodas galīgā redakcija”.³ Lai sagatavotu parafēšanu 1951. gada 19. martā, vienojoties ar Francijas delegāciju, tika izstrādāts “neoficiāla” tulkojuma vācu valodā

2 | No: pēc sekretariāta Šūmaņa plāna jautājumos 1951. gada 11. jūlija pasūtījuma sagatavotais prof. Dr. K. Bilfingera, *Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* (Maksa Planka Ārvalstu publisko tiesību un starptautisko tiesību institūts) Heidelbergā direktora, 1951. gada 9. augusta atzinums, PAA AA_B015_135_003-0035, turpat 0035. lpp.

3 | Skat. Valtera Halšteina 1950. gada 22. novembra vēstuli par vēl viena Bonnas lingvistiskā darbinieka norīkošanu uz Parīzi, lai strādātu pie redakcionālā tulkojuma. PAA A_B015_001_117.

projekts, kurā vairākās redakcijās tika paredzēts pants par valodām.⁴ 1951. gada 6. februārī 85. panta teksts franču valodā bija noteikts kā oriģinālteksts: *“Le Traité est fait en langue allemande, française, italienne et néerlandaise, le texte français étant le texte original. Les mêmes langues peuvent être utilisées pour les travaux de la Communauté. Les publications officielles de la Communauté seront faites en français et en allemand.”* Taču turpinājās diskusijas par valodu lietojumu, kurās tika virzīts vismaz itāļu un holandiešu valodas lielāks līdzvērtīgums. Tā kā vienprātību nevarēja panākt, lēmuma pieņemšana par šo pantu par valodām, kuram parafētajā projektā bija tikai 89. numurs, tika uzticēta Ministru konferencei. Bez papildu satura tajā tagad bija lakoniski norādīts: *[Valoda: Ministru konferences kompetencē] [Langue: question réservée à la Conférence des Ministres]*. Tomēr Ministru konferencē, kas norisinājās no 1951. gada 12. līdz 15. aprīlim, valodu jautājumā nevarēja panākt vienprātīgu risinājumu. EOTK līguma teksts tika parakstīts 1951. gada 18. aprīlī bez jebkāda panta par valodām. Tikai EOTK 100. pantā franču valoda minēta kā vienīgā Līguma valoda: *“Le présent Traité, rédigé en un seul exemplaire, sera déposé dans les archives du gouvernement de la République Française qui en remettra une copie conforme à chacun des gouvernements des États signataires.”*

3. Valodu lietojuma regulējums citā līmenī: Pagaidu komisijas un Juridiskās komisijas nozīme

Joprojām bija nepieciešamība reglamentēt valodu lietojumu pārnacionālā organizācijā, kas atšķiras no starptautiskas organizācijas. Kaut arī dalībvalstu valdībām adresētu ieteikumu un priekšlikumu līmenī, tajā pašā Ministru konferencē 1951. gada 18. aprīlī tika nolemts izveidot Pagaidu komisiju⁵, kas kopumā tikās četras reizes⁶. Jau pirmajā sēdē valodu jautājuma izskatīšana tika nodota no jauna izveidotajai Juridiskajai komitejai,

4 | 1951. gada 28. janvārī *Délégation Allemande concernant le projet de Traité* iesniedza šādu priekšlikumu: *“Article 85. Question de langue: a) Le Traité est fait en langues allemande, française, italienne et néerlandaise; b) Langues officielles de la Communauté: allemande et français. Langues pour les travaux de la Communauté: allemande, française.”* PA AA_B015_292_016.

5 | No 1951. gada 18. aprīļa Ministru konferences protokola: *“Delegācijas, kas piedalījās Līguma izstrādē, laikā no parakstīšanas līdz Kopienas iestāžu darbības sākšanai regulāri tiksies Pagaidu komisijas formā. [...] Tā it īpaši vērtēs jautājumu par struktūru iestāžu vietu un jautājumus par noteikumiem, kuri ir spēkā Kopienā valodas ziņā, un iesniegs valdībām pamatotus priekšlikumus.”* Redakcija franču valodā: Hemblenne 1992, 112.

6 | No 1951. gada 17. līdz 19. maijam Unkelā (*Unkel*, Bonna), no 1951. gada 25. līdz 28. jūnijam Romā, no 1952. gada 12. līdz 14. jūnijam Hāgā un 1952. gada 4. un 5. jūlijā Briselē; Hemblenne 1992, 112; Van der Jeught 2015, 56.

kas tikās Parīzē 1951. gada 30. un 31. maijā. Par to sagatavotā ziņojuma ⁷ sākumā tika norādīts uz principiāliem apsvērumiem, analizējot “starptautiskus precedentus” (ANO, Starptautiskā Tiesa, OEEC, Eiropadome un NATO) valodu jautājumā. Kaut kādā mērā tie varot kalpot par piemēru, “taču esot jārod daļēji jauni risinājumi, ar kuriem tiktu ņemta vērā iestāžu organizācija saskaņā ar Šūmaņa plānu”. Šajā ziņā jāuzsver īpaša saistība ar adresātiem:

“Atbildība ir pret indivīdiem, ne tikai valstu pārstāvjiem. Mēs atrodamies Kopienā, nevis parastā starptautiska tipa organizācijā. Ir nepieciešams, lai indivīdu – kurus ietekmē iestāžu darbs – dzīvi valodu lietojums nekādā veidā nesarežģītu; viņiem šajā Kopienā jājūtas kā “mājās”. ” ⁸

Kā vispārīgs ieteikums par valodu lietojumu tika uzsvērtā noteikta elastība:

“[...] ir ieteicams, ka noteiktā mērā piemērotu risinājumu atrašana tiek atstāta dažādo iestāžu reglamentu un paražu ziņā.”

Juridiskajā komitejā vienprātība bija par franču, vācu, itāļu un holandiešu valodas kā “oficiālo valodu” vispārējo vienlīdzību. Tomēr starp Francijas un Vācijas delegācijām pastāvēja būtiskas domstarpības jautājumā par “īstenošanas noteikumiem un vispārīgiem lēmumiem” un “Tiesas nolēmumiem”. Francijas pārstāvji no fakta, ka Līgums esot sagatavots franču valodā, secina, ka “ir absolūti nepieciešams, ka šajā valodā tiek formulēti arī Līguma izpildei vajadzīgie noteikumi un tā interpretācijai nepieciešami nolēmumi, vismaz saistībā ar noteicošo sākotnējo redakciju”. Šim viedoklim piekrita Beļģijas, Itālijas, Luksemburgas un Nīderlandes pārstāvji. Pretējās domās bija Vācijas pārstāvis, “kura ieskatā vispārīgie noteikumi un Tiesas nolēmumi jā sagatavo visās oficiālajās valodās un nevienai redakcijai nav izšķirošas nozīmes salīdzinājumā ar citām redakcijām”. ⁹

Viedokļi aizvien atšķīrās arī Pagaidu komisijas otrajā sanāksmē no 1951. gada 25. līdz 28. jūnijam. Francijas puse uzstāja uz judikatūras nepārtrauktību, ko varot nodrošināt tikai tad, ja franču valoda ir vienīgā autentiskā spriedumu valoda. ¹⁰ Savukārt Vācijas

7 | Skat. Pagaidu komisija: Juridiskās komitejas ziņojums par valodu lietojuma regulējumu Kopienā. 1951. gada 1. jūnijs, PA AA_B015_236_011–018; Hemblenne 1992, 112–114; Pfeil 1996a, 12–13.

8 | PA AA_B015_236_015–016.

9 | PA AA_B015_236_016.

10 | Pfeil 1996a, 12.

pārstāvis pret minēto argumentēja, norādot uz Kopienas autonomajiem jēdzieniem, kas nevarot būt saistīti tikai ar vienas dalībvalsts juridisko valodu:

“Tiesas judikatūru nedrīkst izstrādāt, balstoties tikai uz vienas dalībvalsts juridiskajiem jēdzieniem. Tas, ka Līgums ir autentisks tikai franču valodā, neietekmē valodu lietojumu spriedumos. Tiesai būs jāizmanto daudzi juridiski jēdzieni, kas nav reglamentēti Līgumos (piemēram, cēloņsakarības jēdziens).”¹¹

Tikmēr sākās grūtais ratifikācijas ceļš, un tikai 1952. gada jūnijā/jūlijā valodu lietojuma regulējums EOTK atkal kļuva par Pagaidu komisijā izskatāmu jautājumu. No 1952. gada 12. līdz 14. jūnijam notikušajā sēdē tika panākta vienošanās par valodu jautājumu, ņemot vērā Vācijas priekšlikumus un Beļģijas un Itālijas delegāciju iebildumus – tās vēlējās, lai holandiešu un itāļu valoda tāpat tiktu atzīta par darba valodu. Sešu dalībvalstu četras oficiālās valodas tika atzītas par vienlīdzīgām Kopienas oficiālajām un darba valodām. Arī Tiesā vajadzētu būt iespējai lietot katru valsts valodu kā tiesvedības valodu. Šaubu gadījumā par interpretāciju vajadzētu būt iespējai izmantot visas četras juridisko tekstu valodu versijas.¹² Pēc pēdējo jautājumu noskaidrošanas notika ceturť Juridiskās komitejas sēde, lai sagatavotu protokola projektu. Dalībvalstu Ministru konferencē Parīzē no 23. līdz 25. jūlijam šis protokols tika apstiprināts (skat. turpinājumā).

4. Divi atzinumi no Heidelbergas un Tībingenes Vācijas sarunu nostājas atbalstam

Lai stiprinātu Vācijas delegācijas nostāju par valodu problēmu Tiesā un vispārīgi valodu vienlīdzības principu pārnacionālā organizācijā, Vācijas sekretariāts Šūmaņa plāna jautājumos¹³ attiecīgi 1951. gada jūlijā un augustā uzdeva sagatavot divus atzinumus. Abi Bonnā tika saņemti 1951. gada 18. augustā.¹⁴

11 | Pfeil 1996a, 12.

12 | Hemblenne 1992, 114; Van der Jeught 2015, 57.

13 | Šis sekretariāts tika izveidots 1950. gada 7. jūlijā Ārlietu nodaļā visu Šūmaņa plāna jautājumu izskatīšanai. PAA AA_B015_339_030.

14 | Abi atzinumi atrodami Federālās ārlietu ministrijas politiskajos arhīvos. PAA AA_B015_135_001–052. Skat. Pfeil 1996a, 12–13.

Savā atzinumā Karls Heincs Neimaiers (*Karl Heinz Neumayer*) no *Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Privatrecht* (Maksa Planka Ārvalstu un starptautisko privāttiesību institūts) Tībingenē sniedz “Pētījumu par valodu lietojuma regulējumu daudzvalodīgās valstīs”. Tajā aplūkots valodu lietojums Beļģijā, Šveicē, Kanādā (Kvebekas provincē), Somijā, Čehoslovākijas Republikā no 1918. līdz 1938. gadam, Dienvidtirolē, Īrijā, vecajās Livonijas, Igaunijas un Kurzemes privāttiesībās un Versaļas līgumā. Autors saistībā ar oficiālo valodu vienlīdzību secina turpmāk minēto:

“No šī izklāsta var secināt, ka visur, kur valsts teritorijā sastopas politiskās un kulturālās nozīmes ziņā līdzvērtīgas valodas, ir izveidota absolūta šo valodu vienlīdzības sistēma un izslēgts vienas valodas pārkums pār citu. [...] Turpretim valstīs ar vienu valsts valodu minoritāšu reģionos vispārējā valsts valoda ir pārāka pār oficiāli atzītajām minoritāšu valodām.”¹⁵

Valodu vienlīdzības principa analogiju ar pārnacionālām tiesībām var noprast, kaut gan tā nav izteikta skaidri.

Pie atšķirīgiem secinājumiem nonāk Maksa Planka Ārvalstu publisko tiesību un starptautisko tiesību institūta Heidelbergā direktors Karls Bilfingers savā “Atzinumā par valodu lietojuma regulējumu Eiropas Ogļu un tērauda kopienā (EOKT)”. Lai gan salīdzinājuma veidā norādīts uz daudzvalodīgu valstu (Šveice, Beļģija, Kanāda un Dienvidāfrika) praksi likumdošanā, pārvaldībā un judikatūrā un arī daudzvalodu starptautisko praksi (ANO), galvenā uzmanība pievērsta pārnacionāla tiesiskā regulējuma pamatjautājumam:

“Regulējumā jāņem vērā, ka organizācijas darbības mērķis ir radīt jaunas “pārnacionālas” tiesības kalnrūpniecības nozarē visām līgumslēdzējām valstīm un ka tiesību normas juridiskais spēks galvenokārt atkarīgs no tā, ka tā ir izteikta ieinteresētajām personām saprotamā formā, proti, valodā, kurā tās domā un rīkojas.”¹⁶

15 | PAA AA_B015_135_051.

16 | PAA AA_B015_135_01-06.

Ar “Priekšlikumiem EOTK regulējumam”¹⁷ eksperts Vācijas delegācijai sniedza būtisku argumentācijas struktūru. Katra no četrām valodām – vācu, franču, holandiešu un itāļu – būtu jāatzīst par darba valodām visās iestādēs. Arī Tiesā būtu jābūt spēkā oficiālo valodu vienlīdzībai.

“Noteicošajam principam šajā gadījumā jābūt tam, ka katra dalībvalsts vai attiecīgi it īpaši jebkurš uzņēmums – lietas dalībnieks – var vērsties tiesā tam ierastajā valodā, jo tikai tā var sasniegt patiesu vienlīdzību starp visām EOTK pusēm.”¹⁸

Abi atzinumi ir vēsturiskas liecības un atspoguļo specifiskas oficiālas daudzvalodības pamatideju, kas arī pašlaik ir raksturīga Eiropas Savienības iezīme.

5. Pagaidu komisijas 1952. gada 24. jūlija Protokola par valodu lietojumu EOTK projekts: citu politisko darbību pamats un nostiprināšana Tiesas Reglamentā un Kopējās asamblejas statūtos

Pat ja Līguma parakstītājvalstis no līgumtiesību aspekta nevarēja reglamentēt valodu lietojumu 1951. gada 18. aprīļa EOTK līgumā, uzdevums reglamentēt valodu lietojumu nākotnē bija jāizpilda. Šajā ziņā nozīme bija no jauna izveidotās Pagaidu komisijas vairākos posmos sagatavotajam protokola projektam¹⁹, ko ārlietu ministri apstiprināja Parīzes konferencē no 1952. gada 23. līdz 25. jūlijam. Šis “valodu protokols”, kura teksts oficiāli nekad nav publicēts, nevarēja kļūt par EOTK līguma daļu – kā, piemēram, Līguma un tā papildu protokolu un Nolīguma par pārejas noteikumiem pielikumu noteikumi un arī ne kā vēl nākotnē pieņemamā protokolā regulējami jautājumi (piemēram, saikne starp Kopienas iestādēm un Eiropadomi saskaņā ar EOTK līguma 94. pantu) –; tāpēc tā juridiskais spēks nav skaidrs. Tomēr šis 1952. gada 24. jūlija protokols tika iekļauts attiecīgajos dalībvalstu valdību tiesību aktos²⁰ un bija pamats citiem politiski juridiskiem un administratīviem rīcības modeļiem.

17 | PAA AA_B015_135_01-031-34.

18 | Turpat.

19 | PA AA_B015_235_038-039.

20 | PA AA_B015_235_038-039.

Sešu dalībvalstu četrām oficiālajām valodām bija jābūt gan Kopienas oficiālajām valodām, gan darba valodām (1. pants: *“Les langues officielles et les langues de travail de la Communauté sont: français, allemand, italien et néerlandais”*). Individuālos lēmumos un citos paziņojumos oficiālās valodas izvēle esot atkarīga no ieinteresētajām personām, tostarp uzņēmumiem. Turklāt iestādēm adresētas sarakstes vajadzībām sarakstes dalībniekam jāizvēlas viena no oficiālajām valodām (2. un 3. pants) un iestāžu atbildei jābūt tajā pašā valodā. Vispārpiemērojami akti (6. pants: *“Les règlements, décisions générales et autres délibérations générales des institutions de la Communauté”*) Kopienas Oficiālajā Vēstnesī jāpublicē visās četrās valodās. Oficiālais Vēstnesis, sākot no tā pirmā 1952. gada izdevuma, *de facto* tika izdots visās četrās Kopienas valodās. Tādu dalībvalstu gadījumā, kurās oficiāli pastāv daudzvalodība, valodas izvēle atkarīga no attiecīgās valsts likuma prasībām (7. pants: *“[...] l’usage de la langue sera, à la demande de l’Etat intéressé, déterminé suivant les règles générales découlant de la législation de cet État”*). Saistībā ar valodu lietojumu Kopējā asamblejā, Eiropas Parlamenta priekštecē, ir atsauce uz autonomu noteikumu ar nosacījumu, ka ikviens pārstāvis var izteikties vienā no oficiālajām valodām (4. pants). Ņemot vērā minēto, notika tieša transpozīcija Kopējās asamblejas Reglamentā, kas tajā tika apspriests un pieņemts no 1952. gada 10. līdz 12. septembrim notikušajā atklāšanas sanāksmē. Reglamenta 15. pantā četras oficiālās valodas – vācu, franču, itāļu un holandiešu – ir noteiktas kā asamblejas oficiālās valodas, kurās tiek sagatavoti visi oficiālie dokumenti. Reglamenta 16. pantā bija paredzēta simultānā tulkošana no un uz četrām oficiālajām valodām, kas vajadzības gadījumā vienojoties (17. pants) varēja nenotikt vienmēr.²¹ Detalizētā formā protokolā (5. panta a)–e) punkts) citastarp pievērsta uzmanība arī valodu lietojumam Tiesā, it īpaši iespējamām tiesvedības valodām, ņemot vērā četras oficiālās valodas, to izmantošanai rakstveidā un mutvārdos un arī publicēšanas praksei. Tas tika reglamentēts 1952. gada decembrī izveidotās Tiesas 1953. gada 7. marta Reglamentā un ir pamats Eiropas Savienības Tiesai, ko tagad raksturo daudzvalodība.²²

21 | Eiropas Oglu un tērauda kopiena: Kopējās asamblejas Reglaments, vieta nav norādīta, 1953. gada marts; Hemblenne 1992, 127–128, Gaedke 1954, 289. un nākamās lpp.

22 | Tiesas 1953. gada 4. marta Reglaments, OV 1953, Nr. 3, 37. un nākamās lpp.

6. Skats uz nākamo oficiālās daudzvalodības posmu Eiropas integrācijā

Pēc EOTK dibināšanas Eiropas integrācijai bija jāturpinās, galvenokārt ar skatu uz tautsaimniecības nozari. Mesīnas konferencē 1955. gada jūnijā tika pārrunāti plāni par kopēju tirgu un kodolenerģijas kopienu un tika izveidota komisija, kuras uzdevums bija sagatavot Eiropas Ekonomikas kopienas (EEK) un Eiropas Atomenerģijas kopienas (EAEK) līgumu tekstu projektus. Valodu jautājumu apsprieda, sākot tikai ar 1956. gadu, un viedokļi par redakciju izstrādi atbildīgajās grupās bija pretrunīgi.²³ Līgumu tekstu sagatavošanas laikā tika strādāts ne tikai pie teksta franču valodā – vairākas par redakcijām atbildīgās grupas ienesa darbā koredakcionāla darba vēsmas²⁴, un tas pilnībā ietekmēja visu četru valodu versiju saturu. Atšķirībā no EOTK līguma EEK un EAEK dibināšanas līgumos attiecībā uz Līgumu valodām tika piemērots vienlīdzības princips. Visas dalībvalstu oficiālās valodas – vairāku oficiālo valodu gadījumā vismaz viena – iegūst šo statusu arī Kopienas tiesību līmenī, tieši nosakot to autentiskumu. “Šā Līguma [...] oriģināl[a] franču, holandiešu, itāļu un vācu valodā [...] visi četri teksti ir vienlīdz autentiski.” (EEK līguma 248. pants / EAK līguma 225. pants.) Pretēji tam, kā ierasts starptautiskajās publiskajās tiesībās, Līgumu valodu skaits ir neierobežots. Šī Eiropas pārnacionālo tiesību iezīme bija pašreizējo Līgumu 24 valodu pamatā – tās skaidri uzskaitītas LES 55. panta 1. punktā un – ar norādi uz minēto pantu – LESD 358. pantā. Tāpat kā Romas līgumos, visu Līguma valodu absolūtais saistošais raksturs joprojām ir spēkā.²⁵

Saistībā ar oficiālajām un darba valodām, veicot Romas līgumu sagatavošanas darbus, dažu valstu domstarpību dēļ netika panākts kopsaucējs par valodu lietojumu. Tikai īsi pirms parakstīšanas 1957. gada 23. martā ar EEK līguma 217. pantu šā jautājuma risināšana tika atstāta atvasināto tiesību ziņā. Šajā pantā ir paredzēts, ka noteikumus par valodu lietošanu Kopienas iestādēs, neskarot Tiesas Reglamenta noteikumus, ar vienprātīgu lēmumu pieņem Padome. Šāda atturēšanās primārajās tiesībās turpinājās arī Lisabonas līgumā, kura 342. pants formulēts šādi: “Noteikumus par valodu lietošanu Savienības iestādēs, neskarot Eiropas Savienības Tiesas statūtu noteikumus, ar vienprātīgu lēmumu, pieņemot regulas, paredz Padome.”

23 | Hemblenne 1992, 130; Schübel-Pfister 2004, 55–56; Van der Jeught 2015, 60–61.

24 | Burr 2013, 19. un 20. punkts.

25 | Tomēr nevar noliegt tēmas pastāvīgo aktualitāti. Ne bez iemesla Konstitūcijas konventa ģenerālsēkretārs Sers Džons Kers (*Sir John Kerr*), atklājot apspriedes Konstitūcijas konventā 2002./2003. gadā, izslēdza diskusijas par Līguma valodām; Burr 2013, 21. punkts.

Izpildot šo 1957. gadā noteikto pamatnormu, Padome 1958. gada 15. aprīlī pieņēma savu pirmo regulu²⁶ par valodu lietojumu, tās pamatā galvenokārt ir 1952. gada jūlija EOTK protokols, un tā joprojām ir spēkā. Kā pamatprincips paliek valodu vienlīdzības princips. Vienlīdzības zīmes likšanai starp oficiālajām un darba valodām (Regulas Nr. 1/1958 1. pants) var būt simbolisks raksturs; tas dod iespēju, nevis pienākumu izmantot oficiālās valodas kā darba valodas.²⁷ Regulas un vispārīgi dokumenti tiek sagatavoti un publicēti oficiālajās valodās *Oficiālajā Vēstnesī*, ko izdod oficiālajās valodās (Regulas Nr. 1/1958 4. un 5. pants). Pretēji EOTK valodu protokolam, kurā bija ietvertas detalizētākas norādes par valodu lietojumu Tiesā, Regulas Nr. 1/1958 7. pantā ietverta vienīgi atsauce uz tās Reglamenta noteikumiem. Šādu pilnvaru nodošanu valodas jautājumā no iestādēm vispārīgi uz reglamentu līmeni (Regulas Nr. 1/1958 6. pants) doktrīnā apzīmē kā novitāti iepretim EOTK protokolam²⁸, taču mēs jau 1951. gadā izveidotās Šūmaņa plāna Juridiskās komitejas (skat. iepriekš 3. iedaļu) argumentācijā redzam ieteikumu noteikumu pieņemšanu par valodu lietojumu atstāt “dažādo institūciju reglamentu un paražu” ziņā.

Nepublicētais EOTK 1952. gada protokols sabiedrībā praktiski neizraisīja nekādu reakciju, taču to dažreiz izmanto, lai interpretētu Regulu Nr. 1/1958. Kodolīgi konstatējot, ka EOTK līgums pastāv tikai franču valodas redakcijā, netiek ņemti vērā svarīgi argumenti, kam bija nozīme EOTK līguma apspriedēs un debatēs. Ir vērts iepazīties ar dokumentiem, kuros dažādos veidos fiksēta politiskā un juridiskā pieeja pārnacionāla līgumiskā ietvara izstrādāšanā. Tomēr arī tagad – 2022. gadā – tie atklāj tādas pārnacionālas organizācijas īpatnības un pienākumus, kuras nozīme ir daudz lielāka par ekonomisko elementu.

26 | Padomes Regula Nr. 1 (1958. gada 15. aprīlis), ar ko nosaka Eiropas Ekonomikas kopienā lietojamās valodas, OV 1958, Nr. 17, 385. lpp. Analogiski šajā ziņā saistībā ar Eiropas Atomenerģijas kopienu – OV 1958, Nr. 17, 401. lpp.

27 | Ringe 2022, 86; Schübel-Pfister 2004, 58. un nākamās lpp.

28 | Van der Jeught 2015, 62–63.

Avoti

PA AA (*Politisches Archiv des Auswärtigen Amts* (Federālās ārlietu ministrijas politiskais arhīvs)), PA AA_B015 (*Sekretariat für Fragen des Schuman-Plans* (sekretariāts Šūmaņa plāna jautājumos))

1. Vācijas Bundestāga 183. sēdes protokols – plenārsēdes protokols <https://dip.bundestag.de/plenarprotokoll/protokoll-der-183-sitzung-des-1-deutschen-bundestages/4602?term=Schumanplan&f.wahlperiode=1&f.wahlperiode=20&rows=25&pos=5>

Atsauces

Burr, Isolde 2013. 55. pants. No: Blanke, Hermann-Josef / Mangiameli, Stelio (red.). *The Treaty on European Union (TEU). A Commentary*. Berlīne/Heidelberga: Springer.

Gaedke, Jürgen 1954. *Das Recht der Europäischen Gemeinschaft für Kohle und Stahl, Textsammlung mit Anmerkungen und Sachverzeichnis*. Minhe: C. H. Beck.

Hemblenne, Bernard 1992. *Les problèmes du siège et du régime linguistique des Communautés européennes (1950–1967)*. No: Heyen, Erk Volkmar (red.): Die Anfänge der Verwaltung der Europäischen Gemeinschaft. Bādenbādene: Nomos, 107.–143. lpp.

Pfeil, Werner 1996a. Der Aspekt der Mehrsprachigkeit in der Union und sein Einfluss auf die Rechtsfortbildung des Europäischen Gemeinschaftsrechts. *Zeitschrift für Rechtsvergleichung* 37, 11.–20. lpp.

Ringe, Nils 2022. *The Language(s) of Politics: Multilingual Policy-Making in the European Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Schübel-Pfister, Isabel 2004. *Sprache und Gemeinschaftsrecht. Die Auslegung der mehrsprachig verbindlichen Rechtstexte durch den Europäischen Gerichtshof*. Berlīne: Duncker & Humblot.

Van der Jeught, Stefaan 2015. *EU Language Law*. Groningena: Europa Law Publishing.

“Molengue” sango valodā nozīmē ‘acuraugs’

Par mēģinājumu izmantot valodu bagātību izglītībā

— **Prof. Dr. Eva Fetere**

Eva Fetere (*Eva Vetter*) kopš 2011. gada ir profesore priekšmetu didaktikas / valodu mācīšanas un mācīšanās pētījumu jomā Vīnes Universitātē (Skolotāju izglītības centrs un Lingvistikas institūts). No 2013. līdz 2018. gadam bijusi Skolotāju izglītības centra direktora vietniece un kopš 2012. gada ir viena no žurnāla *International Journal of Multilingualism* redaktorēm. Pētījumu tēmas – daudzvalodība, mācību pētījumi, diskursa analīze, valodu mācīšanas un mācīšanās pētījumi, valodu kontaktu un konfliktu pētījumi, kā arī frankofonija.

Ievadā par valodu eiforiju

“Molengue” vai arī “molengué”, vai attiecīgi “molenge” ir lietvārds sango valodā, Centrālāfrikas Republikas valsts valodā. Vārdnīcās tas tulkots kā ‘bērns’. ‘Bērns’ ir arī nozīme, ko šim vārdam piešķir saziņā starp sango valodas lietotājiem. Helmūts Bucheggers (*Helmut Buchegger*), kurš kā misionārs ilgu laiku dzīvojis Centrālāfrikā, ir aizdomājies, kas slēpjas aiz šīs mūsdienu nozīmes (Buchegger 2021). Viņš “molenge” skaidro līdzīgi kā citus saliktus vārdus, analizējot vārda daļas: “mo” ir uzruna otrajā personā, “le” nozīmē ‘acs’ un arī ‘pērle’, visbeidzot trešais vārds “nge” nozīmē ‘mazs, tievs’. Ne visās valodās “bērna” apzīmējumi sastāv no šīm vai līdzīgām daļām. Franču valodā vārds “enfant” sākas ar noliegumu, kas atvasināts no “infans” latīņu valodā (Brachet 1874, 205). Noliegts tiek latīņu valodas darbības vārds “fari”, kas cēlies no grieķu valodas vārda “phaō”. Pat ja nozīme ‘bērns’, ko parasti piešķir lingvistiskajai zīmei “enfant”, vairs uz to neattiecas, franču valodas vārda daļas joprojām norāda uz kādu, kurš (vēl) nevar runāt.

Valoda piedāvā skatījumu uz pasaules lietām. Tās pamatā ir kārtības sistēma, kas var būtiski atšķirties no tās, uz kuras balstās citas valodas. Veids, kādā valoda kodē pasauli, cieši saistīts ar tās runātāju dzīves apstākļiem. Ja konkrēta objekta funkcija ir nozīmīga kopienai, tā rada lielāku šā objekta apzīmējumu daudzumu nekā saistībā ar tādu objektu, kam nav gandrīz nekādas nozīmes. Ziemeļbriežu audzētājiem Ziemeļeiropā sniega apstākļu novērošana un zināšanas par tiem bija ļoti svarīgas. No tā varēja būt atkarīga ganāmpulka izdzīvošana. Tādējādi ziemeļu sāmu valodā atrodams vairāk nekā divdesmit dažādu sniega veidu apzīmējumu (Haarmann 2021, 73).

Lai gan no valodas izriet noteikts pasaules uztveres veids, tomēr mūs – cilvēkus – šī perspektīva ne vienmēr ierobežo. Neviena valoda nav noslēgta un nemaināma sistēma, ko vienmēr var skaidri norobežot attiecībā pret ārpusi. Valodas attīstās, tāpat kā mainās to cilvēku vajadzības, kuri to izmanto. Turklāt ikviens cilvēks ir spējīgs apgūt un lietot vairākas valodas. Tas ļauj mums diezgan ātri iedziļināties daudzās valodas dimensijās. Tas sākas jau ar skaitīšanu. Tiem, kas pārzina decimālo skaitīšanas sistēmu, bieži vien nav tālu jāmeklē, lai sastaptos ar atšķirīgo vigezimālo skaitīšanas sistēmu, tas ir, skaitīšanu divdesmitdaļās: īru valodas pamatā ir vigezimālā skaitīšana, bet bretoņu – decimālā sistēma. Abas ķeltu valodas ģeogrāfiski nav tālu viena no otras. Tas, vai vigezimālā skaitīšana saistīta ar to, ka pie rokas pirkstiem, lai vai kāda iemesla dēļ, tika pieskaitīti arī kāju pirksti vai arī ka pirksti vienkārši tika pagriezt, lai iegūtu skaitli 20, droši vien vēl ilgi būs miglā tīts (Haarmann 2021, 99).

Ja cilvēki pilnveido valodu apguvi un augstā līmenī lieto īpaši daudz valodu, viņus sauc par poliglotiem. Iespējams, slavenākais no tiem ir kardināls Mecofanti (*Mezzofanti*, 1774–1849), par kuru runā, ka viņš zinājis 72 valodas un brīvi sazinājies 39 no tām (Hudson 2008, 90). Poliglotus neapšaubāmi vieno mīlestība pret valodām. Taču arī mazāk izciliem valodas lietotājiem interese par pasaules atveidošanas daudzveidīgajām iespējām valodas zīmēs var sagādāt prieku.

Aptumšots prieks

Valodu daudzveidība (ar to saprotot gan individu, gan sabiedrības daudzvalodību) ne vienmēr tiek vērtēta tikai pozitīvi. Tas attiecas arī uz izglītības jomu, kurai veltīts šis raksts. Dažkārt jauniešu daudzvalodībai pat piedēvē nelabvēlīgu ietekmi, ja domājam par *PISA* rezultātu interpretāciju. Daudzās Eiropas skolu sistēmās skolēni, kuri mājās runā citās valodās, nevis mācību valodā, gūst sliktākus rezultātus nekā tā sauktie vienvalodīgie skolēni. Tāpēc šī daudzvalodība tiek interpretēta kā trūkums. Daudzvalodība par šķērslī tika uzskatīta arī Amerikas Savienotajās Valstīs. Viens no piemēriem ir oficiālā nosaukuma piešķiršana Ņujorkas pilsētas Izglītības pārvaldei, kas no Bilingvālās izglītības pārvaldes (*Office of Bilingual Education of the New York City Board of Education*) pārtapa par Angļu valodas apguvēju pārvaldi (*Office of English Language Learners of the New York City Department of Education* 2002. gadā) un visbeidzot par Pārvaldi skolēniem ar īpašām vajadzībām un angļu valodas apguvējiem (*Chief Achievement Office: Students with Disabilities and English Language Learners* 2009. gadā) (García 2011, 140).

Eiropā, jo īpaši pēdējos piecpadsmit gados, vērojama arvien lielāka pievēršanās mācību un vairākuma valodai. Tai tiek pievērsta visa uzmanība, un gandrīz rodas iespaids, ka daudzvalodības prieks ir pazudis no publiskās diskusijas. Nepilnīgas šīs mācību valodas zināšanas ir saistītas ar trūkumiem un kavēšanos izglītības procesā. Dažviet par valodas aizliegumiem un prasībām notiek asas diskusijas, un dažkārt tās pat tiek ierosinātas politiski (Netzwerk Sprachenrechte 2021). To var interpretēt kā Ingridas Gogolinas (*Ingrid Gogolin*) 1994. gadā aprakstītā vienvalodīgā *habitus* turpinājumu, lai gan tajā pašā laikā skolēni ir daudzvalodīgi.

Šādās diskusijās bieži vien netiek ņemts vērā tas, ka par daudzvalodības jautājumu izglītības sistēmās notiek strīdi jau ilgu laiku. Vēsturiski tāpat kā pašlaik ir attīstījušies veiksmīgas institucionālās īstenošanas modeļi. Par tiem tiks runāts turpinājumā. Ir izvēlēti modeļi, kas nav primāri saistīti ar (piemēram, vecāku) finanšu resursiem vai jau minēti ziņojumā par inovatīviem daudzvalodības modeļiem Eiropā (Le Pichon-Vorstmann et al. 2020, 42–95).

Turpinājumā aplūkotas utrakvistu skolas Austroungārijas monarhijā, mazākumtautību skolas Eiropā un daudzvalodu skolas pilsētu teritorijās.

Ieskats vēsturē: utrakvistu skolas ¹ Austroungārijas monarhijā

Arī pagātnē ģeogrāfiskie reģioni reti kad bija patiesi vienvaldīgi. Izņēmums ir kopienas, ar kurām nav notikusi saziņa, un kopienas, kas dažādu iemeslu dēļ noraida saziņu ar ārpusauli. Lielākoties cilvēki, kuri lieto dažādas valodas, ne tikai satiekas, bet arī dzīvo kopā un daļa gan ģeogrāfisko, gan politisko telpu. Lai sniegtu izglītību daudzvalodu telpā, Eiropā radās tā sauktās utrakvistu skolas. Tā tas bija arī Austroungārijas monarhijas daudznacionālajā valstī: 19. gadsimtā jauktu valodu teritorijā bija plaši izplatītas divvalodu un daudzvalodu skolas, kurās vācu valoda bija viena no mācību valodām. Daudzi vecāki, arī tādi, kuri nebija vācieši, domājot par savu bērnu vēlāko profesionālo izaugsmi, deva priekšroku tieši tām, nevis vienvaldības skolām (Urbanitsch 1980, 81). Utrakvistu skolās mācību priekšmetus pasniedza dažādās valodās. Vienā skolā bija iespējams mācīt vienu un to pašu priekšmetu dažādās valodās. Tāpēc mācību valoda mainījās atkarībā no mācību priekšmeta (un apstākļiem, piemēram, skolotāju valodas prasmēm).

Labs piemērs šāda utrakvistiskā modeļa darbībai ir Plzeņas (*Plzeň*) pilsēta Bohēmijā 19. gadsimtā. Bohēmijas otrā lielākā pilsēta bija liela apgabala – ar nozīmīgu rūpniecību – galvaspilsēta, kuras rietumu iedzīvotāju vairākums runāja vāciski, bet austrumu iedzīvotāju vairākums – čehiski. Tādējādi pilsēta bija valodas saziņas centrs un nozīmīga izglītības vieta čehu un vācu valodā runājošajiem iedzīvotājiem. Pašā pilsētā arī 19. gadsimtā čehu valodu lietoja lielākā daļa iedzīvotāju. Šādus secinājumus var izdarīt no oficiālās statistikas (Newerkla 2003).

Tomēr faktiski 19. gadsimtā pilsētas iedzīvotāji bija divvalodīgi: čehu valodā runājošajiem iedzīvotājiem labas vācu valodas zināšanas nozīmēja sociālas un ekonomiskas priekšrocības. Ikdienas saziņā ar čehu valodā runājošo iedzīvotāju vairākumu vāciski runājošie iedzīvotāji bija atkarīgi no atbilstošām valodas prasmēm. Pilsētas vecāko ģimnāziju analīze sniedz ieskatu utrakvistu sistēmas darbībā: ģimnāzijā, kuru kopš 1883. gada dēvē par čehu ģimnāziju, matemātika, fizika, ķīmija un mehānika tiek mācīta

1 | Jēdziens “utrakvistu skolas” Austroungārijas monarhijā attīstījies kā apzīmējums tādām divvalodu skolām, kurās kā nodarbību valodas tiek izmantotas dažādas bērnu valodas, kas pakāpeniski tiek aizstātas ar citām valsts valodām, piemēram, vācu vai itāļu valodu (Stourzh 1980, 1136).

vācu valodā, bet literatūra, vēsture, ģeogrāfija un dabaszinības (jaunākajās klasēs – arī aritmētika) – čehu valodā. Pārējie mācību priekšmeti – abās valodās. Arī skolā, kuru kopš 1890. gada dēvē par "vācu", 19. gadsimta vidū pastāvēja bilingvāls atzars, kurā daži mācību priekšmeti tika pasniegti vienā valodā, citi – otrā valodā. Ievērtības cienīgs ir tas, ka šīs valodu regulējums bija pilsētas centrienu rezultāts. Iedzīvotāji vēlējās, lai nākamajai paaudzei tiktu nodrošinātas nepieciešamās valodas prasmes mierīgai līdzāspastāvēšanai. Pieaugošais nacionālisms (Vetter 2003) un tā sauktais valodu uzspiešanas aizliegums Valsts pamatlikuma (1867) 19. panta 3. punktā noveda pie skolu lingvistiskās un nacionālās nošķiršanas (Stourzh 1980). Utrakvistu sistēma ieguva aizmirstībā.

Mazākumtautību skolas kā mūsdienu daudzvalodības modeļi

Kā zināms, Eiropas nacionālajām valstīm ir grūtības ar valodu daudzveidību. Nacionāla valsts savā pašizpratnē ir saistīta ar Franču revolūciju un uzskata sevi par vienvalodīgu. Tāpēc izglītības valoda ir valsts valoda. Juridiskā un finansiālā atbalsta trūkums noved pie visu citu valodu izspiešanas. Tas ietekmē arī izglītības sistēmu. Divdesmitā gadsimta septiņdesmitajos gados vairākās Eiropas valstīs radās vietējo iedzīvotāju iniciatīvas, kas veidoja savstarpējus tīklus un aizstāvēja no skolu sistēmām izstumtās valodas. Kopš tā laika šajās skolās ne tikai pieaudzis skolēnu skaits, bet tagad tām ir arī ļoti laba reputācija. Bretoņu minoritāšu skolu *DIWAN* vēsture ir šīs attīstības piemērs (Vetter 2013).

Pie *DIWAN* izveides vēstures piederīgs pirmā skolotāja, bretoņu muzikanta, zināmais fotoattēls ar pieciem skolēniem. Viņš bija pieņemts darbā tikai iepriekšējā dienā un sāka mācību stundu telpā, kas tam nebija paredzēta. Pašlaik *DIWAN* skolās mācās 4030 bērnu (*Office de la langue bretonne* par 2021./2022. mācību gadu). Sabiedriskā labuma organizācija pārvalda 48 skolas (*écoles*), sešas vidusskolas (*collèges*) un divas ģimnāzijas (*lycées*). Kopš 1977. gada mācības ir balstītas uz imersijas modeli, kas pārņemts no Kanādas. Sākot ar bērnudārzu, skolotāji izmanto bretoņu valodu. Bērni mācās lasīt un rakstīt bretoņu valodā. Šīs prasmes tiek pārnestas uz franču valodu. Skolas valoda ir bretoņu valoda, un šīs valodas imersijas mērķis ir radīt līdzsvaru ar franču valodu. Sabiedrībā dominē franču valoda, un daudzi vecāki, reģistrējot savus bērnus *DIWAN*, paši nezina vai vēl nezina bretoņu valodu. Imersijas modeļa mērķis ir panākt pēc iespējas līdzsvarotāku abu valodu prasmi (Osterkorn, Vetter 2015).

Vairāk nekā četrus gadu desmitus ilga pastāvēšanas laikā *DIWAN* ir palikusi vietējo iedzīvotāju iniciatīva, kas ir pastāvīgi profesionalizējusies. Lai izglītotu skolotājus, ir izstrādāti piedāvājumi un mācību materiāli un izveidots oficiāls sadarbības tīkls ar

citām mazākumtautību skolām. Tomēr jaunu skolu atvēršana joprojām atkarīga no vecāku iniciatīvas.

DIWAN panākumus var izteikt arī skaitļos: *DIWAN* skolēniem noslēguma pārbaudījumos ir labāki rezultāti nekā vidēji skolēniem gan Francijā kopumā, gan arī *Département Finistère*. 2020. gadā tāpat kā dažos iepriekšējos gados visi Karē (*Carhaix*) ģimnāzijas skolēni nokārtoja gala pārbaudījumus (*Linternaute*). *DIWAN* piedāvā ne tikai visveiksmīgāko modeli mazākumtautību bretoņu valodas apguvei. Imersijas modelis ir arī piemērs tam, ka divu valodu zināšanas ir labs pamats turpmākai valodu apguvei, kā tas ir attiecībā uz angļu valodu un pēc tam vācu vai spāņu valodu, kā arī apmaiņas braucieniem citu mazākumtautību valodas apguvei.

Vislielākā daudzveidība: daudzvalodība pilsētvidē

Pilsētvides īpatnība – ierobežotā telpā var sastapt ārkārtīgi augstu sarežģītības un daudzveidības līmeni. Vīnes daudzveidības pamatā ir daudzvalodu impērijas galvaspilsētas tradīcijas, tās iedzīvotāji gadsimtiem ilgi ir ieviesuši pilsētā savas valodas. Mūsdienās sabiedrības daudzvalodības pamatā ir 20. gadsimta sešdesmito gadu darbaspēka migrācija. Līdzās vācu valodai ļoti bieži var dzirdēt bosniešu, horvātu un serbu, turku, albāņu, poļu un rumāņu valodu. 2015. gadā karš Sīrijā izraisīja bēgļu migrāciju, kas uz Vīni “atveda” arābu un persiešu valodu. Vairāk nekā puse skolēnu ārpus skolas lieto arī citu valodu, bieži vien kopā ar vācu valodu. Lai gan skolās valodu daudzveidība atšķiras atkarībā no skolas veida, daudzvalodība dzīves vidē ir nostiprinājusies kā svarīga pašreizējo skolēnu iezīme.

Lai respektētu un atbalstītu šo daudzvalodību, dažviet ir izstrādātas īpašas stratēģijas. Daudzas no tām redzamas skolas valodas ainavā – tā sauktajā *linguistic landscape* – kā uzraksti, plāksnes vai plakāti. Piemēram, uz kādas skolas vārtiem ir uzraksts “Laipni lūgti” visās bērnu runātajās valodās, uz citas – uzraksts “40 valodas – viena skola”. Savukārt vēl kādā skolā uzraksts “Miers” daudzās valodās caurvij visu skolas ēku. Daudzvalodu mācību plakāti norāda, ka vācu valoda nav vienīgā mācību valoda (Vetter 2021).

Dažas skolas ne tikai pauž šādus novērtējuma simbolus, bet gan dara vairāk, izstrādājot stratēģijas, lai daudzvalodību iekļautu skolas valodas norisēs. Tie ir dzejoļi sirds valodā, kas katram skolēnam var būt cita, vai pētnieciskais darbs, kas veikts dažādās valodās un tādējādi sniedz jaunas perspektīvas. Kontroles trūkumam, no kā skolotāji bieži vien baidās, tiek pretstatīts skolēnu pašpārvaldes un pozitīvu emociju pieaugums. Turklāt tiek apgūta spēja pārnest dažādās valodās pētīto informāciju uz kopīgo valodu.

Mācības daudzās valodās ir pretstatā vienalodas izglītības orientācijai. Daudzvalodība ne tikai kļūst redzama, bet arī kļūst par mācību pieredzes izejas punktu vai sastāvdaļu. Lai gan daudzviet daudzvalodību joprojām uzskata drīzāk par izaicinājumu, pieaugošais materiālu skaits liecina par pagriezienu punktu. Arī *Mercator Institut für Sprachförderung und Deutsch als Zweitsprache* (Mercator valodu veicināšanas un vācu valodas kā otrās valodas institūts) ir publicējis izdales materiālu skolotājiem *Mehrsprachige Unterrichtselemente* ("Daudzvalodu mācību elementi"), un Eiropas Savienība ir veltījusi uzmanību valodu izglītības nākotnei daudzvalodības zīmē (Le Pichon-Vorstman 2020).

Secinājumi

2021. gadā Džims Kumins (*Jim Cummins*) ir analizējis pēdējos gadu desmitos veiktos pētījumus par daudzvalodu skolēnu panākumiem mācībās. Viņš asi kritizē *PISA* rezultātu interpretāciju: to bērnu sliktāki rezultāti, kuri mājās runā citā valodā, nevis vairākuma valodā, esot izskaidrojami ar to, ka šiem bērniem ir pārāk maz iespēju apgūt vairākuma valodu. Kumins vēlreiz uzsver, ka *PISA* rezultāti nepierāda cēloņsakarību starp valodas lietošanu mājās, iespējām apgūt vairākuma valodu un testu rezultātiem, kas ir zem vidējā (Cummins 2021, 96). Gluži pretēji, atsaucoties uz plašiem pētījumiem, viņš parāda, ka skolēnu valodas resursu izmantošana palīdz teksta veidošanā un uztverē apgūstamajā valodā, ļauj izmantot esošās zināšanas un veicina izpratni par valodu atšķirībām. Kumins uzsver arī spēcinošu stratēģiju iedarbību, un līdz ar to skolēni var attīstīt pozitīvu akadēmisko pašapziņu.

Trijos prezentētajos modeļos šāda izglītības spēcinoša iedarbība tiek īstenota atšķirīgi. Tiem kopīgais – šajos modeļos valoda tiek uzskatīta ne tikai par mācību līdzekli, bet arī par patstāvīgu izglītības sastāvdaļu. Šiem modeļiem kopīgs arī tas, ka tos turpina pilnveidot apņēmīgi cilvēki. Šie modeļi atšķiras ar to, ka imersijas līmenis valodu pasaulē ir atšķirīgs. Iespējams, acuraugs kaut kad būs attēlots skolas plakātā; iespējams, *DIWAN* bijušie skolēni savu vismaz četrvalodīgo repertuāru papildinās ar citām skaldnēm. Lai vai kā, visos modeļos jūtams prieks par valodu un bagātību, ko sniedz daudzveidība.

Atsauces

Brachet, Auguste. Dictionnaire Etymologique de la langue Française, Sixième édition. Ap 1874. gadu.

Buchegger, Helmut 2021. Wenn der Fisch im Wasser weint... Begegnungen, Reisen, Abenteuer nach Tagebuchaufzeichnungen. Bibliothek der Provinz.

Cummins, Jim 2021. Rethinking the Education of Multilingual Learners: A Critical Analysis of Theoretical Concepts. Multilingual Matters.

García, Ofelia 2011. Pedagogies and Practices in Multilingual Classrooms: Singularities in Pluralities. *The Modern Language Journal* 95. 385.–400. lpp.

Gogolin, Ingrid 1994. Der monolinguale Habitus der multilingualen Schule. Waxmann.

Haarmann, Harald 2021: Die seltsamsten Sprachen der Welt. Von Klicklauten und hundert Arten, ich zu sagen. C. H. Beck.

Hudson, R. 2008. Word Grammar, Cognitive Linguistics, and Second Language Learning and Teaching. No: P. Robinson & N. Ellis (red.), *Handbook of Cognitive Linguistics and Second Language Acquisition* (89.–113. lpp.). Nujorka: Routledge.

Le Pichon-Vorstman, E., Siarova, H., Szőnyi, E. 2020. "The future of language education in Europe: case studies of innovative practices", NESET report. Luksemburga: Publications Office of the European Union. doi : 10.2766/81169.

Linternaute. Lycée Diwan (enseignement breton) (Carhaix-Plouguer): classement 2021 et taux de réussite au bac. <https://www.linternaute.com/ville/lycee/lycee-diwan-enseignement-breton/lycee-0292137R>

Netzwerk Sprachenrechte. Wird Sprachen-Unrecht in Oberösterreich Regierungsprogramm ? OTS 0035 APA 2021. gada 8. novembra paziņojums presei.

Newerkla, Stefan 1999. Intendierte und tatsächliche Sprachwirklichkeit in Böhmen. Diglossie im Schulwesen der Böhmisches Kronländer 1740–1918. Vīne: WUV University Press.

Newerkla, Stefan 2003. The seamy side of the Habsburgs' liberal language policy: Intended and factual reality of language use in Plzeň's educational system. No: Rindler Schjerve, Rosita (red.): *Diglossia and Power. Language Policies and Practice in the 19th Century Habsburg Empire*. Mouton De Gruyter, 167.–195. lpp.

Office de la langue bretonne, chiffres-clés. <https://www.fr.brezhoneg.bzh/5-chiffres-cles.htm>

Osterkorn, Patrick K., Vetter, Eva 2015. “Le multilinguisme en question ?” – The case of minority language education in Brittany (France). No: Kramsch, Claire / Jessner, Ulrike (red.): The multilingual challenge: Cross-disciplinary perspectives. Berlīne, Ņujorka: Mouton De Gruyter, 115.–139. lpp.

Stourzh, Gerald 1980. Die Gleichberechtigung der Volksstämme als Verfassungsprinzip 1848–1918. No: Wandruszka, Adam / Urbanitsch, Peter (red.), Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band III Die Völker des Reiches. Vīne: Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 975.–1206. lpp.

Urbanitsch, Peter 1980. Die Deutschen. No: Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band III Die Völker des Reiches, 1. Teil, Vīne: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 33.–410. lpp.

Vetter, Eva 2003. Hegemonic discourse in the Habsburg Empire: The case of education. A critical discourse analysis of two mid 19th century government documents. No: Rindler Schjerve, Rosita (red.): Diglossia and Power. Language Policies and Practice in the 19th Century Habsburg Empire. Mouton De Gruyter, 271.–307. lpp.

Vetter, Eva 2013. Teaching languages for a multilingual Europe – minority schools as examples of best practice? The Breton experience of *Diwan*. No: International Journal of the Sociology of Language 223(2013), 153.–170. lpp.

Vetter, Eva 2021. Language Education Policy Through a DLC Lens: The Case of Urban Multilingualism. No: Larissa Aronin un Eva Vetter (red.): Dominant Language Constellations Approach in Education and Language Acquisition. Educational Linguistics, 51. sēj., 43.–59. lpp.

Igaņu valoda Eiropas Savienībā no Eiropas Parlamenta deputātes perspektīvas

— Marina Kaljuranda

Marina Kaljuranda (*Marina Kaljurand*) kopš 2019. gada ir Eiropas Parlamenta deputāte. No 1991. līdz 2015. gadam ieņēmusi dažādus amatus Igaunijas ārlietu dienestā; bijusi Igaunijas vēstniece vairākās valstīs, tostarp Krievijas Federācijā, Amerikas Savienotajās Valstīs un Izraēlā. 2015. un 2016. gadā Marina Kaljuranda bija Igaunijas ārlietu ministre un 2019. gadā tika ievēlēta par Igaunijas parlamenta deputāti. Ekspertes statusā piedalījusies vairāku starptautisku organizāciju darbā, pasniegusi diplomātiju Tartu Universitātē un Igaunijas Diplomātiskajā skolā un publicējusi vairākus rakstus par kibernetisko drošību, starptautiskajām tiesībām un politiku.

2004. gadā Igaunija pievienojās Eiropas Savienībai. Pirms tam notika ilgs un pamatīgs izglītošanas process, un 2003. gadā tika rīkots pievienošanās referendums. Igaunija tikai pirms 12 gadiem bija atguvusi neatkarību, un daļā sabiedrības valdīja bailes pievienoties “jaunajai Savienībai”. Pastāvēja bažas, ka Brisele sāks izdot rīkojumus Maskavas vietā un Eiropas Savienība apspiedīs igauņu valodu, kas bija saglabāta un aizsargāta visu padomju laiku. Atceros, tikšanās reizēs ar cilvēkiem minējām Īrijas piemēru – tā 1973. gadā bija pievienojusies Eiropas Savienībai (toreiz vēl Eiropas Ekonomikas kopienai) un dažos gadu desmitos ar Eiropas Savienības atbalstu bija ne tikai attīstījusi savu ekonomiku, bet arī ievērojami uzlabojusi izpratni par īru kultūru un īru valodas zināšanas. Nedaudz pārspīlējot, var apgalvot, ka Eiropas Savienība bija īru valodas atdzimšanas krustmāte. Tolaik mēs vēl nezinājām, ka 2007. gadā īru valoda kļūs par Eiropas Savienības oficiālo valodu.

Igaunu bažas par valodas saglabāšanu bija labi saprotamas, jo pat daži eksperti uzskatīja, ka valoda, kurā runā mazāk nekā miljons cilvēku, lemta izmiršanai. Ņemot vērā Padomju Savienībā gūto sovietizācijas pieredzi, saprotams, kāpēc Eiropas Savienība tika uzskatīta par draudu igauņu valodai un kultūrai. Atšķirībā no īru valodas igauņu valodai jau no paša sākuma bija labāks liktenis: pievienojoties Eiropas Savienībai, tā kļuva par Eiropas Savienības oficiālo valodu.

Interesanti, ka igauņi mūsdienās Eiropas Savienības, tostarp Eiropas Parlamenta, lomu saskata igauņu kultūras (un valodas) aizsardzībā. Pēc 2022. gada sākumā publicētajiem Eiropas barometra aptaujas datiem ¹, aptaujātie igauņi par īpaši nozīmīgu uzskata to, ka Eiropas Parlaments aizsargā pārvietošanās brīvību (29 %) un nacionālās tradīcijas un kultūru (26 %). Tas ievērojami atšķiras no Savienības vidējā rādītāja, saskaņā ar kuru par Eiropas Parlamenta uzdevumiem galvenokārt tiek uzskatīta demokrātijas aizsardzība (32 %), vārda un domas brīvības aizsardzība (27 %) un cilvēktiesību aizsardzība (25 %). Tas nozīmē, ka 18 gadus pēc iestāšanās Eiropas Savienībā igauņu domāšana ir pilnībā mainījusies: Eiropas Savienības struktūras tiek uztvertas kā igauņu kultūras un valodas sargi, nevis kā drauds tām.

Valodu daudzveidība tiek uzskatīta par Eiropas bagātību, un Eiropas Savienības struktūru daudzvalodība ir apbrīnojama. Protams, tam ir sava cena šā vārda burtiskajā nozīmē.

1 | <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2612>

Daudzvalodības kritiķi bieži norāda uz tulkošanas finansiālo aspektu: pārāk dārgi, pārāk daudz tulkojumu, bezjēdzīga naudas izšķērdēšana, Eiropas Savienība varētu strādāt daudz lētāk un vieglāk, ja būtu viena vai ne vairāk kā divas trīs oficiālās valodas. Ir tiesa, daudzvalodu Eiropas Savienība nav lēta. Taču ne viss var būt lēts vai tam ir jābūt lētam. Ir simboli un vērtības, ko nevar izteikt naudā.

Savas karjeras gaitā esmu piedalījies dažādās Eiropas Savienības struktūru sanāksmēs, tostarp, būdama ārlietu ministre, Ārlietu padomē un pašlaik kā Eiropas Parlamenta deputāte. Esmu izmantojusi tulku pakalpojumus un runājusi angļu valodā, un esmu bijusi apmierināta ar tulkojuma kvalitāti, taču dažos gadījumos arī ne tik ļoti. Tomēr vienmēr esmu augstu vērtējusi iespēju Eiropas Savienības struktūrās runāt igauiski. Turpmāk minēto iemeslu dēļ uzskatu, ka tas ir svarīgāk par tulkošanas pakalpojumu finansiālajām izmaksām un pat par reizumis svārstīgo tulkojumu kvalitāti.

Pirmkārt, iespēja runāt savas valsts valodā ir svarīga cilvēka pašapziņai, pašpārliecinātībai un cilvēka cieņai. Lepnumu par igauņu valodu noteikti vairo arī tas, ka Eiropas Savienība atzīst igauņu valodu par līdzvērtīgu lielo valstu valodām.

Šajā ziņā Eiropas Savienība ir paraugs igauņu valodas lietošanai un novērtēšanai. Tēlaini izsakoties: ja Briselē var runāt igauiski, to vajadzētu varēt arī jebkurā Igaunijas uzņēmumā, iestādē, universitātē utt. Protams, tas nav absolūti un viegli sasniedzams, piemēram, starptautiskos uzņēmumos, taču uz to vajadzētu tiekties.

2016. gada 29. jūnijā ārlietu ministres amatā uzstājos konferencē "Igauņu valoda un kultūra pasaulē".² Toreiz paudu šādu viedokli: "Pasaulē esot vairāk nekā seštūkstoš valodu, bet tikai aptuveni divsimt no tām ir tik attīstītas, ka šajās valodās ir iespējams studēt universitātē, veikt zinātnisko darbu, lasīt daiļliteratūru, lietot datorprogrammas utt.

Tikpat daudzās valodās runā vairāk nekā miljons cilvēku. Kopš 2004. gada igauņu valoda ir viena no Eiropas Savienības oficiālajām valodām. Šajā ziņā igauņu valodas pozīcija ir diezgan laba. Mūsu valoda mums ir tik svarīga, ka tā ir nostiprināta Konstitūcijā: 6. pants. Igaunijas valsts valoda ir igauņu valoda.

Valsts pienākums ir nodrošināt igauņu tautas, valodas un kultūras saglabāšanu cauri laiku laikiem. Valodas izdzīvošana lielā mērā atkarīga no tā, kā pret to attiecas cilvēki,

2 | <https://vm.ee/en/uudised/valisminister-marina-kaljuranna-kone-konverentsil-eesti-keel-ja-kultuur-maailmas>

kuri to lieto un tajā runā. Mēs visi esam atbildīgi par to, lai igauņu valoda būtu skaista un tīra. Tomēr valoda ir ne tikai mantojums, bet arī kaut kas, ko plaši lietot ikdienā, un tai ir arī jāattīstās. Valodā izpaužas identitāte un domāšanas modeļi un atspoguļojas arī mūsu vērtības.”

Ņemot vērā minēto, ir vērts atcerēties, ka igauņu valodas saglabāšana ir daudz plašāka problēma nekā tās lietojums Eiropas Savienības struktūrās. Mazai valstij ir vitāli svarīgi attīstīt dzimto zinātnisko valodu un iet kopsolī ar jaunām tēmām un jomām, lai valoda nepaliktu “virtuves valodas” līmenī. Runa ir par līdzsvara atrašanu starp igauņu valodas un svešvalodu lietojumu universitātēs, pētniecības institūtos un digitālajā pasaulē. Tas nozīmē saglabāt dzimtās valodas zināšanas arvien globalizētākā pasaulē, kurā, no vienas puses, ir liels spiediens uz internacionalizāciju un, no otras puses, pastāv risks palikt “pīļu dīķa” perspektīvā.

Otrkārt, iespēja sazināties ar Eiropas struktūrām dzimtajā valodā, tostarp runāt Eiropas Parlamentā, atvieglo cilvēkiem saziņu un pietuvina tiem Briseli (vai attiecīgi Strasbūru un Luksemburgu).

Parastam pilsonim Eiropas Savienība parasti šķiet attālināta un birokrātiska. Tāpēc iespēja sazināties dzimtajā valodā un lasīt tiesību aktus igauņu valodā ir liels pluss. Tas nenozīmē, ka juridiskie teksti dzimtajā valodā vienmēr ir viegli saprotami. Tālu no tā. Man, juristei, jāatzīst, ka dažus igauņu valodā rakstītus likumu tekstus ir grūtāk lasīt nekā angļu valodā. Piemēram, tad, ja kādā jomā nav izveidojies vispārīgi zināms igauņu valodas vārdu krājums vai arī radušies termini ir pārāk samāksloti. Kā piemēru vēlos minēt kibernetiku – tā ir viena no jomām, kurā igauņu valodas vārdu krājuma attīstība sākusies tikai aptuveni pirms desmit gadiem. Eiropas Savienībai neapšaubāmi ir liela nozīme modernas un pareizas igauņu valodas attīstībā. Galu galā visi Eiropas Savienības juridiskie teksti jātulko igauniski, un tas nozīmē jaunu igauņu valodas vārdu un jēdzienu radīšanu un ieviešanu.

Uzdrošinos teikt, ka Eiropas Parlaments atšķiras no citām Eiropas Savienības struktūrām, jo tā pienākums ir nodrošināt pēc iespējas augstāku daudzvalodības līmeni. Ikvienam Eiropas pilsonim ir tiesības kandidēt Eiropas Parlamenta vēlēšanās. Nebūtu saprātīgi gaidīt, lai Eiropas Parlamenta deputāti perfekti prastu kādu izplatītāku valodu, piemēram, franču vai angļu. Eiropas Parlamenta Reglamentā ir skaidri atzītas katra deputāta tiesības savā valodā lasīt un rakstīt parlamentāros dokumentus, sekot līdzi debatēm un izteikties.

Eiropas Parlaments vadās pēc principa, ka visiem Eiropas Savienības pilsoņiem jābūt iespējai ar tiesību aktiem, kas uz viņiem attiecas, iepazīties savas valsts valodā. Eiropas Parlamentam kā vienam no likumdevējiem ir pienākums nodrošināt, lai visi Parlamenta pieņemtie tiesību akti visās oficiālajās valodās būtu lingvistiski pareizi. Saskaņā ar Eiropas Savienības tiesībām eiropiešiem ir tiesības sekot līdzi Parlamenta darbam savā valodā, uzdot jautājumus un saņemt atbildes.³

Pēc Eiropas Parlamenta Tulkošanas dienesta datiem, Eiropas Parlamentā strādā aptuveni 700 tulkotāju un arī aptuveni 500 asistentu un tehnisko darbinieku.⁴ Divdesmit četru oficiālo valodu gadījumā rodas 552 valodu kombinācijas, jo tulkojumi no katras valodas tiek veikti 23 valodās. Eiropas Savienībā ir aptuveni 450 miljoni iedzīvotāju, tāpēc 700 Eiropas Parlamenta tulkotāju nav liels skaits un nav liels izmaksu faktors. Īpaši jau – ņemot vērā daudzvalodības pozitīvos aspektus. Domāju, to pašu var teikt par visām Eiropas Savienības iestādēm.

Covid-19 pandēmija parādīja, kā tulkošanas pakalpojumu trūkums paralizē Eiropas Parlamenta darbu. Pandēmijai sākoties, Eiropas Parlaments strādāja tikai attālināti un bez mutiskās tulkošanas, tas ir, tikai angļu valodā. Šķērslis bija tehniskā kapacitāte vai, precīzāk, tās trūkums, tāpēc nebija iespējams nodrošināt nepārtrauktu mutisko tulkošanu visās valodās, pat ne plenārsēžu laikā. Kādubrīd situācija sāka uzlaboties, un pakāpeniski tika atjaunots mutvārdu tulkošanas pakalpojums plenārsēdēm, komitejām un politikajām grupām.

Tomēr tas nemaina faktu, ka vairākus mēnešus Eiropas Parlaments nespēja veikt darbu tādā kvalitātē, kādu no tā gaida un kādai tai vajadzētu būt. Ļoti sliktā situācijā bija deputāti, kuri nezina svešvalodas un pirms pandēmijas strādāja tikai savā valodā (un uz to viņiem bija tiesības). Pirmām kārtām, bija skumji redzēt, ka viņi tiek izslēgti no debatēm vai spiesti tajās piedalīties ar personisko tulku, kurš ne vienmēr ir profesionālis vai pārzina visus apspriežamos jautājumus. Otrām kārtām, tas bija īpaši būtisks jautājums, jo deputātiem tika radīta situācija, kad viņi nevarēja normāli veikt darbu. Sprotams, ka šādai krīzei nebija gatava neviena valsts vai iestāde. Tagad ir gūta mācība un izdarīti secinājumi. Eiropas Parlaments būs daudzvalodīgs, un tam tādām ir jābūt: deputātiem jāspēj strādāt, un pilsoņiem jāspēj sazināties ar Eiropas Parlamentu savā valodā.

3 | https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/lastrules/RULE-167_LV.html?redirect

4 | <https://www.europarl.europa.eu/translation/lv/translation-at-the-european-parliament/organisation>

Man personīgi patīk arī tas, ka Eiropas Parlamenta plenārsēdes notiek tās valsts valodā, kura ir priekšsēdētāja vai priekšsēdētāja vietnieka valoda. Tas ir cieņas apliecinājums visām Eiropas Savienības oficiālajām valodām un lielisks piemērs gan citām Eiropas Savienības struktūrām, gan dalībvalstīm un pilsoņiem.

Slavenais Eiropas ķeizars Kārlis V, ko uzskata par 16. gadsimta pirmās puses izcilāko Eiropas valstsvīru, reiz esot teicis, ka viņš ar Dievu runā spāniski (vai latīniski?), ar sievietēm – itāliski, ar vīriešiem – franciski un ar saviem zirgiem – vāciski. Jokojot var teikt, ka, iespējams, tā bija Kārļa V izpratne par daudzvalodību. Varbūt viņš būtu bijis pārsteigts, ja būtu zinājis, kā daudzvalodība attīstīsies pēc pieciem gadsimtiem un cik svarīga būs Eiropas loma tās saglabāšanā. Un viņš, visticamāk, par Eiropas (proti, Eiropas Savienības) daudzvalodību būtu lepns.

Daudzvalodība: pilsoņa perspektīva

— Nikifors Diamandurs

Nikifors Diamandurs (*Nikiforos Diamandouros, Ph.D.* Kolumbijas Universitātē, 1972) ir politisko zinātņu goda profesors Atēnu Universitātē un Atēnu Akadēmijas loceklis kopš 2014. gada. Bijis Eiropas ombuds (2003–2013), pirmais ombuds Grieķijā (1998–2003) un Valsts sociālo pētījumu centra direktors un valdes priekšsēdētājs (1998–2003). No 2012. līdz 2022. gadam bijis viesprofesors (*Visiting Professor*) Eiropas koledžā (*College of Europe, Brige*). Ieguvis goda doktora grādu Panteona Universitātē (2015) un Amerikas koledžā Grieķijā (*American College of Greece*, 2011). Saņēmis ordeņus no Francijas prezidenta (Goda leģiona ordeni 2014. gadā), Polijas prezidenta (Zelta krustu 2010. gadā) un Grieķijas prezidenta (Fēniksa ordeni 2004. gadā). Publikāciju galvenās tēmas – demokrātija, tiesiskums, ombuda institūts, valsts pārvalde un politikas un kultūras savstarpējās attiecības.

Kad 2003. gada aprīlī stājos Eiropas ombuda amatā, uzreiz saskāros ar daudziem teorētiskiem un praktiskiem daudzvalodības aspektiem.¹ Tolaik bija divpadsmit oficiālās Līguma valodas.² Savā jaunajā lomā man bija jābūt ne tikai Eiropas ombudam (*Mediatore europeo*), bet – sniedzot dažus piemērus – arī *Médiateur européen*, *Europäischer Bürgerbeauftragter*, *Defensor del Pueblo Europeo*, *Provedor de Justiça Europeu* un *Europeiska ombudsmannen*. 2004. gada paplašināšanās šīm valodām pievienoja deviņas un 2007. gada paplašināšanās – vēl trīs valodas, tādējādi es – vēl minot pēdējo piemēru – kļuvu arī par *Europejski Rzecznik Praw Obywatelskich*. No sūdzībām, kuras pilsoņi man iesnieguši kā ombudam, izrietēja, ka šīs iestādes nosaukuma 24 versijās ir atspoguļota ne vien lingvistiskā daudzveidība, bet arī plašs to jēdzienu spektrs, kuri dažkārt ir skaidri definēti, dažkārt – vairāk vai mazāk vienkārši un ir piesaistīti ombuda biroja raksturam un funkcijām. Lai Eiropas ombuds būtu lietderīgs, viņam jāstrādā ne tikai vairākās valodās, bet arī tā, lai īpaši ņemtu vērā konkrētā jautājuma kultūras un sociālo ietekmi un katra sūdzības iesniedzēja gaidas par to, kā ombuds varētu palīdzēt.

Tāpat bija svarīgi, lai ombuds varētu sazināties ar potenciālajiem sūdzību iesniedzējiem, lai viņus informētu par savu īpašo lomu un pilnvarām – tās katrā ziņā vairāk vai mazāk atšķiras no valsts iestāžu pilnvarām, par kurām pilsoņi varētu būt vairāk informēti.

Par laimi, sadarbojoties ar budžeta iestādi un Komisiju, mans priekštecis un pirmais Eiropas ombuds ieviesa birojam piemērojamo valodu lietojumu. Biroja administratīvo dienestu (budžeta, cilvēkresursu, informātikas u. c.) darba valodas bija gan franču, gan angļu valoda. Darbu ar sūdzībām galvenokārt vadīja advokāti, kas strādāja savā dzimtajā valodā vai valodā, kurā tiem bija dzimtajai valodai līdzvērtīgas zināšanas. Sūdzības valoda tika lietota visos sūdzības iesniedzējam adresētajos dokumentos, tostarp lēmumā izbeigt lietu. Lai ombuds varētu vadīt, labot un apstiprināt advokātu projektus, viņi sagatavoja katras sūdzības kopsavilkumu un arī risinājumu, ieteikumu un lēmumu priekšlikumus ombudam saprotamā valodā. Mans priekštecis par šādu valodu bija izvēlējies angļu valodu, un praktisku apsvērumu dēļ esmu turpinājis šo politiku. Turklāt pārējās Eiropas Savienības (ES) iestādes un struktūras ievēroja Komisijas labo

1 | Šeit autors vēlas pateikties Īanam Hārdenam (*Ian Harden*), Šefīldas Universitātes goda profesoram, un Lambram Papadiasam (*Lambros Papadias*), Eiropas Komisijas Biroja krāpšanas apkarošanai (OLAF) sekretariāta vadītājam, par viņu vērtīgo ieguldījumu šā teksta sagatavošanā.

2 | Lai gan īru valoda tolaik nebija oficiālā valoda, tā bija viena no Līguma valodām. Tādējādi pilsoņiem bija tiesības iesniegt Eiropas ombudam sūdzības īru valodā.

piemēru – tā savas atbildes ombudam sūtīja angļu valodā ar tulkojumu sūdzības valodā, ja tā bija cita valoda. Tādējādi iestādes, struktūras un aģentūras palīdzēja izvairīties no iespējamiem pārpratumiem, kādi būtu varējuši rasties, ja paši ombuda dienesti būtu bijuši atbildīgi par savu atbilžu tulkošanu sūdzības valodā.

Papildus sūdzību izskatīšanai dokumenti bieži vien bija jātulko vienā vai vairākās citās valodās, piemēram, mācību apmeklējumā dalībvalstī vai paziņojumiem ES budžeta iestādēm. Šādus tulkojumus parasti iekšēji veica mani kolēģi. Tomēr ombuda gada ziņojuma sagatavošana 24 valodu versijās bija pārāk grūts uzdevums, lai to paveiktu šādi. Sākotnēji palāvāmies uz Eiropas Parlamenta Tulkošanas dienesta palīdzību un pēc tam – uz ES iestāžu Tulkošanas centru. Tulkošana iekšēji vai ārstatā bieži vien radīja diskusiju, kuras rezultātā tika rediģēts oriģinālteksta stils un pat būtība. Pamatojoties uz filozofa Džona Raulza (*John Rawls*) domu, man patika šīs rediģēšanas galarezultātu uzskatīt par “pārdomātu līdzsvaru”, kurā tulkošanas process ne tikai nodrošina, ka visas valodu versijas ir augstākajā iespējamā līmenī, bet arī uzlabo oriģinālteksta kvalitāti.

Dažas sūdzības, kas man iesniegtas kā ombudam, bija saistītas ar strīdiem par reģionālajām vai minoritāšu valodām noteikto lietojumu vai, gluži pretēji, šāda lietojuma nenoteikšanu. Ciktāl šīs sūdzības bija vērstas pret valsts iestādēm, tās neietilpa manā kompetencē. Tādu sūdzību gadījumā, kuras būtībā bija Eiropas iestāžu un struktūru iesaistīšanās vai valsts iestāžu un struktūru iesaistīšanās pieprasījumi vai arī sarakste ar sūdzības iesniedzēju citās valodās, nevis Līgumu valodās, es uzskatīju, ka nav iemesla, kas pamatotu izmeklēšanu, protams, ar nosacījumu, ka attiecīgā iestāde vai struktūra ir pienācīgi izskaidrojusi Savienības ierobežotās pilnvaras un pienākumus šajā jomā. Turklāt pēc Spānijas iestāžu lūguma parakstīju ar tām vienošanos, pielāgojot sava biroja praksi ES Padomes 2005. gada jūnija secinājumiem par katalāņu/valensiešu, galīsiešu un basku valodas lietojumu, lai vienkāršotu Spānijas pilsoņu saziņu ar ES iestādēm. Pamatojoties uz šo vienošanos, Spānijas iestādes izveidoja un finansēja organizāciju, kuras uzdevums ir tulkot sūdzības, kas iesniegtas iepriekš minētajās valodās, kā arī ombuda lēmumus par kastīliešu valodā rakstītām sūdzībām.

Pamatojoties uz iepriekš minēto sistēmu mana biroja politikas organizēšanai un noteikšanai, es veicu trīs izmeklēšanas saistībā ar sūdzībām par dažādu valodu lietojumu. Pirmā sūdzība, kas bija iesniegta 2006. gadā, attiecās uz Eiropas Centrālo banku,

konkrēti – uz ierobežoto valodu daudzveidību tās tīmekļvietnē.³ Vēlākās sūdzības – 2011. un 2012. gadā – skāra attiecīgi valodu klāstu, kādā Komisija bija vadījusi sabiedrisko apspriešanu, un ierobežoto valodu daudzveidību Eiropas Banku iestādes tīmekļvietnē.⁴

Izvērtējot šo sūdzības iesniedzēju un iestāžu argumentus, uzskatīju par lietderīgu noteikt galvenos Eiropas Savienības valodu politikas attīstības hronoloģiskos laikposmus.

Pirmajā laikposmā, kopējā tirgus un Eiropas Kopienas laikposmā, no 1957. gada Romas līguma līdz 1992./1993. gada Māstrihtas līgumam noteicoši bija trīs pamatelementi. Pirmais ir Eiropas projekta starptautiskais raksturs un (sākumā sešu, pēc vēlākām paplašināšanās kārtām – divpadsmit) dalībvalstu vienlīdzības princips, no kura izriet, ka ikvienai valstij ir iespēja pieprasīt, lai tās valoda Līgumu līmenī iegūtu tādu pašu lietojumu kā pārējās. Otrais elements ir tiesiskuma princips. Līgumos paredzēti juridiski pasākumi, kas ir saistoši ne tikai dalībvalstīm, bet arī privātpersonām. Tiesiskums prasa, lai personām, uz kurām šie pasākumi attiecas, būtu iespēja par tiem saņemt informāciju iepriekš. Tas nozīmē, ka šie pasākumi jāpublicē valodā, ko šīs personas saprot. Trešais elements ir praktiska nepieciešamība nodrošināt efektīvu un lietderīgu Eiropas iestāžu iekšējo darbību.

Ir svarīgi paskaidrot, ka efektivitātes un lietderības apsvērumi ne vienmēr ir par labu to valodu skaita samazināšanai vai ierobežošanai, kuras var lietot. Piemēram, ja attiecīgajiem dalībniekiem nav kopīgas valodas, pastāv risks, ka sarunu, lēmumu pieņemšanas un lēmumu īstenošanas procesi var būt lēni un neefektīvi, ja netiek pietiekami nodrošināta rakstiskā un mutiskā tulkošana. Toties rakstiskā un mutiskā tulkošana patiešām prasa laiku un naudu. No tā izriet, ka jāmeklē līdzsvars, un pienācīgs līdzsvars bieži vien lielā mērā atkarīgs no konkrētajiem apstākļiem. Tāpēc bija lietderīgi, ka Eiropas iestāžu izveidotāji netika pārmērīgi reglamentēti, kad tie 1958. gadā sagatavoja regulu, ar ko nosaka valodu lietojumu⁵.

3 | Izmeklēšana 1008/2006/MHZ, <https://www.ombudsman.europa.eu/en/decision/en/3135>.

4 | Izmeklēšana 640/2011/AN, <https://www.ombudsman.europa.eu/en/decision/en/12009>; izmeklēšana 1363/2012/BEH, <https://www.ombudsman.europa.eu/en/decision/en/49358>.

5 | Regula Nr. 1, ar ko nosaka Eiropas Ekonomikas kopienā lietojamās valodas, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?from=IT&uri=CELEX%3A31958R0001&qid=1649752458020>.

Eiropas Savienības Tiesas darba aspektā efektivitāte prasīja, lai būtu tikai viena darba valoda. Tika izvēlēta franču valoda. Un, iespējams, šo pašu efektivitātes iemeslu dēļ katru gadu jau kopš tās izveides Tiesa ir nolēmusi iekšēji strādāt tikai franču valodā. Savukārt valsts tiesām, kad tās iesniedz Tiesai lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu, kā arī personām, kas iesniedz prasību atcelt tiesību aktu vai prasību par zaudējumu atlīdzību, ir tiesības lietot jebkuru no ES oficiālajām valodām, un tā kļūst par tiesvedības Tiesā oficiālo valodu. Turklāt, lai Tiesa varētu pildīt Savienības konstitucionālās tiesas lomu, tās spriedumi parasti pieejami visās valodās, lai Tiesas judikatūras “precedentu” vērtību varētu ņemt vērā valstu tiesu iestādes un visu dalībvalstu advokāti.

Otrajā laikposmā, aptuveni no Māstrihtas līguma līdz Lisabonas līgumam (2009. gadā), Eiropas Savienība pakāpeniski nostiprināja gan fizisko personu juridiskās, gan politiskās tiesības attiecībā pret iestādēm. Ar Māstrihtas līgumu tika izveidota Savienības pilsonība un arī Eiropas Ombuds, kur pilsoņi var vērsties, lai sūdzētos par Eiropas iestāžu un struktūru sliktu pārvaldību. Atzīstot individuus par pilsoņiem, tika sasniegts nākamais līmenis jautājumā par daudzvalodības svarīgumu, kas balstīts uz pilsonības, pārskatāmības un līdzdalības jēdzieniem. Manam priekštecim ombuda amatā bija būtiska loma šo ambīciju īstenošanā, it īpaši saistībā ar sabiedrības piekļuvi dokumentiem un Eiropas Savienības Pamattiesību hartas, it īpaši 41. panta par labu pārvaldību, sagatavošanu.⁶

Kad uzņēmos ombuda kā Eiropas pilsoņu tiesību un interešu aizstāvja un iniciatora lomu, es uzskatīju par nepieciešamu un noderīgu norādīt iestādēm to, ko man patīk saukt par “dzīvi, kas stāv pāri tiesiskumam”. Pamatojoties uz šo izpratni, labas pārvaldības princips uzliek Eiropas iestādēm pienākumu ne tikai izvairīties no prettiesiskuma, bet arī izmantot savu rīcības brīvību (kas ir vai nu skaidri atzīta likumā, vai arī izriet no likuma nepilnībām), lai atzītu daudzvalodu saziņas vērtību gan pilsoņiem, gan pašai Eiropas Savienībai. Tas nenozīmē, ka, izmantojot šādu pieeju, bieži netiktu ņemti vērā leģitīmie efektivitātes un lietderības apsvērumi. Savienība gadā tērē vairāk nekā miljardu eiro rakstiskajai un mutiskajai tulkošanai 24 valodās, lai saglabātu daudzvalodību.⁷ Gluži pretēji, meklējot līdzsvaru sūdzību izskatīšanā par šiem jautājumiem, būtu jāņem vērā ne tikai daudzvalodības ekonomiskās izmaksas, bet arī tās ieguvumi no Savienības mērķu

6 | Atbilstoši 41. panta 4. punktam: “Ikviens persona drīkst rakstīt Savienības iestādēm [vērsties Savienības iestādēs], izmantojot kādu no Līgumu valodām, un atbildei ir jābūt tajā pašā valodā.”

7 | “Brexit and multilingualism in the European Union”, Victor Ginsburgh, Juan D. Moreno-Ternero, *Metroeconomica*, 73. sēj., Nr. 2, 2022. gada maijs, 708.–731. lpp.

un saistību efektīvas paziņošanas viedokļa – it īpaši, bet ne tikai saistībā ar sabiedrības līdzdalību un piekļuvi informācijai.

Viens no tiem jautājumiem, ko ombuda amatā uzsvēru gan savā birojā, gan citām iestādēm un dienestiem, bija jautājums, cik svarīgi ir lietot iespējami skaidru, precīzu un lakonisku valodu, ko dažkārt sauc par “vienkāršo valodu”. Kā Paskāls atzinis slavenajā teicienā – lai šādi rakstītu, vajadzīgs laiks.⁸ Rakstīt “vienkāršā valodā” nozīmē mazāk laika un mazākas izmaksas tulkojumu sagatavošanā. No tā izriet, ka pareizi organizēta daudzvalodība mudina lietot vienkāršu valodu, no kā pilsoņiem ir divkāršs labums. Izskatot sūdzības saistībā ar valodām, kas izmantotas tīmekļvietnēs, un sabiedriskajām apspriešanām, ko rīko ES iestādes, it īpaši Komisija, es pilnībā apzinājos Eiropas Savienības Tiesas judikatūru, saskaņā ar kuru Līgumā nav nostiprināta valodu vienlīdzība kā Savienības tiesību absolūts princips un katrā ziņā netiek prasīts, lai viss, kas varētu ietekmēt ieinteresētās personas kā Savienības pilsoņa intereses, ikvienā gadījumā būtu sagatavots viņa valodā.⁹ Vienlaikus, būdams ombuds, esmu uzskatījis, ka iestādēm jāīsteno sava rīcības brīvība šajā jomā, pienācīgi ņemot vērā saziņas ar pilsoņiem svarīgumu, un jānodrošina, ka viņi ir spējīgi saprast Savienības darbības un pilnībā tajās piedalīties. Vispārīgi mana pieeja īsumā apkopota šādi: *“Es pilnībā apzinos, ka daudzvalodība rada smagu nastu ES administrācijai un tās ierobežotajiem resursiem. Tomēr, ja Eiropas iestādes vēlas, lai tās tiktu uzlūkotas kā iesaistītas patiesā dialogā ar pilsoņiem un pilsonisko sabiedrību, tām jāatrod veids, kā sasniegt pilsoņus viņu valodā.”*¹⁰

Par valodām, kurās ES iestādes sniedz informāciju savās tīmekļvietnēs, esmu norādījis, ka laba pārvaldība būtu tad, ja ES iestādes un struktūras brīvprātīgi, proti, pēc savas ierosmes, svarīgu informāciju par savu darbību, tiesību aktus un galvenos politiskos dokumentus publicētu visās valodās. Vienlaikus esmu arī paskaidrojis, ka daudzvalodību nevar izmantot, lai ierobežotu sabiedrības tiesības piekļūt dokumentiem, kuri ir tikai vienā valodā vai ierobežotā skaitā valodu.

8 | “[...] mes Lettres n’avaient pas accoutumé de se suivre de si près, ni d’être si étendues. [...] Je n’ai fait celle-ci plus longue que parce que je n’ai pas eu le loisir de la faire plus courte.”

9 | Es it īpaši atgādināju Tiesas 2003. gada 9. septembra spriedumu lietā C-361/01 P *Kik/ITSB*, [EU:C:2003:434](#), 82. punkts.

10 | Mana uzstāšanās konferencē 2012. gada 24. aprīlī Briselē *Europe in crisis: the challenge of winning citizens’ trust*, <https://www.ombudsman.europa.eu/en/speech/en/11504>.

Sūdzībā par sabiedrisko apspriešanu, ko Komisija vadījusi tikai dažās valodās ¹¹, man nebija grūti atbalstīt sūdzības iesniedzēja argumentus – ka no pilsoņiem nevar gaidīt, ka viņi piedalīsies “sabiedriskajā” apspriešanā, ja viņi nespēj saprast, ko viņiem jautā. Kā uzsvēruši arī citi analītiķi, sociālā kohēzija un kopīgā (Eiropas) pilsonība prasa kopīgas saziņas un saprašanās formas, nevis vienvalodību. ¹² Tādēļ esmu paudis uzskatu, ka daudzvalodība nepieciešama, lai ļautu pilsoņiem īstenot savas tiesības piedalīties ES demokrātiskajā dzīvē, un ka Komisijas ierobežojošā valodu politika veido sliktu pārvaldību. Pamatojoties uz šo loģiku, esmu lūdzis Komisiju publicēt sabiedriskās apspriešanas dokumentus visās oficiālajās valodās ikreiz, kad sabiedriskās apspriešanas mērķis ir noskaidrot un pārbaudīt sabiedrisko domu par jauniem politikas virzieniem vai iespējamām likumdošanas priekšlikumiem, un vismaz sniegt tulkojumus pēc pieprasījuma, ja sabiedriskā apspriešana aprobežojas ar tehniskiem jautājumiem vai jautājumiem, kas vairāk skar rūpniecību, nevis pilsoņus.

Patiesi ieinteresēts, vēlos norādīt, ka arī mans pēctecis Eiropas ombuda amatā daudzvalodību uzskata par vitāli svarīgu jautājumu. 2020. gadā izstrādātajās pamatnostādnēs uzsvērts, cik svarīgi ir, lai pilsoņi spētu sekot ES iestāžu darbam savā valodā, – tomēr atzīstot, ka jāņem vērā praktiskās grūtības. ¹³

Atskatoties esmu pārliecināts, ka mana Eiropas ombuda mandāta pēdējā daļa ir iezīmējusi trešā laikposma sākumu, sasaistoties ar abiem galvenajiem laikposmiem, kurus raksturoju iepriekš. Pēc Eiropas ombuda amata atstāšanas man vairs nav bijis uzdevuma līdzsvarot dažādās tiesības un intereses, kas saistītas ar valodu lietojumu un sabiedrisko politiku šajā ziņā. Tomēr kā Eiropas Savienības pilsonis un akademiķis uzskatu, ka šajā trešajā laikposmā vajadzība pēc Eiropas Savienības daudzvalodības ir pieaugusi vēl vairāk.

Sociālās, politiskās un ekonomiskās izmaiņas reti tiek izziņotas īpašos datumos, lai gan sociālajās zinātnēs bieži mēģina izcelt īpašus notikumus simboliskos brīžos, kuri iezīmē pāreju no viena laikposma citā. To atzīmējis, es uzskatu, ka trešā laikposma sākums

11 | Izmeklēšana 640/2011/AN, skat. 4. zemsvītras piezīmi.

12 | “The importance of language policies and multilingualism for cultural diversity”, Joseph Lo Bianco, *International Social Science Journal*, 2010, 61. sēj., Nr. 37.

13 | <https://www.ombudsman.europa.eu/en/doc/correspondence/en/129519>. Pamatnostādnes tika publicētas saistībā ar *strategic initiative* (SI/98/2018/DDJ).

aptuveni sakrīt ar Lisabonas līgumu. Tomēr trešā laikposma nozīme daudzvalodībā izriet nevis no šā Līguma satura, bet gan no nepieciešamības spēcīgāt demokrātiju Eiropas Savienības līmenī, reaģējot uz notikumiem, kas skar visas dalībvalstis: finanšu krīzi, migrācijas krīzi, SARS-COV-2 pandēmiju un – brīdī, kad tiek rakstītas šīs rindas, – kara atgriešanos Eiropā ar Krievijas uzbrukumu Ukrainai.

Institucionālā un politiskā attīstība ir bijusi ātra (piemēram, banku uzraudzībā, Eiropas Centrālās bankas obligāciju iegādes programmās, *Frontex* reorganizācijā un kopīgo vērtspapīru attīstībā). Liela nozīme, veicot šo vērtējumu, ir apstāklim, ka Eiropadome ir kļuvusi aktīvāka, pildot savu uzdevumu nodrošināt Savienības politisko vadību. No mana skatpunkta, kas – uzsveru vēlreiz – ir pilsoņa un akadēmiķa skatpunkts, Eiropadomes pastiprinātā loma ir jauns izaicinājums daudzvalodībai. Ir vēlreiz jāpadziļina Eiropas demokrātija; tas nodrošinātu, ka Eiropadomes locekļi iesaistās dialogā ne tikai ar dažādām valstu iestādēm, bet arī ar visas Eiropas sabiedrību. Lai šādas saistības un saziņa būtu efektīva, tai jābūt daudzvalodīgai.

Maz ticams, ka šis priekšlikums varētu gūt atbalstu divos īpašos domāšanas virzienos. Pirmajā – attiecības starp dalībvalstu valdībām un Eiropas Savienības iestādēm, ciktāl tās skar tiesiskumu, joprojām atzīst par nepastāvošām. Šeit nav vietas šo viedokli apstrīdēt padziļināti. Pietiks ar norādi, ka uzskatu: šādā viedoklī tiek ignorēta Savienības vēsturiskās attīstības realitāte un prasības pēdējā ceturtdaļgadsimtā.

Otrs virziens, kurā manu priekšlikumu varētu uztvert ar skepsi, radās, kad vēlētāji 2005. gadā noraidīja Konstitūcijas Eiropai projektu. Īsumā – saskaņā ar šo viedokli pārskatāmība, līdzdalības demokrātija un citi pilsoņu Eiropas elementi ir cietuši neveiksmi, jo tie nav sekmējuši uzticēšanos Savienībai un tās iestādēm. Šeit nav īstā vieta, lai padziļināti apstrīdētu arī šo viedokli. Teikšu tikai, ka tas var radīt apburto loku, kurā elites vilšanās pilsoņu Eiropas idejā vēl vairāk veicinātu pilsoņu attālināšanos no Eiropas projekta.

Tā vietā, lai pildītu jaunus pienākumus vai pārskatītus tos, kas paredzēti likumā vai izveidoti kā labas pārvaldības izpausme, vēlētos mudināt Eiropadomes locekļus sistemātiski izdarīt politisko izvēli pieņemt pilsoņus un sadarboties ar tiem pēc iespējas daudzās dalībvalstīs. Konkrētāk, to varētu īstenot ar pārraidēm plašsaziņas līdzekļos, izmantojot sociālos tīklus un rakstus presē attiecīgās dalībvalsts valodā. Vajadzīga vēlme mēģināt. Ja rezultāts būs neveiksmīgs, šis eksperiments izzudīs pats no sevis. Tomēr tas varētu organiski iesakņoties un izaugt, it īpaši, ja valstu līderi izvairīsies no tukšām frāzēm un izvirzīs patiesus politiskos argumentus.

Visbeidzot, šā īsā raksta centrā ir daudzvalodība kā labas pārvaldības izpausme, un it īpaši kā politiska prasība turpmākajai demokrātijas attīstībai Eiropas līmenī. Daudzvalodības kultūras nozīmi un ar to saistītās konkrētās tiesības un likumiskos pienākumus šajā krājumā, bez šaubām, aplūkos citi autori. Mans galvenais vēstījums ir šāds: Eiropas Savienības īpašajos apstākļos un tās pašreizējā attīstības posmā daudzvalodība nav vis lietderības un efektivitātes ierobežojums, bet gluži pretēji – priekšnoteikums to sasniegšanai. Mazliet citiem vārdiem: daudzvalodība ir viena no Eiropas atšķirīgajām iezīmēm, un tai Eiropas politiskās struktūras nepārtrauktās attīstības modelī būtu tādai jāpaliek. Tātad mērķim vajadzētu būt ne tikai aizsargāt daudzvalodību tur, kur tā jau pastāv, bet arī attiecināt to uz jaunām jomām, lai sekmētu Eiropas demokrātijas nostiprināšanu un padziļināšanu.

Ceru, tā arī notiks.

Runa par daudzvalodību

— Hrists Artemidis

Hrists Artemidis (*Christos Artemidis*) dzimis Nikosijā (Kipra). Studējis jurisprudenci Londonā. Aptuveni piecus gadus praktizējis Kiprā kā jurists un tad 1972. gadā iecelts par rajona tiesas tiesnesi. Paaugstināts par vecāko rajona tiesas tiesnesi un pēc tam par šīs tiesas priekšsēdētāju, savukārt 1988. gadā iecelts Augstākās tiesas tiesneša amatā. 2004. gadā iecelts Augstākās tiesas priekšsēdētāja amatā un ieņēmis šo amatu līdz aiziešanai pensijā 2008. gadā 68 gadu vecumā, kā tas noteikts Konstitūcijā. Pēc aiziešanas pensijā vairs nepraktizē ar jurisprudenci saistītā profesijā vai nodarbē. Turpretim ir pievērsies citām jomām, kuras vienmēr viņu interesējušas, piemēram, dzejai, glezniecībai un mūzikai, kas viņam īpaši patikušas jau kopš mazotnes. Sarīkojis sešas gleznu izstādes un publicējis divpadsmit dzejas krājumus un divus prozas stāstus.

Valoda... Brīnišķīgs un unikāls cilvēka izgudrojums. Tikai cilvēkam ir šī priekšrocība salīdzinājumā ar visām dzīvajām būtnēm uz zemes. Attiecīgi pasaule un lietas ir valodas un laika radītas. Sākotnēji tā ir bijusi skaņa, ko cilvēks pirmo reizi radījis ar balss saitēm. Skaņa pārveidojās fonēmās ar variācijām, līdz pakāpeniski no fonēmu saplūšanas piedzima vārdi. Un vārdi dod lietām nosaukumus un izsaka cilvēka augstākās domas, emocijas un intuīciju.

Taču ne visām pasaules tautām ir vienāda valoda. Katrai tautai – nācijai – ir sava. Dažām tautām – ciltīm – ir savs dialekts vai idiomas, kas neietilpst ierastajā šaurajā “valodas” jēdziena definīcijā. Rietumu civilizācijas pīlāru – Eiropas Savienību (šādi apzīmē valstis, kurās valda demokrātisks režīms) – veido 27 valstis, un katrai no tām ir sava valoda, izņemot Kipru un Grieķiju, kuru kopīgā valoda ir grieķu, un Vāciju un Austriju, kam abām ir vācu valoda.

Uzdrošināšos teikt, ka mēs, grieķi, esam ārkārtīgi lepni par savu vēsturi un valodu, it īpaši tāpēc, ka ir vispāratzīts fakts – Rietumu civilizācijas aizsākumu veido sengrieķu sasniegumi, galvenokārt V–IV gadsimtā pirms mūsu ēras, kas pazīstams kā Perikla zelta laikmets. Homēra darbi “Īliada” un “Odiseja”, Platona “Dialogi”, Aristoteļa darbi, Aishila, Sofokla un Eiripīda tragēdijas, visu ievērojamo grieķu sasniegumi mākslā, zinātnē, filozofijā un sengrieķu literatūrā kopumā veido intelektuālo bagātību arī tām tautām, kuras pārņēmušas Senajā Grieķijā dzimušās idejas un principus.

Esmu tikko minējis, ka mēs, grieķi, esam “ārkārtīgi” lepni par senču sasniegumiem. Ļaujiet man precizēt savas domas. Katrai nācijai un tautai ir sava kultūra un vēstures gājums. Ja paturēsim tikai labo, kas ar mums notiek, tad visu tautu savstarpējā cieņa, līdzāspastāvēšana un dzīvošana blakus palīdzēs nodibināt mieru un progresu uz mūsu planētas.

Piedodiet manu liekvārdību. Varbūt esmu pat novirzījies no tēmas, bet šīs vienkāršās domas ved mani – ceru – tieši pie aplūkojamās tēmas. Grieķu, kā arī visu tautu un tautību kultūras un zinātnes sasniegumi nebūtu zināmi, ja nebūtu titāniskā tulkotāju darba. Bez viņiem dažādās valodās tiktu runāts un rakstīts tikai tiem cilvēkiem, kuri tās saprot tieši, un nebūtu iespējama nekāda saziņa ar tiem, kuri valodu nezina, tāpat kā jebkāda dalīšanās, īpaši intelektuālā un kultūras. Tiktu pārtrauktas visas saziņas formas.

Tāpēc uzskatu, ka milzīgais tulkotāju darbs atzinīgi jānovērtē. Parasti domājam – “tulkotājs” ir profesionāla nodarbošanās, tāds pats darbs kā visi pārējie. Tomēr uzskatu, ka tulkotāju darbs jāskata tā patiesajā dimensijā. Tulkotāji ir saziņas tilts starp dažādām valodām, viņi pārnēs runu visās tās formās, gan rakstveidā, gan mutiski.

Tāpēc mums, grieķiem, tāpat kā visām tautībām, jāņem vērā, ka bez tulkotājiem mēs neko cits par citu nezinātu. Lai sazinātos, cilvēkiem jāiemācās vairākas valodas – mūsdienās tā noteikti ir izplatīta parādība. Valodu zināšanas ir pamatprasība.

Manā valstī dominējošā valoda ir grieķu valoda. Tā ir iedzīvotāju vairākuma valoda, ko ieviesuši grieķi, kas apmetās Kiprā ap 1200. gadu pirms mūsu ēras. 1571. gadā salu iekaroja Osmaņu impērija. Aplenkuma laikā un pēc tā osmaņu karotāji palika Kiprā. 1878. gadā tā tika nodota toreizējai Lielbritānijas un Īrijas Apvienotajai Karalistei. Tikmēr turku okupācijas laikā ieradās arī turki no Mazāzijas un citiem osmaņu valdījumiem.

1955. gadā Kipras grieķi sāka bruņotu cīņu pret Lielbritāniju, un tā beidzot piekrita atstāt valsti. Starp Apvienoto Karalisti, Grieķiju, Turciju un abu kipriešu kopienu līderiem tika parakstīts līgums, kas pazīstams kā Cīrihes un Londonas vienošanās. Šīs vienošanās rezultātā 1960. gadā tika pieņemta Kipras Republikas Konstitūcija. Tajā tika noteikts, ka grieķu un turku valoda ir Kipras Republikas oficiālās valodas.

Īsā laikposmā, līdz 1963. gadam, valsts iestādes darbojās normāli. It īpaši tiesās atkarībā no pušu tautības izmantoja gan grieķu, gan turku valodu. Tomēr bieži, lai atvieglotu procesu, ar klusējot izteiktu piekrišanu galvenā izmantotā valoda bija angļu valoda, ko labi pārzina visi Kipras iedzīvotāji.

1963. gadā Kipras turki pameta amatus valsts sektorā un tiesās. Kipras Republika turpināja darboties un bija starptautiski atzīta arī pēc Turcijas iebrukuma 1974. gadā. Lai pabeigtu salas sadalīšanu, Turcija visus Kipras turkus, kuri dzīvoja dažādās Kipras daļās, pārvietoja uz okupēto salas ziemeļdaļu. Turklāt no Turcijas tika pārvietoti tūkstošiem turku, kuri apmetās uz dzīvi Kipras ziemeļos, tā mainot valsts demogrāfisko sastāvu.

Atvainojiet, ka esmu pakavējies pie šiem faktiem, šķietami novirzoties no aplūkojamās tēmas, tomēr noteikti šos traģiskos notikumus sasaistīšu ar raksta tēmu. Daudzvalodībai Eiropas Savienībā un visā pasaulē būtu jāmudina cilvēki mēģināt sazināties, mācoties vai tulkojot svešvalodas, lai panāktu savstarpēju cieņu un mierīgu līdzāspastāvēšanu. Tas ir noticis manā valstī. Gandrīz visi Kipras turki zināja grieķu valodu, un daudzi Kipras grieķi zināja turku valodu. Viņi dzīvoja jauktos ciemos un bija kaimiņi pilsētās. Tulki tiesās tika izmantoti reti.

Pašlaik tas ir mainījies. Laika gaitā, it īpaši pēc Kipras pievienošanās Eiropas Savienībai, Kipra kļuvusi par pievilcīgu galamērķi. Tomēr papildus tiem cilvēkiem, kuri likumīgi apmetas uz dzīvi salā, ierodas desmitiem tūkstošu imigrantu un patvēruma meklētāju, no kuriem daudzi te paliek nelegāli.

Valsts dienesti un tiesu iestādes darbojas, stingri ievērojot vienlīdzības un personas pamattiesību aizsardzības principus, kas paredzēti Konstitūcijā un Savienības tiesībās; šo tiesību pārkums atzīts pašā Konstitūcijā. Daudzvalodība Kiprā ietver ne tikai Eiropas Savienības dalībvalstu valodas, bet arī citas valodas un dialektus, piemēram, Āfrikas, Tuvo un Tālo Austrumu un Āzijas valodas un dialektus. Dažādu tautu valodām ir šķietams ierobežojums salīdzinājumā ar citiem kultūras notikumiem un sasniegumiem. Valoda ir vissvarīgākais kultūras elements un tautas identitātes pierādījums. Mūzikai, vizuālajām mākslām un citām mākslām nav vajadzīgi tulka pakalpojumi kā valodai. Tāpēc radusies frāze “mūzika ir universāla valoda”. Būtībā Rietumu mūziku, un it īpaši klasisko mūziku, var klausīties visā pasaulē. Tāpat pasauleslaveni mūziķi un izpildītāji nāk no visām pasaules valstīm un Eiropas koncertzālēs bieži dzirdama mūzika no Austrumu un Āzijas valstīm. Jaunzēlandes maoru cilts dziesmas, polifoniskas un melodiskas, ar savu skaistumu aizkustina visu pasauli.

Tomēr, tā kā valoda ir intelekta radīta, – kad tā nav zināma, tā nav saprotama bez tulka iejaukšanās. Jāatgādina iepriekš teiktais, proti, ka šīs valodas ierobežojums ir tikai šķietams. Jo katras tautas valoda ir vissvarīgākais tautas identitātes elements, tās izcelsmes un kultūras atskaites punkts. Tāpēc valoda jārespektē pilnībā.

Eiropas Savienība, un it īpaši Eiropas Savienības Tiesa, atvērtā daudzvalodībai un pilnībā respektējot šo realitāti, pieņem dalībvalstu tiesu juridiskos jautājumus un prasības pieteikumus dalībvalsts valodā. Šī procedūra nav formāla Tiesas Reglamenta piemērošana. Tā ir apzināta absolūtas vienlīdzības atzīšana starp dalībvalstīm un to valstspiederīgajiem un arī pārliecība, ka cieņa pret dažādām Eiropas Savienības dalībvalstu valodām ved pie tautu mierīgas līdzāspastāvēšanas un labklājības.

Tā ir pieredze, kas izaicina mūsu tiesnešus, kad tiesvedībā, it īpaši kriminālprocesos, ir iesaistīti svešvalodā runājoši lietas dalībnieki vai apsūdzētās personas no dažādām valstīm ārpus Eiropas Savienības, piemēram, no Tuvajiem Austrumiem, Tālajiem Austrumiem un Āzijas. Šādos gadījumos parasti nav profesionālo tulku un tulkošanas darbu lielākoties veic iesaistīto pušu tautieši. Tiesnešiem ir fundamentāli svarīgi nodrošināt, lai tulkojumā būtu pareizi konstatēti faktiskie apstākļi, it īpaši procesos, kuros faktiskie apstākļi atklājas liecinieku liecībās. Arī tad, ja process ir sarežģīts un laikietilpīgs, tas atspoguļo tiesnešu cēlo misiju padarīt valodu par personas pamattiesībām, kas garantētas katrā valstī, kur ievēro cilvēktiesības.

Lai gan katru dienu tiek darīts viss, lai nodrošinātu, ka lietas, kurās iesaistīti svešvalodā runājoši lietas dalībnieki, tiktu izskatītas pienācīgā veidā, tomēr, protams, tik lielumam valodu un idiomu skaitam nav profesionālu tulkotāju.

Ļaujiet man izteikt piezīmi. Sapratne un mijiedarbība starp valodām tiktu veicināta, ja runa, gan mutiskā, gan rakstiskā, būtu lakoniska un precīza. Manā skatījumā izkopt šādu valodu palīdz valodas veidotāju – izcilu autoru un rakstnieku – darbu lasīšana. Eleganta, precīza un vienkārša runas valoda. Tā palīdzētu arī tulkotāju darbā un nodrošinātu savstarpēju sapratni un līdzāspastāvēšanu.

Ja jums ir vēl nedaudz pacietības, lai mani uzklausītu, es vēlētos aprakstīt kādu iedomātu epizodi. Ja Mocarts būtu dzirdējis maoru cilts dziesmas, viņa izcilais talants un ģēnijs uzreiz vestu viņu pie klavierēm, lai pārvērstu tās partitūrā, komponējot izsmalcinātu, melodiski ritmisku mūziku ar perfektu kontrapunktu. Un mūzika savā abstraktajā būtībā aizkustinātu visas pasaules tautas, arī absolūtā neziņā par dziesmu tekstu. Valoda ir intelekta radīta, un tās nozīmi var saprast, kad valoda ir iztulkota. Tā, ja maoru pamatiedzīvotājs stātos tādas tiesas priekšā, kura piemēro pamattiesības, viņš runātu savas cilts valodā. Tādējādi – tāpat kā Mocarta mūzika – izgaismojas ideja par taisnīgumu, lai arī mazākā ģeogrāfiskā un etniskā mērogā.

Eiropas Savienības Tiesa ar tās 24 valodām no 27 Eiropas Savienības dalībvalstīm ir aizsācēja un pioniere šai augstajai idejai par daudzvalodības izmantošanu kā individuālajām cilvēktiesībām uz saziņu un uz savstarpēju cieņu pret kultūrām. Šī augstā ideja izteikta Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 22. pantā. Visbeidzot, Eiropas Savienības Tiesai ir pasaulē lielākais tulkotāju departaments – vērtīgs instruments šīs Tiesas unikālā darba panākumiem.

Daudzvalodība: vienotības izpausme daudzveidībā

— **Roberta Metsola**

Roberta Metsola (*Roberta Metsola*) dzimusi 1979. gadā, Maltas Universitātē ieguvusi jurista izglītību un vēlāk Eiropas koledžā Brigē – maģistra grādu ar specializāciju Eiropas tiesībās un politikā. Pirms ievēlēšanas par Eiropas Parlamenta deputāti strādājusi Maltas pastāvīgajā pārstāvniecībā Eiropas Savienībā un pēc tam par juridisko padomnieci ES Augstajam pārstāvim ārlietās un drošības politikas jautājumos. Pirmo reizi Eiropas Parlamentā ievēlēta 2013. gadā un pēc tam ievēlēta atkārtoti. Pildot Eiropas Parlamenta deputātes pienākumus, bija ziņotāja par Eiropas Robežu un krasta apsardzes regulu. Bijusi arī līdzautore Parlamenta pašiniciatīvas ziņojumam par nepieciešamību aizsargāt žurnālistus no stratēģiskām tiesvedībām pret sabiedrības līdzdalību (*Strategic lawsuits against public participation – SLAPP*). 2020. gadā ievēlēta Eiropas Parlamenta priekšsēdētāja pirmās vietnieces amatā. Kopš 2022. gada janvāra – Eiropas Parlamenta priekšsēdētāja.

Valoda ir vitāli svarīgs saziņas līdzeklis. Tā palīdz paust domas un jūtas, aprakstīt darbības, vēlmes, stratēģijas un cilvēka esības daudzus un daudzkrāsainos aspektus. Tā ir tilts starp cilvēkiem un līdzeklis, kas palīdz kopienas locekļiem justies ciešāk saistītiem, jo tiem ir kopīgs un pazīstams saziņas līdzeklis. Valsts valoda, reģionālais dialekts, vietējā runa ir identifikatori, kopības avots un efektīvs saliedētības rīks. Var pat uzskatīt, ka valodu attīstība ir viens no varenākajiem cilvēces sasniegumiem. Tāpēc valodas joprojām ir nozīmīgas, cilvēcei turpinot evolucionēt, attīstīties un virzīties piepildītākas dzīves un labākas pasaules meklējumos.

Eiropas Savienība ir valodu kopiena. Eiropas Savienības 24 oficiālās valodas atspoguļo tās daudzšķautņaino sastāvu, proti, miljoniem cilvēku, kas to veido. Nav noliedzams, ka valodas veicina iekļaujamību, zināšanu paplašināšanu, dziļāku uzticēšanos un tuvināšanos starp tautām, nācijām un valstīm. Tāpēc Eiropas Savienības iestāžu, aģentūru un struktūru uzdevumos, norisēs, pasākumos, saziņā un darbībā jautājums par daudzvalodību ir vienmēr aktuāls. Proti, Eiropas Savienības daudzvalodu politika iemieso tās pieņemto moto “vienoti daudzveidībā”.

Eiropas Savienība atzīst un apstiprina, ka valodas vieno šīs Savienību veidojošās kopienas, un uzskata, ka valoda ir būtisks rīks, ar kuru iespējams piekļūt kultūrām un veicināt starpkultūru saprašanos. Neapšaubāmi, dažādu valodu apgūšana un lietošana personām paver labākas nodarbinātības izredzes, lielākas iespējas mobilitātei starp Eiropas Savienības dalībvalstīm, drošāku uzturēšanos dažādās valstīs un saskarsmi ar dažādām sabiedrībām. Šā iemesla dēļ dalībvalstis ir apņēmušās ciešāk sadarboties daudzvalodības jomā, tostarp veicinot valodu apguves programmas skolās. Eiropas Savienība cieši sadarbojas ar dalībvalstu valdībām, kuras ir apņēmušās sniegt visiem Eiropas pilsoņiem iespēju jau ļoti agrā vecumā sākt mācīties vismaz divas svešvalodas. Eiropas Savienība cenšas padarīt efektīvāku tiesisko regulējumu jomās, kas pastiprina saliedētas daudzvalodīgas sabiedrības pastāvēšanu.

Lai multikulturāla kopiena varētu efektīvi darboties, visiem iedzīvotājiem – gluži ikvienam – ir jāizjūt, ka kultūru daudzveidība tiek skaidri akceptēta. Tas ir vienīgais veids, kā nodrošināt Eiropas Savienību (ES) bagātinošo daudzo kultūru harmonisku līdzāspastāvēšanu, proti, vienotību daudzveidībā iedzīvināt praksē. Daudzvalodība tādējādi ir būtisks instruments, lai panāktu šādu saskaņotību un cieņu pret ikvienu.

Eiropas Parlamentā visas oficiālās valodas ir vienlīdz svarīgas un nozīmīgas. Ar ikvienu Parlamenta dokumentu var iepazīties jebkurā no ES valodām, un visi Eiropas Parlamenta deputāti spēj runāt un rakstīt vienā (vai vairākās) no 24 ES oficiālajām valodām. Šāda bagāta valodu daudzveidība nodrošina plašāku pieejamību un pilnīgāku dalību Eiropas

Parlamenta darbā. Oficiālās valodas nav atkarīgas no valsts lieluma vai tajā dzīvojošo pilsoņu skaita. Valstīm ir vienāds statuss, vienādas tiesības un vienādas iespējas. Kad tika izveidota Eiropas Savienības priekštece, tajā tika lietotas tikai četras valodas. Tagad dzīvīgajās Eiropas Parlamenta debatēs, diskusijās un nolēmumos saklausāmas 24 ES oficiālās valodas. Tas ir pierādījums tam, cik tālu esam tikuši.

Protams, vienlaikus lietot visas šīs valodas – tas radītu lingvistiskus izaicinājumus. Darbam ar iespējamiem šķēršļiem ir izveidots un tiek pastāvīgi stiprināts spēcīgs tulkošanas dienests, lai nodrošinātu, ka daudzvalodu rakstveida un elektroniskā saziņa pienācīgi atvieglo Eiropas Savienības darbību. Ņemot vērā, ka Eiropas Savienības tiesību akti skar vairāk nekā 447 miljonus pilsoņu, Eiropas Parlaments ievēro augstus tulkošanas standartus, nodrošinot uzticamu un skaidru tulkojumu visās oficiālajās valodās. Tālab šādu tekstu lingvistisko un juridisko kvalitāti rūpīgi kontrolē Eiropas Parlamenta juristi lingvisti.

Eiropas Savienības rīcībā ir arī spēcīgs mutisko tulku korpuss, lai palīdzētu novērst grūtības, kas rodas ES ikdienas darba daudzvalodu situācijā. Šādi Eiropas Parlamentā un citās ES iestādēs tiek nodrošinātas raitākas diskusijas un sarunas, ļaujot Eiropas Parlamenta locekļiem un citām amatpersonām savus pienākumus pildīt bez bažām par iespējamām valodas barjerām.

Tādējādi mūsu daudzvalodu kapacitāte nodrošina pārskatāmību un paver iespēju faktiskai saziņai starp visiem Eiropas Savienības pilsoņiem un dažādām Savienības struktūrām. Tas tiek darīts ar mērķi veicināt ciešāku saikni starp centru un perifēriju visos mūsu Savienības aspektos.

Tie, kas pret daudzvalodību neizturas cieņpilni un iecietīgi, iespējams, uzskata, ka tā traucē saziņu, radīdama sajaukšanas iespējas un traucēdama raitu procedūru norisi. Taču, ja daudzvalodīgu vidi uztver kā bagātinošu elementu, tā ir vilinoša un pozitīvi rosinoša. Tuvinot kultūras, izturoties ar cieņu pret tām un rosinot labāku izpratni par tām, pasauli padarām labāku. Cilvēcei būtu jāmeklē veidi, kā savstarpēji tuvināties, un saprašanās ar valodas palīdzību ir pirmais solis šajā virzienā. Daudzvalodu kopiena līdzinās produktam ar daudzām sastāvdaļām, no kurām katra – lai arī būdama atšķirīga – ir būtiski nepieciešama, lai šis kopums varētu sekmīgi funkcionēt. Tieši šādi mums būtu jāuzlūko valodu daudzveidība; atmiņā nāk teiciens “daudzveidībā ir dzīves garša”. Valodas mūsu līdzāspastāvēšanai piešķir garšu, padara to dzīvīgāku un krāsaināku. Daudzvalodīga sabiedrība ir kā audekls, kas – lai arī tajā vērojamas dažādas nokrāsas un noskaņas – galu galā ir viens gleznējums.

“Vairāk nekā viena valoda”

— Barbara Kasēna

Barbara Kasēna (*Barbara Cassin*) ir filoloģe un filozofe, Franču akadēmijas locekle, saņēmusi Valsts zinātniskās izpētes centra (*CNRS*) zelta medaļu. Specializējusies Senās Grieķijas tematikā, viņa strādā pie vārdu ietekmes. Tostarp vadījusi darbu pie *Eiropas filozofijas vārdnīcas. Netulkojamo vārdu vārdnīcas* (Seuil-Robert, 2004), kas savukārt ir tulkota, proti, pārstrādāta, desmitos citu valodu. Viņa bija izstādes “Bābelei seko tulkošana” (*MUCEM*, 2016–2017) kuratore, un viņai bija arī iespēja šo izstādi pārveidot jaunās telpās (Bodmēra fonds, 2017–2018; Buenosairesas Imigrācijas muzejs, 2022); 2022. gadā Marseļas *Vieille Charité* viņa piedāvā izstādi “Migrējošie objekti”.

Jaunākās publikācijas

Le bonheur, sa dent douce à la mort, Fayard, 2020.

Les Maisons de la sagesse-Traduire, une nouvelle aventure, ar Danièle Wozny, Bayard, 2021

Ļaujiet man dalīties ar kādu, teiksim tā, personīgu paradoksu. Te es domāju manis pašas daudzvalodības pieredzi iestādē, pie kuras primāri esmu piederīga savā valstī, proti, Franču akadēmiju. Šis 1635. gadā Rišeljē izveidotās patiesi cienījamās “nemirstīgo” iestādes uzdevums ir, “liekot lietā visas iespējamās pūles un rūpību, strādāt, lai mūsu valodai rastu skaidrus noteikumus un to izveidotu tīru, daiļrunīgu un tādu, kas der gan zinātnei, gan mākslai” (tās statūtu 24. pants). Ar “mūsu valodu” tiek saprasta franču valoda. Akadēmija tādējādi ir vienvērtības iestāde visā savā godībā. Tā mūsu valstī – Francijā – ir mantojusi ļoti apzināti politiskās attiecības starp varu un valodu. Viss sākās ar 1539. gadā karaļa Fransuā I izziņoto Vilērkotretas (*Villers-Cotterêts*) rīkojumu un tā 111. pantu, kurā noteikts: “Mūsu griba ir tāda, lai kopš šā brīža visi dekrēti, kā arī citas procedūras [...] netiktu izsludinātas, reģistrētas un izsniegtas pusēm nekā citādi kā vien dzimtajā franču valodā.” Iepriekš minētais atspoguļojas 1992. gada 25. jūnija Republikas Konstitūcijas 2. pantā: “Republikas valoda ir franču valoda.” Divi zīmīgi teikumi, kurus šķir gandrīz pieci gadsimti. Tajos abos skaļi sludināts, ka franču valoda ir Francijas valsts sistēmas centrā. Kā parasti: tiklīdz runa ir par valodu un tātad – par politiku, mēs staigājam pa naža asmeni. Brīdī, kad Fransuā I nodrošināja, lai ikkatrs spētu saprast, kas ar viņu notiek, tika radīta nācija, kas izraujas no klerku un mācīto vīru latīņu valodas ietekmes. Bet kas vēlāk notiek nevis ar visiem tiem, kas runā latīniski, bet gan ar šiem “malēniešiem”, kurus vēlas iznīdēt Franču revolūcija? Ar “Tubona likumu”, kas seko Konstitūcijai, tiek noteikts lietot franču valodu, lai gan pārāk bieži uzskata, ka ar to ir uzspiesta franču valodas ekskluzivitāte, nesaprotot, ka šis likums veicina terminoloģijas bagātināšanu un tulkošanu. Lai gan faktiski visām nacionālajām valstīm ir viena vai vairākas valsts valodas, mēs (pat pārāk labi) saprotam neuzticēšanos, kas Eiropas iestādēm, kuras pēc definīcijas un būtības ir daudzvalodīgas, var rasties pret valsti, kura, pārfrāzējot Arnoldo Momiljāno ierasti sacīto par Seno Grieķiju, sevi ir pasludinājusi par “lepni vienvērtīgu”.

Mūsdienu paradokss.

Ikvienam akadēmiķim jāapbruņojas ar zobenu – nenoliedzami, to sarežģīja sieviešu ievēlēšana par akadēmiķēm; tas nebija iedomājams līdz pat Margeritas Jursenāras ievēlēšanai 1980. gadā, savukārt, piemēram, Žaklīna Deromijē deva priekšroku rokassomiņai –, un uz šā zobena viņam jāuzraksta devīze. Mans zobens ar nolūku nav nāvējošs, tas veidots no cietiem sveķiem un ādas, aprīkots ar minidatoru, tādu kā viedpulksteni, kas virtuāli ļauj piekļūt visiem pasaules tekstiem. Zobena spalām ir figūriņas forma, kurai nav vis sazin kāda nozīme: tā ir “barbaru” statuļa, datēta ar III gadsimtu pirms mūsu ēras – sieviete ar skaistām ķermeņa aprisēm, māte vai dieviete ar zelta krūtīm, auskariem un zābaciņiem. Tā tika atrasta, pārmeklējot kādu kapu Aladžajojukā

(*Alaca Höyük*), tieši turpat, kur H. Šlīmanis atrada Troju: šī sieviete ir "barbars" visā savā būtībā. Neaizmirsīsim, ka "barbars" ir onomatopoēze, tāpat kā "Bābele" vai "blablabla", proti, tā grieķi sauca visus tos, kuri nerunāja grieķu valodā. Uz šī zobena es, izmantojot optiskās šķiedras, izvēlējos luminiscējoši un labi redzamā veidā atveidot filozofa Žaka Deridā frāzi, kas man kalpo par devīzi: "Vairāk nekā viena valoda."

"Mūsu valoda" – lai tā arī būtu; un tomēr "vairāk nekā viena valoda". Vienvalodība *un* daudzvalodība; vai arī – vienvalodība, *tomēr neiztiekot bez* daudzvalodības. Mani interesē tieši šī, ak, cik bieži sastopamā pieredze. Mēs to dēvējam par "tulkošanu". Manuprāt, svarīgi vienmēr atcerēties tik vienkāršo Umberto Eko norādījumu un vienlaikus konstatējumu: "Eiropas valoda ir tulkošana."¹

Franču akadēmijā mēs runājam franciski, mēs pat gatavojam franču valodas vārdnīcu, tomēr mūsu komandā ir personības no Gruzijas, Krievijas, Libānas, Ķīnas, Anglijas, Haiti, Itālijas, nerunājot par noteiktu skaitu spāņu, basku, korsikāņu, kreoliešu, literārās arābu valodas, latīņu un grieķu valodas "zinātāju": katrs no mums dzīvo vairākās "lielās" vai "mazās", pagātnes vai šodienas valodās, un gandrīz ikviens no mums ir tulkotājs. Ko tas nozīmē? Gluži vienkārši to, ka neviena valoda neeksistē un nevar pastāvēt atrauti, bez pārējām valodām. Turklāt visi to zina, pat tie daži franciski runājošie, kuru uzdevums ir "apgaismot" francūžus.

Manuprāt, par to, ka Franču akadēmija mani vēlējās uzņemt, man vismaz daļēji ir jāpateicas *Eiropas filozofijas vārdnīcai*. *Netulkojamo vārdu vārdnīcai*², šim nedaudz trakajam literārajam darbam, kuru desmit gadu garumā radījuši 150 autori, ar šķirkļiem, kas aptver kādas piecpadsmit Eiropas vai Eiropā sastopamas valodas. Par "netulkojamu" es saucu kādu valodu atšķirības simptomu neatkarīgi no tā, vai runa ir par semantiku vai sintaksi: nevis to, kas nav tulkojams, bet gan to, ko mēs bez mitas netulkojam. Runa nav tikai par divdomīgiem vai neskaidriem homonīmiem, kuri tiek izskaidroti kontekstā, bet gan par to, ko nozīmē vārdi kādā valodā. Kad, kādēļ un kā vārdi un virknējumi, kādos tie iekļauti, kļūst savstarpēji neaizstājami? Kā veids, kādā izteikta un domāta "patiesība", "tiesiskums" vai "brīvība", ietekmē veidu, kā jūtamies un uzvedamies, no vienas puses, un saziņas problēmas un, plašākā mērogā, kultūras un politikas mijiedarbību, no otras

1 | U. Eko esot šo frāzi izteicis uzrunā Literārās tulkošanas kongresā Arlā 1993. gada 14. novembrī; šis teikums bija ietverts arī viņa inaugurācijas lekcijā *Collège de France* 1992. gada 2. oktobrī.

2 | Seuil-Le Robert, 2004, 2. izd., ko papildina jauni šķirkļi no franču valodas vārdnīcas adaptētiem tulkojumiem, 2019.

puses? Aplūkosim vārdu *dette* (parāds) franču valodā un *debitum* latīņu valodā: tiek atdots tas, kas jāatdod, un parāds ir dzēsts; bet *Schuld* vācu valodā nozīmē gan ‘parāds’, gan ‘vaina’, tā ir nasta, kas gulst uz kāda pleciem, un nākamais pēc Luterā to apzinājās Vēbers. Iespējams, Eiropai ir svarīgi izprast šīs dažādības. Tāpat ir vērts saprast to, ka atšķirības starp *law* un *right* tikai daļēji atbilst atšķirībām starp *loi* un *droit*. Apgūt šīs nobīdes nozīmē novērst pārpratumus, kuri nepamanīti var kļūt bīstami. Nav nemaz tik viegli saprast to, ka mēs nesaprotamies.

Var iebilst, ka globālā valoda paredzēta tam, lai novērstu šīs briesmas. Tomēr tādējādi mēs nonākam citās, manā skatījumā – ne mazākās, briesmās. *Globish*³ jeb *global English* nav nodalāma no tās saiknes ar angļu valodu, kas bija impērijas valoda, diplomātijas un Amerikas ekonomikas valoda. Tomēr tā ir tāda pragmatiska esperanto, kas mūsdienās, patīk tas mums vai ne, tomēr “pakļauj” ne tikai Briseli, bet arī Parīzi un francūžus. Mums būtu jāpiedāvā *case-studies*, *issues* un *deliverables* mūsu *knowledge-based society* ekspertiem, kuri visbiežāk nespētu saprast Oksfordas angļu valodu – nešaubos, katrs no mums ir pieredzējis šādus saietus. Saskaroties ar *Globish*, visas Eiropu veidojošās kultūras valodas kļūst tikai par dialektiem, *parochial*, kādos var runāt tikai mājās un kas ar kultūras mantojuma politiku jāaizsargā kā apdraudētas sugas: mantojums, ko saņems *Digital Humanities*. *Globish* un dialekti – lūk, kāds, manuprāt, ir viens no Eiropu apdraudošajiem katastrofālajiem scenārijiem.

Patiesībā *Netulkojamo vārdu vārdnīca* sākotnēji bija iecerēta ne vien kā filozofisks, bet arī faktiski politisks ierocis pret diviem potenciāli katastrofāliem scenārijiem: *Globish*, no vienas puses, un lingvistisko nacionālismu, no otras puses. Šis otrs simetriski apgrieztais katastrofālais scenārijs saistīts ar traucējošo “valodu ģēnija” problēmu, kanonizējot dzimto valodu (kādu vairāk nekā citas) un to hierarhiski precīzi ierindojošot pie “mazajām” vai “lielajām” valodām. Šīs briesmas labi pazīstamas filozofiem, jo tās atbalso grieķu *logos* – tik vispārēju vai “vispārinošu” vārdu (*ratio et oratio* latīniskajā tulkojumā), kas raksturoja gan saprātu, gan izteiksmi un valodu visā savā pilnībā, proti, grieķu valodu. Tāpat kā franču valoda A. Derivarola izpratnē tiek savīta ar “dabisko

3 | Šo terminu ieviesis toreizējais ASV IBM priekšsēdētāja vietnieks Žans Pols Nerjērs (*Jean-Paul Nerrière*), lai apzīmētu ļoti trūcīgu, toties ārkārtīgi efektīvu angļu valodas vidi, ko izveidojuši starptautiskā *business non-native speakers*, kuri šajā vidē kopā ar ķīniešiem un indiešiem izrādījās daudz labāki sarunu vedēji par *native speakers* (skat., piemēram, *Don't speak English, parlez Globish*, Parīze, Eyrolles, 2004–2006).

loģiku" un "veselo saprātu": "Tā vairs nav tikai franču valoda, tā ir cilvēku valoda." ⁴ Tieši tāpat kā vācu valoda M. Heidegera izpratnē, kas esot vēl grieķiskāka nekā grieķu valoda, ir "autentiska valoda" visaugstākajā mērā, kas tiek "izsvērts atbilstoši tautas un rases, kas runā šajā valodā un tajā eksistē, esības dziļumam un varai". ⁵ Top skaidrs, kāpēc vispārēja statusa piesavināšanās, radot sajukumu starp valodu, rasi un nāciju, ir lielākais no iespējamiem ļaunumiem.

Ja, runājot Heidegera vārdiem, "ontoloģiski" nav ne *Globish*, ne lingvistiskā nacionālisma, tad kas par tādu ir uzskatāms? Tieši tā – tā ir tulkošana kā daudzveidības un zinātības cienīšana, ievērojot atšķirības. Šeit mums var palīdzēt ievērojamais XIX gadsimta vācu lingvists un diplomāts Vilhelms fon Humbolts. Sekojot viņa domu gājienam, mēs nekad nesastopamies ar *izteiksmi*, bet gan ar *valodām* ("Izteiksme faktiski rod izpausmi vienīgi daudzveidībā" ⁶), un valodas veido panteonu, nevis baznīcu. Viņam tuva ir tēze, ka var būt tikpat daudz valodu, cik ir cilvēku, kas dzīvo uz zemes: "Valodu daudzveidība ir tiešs nosacījums mūsu pasaules bagātības pieaugumam [...]; šādi vienlaikus zeļ cilvēku eksistences plašumi un rodas jauni domāšanas un jušanas veidi ar konkrētām un reālām iezīmēm." ⁷ Vasarsvētku dēļ radās radikāla un, ak, cik priecīga *hiperbābele*, proti, tulkošana. Tieši veidojot izstādi "Bābelei seko tulkošana" (*Après Babel, traduire*) ⁸, man šķiet, es sapratu, kāda ir nozīme šīm mazajām uguns mēlēm dievbijīgajos zīmējumos, kas mani tik ļoti fascinēja bērnībā. Tas nenozīmē, ka apustuļi ir apveltīti ar valodu dāvanām un visās tajās runā, bet gan drīzāk to, ka visi klātesošie viņus saprot, jo ikkatrs dzird viņus runājam savā valodā neatkarīgi no tā, kādā valodā apustuļi viņus uzrunā. Citiem vārdiem – tieši Dievs jeb Svētais Gars ir pirmais tulkotājs.

4 | "Discours sur l'universalité de la langue française", no: *Pensées diverses*, Desjonquères, 1998, 134. lpp.

5 | Heidegger, M., *De l'essence de la liberté humaine. Introduction à la philosophie* [1930], tulk. Martineau E., Gallimard, 1987, 57. lpp.

6 | Wilhelm von Humboldt, "Über die Verschiedenheiten des menschlichen Sprachbaues", no: *Gesammelte Schriften*, red. Leitzmann, A., Berlīne, Behr, 1907, VI sējums, pirmā daļa, 240. lpp.

7 | Wilhelm von Humboldt, citēts: Pierre Caussat, Darius Adamski un Marc Crépon, *La langue source de la nation*, Mardaga, 1999, 433. lpp.

8 | Eiropas un Vidusjūras civilizāciju muzejā (MUCEM); arī katalogs *Actes Sud-Mucem*, 2016.

Atgriezīsimies pie mūsu Eiropas un Eiropas Savienības Tiesas (Tiesa). Pēc tās vairākkārtēja apmeklējuma aizkustinājums manī saglabājās vēl ilgi. It īpaši saistībā ar kādu uzdevumu, kuru man bija uzticēts veikt, proti, pārstāvēt Franču akadēmiju *Cité internationale de la langue française*, kas atrodas Vilērkotretā, Zinātniskajā komitejā – šis projekts simbolizē Republikas un tās prezidenta ieinteresētību valodā. Tiesā daudzvalodība gan oficiāli, gan praktiski ir savā īstajā vietā. Tiesā var vērsties jebkurā no divdesmit četrām Savienības oficiālajām valodām. Tomēr apspriedes nav publiskas, un tas tiek ievērots visās demokrātisku valstu tiesu iestādēs, tāpēc mutisko tulku klātbūtne tajās nav iespējama. Pēc Otrā pasaules kara beigām tiesneši nolēma lietot franču valodu – tā bija kopīga valoda trim no sešām dibinātājvalstīm, turklāt tika ņemta vērā romiešu tiesību ietekme. Savukārt spriedumus pasludina tiesvedības valodā, un pasludinātā versija ir autentiskā versija. Pēc tam sprieduma tulkojums ir pieejams pārējās 23 Savienības valodās – parasti jau pašā sprieduma pasludināšanas dienā. Tādējādi judikatūra pastāv vienādi visās Savienības valodās, nodrošinot vienlīdzību likuma priekšā. Man šķiet, ka Vilērkotretas edikts tādējādi ir nodrošināts viskonsekventākajā veidā – katrs tiek tiesāts viņa valodā, un katru reizi tieši šī valoda ir autentiskā. Nebūs tā, kā ANO ar Rezolūciju Nr. 242, kurā ar jēdzieniem “le retrait des territoires occupés” un “withdrawal from occupied territories” tika izveidotas divas absolūti atšķirīgas ģeogrāfiskās kartes. Viena no atbildēm uz jautājumu, kāds ir mūsdienu un nākotnes Vilērkotretas edikta ekvivalents Eiropā un citos kontinentos, manuprāt, varētu būt – Tiesa, šī brīnišķīgā mašīnērija, kas ir tik klātesoša mūsu, eiropiešu, dzīvē, un tas izmaksā, ja nemaldos, aptuveni tikpat daudz, cik katram pilsonim vienā dienā izmaksā cukurs kafijā. Tā ir pati Eiropas būtība, kas definēta kā vienotība dažādībā.

Tā kā šeit jādalās pieredzē, nobeigumā vēlētos minēt divu veidu darbus, kas vēl norit.

Pirmais ir ikdienas prakse. Tā skar jaunpienācējus un pieņemšanas laiku. Es darbojos kādā apvienībā – *Maisons de la sagesse-Traduire*, kas ar Iekšlietu ministrijas un Kultūras ministrijas atbalstu ir izstrādājusi jauna veida divvalodīgu franču administrācijas glosāriju (*Glossaires bilingues de l'administration française*) sēriju. Manā gadījumā viss sākās ar izsecināto izstādes “Bābelei seko tulkošana” laikā: visvienkāršākie jautājumi desmitos anketu, gan elektroniskā, gan papīra formā, kuras iebrucējiem jāaizpilda, tiklīdz tie sper kāju uz mūsu zemes, franču administrācijā Francijā ir smagnēji jau gadsimtiem ilgi. Vārds, uzvārds, dzimšanas datums, ģimenes stāvoklis – nekas no tā iebrucējam nav pašsaprotams. Vārda izvēle, ģimenes saikņu definēšana, dzimšanas diena un gads – tas viss katrā kultūrā atšķiras, dažkārt kādā valodā jāievieš jauni vārdi, lai ilustrētu šo mums (tomēr ne visiem mums) tik acīmredzamo realitāti. Un jau atkal – nav tik viegli saprast to, ka mēs nesaprotamies. Tā rodas rūgtums, no vienas puses, apkaunojums un klusēšana, no otras puses, un bezspēcība it visur.

Mūsu glosāriju mērķis ir atvieglot šo elementāra savstarpīguma apguvi. Tas tiek darīts, kā mēs tos saucam, ar "kultūras dzēlieniem", kas parāda: ir laiks apstāties, lai izskaidrotu, kas tieši var bloķēt savstarpēju sapratni vai radīt sajukumu, jo nav atbilstības starp šeit un tur spēkā esošo praksi, paražām, tiesībām un noteikumiem. Visās šajās anketās ir mazmazītiņi teksti, pilni ar visikdienišķākajiem vārdiem, tomēr pēkšņi tajos var būt gūzma arī tehnisku vai specializētu, dažkārt ļoti abstraktu vai, gluži otrādi, ļoti konkrētu terminu saistībā ar tiesībām, veselību, darbu, mājvietu, palīdzību, nodokļiem – vārdi, kas kā tādi nav atrodamī citā valodā, kas ne ar ko neasociējas vai kam nav precīza ekvivalenta. Jūs sakāt "šķīries", "dzīvo reģistrētās partnerattiecībās"; ko tas nozīmē? Vai jūs vēlaties runāt par "lielo ģimeni" vai "mazo ģimeni"? Kas ir "ģimene kā ienākuma nodokļa bāzes vienība" soninkiešu vai sīriešu gadījumā? Kā norādīt uz to, ka Krievijā "tautību" (*nationalité*) un "pilsonību" (*citoyenneté*) neizprot tāpat kā Francijā? Protams, anketas tiek tulkotas, un parasti tas paveikts ļoti labi, un, bez šaubām, ir pieejami tulki, tomēr grūtības saprasties dažkārt rodas pašā būtībā – no kultūras uz kultūru un no valodas uz valodu. Vajadzības gadījumā var nākties ieviest šos vārdus šajās citās valodās, uzticoties šajā valodā runājošo instinktam un lingvistiskajai ģenialitātei, tieši tāpat kā mēs paši laika gaitā nemitīgi importējam un ieviešam vārdus franču valodā. Tulkošana nav tikai zināšanas, tā nav tikai māksla, tas ir dzīves ritējums.

Ar otru ļoti ambiciozo projektu problēma tiek aplūkota plašākā mērogā. Kā rīkoties, lai Eiropa vienmēr būtu valodu ziņā bagāta? Kā spēt veicināt to daudzveidību, kas definē pašu Eiropu? Lūk, daži pētāmi virzieni, kas ir tā kopīgā projekta mērķis, kura nosaukums, gods kam gods, ir *Projet ECO*.

Lai šķietamo trūkumu – mūsu 24 valodas – pārvērstu par priekšrocību, jāgūst labums to globālā mēroga dēļ, proti, angļu, spāņu, franču un portugāļu valoda ir vienas no visizplatītākajām valodām pasaulē, turklāt nevar aizmirst valodas, kādās runā līdztekus valsts valodām, piemēram, arābu valodu, kas Francijā ir otra izplatītākā valoda. Eiropas valodas ir tās vismiermīļākais iekarošanas ierocis.

Šā projekta pamatā ir aktuālās bažas un ieteikumi. Tas prasa strukturēt digitālās humanitārās zinātnes, kas ir šā vārda cienīgas: nevis vienkārši palielināt digitalizēto krājumu skaitu, lai cik interesanti tie arī būtu, bet likt tos vienā veselumā, pamatojoties uz vadošu ideju, lai izveidotu Eiropas netulkojamo tekstu krātuvi, kas būtu saistīta ar Eiropas tulkošanas sistēmu.

Nākotnes saziņas centrā ir neirālā mašīntulkošana. Krātuves mērķis apvienojumā ar vērienīgām Eiropas iestādēs strādājošo tulku, tulkotāju un juristu lingvistu valodas un

terminoloģijas prasmēm ir veicināt mašīnu, kuras arī pašas mācās, dziļo mācīšanos. To paredzēts izmantot 552 valodu kombinācijām, turklāt projekts būs atvērts pilsoņu pieredzei un devumam. Projekta izstrādes gaitā rodas vairāki svarīgi jautājumi – vai mašīna mācās tāpat kā bērns? Kāda ir saistība starp kvalitāti un kvantitāti? Kā tiek izveidoti jauni savienojumi? Kāds ir šo prasīgo metaforu statuss?

Gaidāmais progress nav saistīts vienīgi ar krātuves kvalitāti un daudzveidību. Tas atkarīgs arī no algoritma izstrādes. *ECO* programmas izstrādes mērķis ir izmantot ievērojamās neirālās mašīntulkošanas tehnoloģiju iespējas, rūpējoties, lai netiktu pielautas paša procesa kļūdas, un ļaujot apmācītajiem modeļiem šaubīties tā, lai kontrole būtu galalietotāja rokās un šis inovatīvais tulkošanas rīks kļūtu uzticams. Tādējādi neirālajai mašīntulkošanai būs trauksmes cēlēja loma, saskaroties ar grūtībām un aizspriedumiem.

Iesāku ar Žaka Deridā frāzi “vairāk nekā viena valoda”.

Tā sagadījies, ka šī frāze viņa ieskatā definē to, ko viņš sauc par “dekonstrukciju”, proti, atjaunojot aprītē filozofiju un tās vēsturi, kāda tā tradicionāli (no latīņu valodas vārda *tradere* jeb ‘nodot’) tiek stāstīta – pat ja šim vārdam ir jauna izpratne, tostarp sievišķībā balstīta. “Ja man, nedod Dievs, būtu jāriskē un jāsniedz viena vienīga definīcija dekonstrukcijai – saukļa veidā, īsa, eliptiska un ekonomiska –, es lieki nevilcinoties, teiktu: vairāk nekā viena valoda,” viņš rakstīja darbā “Atmiņas Polam Demanam”.⁹

Es šo frāzi saprotu kā tādu, kas raksturo pašu Eiropas projekta un pilsonības kustību. Tā raksturo iedarbināšanas, atjaunošanas aprītē enerģiju, kas vajadzīga jebkuram ilgtspējīgam veidojumam.

9 | Galilée, 1988, 38. lpp.

Daudzvalodība Luksemburgas tiesās

— Žans Klods Vivinius

Žans Klods Vivinius (*Jean-Claude Wiwinius*) no 2016. līdz 2021. gadam bija Luksemburgas Augstākās tiesas un Konstitucionālās tiesas priekšsēdētājs. No 2019. līdz 2021. gadam vadīja Eiropas Savienības Augstāko tiesu priekšsēdētāju tīklu. Ieņēmis dažādus atbildīgus amatus Luksemburgas tiesnešu vidē, Kasācijas tiesā, Apelācijas tiesā, Ģenerālprokuratūrā un Luksemburgas apgabaltiesā. Divdesmit piecus gadus pasniedzis starptautiskās privāttiesības un civilprocesu Universitātes centrā Luksemburgā. Izcilā darba *Le droit international privé au Grand-Duché de Luxembourg* autors.

Luksemburga ir **valsts, kas atvērta visdažādākajām kultūrām un plašam tautību spektram**. Tā prot integrēt šīs daudzās kultūras tā, kā to spēj tikai nedaudz citu sabiedrību.

Daudzvalodība un kultūru daudzveidība raksturīga daudzu valstu vēsturei un identitātei. Luksemburga ir to dzīvs paraugs. Šī valsts ir daudzvalodīga, tā uzņem ievērojamu skaitu citu valstu rezidentu, nodarbina pierobežu darbiniekus, tai ir robeža ar Vāciju, Beļģiju un Franciju. Lielhercogistē mājo liela starptautiska kopiena, kas tai piedāvā plašu kultūru, reliģiju un sociālo slāņu spektru.

LUKSEMBURGAS TRĪSVALODĪBA

Ar 1984. gada 24. februāra likumu valodu režīms tika nostiprināts Luksemburgas tiesību aktos. Tajā lasām:

“1. pants. – Valsts valoda

Luksemburgas valsts valoda ir luksemburgiešu valoda.

2. pants. – Tiesību aktu valoda

Tiesību aktus un to īstenošanas noteikumus sagatavo franču valodā. Ja tiesību un normatīvie akti ir tulkoti, autentisks ir vienīgi teksts franču valodā.

[..]

3. pants. – Administratīvo un tiesu iestāžu valodas

Strīdus vai bezstrīdus administratīvajos jautājumos un tiesā izmanto franču, vācu vai luksemburgiešu valodu, ja vien atsevišķām jomām nav noteikts citādi.

4. pants. – Administratīvās lietas

Ja prasības pieteikums sagatavots luksemburgiešu, franču vai vācu valodā, administrācijai atbildē, cik vien iespējams, jāizmanto prasītāja izvēlētā valoda.”

Tātad ar 1984. gada likumu Luksemburgā tika nostiprināta “trīsvalodība”; franču un vācu valoda jau vēsturiski ir bijušas administratīvo iestāžu valodas Luksemburgā, un franču valoda šobrīd ir palikusi vienīgā tiesību aktu valoda. 1984. gadā tām pievienojās vietējā luksemburgiešu valoda, kas kļuvusi par vienīgo valsts valodu. Daudzvalodība lielhercogistē ir fakts, ņemot vērā tās iedzīvotājus, kuri ikdienā runā trijās valodās, taču

integrēšanās valoda joprojām ir luksemburgiešu valoda. Tas, ka iedzīvotāji turpina lietot luksemburgiešu valodu, pašlaik daļēji ir nacionālās identitātes apliecinājums (*eis Sprooch*, "mūsu valoda").

Šī īpašā iezīme saistīta ar lielhercogistes nelielo izmēru un vēsturi – valsts atrodas krustcelēs starp franciski un vāciski runājošām teritorijām. Daudzveidīgā sadarbība starp Luksemburgu un tās kaimiņvalstīm un cilvēku emigrēšana uz Luksemburgu darba meklējumos – it īpaši kopš pagājušā gadsimta septiņdesmitajiem gadiem – ir rezultāts tam, ka Luksemburgā abās minētajās kaimiņvalstu valodās ļaudis runā brīvi.

Atšķirībā no citām daudzvalodīgajām valstīm – Šveices, Kanādas vai Beļģijas –, kurās valodu sadalījums ir ģeogrāfisks, Luksemburgā daudzvalodība ir funkcionāla, un tas nozīmē, ka vienas vai citas valodas lietojums atkarīgs no situācijas. Vispārīgi tiek pieņemta paralēlā trīsvalodība. Katrs var runāt savā valodā, bet ir jāsaprot abas pārējās valodas, nepretendējot uz tulkojumu.

Skolā ir obligāta visu triju valodu apguve. Visiem skolēniem vācu valoda jāmacās no sešu gadu vecuma, franču valoda no septiņu gadu vecuma un angļu valoda – no četrpadsmit gadu vecuma.

Pamatskolā stundas pasniedz vācu valodā un skaidrojumus nereti sniedz luksemburgiešu valodā. Vidusskolā klasisko izglītību jaunākajās klasēs nodrošina vācu valodā, savukārt vecākajās klasēs lieto franču valodu. Vispārīgajā izglītībā jaunākajā vecuma posmā visa mācību viela tiek pasniegta vācu valodā, izņemot matemātiku, savukārt vecākajiem audzēkņiem visas stundas galvenokārt notiek franču valodā, bet paskaidrojumi joprojām bieži tiek sniegti luksemburgiešu valodā.

DAUDZVALODĪBA LUKSEMBURGĀ

Pašlaik Luksemburgā runā vairāk nekā 200 valodās. Mazliet vairāk nekā ar 55 % pirmajā vietā ir luksemburgiešu valoda, tai seko portugāļu valoda (16 %) un franču valoda (12 %).

Luksemburgiešu ieskatā 2012. gadā, izņemot viņu dzimto valodu, citas valodas, kuru **zināšanas** viņiem bijušas **visnoderīgākās** personiskajā attīstībā, bija franču valoda 72 % gadījumu, vācu valoda 47 % gadījumu un angļu valoda 40 % gadījumu. Tomēr nav izslēgts, ka tuvākā vai tālākā nākotnē šī proporcija mainīsies. Anekdotiskam piemēram: šā raksta autors, piedāvājis savam vienpadsmit gadu vecajam mazdēlam atkārtot atgriezenisko darbības vārdu locīšanu, saņēma šādu jaunā cilvēka atbildi (luksemburgiešu valodā):

“Bet, vectētiņ, tas viss ir galīgi nevajadzīgi, jo vēlāk, darba dzīvē, man franču valoda vairs nebūs vajadzīga – man pilnīgi pietiks ar angļu valodu.” Tik daudz par frankofoniju, ar kuru lielhercogistē tik bieži lepojamies.

Daudzvalodību stiprina arī daudzu franciski runājošu (75 %) un vāciski runājošu (25 %) pierobežu darbinieku klātbūtne. Šie darbinieki veido gandrīz pusi no valstī strādājošajiem. Trim oficiālajām valodām jāpievieno portugāļu un angļu valoda: gandrīz 18 % iedzīvotāju ir portugāļi un veido stipru kopienu, kurā tiek lietota portugāļu valoda, pat ja otrā paaudze jau runā luksemburgiski. Banku sektora nozīmīgā attīstība panākusi to, ka angļu valoda bieži ir izmantota kā darba valoda.

Valsts presi lielākoties izdod vāciski un daļēji franciski, un raksti netiek tulkoti otrā valodā. Presē šur un tur atrodams kaut kas luksemburgiešu valodā: lasītāju vēstules, privātpersonu sludinājumi, kas saistīti ar cilvēku privāto dzīvi (nekrologi, dažādi paziņojumi u. c.). Jau vairākus gadus pastāv arī nedēļas izdevumi angļu un portugāļu valodā.

Deputātu palātā (Luksemburgas parlaments) lieto luksemburgiešu valodu un dažreiz – tiesību aktu citēšanai – franču valodu. Turpretī **Valsts padomes** plenārsēdes notiek franciski.

Kā tas viss izpaužas lielhercogistes **praktiskajā ikdienas dzīvē**? Lūk, daži nejauši piemēri, ar ko šā raksta autors sastapies pēdējās divās nedēļās pirms raksta pabeigšanas. Eša pie Alzetas (*Esch-sur-Alzette*), 2022. gada Eiropas Kultūras galvaspilsēta, kurā vēl bez luksemburgiešu, franču un vācu valodas daudzās metalurģijas nozarē strādājošo ģimenēs, kuras savulaik imigrējušas, runā arī itāliski un portugāliski, vienu no saviem projektiem – daudzvalodu teātra izrādi, kurā aktieri izsakās katrs savā dzimtajā valodā, – veltī problēmām un komiskām situācijām, kādas var rasties, šādi saplūstot valodām (“valodu *melting-pot* jeb tīgelis”). Pašvaldība, kurā atrodas šā raksta autora dzīvesvieta, savā skrejlapā nevajadzīgo mantu savākšanu izsludina sešās valodās. Vēstulē vietējā laikraksta redakcijai autors sūdzas, ka sludinājumi tramvajā lasāmi tikai franču un angļu valodā, nevis arī vācu un luksemburgiešu valodā. Dzīvesbiedre, atgriežoties mājās pēc kora mēģinājuma, stāsta, ka viņai, lai aprunātos ar saviem draugiem koristiem, bijis jāizsakās piecās dažādās valodās. Vēl kāds piemērs – kad šā raksta autors pastaigādamies pazaudēja mobilo tālruni, atpakaļceļā viņam trijās dažādās valodās bija jājautā trim citiem gājējiem, vai tie nav atraduši viņa tālruni. Ar šādiem piemēriem varētu turpināt bezgalīgi. Luksemburgā tas nevienu nepārsteidz un, galvenais, nevienu neaizvaino.

LUKSEMBURGIEŠU VALODA

Luksemburgiešu valoda no šīs daudzvalodīgās vides ir tikai ieguvusi.

Īsi jānorāda, ka luksemburgiešu valoda (*Lëtzebuergesch*), vienīgā Luksemburgas valsts valoda, ir indoeiropiešu valoda no ģermāņu valodu saimes (*francique mosellan*); tajā runā galvenokārt Luksemburgā un vēl arī dažās citās kaimiņu kopienās Beļģijā, Francijā un Vācijā. Uzskata, ka šajā valodā runā aptuveni 600 000 cilvēku pasaulē.

Valsts valodas statuss Luksemburgā apliecina realitāti: luksemburgiešu valoda nav dialekts. Luksemburgieši savstarpēji sarunājas luksemburgiešu valodā – visos līmeņos un visās situācijās. Viņi tātad runā “savā valodā”.

Jau vairākus gadus norit Luksemburgas **Konstitūcijas pārskatīšana**. Ir sācies tās noslēdzošais posms. Konstitūcijas 1. nodaļā “Par valsti, tās teritoriju un iedzīvotājiem”, konkrēti – 1. iedaļā “Par valsti, tās politisko iekārtu un suverenitāti”, iekļauts 4. pants, kura 1. punktā ir noteikts: “Luksemburgas valoda ir luksemburgiešu valoda. Likums regulē luksemburgiešu, franču un vācu valodas lietojumu.”

Šā teksta komentārā norādīts uz to, ka – tāpat kā citu Eiropas valstu konstitūciju gadījumā – 4. pantā minēti **valsts simboli**, un tie ir valoda, karogs un valsts himna. Valodu lietojuma kontekstā formulējums, kurā ietverta luksemburgiešu valoda, ļauj tiesiskajā regulējumā saglabāt noteiktu elastīgumu luksemburgiešu, franču un vācu valodas lietojumā. Debatēs Deputātu palātā, tai izskatot konstitucionālus jautājumus, runātāji pauda uzskatu, ka ne tikai luksemburgiešu valodas, bet arī daudzvalodības nostiprināšana Konstitūcijā liecina par valsts piesaisti daudzvalodībai, tā ir valsts priekšrocība un ļauj aizstāvēt Luksemburgas vērtību visā pasaulē.

DAUDZVALODĪBA UN TIESLIETAS

TIESNEŠI

Grozītā 2012. gada 7. jūnija Likuma par tiesu darbiniekiem 2. pantā attiecībā uz tiesu darbiniekiem, kurus pieņem darbā, pamatojoties uz konkursskāmenu, ir noteikts: lai varētu piedalīties šajā eksāmenā, jāizpilda dažādi nosacījumi, tostarp jābūt Luksemburgas pilsonībai, bet īpaši – šeit aplūkotajā kontekstā – **jābūt piemērotām visu triju administratīvo un tiesu iestāžu valodu zināšanām**, kā tās definētas 1984. gada 24. februāra Likuma par valodu lietojumu 3. pantā.

Valodu zināšanu pārbaude paredzēta lielhercogistes 2021. gada 25. jūnija Noteikumu par tiesu darbinieku pieņemšanu darbā un apmācību 3. un 4. pantā. Principā visi kandidāti, kas ieguvuši vidējo izglītību kādā licejā, kurā piemēro Luksemburgas valsts izglītības programmas, ir atbrīvoti no valodu eksāmena. Pretējā gadījumā paredzēts eksāmens luksemburgiešu valodā un vajadzības gadījumā – vācu vai franču valodā. Lai gan 2. panta formulējumā ir runa par “piemērotām” zināšanām, ir pieņemts, ka Luksemburgas tiesneši visas trīs valodas prot “nevainojami”. Pēdējos trijos gados Tiesu darbinieku darbā pieņemšanas un apmācības komisija ir noraidījusi sešus kandidātus viņu nepietiekamo valodu zināšanu dēļ (trīs 2019. gadā, vienu 2020. gadā un divus – 2021. gadā). Ir gadījumi, kad noraidītie kandidāti no jauna piedalās konkursā nākamajā gadā pēc tam, kad ir sekmīgi pabeiguši intensīvu luksemburgiešu vai vācu valodas apmācību.

ADVOKĀTI

Publikācijā “Advokātu brīva pārvietošanās Luksemburgā”, kas iznākusi aptuveni pirms desmit gadiem, pašreizējais Luksemburgas tiesnesis Eiropas Savienības Tiesā Fransuā Biltšens (*François Biltgen*) sīki pētījis vēsturisko problemātiku, ar kuru saskaras abas Luksemburgas advokātu kolēģijas, kas uzņem **ļoti lielu skaitu advokātu, kuri nav luksemburgieši**, attiecībā uz ārvalstu advokātu valodu zināšanām un šo zināšanu pārbaudi, ņemot vērā Savienības atbilstošās tiesību normas. Autors rakstā izklāstījis priekšvēsturi 2013. gada 13. jūnija likumam, ar kuru tika grozīts 1991. gada 10. augusta Likums par advokāta profesiju, un atgādina pārkāpuma procedūru, ko Eiropas Komisija sāka 2011. gadā atbilstoši LESD 258. pantam saistībā ar uzņemšanas nosacījumiem Eiropas advokātiem, kuri reģistrēti Advokātu kolēģijas reģistra IV sarakstā un lūdz tos iekļaut šā reģistra I sarakstā (“pielīdzināšanas klauzula”).

Pašlaik saskaņā ar iepriekš minētā **Likuma par advokāta profesiju 31-1. pantu** “advokātiem, kas reģistrēti individuāli, jāprot tiesību aktu valoda 1984. gada 24. februāra Likuma par valodu lietojumu izpratnē, kā arī jebkura cita valoda, kas nepieciešama viņu profesionālās darbības veikšanai, neskarot 6. panta 1. punkta d) apakšpunktu. II sarakstā iekļautajiem advokātiem turklāt jāprot Luksemburgas Lielhercogistes administratīvo un tiesu iestāžu valodas, kas nepieciešamas no viņu juridiskās prakses (*stage judiciaire*) izrietošo pienākumu pildīšanai. Advokātam, kurš uzņemas strādāt ar kādu lietu, jābūt vajadzīgajām profesionālajām iemaņām un valodu zināšanām, pretējā gadījumā viņu var sodīt ar noteiktu disciplinārsodu.”

Iekļaušana Advokātu kolēģijas reģistra **II sarakstā** (advokāti praktikanti) iespējama tikai tad, ja kandidāts apliecina, ka prot luksemburgiešu, franču un vācu valodu. Par **pārcelšanu no IV saraksta I sarakstā** (advokāts tiesā) Advokātu kolēģijas padomes priekšsēdētāja apkārtrakstā (Nr. 1, 2013/2014) ir noteikts, ka advokātam jāiesniedz pašdeklarācija, ka viņš praktizēs vienīgi valodās, kuras prot, norādot šīs valodas. 2016. gada 8. jūnijā Advokātu kolēģijas valde pieņēma noteikumus, precizējot dažādus jautājumus. Vispirms tajos lasāms, ka sasniedzamais valodu zināšanu līmenis ir tāds, kāds noteikts tiesību aktos. Šajos noteikumos precizēts arī, ka papildu kursu Luksemburgas tiesībās pabeigšana ļauj uzskatīt, ka kandidāts prot franču valodu tiesību aktu izpratnē. Ja kandidāti ieguvuši pamatizglītību vai vidējo izglītību Luksemburgas vai Vācijas izglītības sistēmā, attiecīgajā sistēmā saņemot diplomu, kas ļauj sākt studijas augstākās izglītības iegūšanai, un mācības, kuras pabeidzot izsniegts šis diploms, notikušas luksemburgiešu vai vācu valodā, tiek uzskatīts, ka šie kandidāti prot luksemburgiešu vai vācu valodu tiesību aktu izpratnē. Pārējiem kandidātiem jāiesniedz sertificēta speciālista izdots apliecinājums par prasītajām luksemburgiešu vai vācu valodas zināšanām.

Tomēr šos relatīvi nesenos dokumentus praksē ne vienmēr piemēro.

Pēdējos gados, kā jau norādīts, Luksemburgas kolēģija tās locekļu valodu zināšanu pārbaudē bijusi pietiekami stingra, valodu zināšanu jautājumu pamatoti padarot par profesijas **ētikas jautājumu**, tomēr vienmēr tas tā nav bijis.

Šā raksta autors atceras, kā no 1984. līdz 1989. gadam, kad viņš bija miertiesnesis **Ešā pie Alzetas**, viņš piedzīvojis komiskas situācijas. Miertiesā, kurā līdztekus nomas un īres vai darba tiesību jautājumiem pirmajā instancē tiek skatītas arī lietas, kuras nav tik ambiciozas (pašlaik tās ir prasības par summām, kas nepārsniedz 15 000 EUR), privātpersonas var piedalīties bez advokāta palīdzības. Ne reizi vien šā raksta autoram papildus saviem tiesneša pienākumiem bija jāveic arī tulka funkcijas, jo viņam nācās privātpersonai no Luksemburgas paskaidrot to, ko bija teicis pretējās puses franciski runājošais advokāts, kurš neprot izteikties luksemburgiešu valodā. Vēl komiskāka bija situācija, kad viņam bija jāskaidro advokātam tas, ko luksemburgiešu valodā bija sacījis pretējās puses advokāts. Protams, tas nav tiesneša uzdevums. Tomēr, būdams miertiesnesis, kuram pat saskaņā ar tiesību aktiem ir pienākums palīdzēt rast izlīgumu, šā raksta autors, tāpat kā viņa kolēģi, izvēlējās šādi rīkoties, no vienas puses, lai izvairītos no tā, ka lietas izskatīšana tiek atlikta, līdz attiecīgais lietas dalībnieks atrod advokātu, kurš runā luksemburgiešu valodā, un, no otras puses, lai izvairītos no nevajadzīgām tulkošanas izmaksām, kuras varētu pārsniegt prasības summas apmēru. Cits risinājums, protams, būtu bijis pateikt attiecīgajam advokātam: "Jo sliktāk Jums un Jūsu klientam, ja nesaprotat to, kas tiesā tiek sacīts!"

Šķiet, ka, neraugoties uz iepriekš aprakstīto jauno regulējumu, situācija valodu lietojumā – vismaz miertiesās – ne visur ir mainījusies, jo pretējā gadījumā nebūtu bijis vajadzīgs izplatīt **Luksemburgas miertiesu un Luksemburgas tiesnešu kolēģijas kopīgo apkārtrakstu**, kurš parakstīts pavisam nesen, 2022. gada 22. martā. Šā apkārtraksta sadaļā “Valodu lietojums” izklāstīts grozītā Likuma par advokāta profesiju 31-1. pants un tālāk lasāms: “Tiesas sēdēs tiek uzskatīts, ka luksemburgiešu, franču un vācu valodas zināšanas ir pietiekamas, lai saprastu, runātu un uzstātos tiesā šajās valodās. Ne miertiesnešiem, ne piesēdētājiem, ne kancelejai nav pienākuma nodarboties ar tulkošanu. Advokātam jāprot runātāja – vai tas būtu advokāts vai privātpersona – izraudzītā valoda. Pretējā gadījumā viņam vajadzīga tāda amata brāļa palīdzība, kuram ir nepieciešamās valodu zināšanas.”

TIESAS SĒDES

Kā jau norādīts šā raksta ievadā, iepriekš minētā 1984. gada 24. februāra likuma 3. pantā ir plaši atļauts franču, vācu un luksemburgiešu valodas lietojums tieslietās. Principā **tiek pilnībā ievērota trīsvalodība**.

Precīzāk, visās lietās, kuras skata **rakstveida procesā** un kurās prasīta advokāta palīdzība (proti, Konstitucionālajā tiesā, Kasācijas tiesā, Administratīvajā tiesā, Apelācijas tiesas civillietu, komercietu un darba lietu palātās un apgabaltiesās civillietu jomā), procesuālie dokumenti tiek sagatavoti **franciski**. Ja tiesas sēdē nepieciešami paskaidrojumi, arī tos (parasti) sniedz franciski.

Visās **pārējās lietās** (proti, krimināllietās visās tiesās, apgabaltiesās – izņemot civillietas –, administratīvajā tiesā un miertiesās), kurās privātpersona var piedalīties bez advokāta palīdzības, **mutvārdu paskaidrojumus var sniegt vienā no trim** valsts oficiālajām valodām. Šajās lietās pat advokāti ne vienmēr uzstājas franciski. Tas darbojas.

Protams, visas privātpersonas neprot (vai nevēlas) runāt kādā no šīm trim valodām. Tad tām ir tiesības runāt kādā citā valodā pēc savas izvēles un lūgt palīdzību tulkam. Šā raksta autors, kurš vairākus gadus ir bijis Apelācijas tiesas krimināllietu palātas priekšsēdētājs, lēš, ka **apmēram puse krimināllietu norisinājušās ar tulka palīdzību**.

Šajā ziņā jāatsaucas uz 2017. gada 8. marta Likumu, ar ko stiprina procesuālās garantijas krimināllietās un ar ko tostarp transponē Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2010/64/ES (2010. gada 20. oktobris) par **tiesībām uz mutvārdu un rakstveida tulkojumu** kriminālprocesā; ar šo likumu Kriminālprocesa kodeksā tika ieviests 3-2. līdz 3-5. pants.

Šie panti paredz, ka personai, kas nerunā tiesvedības valodā vai to nesaprot, ir tiesības uz bezmaksas tulka palīdzību tad, kad tā tiek nopratināta (Kriminālprocesa kodeksa 3-2. pants), un ka šai personai ir tiesības uz bezmaksas tulkojumu valodā, ko tā saprot, visiem dokumentiem, kuri tai tiek izsniegti (šā kodeksa 3-3. pants). Tas pats attiecas uz cietušajiem un civilprasītājiem (tā paša kodeksa 3-4. un 3-5. pants).

Šajā ziņā jāuzsver daži aspekti. Vispirms lielā ārvalstnieku skaita dēļ, kas dzīvo Luksemburgas Lielhercogistē, un lielās valodu dažādības dēļ bieži ir **nopietnas problēmas atrast** pieejamus **tulkus vai tulkotājus** tulkošanai vēlamajā valodā, jo lielākajai daļai šo personu ir cita galvenā nodarbošanās un tas ierobežo viņu iespēju atsaukties uz tulkošanas piedāvājumu. Tiesu administrācijā būtu vajadzīgs īsts “tulkošanas dienests”, kas risinātu šīs praktiskās problēmas. Ir pat gadījumi, kad advokāts lūdz tulka palīdzību, lai sarunātos pats ar savu klientu. Diemžēl bieži vien nenāktu par jaunu tulkošanas kvalitāti uzlabot. Lūgumi pēc tulkojuma, vai tie būtu ļaunprātīgi vai ne, bieži vien tiek pausti pēdējā brīdī – pirms tiesas sēdes –, un tādējādi tas ir pamats lietas izskatīšanas atlikšanai.

Lieki piebilst, ka **rakstveida un mutvārdu tulkošanas izmaksas** ir ļoti augstas. 2021. gadā tiesu administrācija iztērēja 577 600 EUR par tulku darbu policijai, 300 647,62 EUR – par tulku darbu tiesās un 980 940 EUR – par dokumentu rakstveida tulkošanu, tātad kopā 1 859 187,62 EUR.

Vēl kāds joks no vēstures. Ir vērts atsaukties uz **Ģenerālprokuratūras apkārtrakstu** par vācu un franču valodas lietojumu tiesu administrācijā; tas datēts ar 1879. gada 16. septembri un oficiāli vēl aizvien ir spēkā. Saskaņā ar šo apkārtrakstu “civillietās un komercietās, kurās lietas dalībniekus pārstāv pilnvaroti advokāti, izmanto franču valodu; tiesneši un mūsu Kriminālpolicijas darbinieki izmanto vācu valodu visās lietās krimināltiesību jomā”. Dokumentā ir piebilde, ka “miertiesneši tādējādi vienmēr sagatavo vācu valodā spriedumus, kurus tie izdod kā tiesneši, kas izskata kriminālpārkāpumus, un miertiesu sekretāri izmanto šo valodu protokolos, kurus tie atbilstoši tiesību normām sagatavo krimināllietās”.

Šis pēdējais minētais rīkojums tomēr praksē miertiesās vairs netiek ievērots. To piecu gadu laikā, kamēr šā raksta autors bija miertiesas tiesnesis, kas izskata kriminālpārkāpumus, viņš atceras vienu vienīgu nolēmumu, kas tam bija jāgatavo vāciski – pēc apsūdzētā lūguma.

Vispārējās un administratīvās tiesas ir izstrādājušas interesantu judikatūru, pirmām kārtām, par **atbildi uz prasības pieteikumu, kas sagatavots citā valodā**, nevis kādā

no trim oficiālajām valodām, un, otrām kārtām, par **pienākumu atbildēt indivīda izraudzītā valodā**.

Tā ir nospriests, ka, lai gan nedz 1984. gada 24. februāra likumā, nedz kādā citā tiesību normā nav tieši noteikts, ka ir nepieņemams tāds prasības pieteikums, kas sagatavots citā valodā, nevis kādā no Luksemburgas Lielhercogistes trim oficiālajām valodām, kuras var izmantot tieslietās, tomēr prasības pieteikuma, ar kuru tiek ierosināta lieta, sagatavošana citā valodā, nevis kādā no trim oficiālajām valodām, kuras paredzētas 1984. gada likuma 3. pantā, ja tam nav pievienots tulkojums kādā no trim oficiālajām valodām, ne vien var aizskart atbildētāja un attiecīgā gadījumā trešās ieinteresētās personas tiesvedībā tiesības uz aizstāvību, bet arī liedz tiesnesim gūt pareizu un pilnīgu izpratni par lietas materiāliem, jo pieteikuma par lietas ierosināšanu sagatavošana kādā no trim oficiālajām valodām ir garantija lietas materiālu pilnīgai izpratnei; tādējādi šāda prasība ir nepieņemama (skat. 2020. gada 12. februāra *TA* Nr. 42194).

Tāpat ir nospriests, ka “ar 1984. gada 24. februāra Likumu par valodu lietojumu iestādēm noteiktais pienākums nav piemērojams tiesām, jo tās var brīvi izmantot franču valodu, kas tradicionāli tiek lietota tiesvedības nolēmumu sagatavošanai” (skat. 2011. gada 30. jūnija *Cass, Pas* 2012, 592. lpp.; 2015. gada 23. septembra *TA* Nr. 35036).

Savukārt jautājums par **procesuālu rakstu iesniegšanu valodā, kas nav oficiālā valoda**, judikatūrā tiek aplūkots kā jautājums par tiesību uz aizstāvību ievērošanu.

Tādējādi Apelācijas tiesa – atgādinājusi, ka 1984. gada likumu, kurā noteikts, ka tiesās lieto franču, vācu vai luksemburgiešu valodu, piemēro tikai pašiem tiesas dokumentiem, proti, tiesu nolēmumiem un secinājumiem, ar kuriem apmainās lietas dalībnieki, izņemot dokumentus, kas jau pēc definīcijas ir tādi, kuri bijuši sagatavoti pirms tiesvedības un kuri saglabāti tiesvedībā, ciktāl tās dalībnieki saprot šo dokumentu saturu, – noraidīja pamatu, kas bija vērsts uz to, lai neļautu apspriedēs ņemt vērā procesuālus rakstus, kuri sagatavoti angļu valodā (skat. 2019. gada 11. decembra *Cour*, CAL-2017-71).

Šādā pašā kontekstā Luksemburgas apgabaltiesa, atgādinājusi, ka pēc Valsts padomes priekšlikuma tieslietu joma ir skaidri ietverta iepriekš minētajā 1984. gada likumā, uzskatīja, ka šajā jomā valodu lietojums nav brīvs, jo likums paredz tikai franču, vācu un luksemburgiešu valodas lietojumu. Ņemot vērā, ka šajā gadījumā minētie procesuālie raksti nebija angļu sarunvalodā sagatavoti ikdienišķi dokumenti, kuru saturs būtu viegli saprotams, bet gan juridiski teksti juridiskā angļu valodā, to interpretācija varēja radīt strīdus un turklāt šie dokumenti bija noteicoši tiesas nolēmuma pieņemšanai, šī tiesa

nosprieda, ka minētie dokumenti nav ņemami vērā tādi, kādi tie ir, ja tie netiek sagatavoti kādā no tieslietu jomā lietotajām valodām. Tāpēc tiesa aicināja lietas dalībniekus iesniegt šo dokumentu apliecinātu tulkojumu (skat. 2017. gada 14. novembra TAL Nr. 228/2017).

Nodokļu jomā administratīvā tiesa nosprieda, ka “Luksemburgas tiesību sistēmas nodokļu jomā īpatnības, it īpaši, ņemot vērā tās daļēji vācisko izcelsmi, var pamatot to, ka līdztekus valodai, kas saistīta ar lietas dalībnieku identitāti vai konkrēto lietu, kompetentajās tiesu instancēs tiek lietota vācu valoda, lai gan tradicionāli pieņemts franču valodas lietojums, vismaz attiecībā uz procesuālo dokumentu sagatavošanu” (skat. 1998. gada 4. februāra TA Nr. 9850).

Izmeklēšanā civillietās un krimināllietās visbiežāk tiesnesis liecinieku iztaujā luksemburgiešu valodā, paskaidrojumus sagatavo vācu valodā, bet nolēmumu – franču valodā.

Administratīvās tiesas tiesneši ar kompetenci nodokļu jomā pēc tam, kad parasti ir uzklautājuši paskaidrojumus franču valodā, apspriežas savā dzimtajā – luksemburgiešu – valodā par vāciski sagatavotu tekstu – *Abgabenordnung* (nodokļu rīkojums), lai galu galā sagatavotu nolēmumu franču valodā. Nav slikti.

NOSLĒGUMĀ

2023. gadā brīvajā laukumā pie Eiropas Savienības Tiesas trešā torņa, kur strādā Tiesas juristi un juristi lingvisti, tiks ierīkots dārzs – tas šajā blīvi urbanizētajā pilsētas daļā ienesīs zaļu vēsmu. Nodēvēts par “Daudzvalodības dārzu” tieši tāpēc, ka tas atradīsies tuvu Tiesas juristiem lingvistiem, kuri Tiesas nolēmumus tulko visās 24 Savienības oficiālajās valodās (luksemburgiešu valoda nav to vidū), šī drīzumā gaidāmā zaļā oāze, pēc franču ainavista teiktā, būs “miniatūra Luksemburgas ainavai raksturīgo kokiem noaugušo pakalnu un tīrumu atveidojums”.

Kā sacījis Luksemburgas tiesnesis Fransuā Biltšens, Tiesas ēku komisijas priekšsēdētājs, šis dārzs ir arī veltījums Luksemburgai, kur šī iestāde mājo kopš tās dibināšanas brīža un kurā pašā jau simt gadu tiek lolota daudzvalodības tradīcija.

Noslēgšu šo rakstu ar šā paša tiesneša teikto, sākot darbus pie dārza izveides: “Daudzvalodība ir kā dārzs – tā ir jākopj.”

Bibliogrāfija

François Biltgen, *La libre Circulation des avocats au Luxembourg*, annales du droit luxembourgeois, 2012, 11. lpp.

Fernand Fehlen un Andreas Heinz, Luksemburgas Universitāte, *Die Luxemburger Mehrsprachigkeit. Ergebnisse einer Volkszählung* (Luksemburga, 2016, ISBN 978-3-8376-3314-6). Paul Dickes un Guayarmina Berzosa, Les cahiers du CEPS/INSTEAD, *Pays multiculturel, pays multilingue? Un modèle pragmatique pour l'analyse des relations langagières au Luxembourg*, 2010. gada jūlijs.

Paul Dickes un Guayarmina Berzosa, Les cahiers du CEPS/INSTEAD, *Les compétences linguistiques auto-attribuées*, 2010. gada septembris.

Luksemburgas Universitāte, pētījumi par daudzvalodību.

Parlamentārie dokumenti par Konstitūcijas revīziju – projekts Nr. 7700.

Parlamentārie dokumenti par 1984. gada 24. februāra Likumu par valodu lietojumu – projekts Nr. 2535.

Vademecum "Ma vie au barreau de Luxembourg".

Vikipēdija, raksts "Daudzvalodība Luksemburgā".

Vikipēdija, raksts "Luksemburgiešu valoda".

Īru valoda Eiropā

— Maikls D. Higinss

Maikls D. Higinss (*Micheál D. Ó hUigín*) kopš 2011. gada ir Īrijas prezidents (pārvēlēts 2018. gadā). Pirms tam – senators (25 gadus) un *Teachta Dála* (Īrijas parlamenta apakšpalātas deputāts – deviņus gadus). Viņš bija pirmais mākslas lietu ministrs laikposmā no 1993. līdz 1997. gadam un šajā laikā izveidoja *Teilifís na Gaeilge* (īru valodas televīzijas kanāls). Ministra amatā bija tieši atbildīgs par īru valodas popularizēšanu, lai veicinātu īru valodā runājošo apgabalu ekonomisko un sociālo attīstību. Divreiz ieņēmis Golvejas (*Galway*) lorda mēra amatu un pirms politiķa karjeras strādājis par augstskolas lektoru. Maikls D. Higinss ir dzejnieks, rakstnieks, akadēmiķis, cilvēktiesību aizstāvis un iekļaujošas pilsonības veicinātājs.

Daudzvalodība ir Īrijas sabiedrības pamatā, un es ļoti lepojos ar daudzvalodīgajām kopienām šajā salā. Tas ir pareizi, ka, svinot 70 pastāvēšanas gadus, Eiropas Savienības Tiesa ir izvēlējusies šādā īpašā veidā atzīt daudzvalodības vērtību ne tikai savā darbā, bet arī tik daudzu Savienības pilsoņu dzīvē. Man ir milzīgs prieks, ka esmu uzaicināts piedalīties šīs publikācijas tapšanā, un vēlos paust atzinību un pateicību organizatoriem.

Daudzvalodības veicināšana ne vienmēr ir viegls uzdevums. Tomēr tas ir svarīgs, jo apliecina mūsu vērtību – Eiropas vienotību daudzveidībā. Eiropas Savienības Tiesa pelnījusi milzīgu atzinību par to, ka tā jau 70 gadu ir darbojusies kā daudzvalodīga iestāde. Kopš 1952. gada, kad tā tika dibināta kā daļa no Eiropas Ogļu un tērauda kopienas, Tiesas darbības konteksts ir ievērojami mainījies. Kurš gan varēja paredzēt, ka 2022. gadā Tiesa sekmīgi pildīs savu pamatuzdevumu – nodrošinās Savienības tiesību aktu vienveidīgu interpretāciju un piemērošanu – 27 dalībvalstīs 24 oficiālajās valodās? Savienības tiesu sistēmas pārveide pēdējos gadu desmitos, stājoties spēkā secīgiem Līgumiem un notiekot vairākām paplašināšanās kārtām, neapšaubāmi ir radījusi izaicinājumus. Eiropas Savienības ievērojama paplašināšana rada risku, ka vājināsies pilsoņu saikne ar centrālajām iestādēm. Šīs saiknes saglabāšanai ir svarīgi nodrošināt, lai iestādes būtu vienlīdz pieejamas visiem pilsoņiem neatkarīgi no viņu dzīvesvietas vai valodas, kurā viņi runā. Tādējādi, lai gan Savienības darbības organizēšana 24 valodās, protams, rada finansiālas izmaksas, šā ieguldījuma nozīme ir nenovērtējama.

Domājot par daudzvalodības vērtību mūsdienu Eiropas Savienībā, man šajā ziņā nāk prātā četri būtiski argumenti. Pirmām kārtām, kā minēts iepriekš, tāda *sui generis* pārnacionāla veidojuma kā Eiropas Savienība sekmīgai darbībai ir būtiski, lai pilsoņi justos iesaistīti Savienības norisēs un piederīgi Savienībai. Lai to panāktu, viņiem jāspēj saprast, kā Savienība darbojas, jāspēj izmantot Savienības sniegtās priekšrocības un jāspēj sazināties ar Savienības iestādēm un aģentūrām valodā, kuru viņi prot vislabāk. Īru valodai pēdējos gados šajā ziņā gūti lieli panākumi. Īrijas ļaudis ļoti lepojās, kad 2020. gadā Eiropas Savienības Tiesa izskatīja pirmo lietu īru valodā (UH pret *An tAire Talmhaíochta, Bia agus Mara* u. c.). Tas bija simboliski, ka Tiesa spriedumu īru valodā šajā lietā pasludināja mūsu nacionālajos svētkos – 2021. gada Svētā Patrika dienā. Tikai dažas nedēļas pēc īru valodai piemērojamā izņēmuma beigām 2022. gada janvārī Eiropas Parlamentā pirmo reizi tika iesniegts tiesību akta grozījuma priekšlikums īru valodā. Šie pozitīvie soļi uzlabo īru valodas runātāju iespējas iesaistīties Savienības norisēs, un es ceru, ka šie piemēri mudinās tā rīkoties arī nākotnē.

Otrām kārtām, daudzvalodības priekšrocība Savienībā ir atšķirīgās perspektīvas, ko dažādu valodu runātāji var sniegt Savienības lēmumu pieņemšanas procesā. Cilvēki,

kas prot vairākas valodas, bieži apgalvo, ka, runājot noteiktā valodā, viņi mēdz domāt noteiktā veidā. Tik tiešām, valoda mums piedāvā prizmu, caur kuru raugāties un izprotam apkārtējo pasauli. Tāpat kā ir zināms, ka dažādība visās formās bagātina lēmumu pieņemšanas struktūras, lēmumu pieņēmēju dažādā lingvistiskā pieredze Savienībā var darboties kā aizsardzība pret šablonisku kolektīvo domāšanu un veicināt daudzu niansētu perspektīvu ņemšanu vērā.

Trešām kārtām, valoda stāsta, no kurienes tauta nākusi un kurp tā dodas. Eiropas kontekstā valodas var mums atgādināt par mūsu kontinenta savstarpējo sasaisti gadsimtu un pat gadu tūkstošu garumā. Piemēram, lai gan Īru valoda ir ķeltu valoda, kuras saknes ir kopīgas ar skotu gēlu, velsiešu, bretoņu, manksiešu un korniešu valodu, mūsu draugiem visā Eiropā varētu būt interesanti uzzināt, kā daudzas viņu dzimtās valodas ir ietekmējušas Īru valodu. Piemēram, Īru vārdi, kas attiecas uz jūrniecību un tirdzniecību, kontaktu dēļ ar vikingiem laikposmā no 900. līdz 1200. gadam bieži vien nāk no skandināvu valodām. Daži piemēri ir “pingin” (penss) un “margadh” (tirgus). Līdzīgi – franču valodas ietekmi uz Īru valodu var skaidri saskatīt vārdos “seomra” (istaba, kamera) un “séipéal” (kapela) – to saknes meklējamas laikā, kad, sākot no 1169. gada, Īrijā ieradās normaņi.

Esmu gandarīts, ka šī lingvistiskā saikne ar mūsu Eiropas kaimiņvalstīm pēdējos gados ir tikai pieaugusi, jo šodien Īru valodu apgūst Francijas, Polijas, Čehijas, Zviedrijas, Slovākijas, Vācijas un Austrijas universitātēs.

Visbeidzot ir svarīgi piebilst, ka valoda veido būtisku nacionālās identitātes daļu. Visu Savienības oficiālo valodu atzīšana ir atgādinājums, ka visas valstis – gan lielas, gan mazas – Savienībā ir vienlīdzīgas.

Īru valoda Eiropā

Tāpat kā Eiropas Savienības Tiesa, arī Īrija 2022. gadā atzīmēja vairākus svarīgus notikumus. 2022. gadā aprit 50 gadu, kopš parakstīts 1972. gada līgums par Īrijas pievienošanos Eiropas Kopienām. Šā līguma – kas bija pirmais solis Īrijas ceļā uz pilntiesīgu dalību Savienībā – parakstīšanas gadadiena sakrita ar brīdi, kad 2022. gada janvārī Savienībā beidza darboties Īru valodai piemērojamais izņēmums. Atskatoties uz šiem datumiem, ir viegli domāt, ka darbs sācies tikai pēc šā atskaites punkta, ka šo pirmo nozīmīgo soļu spēšana bijusi pašsaprotama. Īrijas gadījumā, runājot par abiem iepriekš minētajiem notikumiem, tas tā nebija.

Kad Īrija 1961. gadā pirmo reizi iesniedza pieteikumu dalībai Eiropas Ekonomikas kopienā, tās pieteikums tika faktiski bloķēts līdz ar ģenerāļa de Golla veto Apvienotās Karalistes pieteikumam. Otru Īrijas pieteikumu Eiropas Kopienām pēc sešiem gadiem piemeklēja līdzīgs liktenis, un 1967. gada decembrī Eiropas Komisija paziņoja, ka tā neturpinās izskatīt Īrijas pievienošanās pieteikumu. Īrijas protekcionistiskā ekonomikas politika pēc neatkarības atgūšanas šķita pretrunā Eiropas Kopienu mērķim nodrošināt brīvu tirdzniecību starp dalībvalstīm. Tomēr Īrijas valdība uzskatīja, ka Īrijas nākotne ir Eiropas kodolā, un smagi strādāja, lai pārliecinātu toreizējās dalībvalstis atļaut Īrijas pievienošanos. Šā darba augļus plūcām 1972. gadā, kad tika parakstīts Pievienošanās līgums – tas referendumā tā paša gada maijā tika ratificēts ar 83 procentiem balsu.

Šis stāsts par neatlaidību un gribu piedalīties Eiropas projektā redzams arī Īru valodas liktenī, kopš Īrija ir Savienības dalībvalsts. No 1973. gada Īru valoda bija Līgumu valoda, tas nozīmē, ka Īru valodā tika tulkoti tikai Savienības Līgumi. 2005. gadā valdība iesniedza pieteikumu, kurā lūdza, lai Īru valoda kļūtu par Savienības oficiālo un darba valodu; šo statusu tā ieguva 2007. gada 1. janvārī. Tomēr kvalificētu tulkotāju un arī tehnoloģisko resursu trūkuma dēļ Īru valodai uz pieciem gadiem tika noteikts izņēmums. Šo izņēmumu pagarināja divas reizes, jo vēl joprojām bija bažas, vai būs pieejams darbaspēks ar nepieciešamajām Īru valodas zināšanām. No 2017. gada Padomes regula jāva pakāpeniski palielināt to tiesību aktu kategorijas, kuri Savienības iestādēm jātulko Īru valodā. Jāatzīst, šo piecu gadu laikā Īru valodas tulkošanas kapacitāte Savienībā ir ievērojami palielinājusies. Tas lielā mērā saistīts ar Tūrisma, kultūras, mākslas, *Gaeltacht*¹, sporta un mediju departamenta darbu, lai palielinātu darbinieku skaitu, izmantojot iniciatīvu “Labākas Īru valodas prasmes”, kā arī digitālās un tehnoloģiju iniciatīvas. Šo pūliņu rezultāti drīz kļuva redzami – Īru valodā pieejamo materiālu apjoms no 2016. līdz 2021. gadam pieaudzis gandrīz sešas reizes, savukārt Īru valodā runājošo darbinieku skaits Savienības iestāžu valodu dienestos laikposmā no 2016. gada janvāra līdz 2022. gada janvārim pieaudzis no 58 līdz gandrīz 200 darbiniekiem.

Mūsdienās Īru valoda kopā ar pārējām 23 Savienības valodām ir pilnvērtīga oficiālā valoda; tas nozīmē, ka visi pieņemtie Eiropas tiesību akti tagad tiek tulkoti Īru valodā. Izņēmuma spēkā esamības beigas padarījušas Savienības sniegtās priekšrocības pieejamākas Īru valodā runājošajiem gan pašmājās, gan ārvalstīs. Tas ir būtisks solis uz priekšu ne tikai

1 | Apgabali, kuros Īru valoda ir primārā valoda.

Eiropā, bet arī Īrijā, jo mūsu valsts valoda ieņem savu vietu starptautiskā mērogā. Tās oficiālais statuss Savienībā padara gaišākas īru valodas turpmākās attīstības perspektīvas.

Īru valoda Īrijā

Protams, īru valodas nozīme Savienībā ir tikai daļa no šīs valodas plašākās vēstures Īrijas salā. Īru valodas stāstu atpazīs daudzas kolonizētas tautas visā pasaulē. Gadsimtiem ilgi īru valoda bijusi mūsu salas *lingua franca*, kaut arī notika nepārtraukti centieni popularizēt angļu valodu. Īru valodas pagrimuma cēlonis bija Lielais bads no 1845. līdz 1850. gadam. Cilvēkiem vilņveidīgi emigrējot no Īrijas rietumiem, tie, kuriem īru valoda bija dzimtā valoda, bija spiesti mācīties angļu valodu, lai integrētos Lielbritānijas un Ziemeļamerikas sabiedrībā. Pat daudzi no tiem, kas palika Īrijā, laukos vairs nevarēja uzturēt savu ģimeni un bija spiesti doties uz pilsētām, taču tur kā darījumu valoda aizvien vairāk nostiprinājās angļu valoda. Tiek lēsts, ka gandrīz puse 19. gadsimta pirmajā pusē dzimušo cilvēku auguši īru valodā runājošās ģimenēs, savukārt 1891. gada tautas skaitīšanas rezultāti atklāja, ka vairs tikai 3,5 procentiem iedzīvotāju īru valoda ir dzimtā valoda. M. Arnolds (*M. Arnold*) grāmatā *The Study of Celtic Literature* raksta, ka īru valoda ir “uzveiktas tautas piederības zīme”.

Pēdējos 130 gados daudz aktīvi darīts, lai saglabātu valodu. Viens no sākotnējiem centieniem bija Gēlu līga – 1893. gadā izveidota sabiedriska un kultūras organizācija, lai popularizētu īru valodu Īrijā un visā pasaulē. Līga guva vairākus agrīnus panākumus, kuri neaprobežojās vien ar Svētā Patrika dienas atzīšanu par nacionālajiem svētkiem un īru valodas ieviešanu valsts skolu mācību programmā. Laikam ejot, līgas mērķis savijās ar mērķi izveidot neatkarīgu Īriju: sākotnējie īru valodas atdzīvināšanas kustības dalībnieki uzskatīja – lai varētu pilnībā attīstīties, īru valodai vajadzīga neatkarīga valsts, un tāpat neatkarīgai valstij, lai tā uzplauktu, vajadzīga sava valoda. Patrika Pīrsa (*Patrick Pearse*) vārdiem: “Ne tikai brīvi, bet arī īri. Ne tikai īri, bet arī brīvi.”

Tomēr jaunajai Īrijas valstij bija grūti nostiprināties pasaules arēnā, neizmantojot angļu valodu. Angļu valoda kā Tautu Savienības oficiālā valoda daudzējādā ziņā bija atslēga Īrijas valstiskuma nostiprināšanai. Kā valsts, kas dzimusi vardarbības muļos un kas joprojām bija cieši saistīta ar Britu impēriju, Īrija efektīvi izmantoja angļu valodu, lai sazinātos un veidotu attiecības ar starptautiskajiem partneriem. Divdesmitā gadsimta otrajā pusē, Īrijas ekonomikai piedzīvojot izaugsmi, angļu valoda bija noderīgs instruments, lai dibinātu tirdzniecības saites visā pasaulē un raudzītos uz ārpusi, nevis iekšieni. Īrijas ekonomikas un sabiedrības atvēršanās šajā periodā nācijas attīstībā radīja jaunu ēru, tostarp pirmo reizi kopš Lielā bada laikiem iedzīvotāju skaits beidza samazināties un sāka pieaugt.

Tas nenozīmē, ka Īrijas panākumi gūti uz īru valodas rēķina vai ka Īrijas sasniegumu pamatā ir angļu valodas lietošana. Līdztekus agrīnajiem centieniem attīstīties starptautiskā mērogā, izmantojot angļu valodu, jau izsenis veikti pasākumi īru valodas popularizēšanai pašmājās. Man pašam ir bijusi privilēģija no 1993. līdz 1997. gadam strādāt par mākslas, kultūras un *Gaeltacht* ministru. Šajā laikā es izveidoju *Teilifís na Gaeilge*, tagad *TG4*, nacionālo televīzijas staciju īru valodā. *TG4* pašlaik var lepoties ar 650 tūkstošiem skatītāju dienā un katru dienu pārraida vairākas stundas jaunu raidījumu īru valodā. Arī attiecībā uz īru valodā iznākošajiem medijiem nesen parakstīju 2021. gada Likumu par oficiālajām valodām (grozījumi), kas uzlabos sabiedrisko pakalpojumu pieejamību īru valodā. Man nav šaubu, ka šim tiesību aktam turpmākajos gados būs liela ietekme uz īru valodas lietošanu mūsu valstī un Īrijā pieaugs to vecāku skaits, kuri izvēlēsies savus bērnus izglītēt īru valodā, tā pasniedzot viņiem divvalodības dāvanu.

Pabeigšu ar šādu domu: vairāku valodu apguve un runāšana vairākās valodās nav “nulle summas spēle”. Papildu valodu prasmēm nav nekādu mīnusu. Pirmais Īrijas prezidents Duglass Hīds (*Dubghlas de hÍde*) runāja septiņās valodās un bija valodu tiesību grupas *Conradh na Gaeilge* dibinātājs. Viņš neuzskatīja, ka mīlestība pret īru valodu viņam traucētu ar sievu sarunāties vāciski, runāt ebreju valodā, pārzināt tekstus latīņu un grieķu valodā vai runāt franciski. Tāpat jaunu oficiālo valodu ieviešana Savienībā nekaitē jau iedibinātajām valodām. Atzīmējot Eiropas daudzo valodu un lingvistisko tradīciju dažādību, aicinu ikvienu izmantot bagātināšanās iespējas, ko var sniegt daudzvalodība.

Par daudzvalodības nozīmi tiesībās

— **Marins Mrčela**

Marins Mrčela (*Marin Mrčela*) ir *Vrhovni sud Republike Hrvatske* (Horvātijas Republikas Augstākā tiesa) tiesnesis, Osijekas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētais profesors, Eiropas Padomes Pretkorupcijas starpvalstu grupas (*GRECO*) priekšsēdētājs.

I. Ievads

1. Valodai tiesībās ir īpaša nozīme. “Valoda ir līdzeklis, ar kuru tiek izteiktas tiesības.”¹ Bez valodas nav tiesību, jo, izmantojot valodu, tiesību norma tiek darīta pieejama un tiek piemērota konkrētajā lietā un ikdienas dzīvē. Ar tiesībām nosaka attiecības starp cilvēkiem, konkrēta indivīda tiesības un pienākumus sabiedrībā un nereti – arī cilvēka brīvību. Tāpēc ir svarīgi zināt, kā norma ir uzrakstīta un kā tā tiek piemērota tiesas nolēmumā. Adresātiem jāsaprot norma, un it īpaši tās piemērošana nolēmumā. Lietas dalībniekiem, profesionāļiem un plašai sabiedrībai jāsaprot pamatojums, ar kādu pieņemts šāds, nevis citāds nolēmums. Tādēļ ir īpaši svarīgi zināt, kā tas ir uzrakstīts.
2. Valodas lietojumu var analizēt vairākās jomās un līmeņos. Katrai profesionālajai vai zinātniskajai disciplīnai ir noteikumi, kas bieži aprakstīti, izmantojot tehniskus terminus, kuri nereti zināmi tikai tiem, kas darbojas attiecīgajā jomā. Tā tas ir arī tiesībās; vienlaikus tām ir kāda vispārēja pazīme – tās attiecas uz visiem, jo nolēmumam, ar kuru atrisināts strīds starp konkrētajiem lietas dalībniekiem, var būt nozīme arī attiecībā uz citām personām, kuras ir identiskā vai līdzīgā juridiskajā situācijā. Ņemot vērā šā teksta ierobežoto apjomu, pievērsīsim uzmanību tikai diviem valodas lietojuma tiesībās problemātikas aspektiem.² Pirmais attiecas uz valodas lietošanu tiesu nolēmumos, un otrais – uz daudzvalodību, tostarp uz ārvalstu juridisko terminoloģiju, kas ietilpst valsts tiesību piemērošanas jomā, pieņemot ārvalstu juridiskos risinājumus un pārnacionālo tiesu nolēmumus.

II. Par valodu tiesu nolēmumos

3. Nolēmumu sagatavošana ir spēja, kurai bieži vien nav piešķirta pienācīga nozīme. Tiek atzīts, ka būtiski ir – kas uzrakstīts, nevis kā tas uzrakstīts. To it īpaši var novērot spriedumu motīvu daļās, kas ir pārāk garas nevajadzīgas

1 | Akadēmiķis Jakša Barbić, “Jezik u propisima”, *Okrugli stol “Jezik u pravu”*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Modernizacija prava, knjiga 20, Zagreba, 2013, 49. lpp.

2 | Valodu lietojuma problemātika likumos un citos tiesību aktos ir atsevišķs jautājums, kam šeit nav iespējams veltīt vietu, lai gan tas ir ļoti svarīgs. Tāpēc atsaucamies uz iepriekšējā zemsvītras piezīmē minēto publikāciju, kurā sniegts sīkāks šīs problemātikas izklāsts.

atkārtošanās dēļ. *Sudski poslovnik* (Tiesu reglaments) ir ietverta tiesību norma, kurā paredzēts: “Tiesu nolēmumu un citu procesuālo dokumentu teksts ir lakonisks un skaidrs.”³ Lakonisks – tas nozīmē, ka tiesas nolēmumā jāietver tikai tas, kas paredzēts normatīvajos aktos, un no juridiskā aspekta – tikai tas, kas vajadzīgs no konkrētā tiesību jautājuma viedokļa. Lakonisms vispirms atkarīgs no to tiesību pārzināšanas, kuras ir būtiskas nolēmuma juridiskajā līmenī. Skaidrs – tas nozīmē, ka nolēmumam jābūt saprotamam ne tikai juristiem, bet arī lietas dalībniekiem un visām personām, kuras nolēmumu lasa. Teksta skaidrību lielā mērā ietekmē stils, vārdu izvēle un pareizs horvātu literārās valodas lietojums, kurā ietverti dažādu līmeņu (ortogrāfijas, gramatikas, leksikas un stilistikas) likumi un normas.

4. Pastāv pienākums tiesu nolēmumos izmantot juridisko terminoloģiju vai, kā paredzēts *SP*, “pienākums lietot likumā noteiktos apzīmējumus”⁴. Tas ir saprotams, jo mums jāpiemēro tiesības, un juridiskajai terminoloģijai ir skaidrs saturs un nozīme. Tāpēc nav norādīts, ka tiesu nolēmumos būtu jāraksta “vještvo”, jo likumā noteiktais tiesu ekspertīzes [atzinuma] nosaukums ir “vještačenje”. Tāpat liķa autopsija netiek apzīmēta kā “razudba”, bet gan kā “obdukcija”, pamatojums ir nevis “obrazložba”, bet gan “obrazloženje”, savukārt slēgta tiesas sēde ir nevis “dokončana”, bet gan “zaključena”.

- 4.1. Tomēr papildus juridiskajai terminoloģijai, lai varētu saprast tiesu nolēmumus, ir svarīgi lietot horvātu literāro valodu. Standarts nodrošina to, ka visi, kuri runā horvātu valodā, savstarpēji saprotas. Turklāt lokālismu izmantošana nav aizliegta, taču to nozīme nolēmumos ir jāpaskaidro, lai visi valodas lietotāji varētu tos saprast. Tiesas nolēmuma izteiciens “baltica je pronađena u ganjku” (burtiski: cirvītis tika atrasts uz lieveņa) būs saprotams horvātu valodas lietotājiem Horvātijas Zagorjes (*Hrvatsko zagorje*) un Prigorjes (*Prigorje*) reģionos, bet ne noteikti piejūras vai Dalmācijas reģionos. Un otrādi – izteiciens “pucao je iza štekata” (burtiski: šāva no kafejnīcas terases) vai “droga je bila u buži ispod pitara” (burtiski: narkotikas bija bedrē zem katla) būs skaidrs

3 | *Sudski poslovnik* (Tiesu reglaments; *Narodne novine* Nr. 37/2014, 49/2014, 8/2015, 35/2015, 123/2015, 45/2016, 29/2017, 33/2017 – grozījumi, 34/2017, 57/2017, 101/2018, 119/2018, 81/2019, 128/2019, 39/2020, 47/2020, 138/2020, 147/2020, 70/2021, 99/2021 un 145/2021; turpmāk tekstā – “*SP*”) 59. panta 1. punkts.

4 | *SP* 59. panta 4. punkts.

Dalmācijā, bet ne noteikti Zagorjes vai Slavonijas reģionos. Tāpēc ir tik svarīgi lietot horvātu literāro valodu, kas ar standarta izteicieniem un noteikumiem palīdz pareizi saprast juridiskos tekstus.

5. Horvātu literārās valodas likumi ir jāiemācās. “Ničija baba ne govori hrvatski standardni jezik” (burtiski: neviena sieviņa nerunā horvātu literārajā valodā), kā reiz jokojoties teicis ievērojams horvātu valodnieks. Diemžēl Horvātijas Universitātes izglītības sistēmā nav nodarbību, kurās topošie juristi mācītos horvātu literārās valodas likumus un juridiskās valodas izteiksmes veida nozīmi. *Pravosudna akademija* (Tieslietu akadēmija) tiek rīkotas meistarklases, kas veltītas juridiskās terminoloģijas un horvātu literārās valodas pareizai lietošanai. Meistarklases paredzētas tiesu varas iestāžu darbiniekiem (tiesnešiem, prokuroriem, tiesnešu palīgiem). ⁵
6. Horvātu literārajā valodā izšķir piecus funkcionālos stilus: daiļliteratūras, sarunvalodas, publicistikas, lietišķo rakstu un zinātniskās valodas stilu. Juridiskos tekstus raksta lietišķo rakstu funkcionālajā stilā, ko raksturo “lietišķums, objektivitāte, precizitāte, skaidrība, vienkāršība, loģiskums, lakoniskums, pārskatāmība, analītiskums, neitralitāte un atbilstība horvātu literārās valodas normām”. ⁶
7. Lietišķo rakstu funkcionālā stila pazīmēm jābūt redzamām arī tiesu nolēmumos. Tomēr tas ne vienmēr tā ir. Īpašas grūtības nolēmumos rada teikumu uzbūve. Nereti jāsaskaras ar gariem teikumiem, kuru saturam nejuristiem un pat juristiem ir grūti izsekot, kur nu vēl saprast. Veselu lappusi garš teikums ir praktiski neizlasāms un nesaprotams. Tāpēc teikumiem juridiskajos tekstos, un it īpaši tiesu nolēmumos, jābūt īsiem un skaidriem. “Skaidra galva ļauj skaidri izteikties.” ⁷ Teic, ka īss un skaidrs juridisko argumentu izklāsts ir māksla. Skaidra un lakoniska juridisko argumentu izklāstīšana ir prasme, ko apgūst un attīsta.

5 | <https://www.pak.hr/iz-godisnjeg-kalendara-programa-pa-2/>

6 | Marin Mrčela, Kristian Lewis, “I u pravu treba biti u pravu – o jeziku hrvatskih pravnih tekstova”, *Hrvatski jezik*, Institut za Hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreba, 2017, Nr. 3, 32. lpp.

7 | Nives Opačić, <https://slobodnadalmacija.hr/vijesti/hrvatska/nives-opacic-poplava-stranih-izraza-lakse-siri-kod-ljudi-koji-pate-od-sindroma-manje-vrijednosti-a-da-je-hrvate-briga-za-pravopis-odavno-bi-ga-naucili-1082177>.

- 7.1. Īpaša problēma ir faktu izklāsts par noziedzīgiem nodarījumiem, it īpaši ekonomiskajiem pārkāpumiem. Nereti tas aizņem vairākas lappuses un tajā ir fragmenti, kas no juridiskā viedokļa nav vajadzīgi. Būtu jāatsakās no tradicionālā faktisko apstākļu izklāsta vienā teikumā un jāpāriet uz modeli, kurā fakti sniegti vairākos teikumos; tādējādi izklāsts būtu skaidrāks. Tas turklāt atvieglotu procesuālās darbības, un it īpaši pierādījumu iegūšanu un faktisko apstākļu konstatēšanu tiesvedībā.
- 7.2. Gari teikumi Horvātijas judikatūrā nav retums. Tie sastopami arī Eiropas Savienības Tiesas spriedumos.⁸ Protams, ir arī tādu nolēmumu piemēri, kuros teikumi galvenokārt ir īsi un kuri tāpēc ir skaidrāki.⁹
8. Papildus garajiem teikumiem tiesu nolēmumos bieži vien parādās izteicieni (sintagmas), kam jāpievērš uzmanība. Pleonasmī, piemēram, “no mežutīm” (bet tomēr), “čak štoviše” (turklāt bez tam), “kako i na koji način” (kā un kādā veidā), “zato jer” (tādēļ tādējādi), “javno objaviti” (publicēt publiski), “vremensko razdoblje” vai, vēl sliktāk, “vremenski period” (laika laikposms), varbūt neietekmē sapratni juridiskā ziņā, bet noteikti rada priekšstatu par personu, kas nolēmumu pieņem.

8 | Piemēram, 2019. gada 15. oktobra sprieduma lietā C-128/18 rezolutīvo daļu veido četras rindkopas, un pirmās rindkopas pirmais teikums ir 13 rindiņas garš.

9 | Piemēram, *Westminster Magistrates' Court* (Vestminsteras mīertiesa) 2018. gada 23. aprīļa spriedums. Spriedumam ir 17 lappušu, un tas iedalīts 86 punktos. Garākajam punktam ir 13 rindiņas, bet tie ir septiņi teikumi. Turklāt, lai gan tas, protams, ir angļiski, tas uzrakstīts tā, ka to var viegli saprast pat persona, kurai angļu valoda nav dzimtā valoda un kura to zina vidējā līmenī. Šajā spriedumā ir kāds izteiciens, kurš, iespējams, būtu jāpārbauda vārdnīcā, tas ir – teikumā: “That sort of case is a far cry from the fraud alleged in this case” (*far cry is something notably different*, proti, tas ir kaut kas būtiski atšķirīgs).

III. Ārvalstu juridiskā terminoloģija un daudzvalodība

9. Šo jautājumu varam analizēt trijos līmeņos: ārvalstu (juridiskās) terminoloģijas pakāpeniska iekļaušana Horvātijas tiesību sistēmā, ārvalstu juridisko tekstu tulkošana horvātu valodā un otrādi, kā arī daudzvalodības līmenī, galvenokārt piemērojot Savienības tiesības.
10. Jautājums par ārvalstu juridiskās terminoloģijas izmantošanu vispirms attiecas uz svešvārdiem, kas iekļauti Horvātijas tiesību aktos. Piemēram, vārdam “transparentan” (pārskatāms) horvātu valodā ir vairākas nozīmes – ‘pārredzams, caurspīdīgs, viegli uztverams, skaidrs, acīmredzams’, bet pārnestā nozīmē arī ‘viegli saprotams’. Daudzos Savienības tiesību aktu tulkojumos ietverts tieši šis vārds.¹⁰ Tāpēc nav pārsteidzoši, ka to var ieraudzīt, piemēram, *Zakon o tržištu kapitala* (Likums par kapitāla tirgu), kurā ir rakstīts, ka “[šim] tirgum ir skaidri un pārskatāmi principi”¹¹. Šīs tiesību normas mērķis ir darīt šos principus zināmus sabiedrībai, un tā arī tai ir jāskan.
- 10.1. Bieži vien mutvārdos un rakstveidā minēta “implementacija” (implementācija) un “transponiranje” (transponēšana), lai gan nav skaidrs, kāda gan vaina būtu horvātu valodas vārdiem “primajena” (ieviešana) un “prenošenje” (pārņemšana), ja jautājums ir tieši par Savienības tiesību normu ieviešanu vai pārņemšanu Horvātijas tiesību sistēmā.

10 | Direktīva 2004/109/EZ Eiropas Parlamenta un Višācā od 15. prosinca 2004. o usklādināvanju zahteva za **transparentnošu** u vezi s informacijama o izdavalateljima čiji su vrijednosni papiri uvršteni za trgovanje na uređenom tržištu (Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2004/109/EK (2004. gada 15. decembris) par atklātības prasību saskaņošanu attiecībā uz informāciju par emitentiem, kuru vērtspapīrus atļauts tirgot regulētā tirgū), Uredba (EU) 2017/2402 Eiropas Parlamenta un Višācā od 12. prosinca 2017. o utvrdivanju općeg okvira za sekuritizaciju i o uspostavi specifičnog okvira za jednostavnu, **transparentnu** i standardiziranu sekuritizaciju (Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2017/2402 (2017. gada 12. decembris), ar ko nosaka vispārēju regulējumu vērtspapīrošanai un izveido īpašu satvaru attiecībā uz vienkāršu, pārredzamu un standartizētu vērtspapīrošanu) utt. Šeit sīki neaplūkosi jēdzienu “sekuritizacija” (sekuritizācija) kā to finanšu instrumentu, kuri nav apgrozāmi, pārvēršanu apgrozāmos instrumentos, proti, vērtspapīros.

11 | Minētā likuma 110. panta 3. punkta 2. apakšpunkts.

10.2. Īpaša problēma ir svešvārdu izmantošana Horvātijas likumu nosaukumos. Tā mums ir *Zakon o faktoringu* (Faktoringa likums), kurā angļu vārds *factoring* tika vienkārši pārcelts horvātu valodā.¹² Vēl sliktāk ir, ja likumā pat nav mēģināts pārnest angļu vārdu horvātu valodā, piemēram, *Zakon o leasingu* (Līzinga likums).¹³ Ir taisnība, ka šo angļu vārdu juridisko nozīmi nav iespējams katru ietvert vienā horvātu valodas vārdā. Tomēr nav zināms, vai vispār ir mēģināts atrast atbilstošus vārdus horvātu valodā, kurus varētu izmantot likumu nosaukumos. Tas būtu jānorāda arī, ņemot vērā faktu, ka *Ustav Republike Hrvatske* (Horvātijas Republikas Konstitūcija) ir ietverta tiesību norma, kurā paredzēts, ka Horvātijas Republikas oficiālā valoda ir horvātu valoda.¹⁴ Tādējādi šķiet, ka šis likuma nosaukums ir pretrunā Horvātijas Konstitūcijai.

11. Horvātijas tiesību aktu eiroleģislācijas un to pieskaņošanas Eiropas *acquis* procesā vairāki valsts tiesību akti bija jāiztulko angļiski. Šis darbs notika steigā, tāpat kā likumu izstrāde – no tiem daudzi tika pieņemti steidzami. Šīs steigas dēļ dažkārt tulkojumi bija smieklīgi. Piemēram, dokumenta projektā *Vrhovni sud* (Augstākā tiesa) tika iztulkota kā “Vrhunsko igralište” (labākais laukums). Pirmajā tulkojumā *SP* normas par tiesas nolēmuma lapu savienošanu, tās sašujot vai salīmējot, lapas bija iztulkotas kā *leaves*, proti, iznāca, ka nolēmums sastāv no augu lapām.

11.1. Kad tulkojums tiek veikts otrā virzienā, papildus jau norādītajai neveiklībai, tulkojot angļu valodas vārdus *transparent*, *implementing* un *transposing*, ir arī nopietnākas grūtības. Piemēram, nav zināms, kādēļ ģenerālvokāts (angļu valodā – *Advocate General*, vācu valodā – *Generalanwalt*, franču valodā – *avocat général*) tika iztulkots kā “nezavisni odjetnik” (neatkarīgs advokāts). Viņa uzdevums ir palīdzēt Tiesai.¹⁵ Tas viņam jādara, “ievērojot pilnīgu objektivitāti un neatkarību”.¹⁶ Tātad jautājums ir par Tiesas palīgiem vai padomdevējiem,

12 | *Zakon o faktoringu* (Faktoringa likums), *Narodne novine* Nr. 94/2014, 85/2015 un 41/2016.

13 | *Narodne novine* Nr. 141/2013.

14 | *Ustav Republike Hrvatske* (Horvātijas Republikas Konstitūcija), 12. pants, <https://www.usud.hr/hr/ustav-RH>.

15 | Līguma par Eiropas Savienību 19. panta 2. punkts, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016M019>.

16 | LESD 252. panta otrā daļa.

jo ģenerālvokāts nav neatkarīgs advokāts (*Independent Lawyer, Unabhängiger Anwalt, avocat indépendant*).

11.2. Lielu problēmu tiesu praksei radīja nepareizs Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk tekstā – “LESD”) 267. panta pirmās daļas tulkojums. Šī tiesību norma angļu valodā skan šādi: “*The Court of Justice of the European Union shall have jurisdiction to give preliminary rulings concerning [...]*.” Franču valodā šī pati tiesību norma izteikta šādi: “*La Cour de justice de l’Union européenne est compétente pour statuer, à titre préjudiciel [...]*.” Vācu valodas versijā ir teikts: “*Der Gerichtshof der Europäischen Union entscheidet im Wege der Vorabentscheidung [...]*.” Tātad visās trijās valodu versijās jautājums ir par Eiropas Savienības Tiesas kompetenci sniegt prejudiciālus nolēmumus.¹⁷

11.2.1. Savukārt šīs tiesību normas tulkojums horvātu valodā formulēts šādi: “*Sud Europske unije nadležan je odlučivati o prethodnim pitanjima koja se tiču [...]*.” (Eiropas Savienības Tiesas kompetencē ir pieņemt nolēmumus lietās par prejudiciālajiem jautājumiem¹⁸ par [...]). Šāds kļūdainš tulkojums izraisīja to, ka Savienības tiesību norma tika pārņemta *Zakon o kaznenom postupku* (Kriminālprocesa likums) un kļūdaini tika iekļauta tiesību normā par iepriekš atrisināmiem jautājumiem (minētā likuma 18. pants). Tas izraisīja Savienības tiesību kļūdainu piemērošanu tiesu praksē, kas tika labota, vēlāk interpretējot un grozot likumu.¹⁹

17 | *Tulkotāja piezīme:* latviešu valodas versijā minētā norāde ir šāda: “Eiropas Savienības Tiesas kompetencē ir sniegt prejudiciālus nolēmumus [...]”

18 | *Tulkotāja piezīme:* horvātu valodā *prethodno pitanje* nozīmē gan prejudiciālu jautājumu saskaņā ar LESD 267. pantu, gan iepriekš atrisināmu juridisko jautājumu, kas tiek izlemts saskaņā ar Horvātijas procesuālajām tiesībām.

19 | Vairāk par šo tēmu: Marin Mrčela, “Utjecaj odluka europskih sudova na odluke hrvatskih sudova u kaznenim predmetima”, *Okrugli stol “Europska budućnost hrvatskoga kaznenog pravosuđa”*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Modernizacija prava, Knjiga 44, Zagreba, 2018, 69.–77. lpp. Ar likuma grozījumiem lūgums sniegt prejudiciālu nolēmumu tika izņemts no 18. panta, kurš attiecas uz prejudiciālo jautājumu, un tika iekļauts atsevišķā 18.a pantā (*Narodne novine* Nr. 126/2019).

12. Visbeidzot, daudzvalodības nozīme ir kļuvusi īpaši skaidra kopš Tiesas sprieduma *CILFIT II* ²⁰. Tajā jautājums ir par to, ka valsts tiesai, lemjot, vai iesniegt lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu vai ne, ir “jāņem vērā atšķirības starp [attiecīgās Savienības tiesu normas, uz kuru lūgums attiecas,] valodu versijām”. Vēl tikai jāskatās, kā tas izpaudīsies praksē, proti, kā, piemēram, Grieķijas tiesa ņems vērā attiecīgās tiesību normas igauņu valodas versiju.

IV. Kopsavilkums

13. Valodas problemātika tiesībās ir smalka un svarīga tēma. Šeit iezīmētas tikai dažas problēmas, kuru risinājums varētu sekmēt labāku tiesību interpretāciju un piemērošanu un arī labāku tiesu nolēmumu izpratni. Sākumpunkts ir apzināt, kādas izmaiņas jāveic, piemēram, attiecībā uz pareizu juridisko terminu interpretāciju un piemērošanu, kā arī stiliem un valodas likumiem. Izvēlēsimies nolēmumus formulēt skaidri un lakoniski. Pirmais solis pareizajā virzienā var būt balstīts uz īsu teikumu izmantošanu saskaņā ar principu: “viena doma – viens teikums”. Tomēr, lai tiesībās izmantotu pareizu valodu, juristiem un valodniekiem jāsadarbojas. Runa nav tikai par gadījuma rakstura sadarbību profesionālajā un zinātniskajā darbā, bet gan par tiesu varas iestāžu darbinieku tālākizglītību. Turklāt šķiet, ka ir jāizveido sistemātiska topošo juristu izglītība tā, lai juridiskās fakultātes rīkotu īpašas nodarbības, kas veltītas pareizai valodas un juridiskās terminoloģijas izmantošanai.

20 | C-561/19, [EU:C:2021:799](#).

Dzīves daudzvalodība

— Prof. Dr. Barbara Poco

Barbara Poco (*Barbara Pozzo*) kopš 2001. gada ir salīdzinošo privāttiesību profesore Insubrijas Universitātē (Komo, Itālija), kur viņa ir bijusi Tiesību, ekonomikas un kultūras departamenta direktore (2015–2021) un pašlaik ir rektora pilnvarotā pārstāve dzimumu līdztiesības un vienlīdzīgu iespēju jautājumos. Kopš 2016. gada – starptautiskās un starpdisciplinārās doktorantūras programmas “Tiesību un humanitārās zinātnes” koordinatore. 2018. gadā viņa ieguva *UNESCO* katedru *Gender Equality and Women's Rights in the Multicultural Society* (“Dzimumu līdztiesība un sieviešu tiesības multikulturālā sabiedrībā”). B. Poco ir Starptautiskās Salīdzinošo tiesību akadēmijas (*International Academy of Comparative Law, IACL*) pilntiesīga locekle, Itālijas Salīdzinošo tiesību biedrības (*SIRD*) valdes locekle un Itālijas asociācijas *Capitant – Amis de la Culture Juridique Française* valdes locekle.

Prologs

Bieži esmu domājusi, vai lēmums nodarboties ar daudzvalodību manā akadēmiskajā darbā kā salīdzinošo privāttiesību profesorei vismaz daļēji nav izrietējis no tā, ka esmu uzaugusi daudzvalodīgā vidē – tai laika gaitā ir bijušas gan priekšrocības, gan trūkumi, tomēr tā mani vienmēr neapšaubāmi ir sajūsminājusi.

Ar vecāku darba izvēli saistītu iemeslu dēļ esmu dzimusi Kalkutā, uzaugusi starp Milānu un Romu, no bērnudārza līdz vidusskolas beigām mācījusies šveiciešu skolā, kur pirmā valoda dažādos priekšmetos bija vācu, pēc tam – franču un angļu. Izvēli par labu šai skolai nevarētu saistīt ar tālajiem šveiciešu senčiem manā dzimtas kokā, bet gan ar manu vecāku pārliecību, ka labai izglītībai katrā ziņā vajadzīgas svešvalodas.

Drīz vien sapratu, ka svešvalodu zināšanas paver iespējas. Ja mani vecāki mājās būtu gribējuši viens otram pastāstīt ko tā, lai meitām tas paliktu nesaprotams, viņi būtu runājuši *hindu* valodā, bet drīz vien mēs, meitas, arī izmantojām to pašu ieroci, un, ja kaut kam bija jāpaliek slepenībā starp mums, meitenēm, mēs to cita citai darījām zināmu *vācu* valodā, un to mani vecāki neprata. Par to īpaši vilusies bija māte – jo viņas ieguldījums pavērsās pret viņu pašu.

Kā itāļietei mācībām Itālijā, bet ārzemju skolā – kā jau paredzams – bija gan priekšrocības, gan trūkumi. Tas nozīmēja apgūt tik sarežģītu valodu kā vācu valodu jau no agras bērnības, rotaļās, to tikpat kā nemanot. Tomēr, tā kā ar vecākiem nevarēju runāt tajā pašā valodā, tas nozīmēja arī zināmu dezorientāciju, kad valodas diskurss sāka kļūt sarežģītāks un vairs nepietika iegaumēt bērnudārzā iemācītu dziesmiņu, bet vajadzēja izmēģināt spēkus Gētes, Šillera, vēlāk Manna, Dirrenmata un daudzu citu autoru tekstu lasīšanā. Nemaz nerunājot par to, ka no septītās klases bija arī latīņu valodas kurss, un to mācīja skolotājs, kura dzimtā valoda bija vācu. Īsāk sakot, tā bija prasīga skola, kas katru nedēļu aizņēma ne tikai visus rītus, bet arī dažas pēcpusdienas, un daudziem no mums, skolēniem, tas noteikti bija īsts izaicinājums, it īpaši, ja ģimenē runāja tikai itāļu valodā.

Par spīti nenoliedzamajiem izaicinājumiem pusaudža gados, ko radīja stingrā un prasīgā vide, jau pieaugušajai man bija jāatzīst, ka šis ceļš bijis bagātinošs: apziņa, ka dažādās valodās ir dažādas skaņas, dažādi jēdzieni, dažādi izteicieni un dažādas metaforas, dažkārt arī dziļas kultūru atšķirības, ir pavadījusi manu izaugsmi un noteikti ir radījusi manī zinātkāri un vēlmi saprast citādību, atšķirību. Bērnības pārdomas, kāpēc gan itāļu un franču valodā cilvēks ir izsalcis kā vilks (*fame di lupi; faim de loup*), bet vācu valodā īsts izsalkums ir lāča izsalkums (*Bärenhunger*), palīdz saprast, ka uz pārtikas trūkumu var raudzīties no dažādiem skatpunktiem. Bērns, pirmo reizi apgūstot izteicienu, savā prātā bieži vien to saista ar attēliem, kas palīdz saprast izteiciena izcelsmi, un salīdzina:

tāpēc *perdersi in un bicchier d'acqua* (apmaldīties trijās priedēs, burtiski – ūdens glāzē) ir smieklīgs izteiciens, bet daudz bēdīgāks ir tāda cilvēka liktenis, kurš *affoghi in una pozzanghera* (in einer Pfütze ertrinken; aiz kokiem mežu neredz, burtiski – noslīkst peļķē).

Man bieži nāk prātā epizode no vienpadsmit gadu vecuma, kad mācījos vidusskolā un mamma pārbaudīja, vai esmu izpildījusi visus mājasdarbus un, galvenais, vai rūpīgi sekoju līdzi mācību stundām. Patiesību sakot, ne vienmēr bija viegli izskaidrot itāļu valodā to, ko skolā darījām vācu valodā, – jo ilgāk mācījāties, jo vairāk konkrētos priekšmetos sastapāties ar abstraktiem un sarežģītiem terminiem, ar kuriem itāļu sarunvalodā nekad nebiju saskārusies, tāpēc dažkārt man trūka vārdu tajā valodā, ko visādā ziņā varētu uzskatīt par manu dzimto valodu, toties es zināju tehnisko terminu vācu valodā. Īstā prūšu feldmaršala garā māte mēdza mani izjautāt par stundu saturu, un bija vēlams atbildēt precīzi. Labi atcerējos, ka tajā reizē skolotāja mums bija skaidrojusi *Völkerwanderungen* (lielā tautu staigāšana), un es labi sapratu, par ko ir runa, tikai uzreiz nezināju, kā šo jēdzienu pārcelt itāļu valodā. Tāpēc aptuveni iztulkoju abus jēdzienus, kas veido šo vārdu, un teicu mammai, ka mēs mācāmies par laiku, kad tautas (*Völker*) staigāja (*wandern*) pa Eiropu.

“Staigāja? Tautas?” ziņkārīgi jautāja mamma.

“Nuja!” sparīgi atbildēju, “Eiropā “staigāja” vestgoti, ostgoti, burgundi un franki.”

Vēl vairāk izbrīnīta, māte jautāja: “Vai tad skolotājs nav stāstījis par barbaru iebrukumiem?”

“Nē taču! Tie nebija ne iebrukumi, ne barbari! Tās tautas vienkārši pārvietojās, jo bija tāda vajadzība!”

“Varbūt no viņu viedokļa, bet no to cilvēku viedokļa, kuriem šī “staigāšana” bija jāpieredz, tie bija visparastākie iebrukumi.”

Tomēr es, par spīti mātes aizrādījumam – un viņa atsaucās uz pašai kādreiz itāļu skolā mācīto –, nespēju šajā skaistajā, “neitrālajā”, gandrīz poētiskajā vārdā *Wanderungen*, kas atgādināja pastaigas mežā, rast to naidīgumu un agresiju, ko manī raisīja vārds “iebrukums”.

Pagāja noteikts laiks, līdz sapratu, cik svarīgs ir “skatpunkts” un kā vārdi slēpj dziļas, gadsimtu gaitā noslāņojušās nozīmes, un kā burtisks tulkojums no vienas valodas citā ne vienmēr spēj parādīt to vērtību kopumu, kas veidojis terminus un jēdzienus. Arī šodien, ja meklējam šķirkli *Völkerwanderungen* Vikipēdijā un pēc tam atbilstošo šķirkli itāļu valodā, atrodam ierakstu *Invasioni barbariche* (barbaru iebrukumi); franču valodā

šis termins ir *invasions barbares*, spāņu valodā – *invasiones bárbaras*, un tas liecina, ka Eiropas dienvidu tautas šo “staigāšanu” ir piedzīvojušas krietni dramatiskāk nekā ģermāņu tautas.

Darbs ar vairākām valodām jau kopš bērnības ir bagātīga pieredze un emocijas, kas paver jaunus apvāršņus un bagātina visu dzīvi, lai vai kādu profesiju cilvēks vēlētos apgūt, tostarp jurista profesiju, kuru es izvēlējos pēc vidusskolas beigšanas.

Valodas, tiesības, salīdzināšana

Klasiskajā pieejā, kāda valdīja Juridiskajā fakultātē, kad es tur studēju pagājušā gadsimta astoņdesmitajos gados, svešvalodu studijām nebija atvēlēts daudz laika. Studenti parasti bija saņēmuši klasisku izglītību un, iespējams, grieķu un latīņu valodu pārzināja labāk nekā jebkuru citu Eiropas valodu. Līdz *Erasmus* projekta īstenošanai vēl bija tāls ceļš, un ideja par iespēju daļu studiju programmas apgūt ārzemēs šķita nepiepildāms sapnis. Lielākā uzmanība tika pievērsta valsts tiesību zināšanām, lai apmācītu nākamos tiesnešus, advokātus un notārus.

Tomēr salīdzinošo tiesību kursi, kas tajos gados kļuva aizvien populārāki un vēlāk – obligāti visiem itāļu studentiem, drīz vien skaidri parādīja, ka jebkuras ārvalstu tiesību sistēmas analīze un studijas notiek caur lingvistisko filtru.

Laimīgākajiem no mums, dažu viedu pasniedzēju mudinātiem, bija iespēja studēt *Faculté Internationale de Droit Comparé* (Starptautiskā salīdzinošo tiesību fakultāte) Strasbūrā, kur mums bija iespēja satikt vācu, angļu, franču, beļģu, tāpat arī poļu, čehoslovāku un ungāru pasniedzējus un studentus, kas vēl nebija Eiropas pilsoņi, un tādējādi mēs varējām iepazīties ar kultūras, valodas un politikas realitāti, kas bija pilnīgi citāda nekā tā, ko pazinām, vēl pirms iepazīšanās ar juridisko pasauli.

Tieši šajā vēsturiskajā brīdī, astoņdesmito gadu vidū, kad uzplauka interese par salīdzināšanu, tiem, kas jau runāja vairākās svešvalodās, noteikti bija priekšrocības, lai veidotu akadēmisko karjeru šajā jomā, un nav nejaušība, ka salīdzinošo tiesību speciālisti, kuri šajos apstākļos sāka veidoties, izrādīja lielu interesi par juridisko tulkošanu, jo, juridiskā fenomena ietvaros pētot *citādību* un *atšķirību*, viņiem pirmajiem – dabiski un neizbēgami – bija jāsaskaras ar valodas problēmu.

Juridiskās tulkošanas studijās salīdzinošā perspektīva tika apvienota ar vēsturisko perspektīvu. Pirmkārt, tāpēc, ka izpratne par juridiskās leksikas attīstību un dažādu valstu juridiskās valodas attīstību vēsturiskā perspektīvā ļāva izprast tulkošanas

grūtības. Otrkārt, tāpēc, ka, izmantojot vēsturisko perspektīvu, bija iespējams saprast, kā daži vārdi ir ieguvuši vai zaudējuši konkrētu nozīmi, un parādīt, kā juridisko valodu var pilnībā izprast tikai saistībā ar noteiktu kultūras kontekstu.

Līdz ar *Erasmus* programmas nostiprināšanos kopš astoņdesmito gadu beigām un pēc tam ar dubultā diploma, proti, divu dažādu valstu universitāšu organizētu divu valstu studiju kursu, izplatīšanos svešvalodu mācīšana pakāpeniski kļuva arvien klātesošāka – arī juridiskajās fakultātēs.

Tajā pašā laikā tiesību Eiropas dimensija ienāca visās juridiskās izglītības nozarēs, mudinot pievērst uzmanību valodas aspektiem, kas rodas ikreiz, kad valsts likumdevējam savā valsts valodā jātransponē Eiropas tiesības; šis aspekts ir kļuvis sarežģītāks, it īpaši pēc 2004. gada, kad Eiropas Savienībai pievienojās desmit jaunas valstis un oficiālo valodu skaits pakāpeniski palielinājās līdz divdesmit četrām un kad nesen spēku zaudēja izņēmums attiecībā uz Īru valodu.

Itālijā tiesību zinātņu studiju programmās tagad iekļauti juridiskās valodas kursi un – lai gan retāk – juridiskās tulkošanas kursi, kas ļauj studentiem pietuvoties mūsu tiesību aizvien pieaugošajai pārnacionālajai dimensijai, apzinoties grūtības, bet arī neapšaubāmo intelektuālo interesi, ko rada dialogs starp dažādām juridiskajām kultūrām. Pēcdiploma līmenī arvien biežāk tiek organizēti juridiskās tulkošanas kursi, kas veltīti konkrētām tiesību nozarēm, savukārt pētniecības doktorantūrā starpdisciplinārā pieeja veicina juristu un valodnieku dialogu. Salīdzinājumā ar to, kā bija pirms dažiem gadu desmitiem, itāļu juristu sagatavošana arvien vairāk tiek skatīta Eiropas perspektīvā, no kuras izriet arī daudzvalodība.

Daudzvalodības mācīšana nākotnes juristiem

Šajā jaunajā tiesību zinātņu kursu dimensijā, kas tagad pārsniedz valstu robežas, tiem, kas izglīto jaunos juristus, ir svarīgi iepazīstināt viņus ar Eiropas daudzvalodības grūtībām un iespējām.

Vienā ziņā – cilvēkiem jāliek izprast juridiskās tulkošanas priekus un bēdas, sarežģītību, tulkojot no vienas valodas citā tehniskus terminus, kuri ir gadsimtiem ilgušas izstrādes rezultāts, brīdināt viņus no viltus draugiem, uzsverot atsevišķu tādu terminu nesavienojamību un valdzinājumu, kuri ir un paliek nepārtulkojami. Piemēram, kā lai jēdzienu *interessi legittimi* ("likumīgās intereses"), kas mums, itāļiem, ir kritērijs dalījumam starp administratīvo tiesu un parasto tiesu jurisdikciju, pārtulko kādā citā Eiropas valodā?

Tomēr ir svarīgi uzsvērt arī valodas politisko lomu tiesību saskaņošanas procesā Eiropā. Tulkošana daudzvalodu kontekstā faktiski nav daudzu tulkojumu starp dažādām Eiropas valodām summa, bet tai jābūt vērīgai uz tiem pašiem mērķiem kā daudzvalodu tiesību aktiem, it īpaši uz tiesību saskaņošanas mērķi.

Tādēļ šodien pastāvošā paradigma pārsniedz bināro loģiku, kāda raksturīga tiem, kuri tulko no vienas valodas citā: tā ir darbība, kas, lai gan ir sarežģīta, tagad balstās tūkstošgadīgā pieredzē. Daudzvalodības izaicinājums jaunajām paaudzēm ir atšķirīgs, un tā pamatā ir ideja, ka Eiropas tiesību normas, kas reiz izstrādātas 24 oficiālajās valodās un transponētas 28 (diemžēl pēc breksita – 27) dalībvalstīs, visur dos vienādu rezultātu, nodrošinot vienlīdzīgas tiesības visiem Eiropas pilsoņiem.

Mūsu Eiropas nama daudzvalodu konteksts ir bagāts un sarežģīts. Šis nams balstās uz stabiliem pamatiem. Pirmām kārtām tā ir “oficiālās daudzvalodības” principa apstiprināšana, proti, valodu vienlīdzības principa, kas ir acīmredzams rezultāts principam – katra oficiālā valoda bauda vienādu cieņu salīdzinājumā ar pārējām valodām neatkarīgi no tās runātāju skaita, un tas nozīmē ne tikai to, ka tiesību aktu teksti jāpieņem visās oficiālajās valodās, bet arī to, ka tā paša tiesību akta dažādās valodu versijas ir vienlīdz autentiskas. Tiesa pati pastāvīgajā judikatūrā ir atzinusi, ka Kopienas tiesību akta teksta versija vienā valodā pati par sevi nevar tikt uzskatīta par augstāku nekā versijas citās valodās, jo Kopienas tiesību vienveidīga piemērošana prasa, lai interpretācijā tiktu ņemtas vērā arī citas valodu versijas (skat. spriedumus, 1969. gada 12. novembris, *Stauder*, 29/69, [EU:C:1969:57](#), 3. punkts, un 1997. gada 17. jūlijs, *Ferriere Nord*/Komisija, C-219/95 P, [EU:C:1997:375](#), 15. punkts).

Taču jāņem vērā arī tas, ka vairāku gadījumu oficiālā daudzvalodība ir balstīta uz juridisku fikciju, un it īpaši uz pieņēmumu par visu valodu versiju vienlaicīgu sagatavošanu un identiskumu, tomēr realitātē tā gandrīz nekad nenotiek. Savukārt, tā kā daudzvalodu teksta izstrādes mērķis ir paust Eiropas likumdevēja iecerēto nozīmi un radīt tā iecerētās sekas un tā kā autentiska teksta ticamību nosaka, pamatojoties uz tā interpretāciju un piemērošanu praksē, daudzvalodu teksta izstrādes mērķim jābūt radīt tādu tekstu, ko tiesas vienveidīgi interpretētu un piemērotu visos dažādajos valstu kontekstos. Tomēr varbūtība, ka interpretētāji tiesību akta dažādajām valodu versijām piešķirs to pašu nozīmi, ir mazāka, ja dažādiem tekstiem nav vienādas atsaucē sistēmas neatkarīgi no lietotās valodas. Un kopējā atsaucē sistēma Eiropā nav pašsaprotama: mēs to vēl veidojam.

Eiropas daudzvalodība ir unikāls piedzīvojums. Tā ir unikāla, jo vēl nekad agrāk tiesību sistēma nav darbojusies 24 oficiālajās valodās, kurās iespējamās 552 valodu kombinācijas, un katru valodu var tulkot un tā ir jātulko pārējās 23 valodās. Tā ir unikāla, bet tā ir arī iespējama. Un tā ir iespējama, jo mēs, eiropieši, vienoti dažādībā, tai ticam.

Latviešu valoda un daudzvalodība Latvijā

— **Prof. Dr. iur. Sanita Osipova**

Sanita Osipova ir tiesnese, tiesību zinātņu doktore un profesore. Laikposmā no 2011. gada augusta līdz 2022. gada februārim – Latvijas Republikas Satversmes tiesas tiesnese, bijusi šīs tiesas priekšsēdētāja vietniece un no 2020. gada oktobra līdz 2022. gada februārim Satversmes tiesas priekšsēdētāja. 2006. gadā Sanita Osipova ievēlēta par Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Tiesību teorijas un vēstures katedras profesori. Viņas zinātniskā darbība ietver priekšlasījumus valsts un starptautiskajās zinātniskajās konferencēs, kā arī vairāk nekā 100 publikāciju par tiesību teorijas un vēstures, konstitucionālo tiesību, tiesību socioloģijas un jurista ētikas jautājumiem. 2020. gadā Sanitai Osipovai piešķirts tituls “2020. gada Eiropas cilvēks Latvijā”. 2021. gada 19. janvārī piešķirta Latvijas Zinātņu akadēmijas Arveda Švābes vārdbalva Latvijas vēsturē par rakstu krājumu “Nācija, valoda, tiesiska valsts: ceļā uz rītdienu”. Kopš 2021. gada Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekle.

*“... viens no lielākajiem brīnumiem: RAKSTĪŠANAS PRIEKŠ.
Roka zīmē visādus ķeksīšus, velk vertikālas un horizontālas svītras
un no tām veido sarežģītas domu celtnes, pieejamas tūkstošiem miljonu cilvēku.”*

Zenta Mauriņa¹

Latvieši saka: “Tēvu zeme un mātes valoda.” Tas pauž mūsu pārlicēību, ka cilvēka personības pamatus veido zeme, ko viņš manto no senčiem, un valoda, kas ļauj iekļauties savā tautā. Šīs divas daļas – zeme un valoda – nodrošina nācijas nepārtrauktību un ilgtspēju, radot tiltu starp pagātni un nākotni un savienojot to, ko cilvēks saņem no vecākiem un ko dzīves gaitā rada pats, lai nodotu saviem bērniem.

Valodas nozīmi cilvēka tapšanā un sabiedrības dzīvē ir grūti pārvērtēt. Tieši valoda pilnveido cilvēku no bioloģiskas būtnes par sociālu būtni – veido cilvēka personību, liek pamatu domāšanai, dod iespēju sazināties ar citiem cilvēkiem, atver pasauli, kurā daudz ko var nosaukt vārdā un raksturot. Valoda, kurā materializējas doma un cilvēki veido attiecību un sadarbības smalko rakstu, ir viens no priekšnosacījumiem ikvienas organizētas sabiedrības, tostarp nācijas, izveidei un pastāvēšanai. Valoda atsevišķus cilvēkus apvieno kolektīvā, vienotā veselumā un sniedz iespēju dalīties, kopīgi strādāt, just līdzī, priecāties, bēdāties, tādējādi veidojot kolektīvo apziņu, kurā ir sava vieta gan dižām domām, gan spēcīgām jūtām un sūrai pieredzei, kas savdabīgi raksturo tieši šo kultūru. Valoda no valodas atšķiras ne tikai ar skanējumu, uzbūvi un citām valodu raksturojošām iezīmēm, bet arī ar jēdzieniem, kurus pazīst tikai konkrētā sabiedrība, jo valoda ir sabiedrības kultūras spogulis. Valoda sabiedrību nošķir no pārējās pasaules, apvienojot tautībā, saliedējot nācijā. Ir tādi vārdi, kurus nav viegli pārtulkot citās valodās. Piemēram, latviešu valodā šāds vārds ir “talka”, kas apzīmē tradīciju bez atlīdzības nākt palīgā kaimiņiem tikt galā ar lielākiem darbiem – kā sienu vai kartupeļu vākšana. Valoda ļauj nācijai veidot savu īpašo, tikai tai saprotamo kopības maģiju, ko iespējams nodot tālāk nākamajām paaudzēm.

1 | Zenta Mauriņa. “Sirds mozaīka”. Atbalsis. Rīga: Jumava, 2019, 50. lpp. Rakstniece un tulkotāja Zenta Mauriņa (1897–1978) ir latviešu literāri filozofiskās esejas žanra iedibinātāja un izkopēja.

“Tēvu tēvu laipas mestas,
Bērnu bērni laipotāji;
Tā, bērniņi, laipojiet,
Ka pietika mūžiņam.”
Latviešu tautasdziesma ²

Valoda ir atslēga uz nācijas dvēseli. Savukārt katra jauna valoda, ko apgūstam, atver durvis uz citas kultūras veidotu savdabīgu un krāšņu pasauli.

Niklass Lūmans (*Niklas Luhmann*) ir rakstījis, ka “sabiedrība nav spējīga iziet ārpus tām robežām, kuras tiek nospraustas valodā” ³. Vienlaikus sabiedrība valodu nemītīgi pilnveido un aizvien paplašina šīs robežas. Mātes valoda ir jāmācās visu mūžu, jo katra jauna pieredze, ko piedzīvojam, pievieno valodai jaunus vārdus un paver jaunas robežas. Arī katra jauna valoda, ko apgūstam, paver mūsu garam plašākus apvāršņus.

Viennozīmīgi valoda ir būtisks sabiedrības raksturlielums, saliedētājs un vērtība, kas ļauj nodrošināt sabiedrības ilgtspēju. Savukārt zaudēt valodu nozīmētu zaudēt arī būtisku daļu no savas identitātes un kultūras mantojuma. Ikvienā kultūrā ievērojama tās daļa ir piesaistīta vārdiskai formai: folklorā, literatūrā, kinofilmās, dziesmu lirika. Tostarp arī visa jurisprudences, proti, tiesību normas, judikatūra un doktrīna, tiek formulēta vārdiski. Zaudējot savu valodu, zaudēta tiek arī daļa no kolektīvās atmiņas.

Latviešu nācijai valoda ir īpaši svarīga, jo gadsimtiem ilgi mūs latviskumā ir vienojusi tikai valoda. Skaidrojums rodams vēsturē. Lai gan latviešu vēsturiskās saknes ir vairāk nekā tūkstoš gadu senas, Latvijas valsts, kas tagad apvieno un sargā nāciju, tikai pavisam nesen svinēja savu simtgadi. Turklāt pusi no šiem simt gadiem Latvija bija okupēta. Latviešu un lībiešu zemes vēstures gaitā ir iekļautas Livonijas, Polijas–Lietuvas, Zviedrijas, Krievijas impērijas valstu teritorijās, un Latvijas valsti okupēja Padomju Sociālistisko Republiku Savienība, bet Livonijas pilsētas viduslaikos ir bijušas Hanzas savienības locekles. Kopš 13. gadsimta, kad tagadējā Latvijas teritorijā tika izveidots pirmais

2 | Vārds “tautasdziesma” (no vācu *Volkslied*) starptautiskajā kultūras aprītē ienāca līdz ar apgaismības filozofa un literāta Johana Gotfrīda Herdera (*Johann Gottfried Herder*) rakstiem (pirmo reizi minēts 1773. gadā). Plašākā nozīmē latviešu tautasdziesmas ir visa tautā mutvārdos izplatītā dziesmu folklorā, taču parasti jēdziens lietots, lai apzīmētu dziesmu folkloras senāko daļu – t. s. klasiskās tautasdziesmas, kuru sinonīms ir dainas (no lietuviešu *dainā* ‘dziesma’).

3 | Луман Н. Общество как система. Москва: Логос, 2004, с. 45.

valstiskais veidojums, vara ar tautu runāja svešā mēlē. Secīgi līdz ar iekarotājiem latviešu un lībiešu zemēs ienāca latīņu, vācu, zviedru, poļu un krievu valoda. Turklāt bija laiki, kad visi mūsu senči nebija pakļauti vienai publiskai varai, jo bija dalīti starp dažādām valstīm. Piemēram, 17. gadsimtā daļā mūsu senču zemes valstsvīri runāja poļu valodā, daļā – zviedru valodā, turklāt iekarotāji ievēroja vietējo muižnieku privilēģijas, kas ietvēra arī vācu valodas lietojumu vietējā pārvaldē. Savukārt 18. gadsimtā, apvienoti Krievijas impērijā, mūsu senči tika dalīti dažādās guberņās. Baltijas guberņās, atzīstot vietējās tradīcijas, līdz 19. gadsimta otrajai pusei valsts valoda bija vācu, bet austrumlatviešiem – latgaļiem, kuri bija iekļauti Vitebskas guberņā, – valsts valoda bija krievu. Savukārt katoļu baznīcas viduslaikos ticīgos uzrunāja latīņu valodā. Latviešu valoda baznīcā ienāca tikai 16. gadsimtā, kad reformācijas procesu rezultātā luterāņu baznīcās veidojās latviešu draudzes un parādījās pirmie Svēto Rakstu tulkojumi latviešu valodā.

Latviešu vēsturiskā pieredze ir raiba, multikulturāla un arī daudzvalodīga, jo gadsimtiem ilgi esam laužījušies runāt svešās mēlēs. Tikai latviešu valoda un tajā veidotās garamantas, visupirms dainas (jeb tautasdziesmas), mums ir palīdzējušas cauri gadsimtiem iznest vienotības ideju, kopt un saglabāt savu identitāti, nepazūdot lielajās tautās, no baltu ciltīm izaugt par nāciju, ar laiku saprotot (iespējams, daudz par vēlu) arī somugru tautas – lībiešu – tiesības uz savu identitāti un pieņemot daudzās vēstures gaitā palikušās mazākumtautības, un izlolot un īstenot sapni par savu valsti. Latviešu valoda kā konstitucionāla vērtība un konstitucionālās identitātes pamats ir nostiprināta Latvijas Republikas Satversmē⁴. “Latvijas identitāti Eiropas kultūrtelpā kopš senlaikiem veido latviešu un lībiešu tradīcijas, latviskā dzīvesziņa, latviešu valoda, vispārcilvēciskās un kristīgās vērtības,” teikts Satversmes ievadā.

Vienlaikus latviešu tauta jau vēsturiski ir veidojusies un dzīvojusi daudzvalodīgā telpā, kurā liela daļa cilvēku prot vairākas valodas. Tradicionāli līdz 20. gadsimta otrajai pusei tā ir bijusi latviešu, vācu un krievu valoda, bet pašlaik globalizācijas ietekmē vācu valoda piekāpjas angļu valodas priekšā. Kāpēc šīs valodas? Latviešu, jo, kopš 1918. gadā tika dibināta Latvijas Republika, tā tika noteikta par valsts valodu, kurā sazinās gan latvieši, gan mazākumtautību pārstāvji. Vācu, jo lielākajā daļā Latvijas teritorijas gandrīz 700 gadu tā bija publiskās pārvaldes valoda, kurā notika arī tiesvedība un varēja iegūt izglītību. Turklāt līdz 1939. gadam Latvijā dzīvoja ievērojama vācbaltu nacionālā minoritāte.

4 | Latvijas Satversmes sapulces 1922. gada 15. februārī pieņemts Latvijas Republikas pamatlikums (konstitūcija), kas nosaka Latvijas valsts konstitucionālos pamatus, valsts iekārtu un personas attiecības ar valsti.

Krievu valoda, jo tā bija kalpojusi par valsts valodu kopš 19. gadsimta beigām līdz pat Latvijas valsts dibināšanai. Arī krievi vēsturiski ir bijuši būtiska mazākumtautība – līdz ar igauņiem, lietuviešiem, poļiem, ebrejiem, romiem.

Latvijā līdzās latviešiem vēsturiski vienmēr ir dzīvojuši arī citu tautību pārstāvji. Latviešu nacionālā kultūra, kas izveidojās jau pirms Latvijas valsts nodibināšanas, kļuva par neatkarīgās valsts kultūras pamatu. Latvijas mazākumtautību kultūras sāka savu īpašo attīstības ceļu pēc 1918. gada 18. novembra, kad etnokulturālie kopumi kļuva par nacionālajām minoritātēm un pie tiem piederīgie iedzīvotāji – par Latvijas pilsoņiem. Nacionālo minoritāšu tiesības Latvijas Republikā tikušas ievērotas jau kopš valsts dibināšanas. Ieliekot valsts pamatus, 1918. gada 17. novembrī tika pieņemta Tautas padomes ⁵ politiskā platforma, kurā bija noteikts: “Nacionālo grupu kulturelās un nacionālās tiesības nodrošināmas pamata likumos.”

Pēc Latvijas Republikas dibināšanas, lai gan valsts valoda bija latviešu, valsts ar pilsoņiem sazinājās trijās valodās, proti, arī vācu un krievu valodā. Latviešu, vācu un krievu valoda skanēja arī no likumdevēja tribīnes, jo nacionālās minoritātes bija pārstāvētas gan Satversmes sapulcē ⁶, gan vēlāk Saeimā ⁷. Latvijas juristi lielākoties bija studējuši Tērbatā vācu valodā, Maskavas, Pēterburgas vai citās impērijas universitātēs krievu valodā, arī ārpus impērijas, piemēram, Parīzē, franču valodā, bet vācbaltieši – Vācijas universitātēs. Latviešu juridiskā terminoloģija vēl tikai veidojās, trūka juridiskās literatūras latviešu valodā. Arī juridiskā prakse gaidīja izglītotus juristus, kas labi prastu visas trīs minētās valodas, jo klienti bija dažādu tautību. Jau pirmajā Latvijas juristu kongresā, kas 1932. gadā apvienoja visu tautību Latvijas juristus, attiecībā uz juridisko izglītību tika pieņemta rezolūcija: “Ņemot vērā speciālās juridiskās literatūras studiju vajadzības, kā arī Latvijas īpatnējos apstākļus, juridiskās izglītības un juristu profesionālā stāvokļa sekcija veic vēlējumu: lai no L.U. [Latvijas Universitātes] juridiskās nodaļas absolventiem tiktu prasītas labas vācu un krievu valodas zināšanas.” ⁸ Daudzvalodība valsts pārvaldē

5 | Latvijas Republikas pirmā un augstākā pagaidu (līdz Latvijas Satversmes sapulces sanāksšanai) likumdevēja institūcija 1918.–1920. gadā.

6 | Pirmais vēlētais parlaments, kas darbojās no 1920. gada 1. maija līdz 1922. gada 7. novembrim, aizsākot parlamentārās demokrātijas posmu Latvijas Republikā.

7 | Latvijas tautas pārstāvības institūcija (parlaments), kas pilda likumdošanas funkcijas un ko veido 100 tautas priekšstāvji jeb Saeimas deputāti.

8 | Jurovska O. Pirmais juristu kongress. Atreferējums. Jurists, 1932, Nr. 1 (35), 10. lpp.

un izglītībā Latvijā turpinājās līdz 1934. gadam, kad Kārļa Ulmaņa valsts apvērsuma⁹ rezultātā tika stiprināta nacionāla valsts, kas lieto tikai latviešu valodu.

Padomju okupācijas laikā Latvijas teritorijā valdīja piespiedu daudzvalodība. Lai gan Padomju Savienība turpināja jau Krievijas impērijas 19. gadsimta otrajā pusē iesāktu rusifikācijas politiku un visās okupētajās teritorijās iedzīvotājiem obligātas bija krievu valodas zināšanas, tomēr savienotajās republikās iedzīvotājiem tika saglabāta iespēja lietot arī dzimto valodu, tostarp likumdošanā un tiesvedībā. Latvijas PSR bērni skolā apguva krievu un latviešu valodu, kā arī vienu svešvalodu – biežāk vācu vai angļu, retāk franču.

Latvija pēc neatkarības atjaunošanas, stiprinot latviešu valodas kā valsts valodas lietojumu, vienlaikus sekmē arī mazākumtautību kultūru attīstību un daudzvalodību. Satversmes tiesa ir uzsvērusi: “Satversmes 114. pants atklāj Satversmes ievadā ietvertā mazākumtautību cieņas principa saturu. Līdz ar to Latvijā līdz ar latviskajām vērtībām tiek sargāta arī mazākumtautību savdabība.”¹⁰ Latvija atzīst, ka valstij ir jānodrošina pie mazākumtautības piederoša bērna tiesības apgūt dzimto valodu sākotnējos izglītības posmos. Tas nozīmē, ka valstij ir jānodrošina iespēja bērniem savā starpā sazināties dzimtajā valodā. To var nodrošināt, dodot bērnam iespēju pirmsskolas un pamatzglītības iestādēs mācīties dzimto valodu vai saņemt norādījumus dzimtajā valodā.¹¹

Līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā latviešu valoda kļuva par vienu no Eiropas Savienības oficiālajām valodām. Latvija turpina kopt daudzvalodības tradīciju, taču tagad tas notiek Eiropas Savienības pamatbrīvību un demokrātiskas tiesiskas valsts pamatbrīvību ietvarā. Proti, Latvijas iedzīvotāju mijiedarbība ar citiem Savienības pilsoņiem un brīva pārvietošanās Eiropas Savienības teritorijā ir stimuls tam, lai Latvijas iedzīvotāji vēlētos brīvi uzturēt Latvijas seno tradīciju prast daudzas valodas.

Tā vēstures gaitā latvieši savu nacionālo identitāti ir saglabājuši, runājot latviski, un vienlaikus – gan spaidu kārtā, jo pār mums valdīja sveši kungi, gan brīvprātīgi, lai

9 | Premjerministra Kārļa Ulmaņa vadīta sazvērnieku grupa 1934. gada naktī no 15. uz 16. maiju veica valsts apvērsumu. Tā rezultātā tika apturēta Satversmes darbība, atlaista Saeima, reorganizēta valdība un ieviests karastāvoklis. Tādējādi Latvijas Republikā tika iedibināts autoritārs režīms.

10 | Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2019. gada 23. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2018-12-01 23. punkts.

11 | Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2020. gada 19. jūnija sprieduma lietā Nr. 2019-20-03 18.1. punkts.

paplašinātu zināšanas, attīstītu komercdarbību, brīvi apceļotu pasauli, sadarbotos zinātnē vai kultūrā vai vienkārši lai pilnīgāk saprastu savus kaimiņus, kas pieder pie mazākumtautībām, – apguva svešvalodas. Daudzvalodība ir vienīgais ceļš, kā multikulturālā sabiedrībā veidot līdztiesīgu dialogu, kurā ikviena dalībnieka identitāte tiek ne tikai saglabāta, bet arī pilnveidota, jo līdz ar svešvalodu zināšanām mēs paplašinām arī savas valodas apvāršņus.

Valsts valoda un ar tās statusu saistīto konstitucionālo garantiju interpretācija Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas judikatūrā

— **Prof. Dr. Danute Jočiene**

Danute Jočiene (*Danutė Jočienė*) ir Lietuvas Republikas Konstitucionālās tiesas priekšsēdētāja, profesore Mīkola Romera (*Mykolas Romeris*) Universitātē, Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese (2004–2013), vairāku grāmatu un daudzu rakstu par cilvēktiesībām autore.

Ievads

Uz valodu daudzveidību balstītas Eiropas Savienības¹ pamatā tostarp ir tās dalībvalstu konstitucionālās tradīcijas, un viena no šādām tradīcijām paredz nodrošināt valsts vai oficiālās valodas tiesisko aizsardzību dalībvalstīs.

Tomēr vienlaikus valsts vai oficiālās valodas aizsardzībai Eiropas Savienības dalībvalstu tiesību sistēmās, tostarp konstitucionālo tiesību līmenī, ir jāatbilst vispārējam diskriminācijas aizlieguma un vienlīdzīgas attieksmes pret personām principam, ko piemēro gan Eiropas Savienības tiesību aktos, gan tās dalībvalstu tiesību sistēmās, nodrošinot, ka personas netiek diskriminētas valodas dēļ, un garantējot tādas demokrātiskas sabiedrības vērtības kā tolerance, taisnīgums un cilvēka cieņas respektēšana.

Šajā kontekstā jānorāda – Līguma par Eiropas Savienību 2. pantā ir paredzēts, ka Savienība dibināta, pamatojoties uz vērtībām, kas respektē cilvēka cieņu, brīvību, demokrātiju, vienlīdzību, tiesiskumu un cilvēktiesības. Šīs vērtības dalībvalstīm ir kopīgas sabiedrībā, kur valda plurālisms, tolerance, taisnīgums, solidaritāte un kur nav diskriminācijas, kā arī valda sieviešu un vīriešu līdztiesība.

Turklāt Līguma par Eiropas Savienību 3. panta 3. punktā tostarp ir uzsvērts, ka Eiropas Savienība respektē savu kultūru un valodu daudzveidību un nodrošina Eiropas kultūras mantojuma aizsardzību un sekmēšanu. Tāpēc valodu daudzveidības ievērošana Eiropas Savienībā ir viens no pamatprincipiem, kas dalībvalstīm jāņem vērā, nosakot savā konstitucionālajā sistēmā konkrētus valsts vai oficiālās valodas aizsardzības pasākumus (tostarp konstitūcijas līmenī).

Tādējādi, aizsargājot un stiprinot savu valsts vai oficiālo valodu, Eiropas Savienības dalībvalstīm ir jāatbalsta tās pamatvērtības, uz kurām pamatojoties dibināta pati Eiropas Savienība, vienlaikus veicinot arī valodu daudzveidības ievērošanu tajā.

Savienības dalībvalstīs konstitucionālās tiesu iestādes interpretē konstitucionālās tiesību normas par valsts vai oficiālo valodu un/vai konkrētām cilvēktiesībām un brīvībām, kas saistītas ar valodas lietojumu, un to garantijām. Lietuvas Republika nav izņēmums, turklāt Lietuvas Republikas Konstitucionālā tiesa (turpmāk tekstā – “Konstitucionālā tiesa”)

1 | *Kalbu įvairovės svarba* (“Valodu daudzveidības nozīme”), https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/lt_lithuanian_24.pdf.

vairākkārt ir aicināta interpretēt garantijas saistībā ar valsts valodas konstitucionālo statusu Lietuvā.

Jānorāda, ka Lietuvas Republikas Konstitūcijā (turpmāk tekstā – “Konstitūcija”) ir noteiktas valsts valodas aizsardzības garantijas, savukārt Konstitucionālā tiesa, pamatojoties uz Konstitūciju, ir jau izskatījusi vairākas konstitucionālo tiesību lietas, kurās tā ir veikusi šo garantiju interpretāciju un pakāpeniski attīstījusi oficiālo konstitucionāli tiesisko nostāju valsts valodas aizsardzības un tās garantiju jomā.

Tāpēc vispirms šajā rakstā tiks aplūkota lietuviešu valodas kā valsts valodas statusa interpretācija Konstitucionālās tiesas judikatūrā. Šajā judikatūrā precizētas vēl divas ar valsts valodas konstitucionālo statusu saistītas konstitucionāla rakstura garantijas: pirmkārt, vispārēja nediskriminējoša attieksme pret personām valodas dēļ (jeb diskriminācijas aizliegums valodas dēļ) un, otrkārt, īpašā procesuālā garantija par tiesībām saņemt tulka palīdzību.

Šīs konstitucionālā rakstura garantijas ir bijušas un joprojām ir īpaši svarīgas, lai nodrošinātu nacionālo minoritāšu tiesības ² Lietuvā, ņemot vērā arī Lietuvā dzīvojošo ārvalstnieku skaita pieaugumu (runājot gan par ārvalstniekiem, kuri valstī uzturas likumīgi, gan trešo valstu valstspiederīgajiem, kuri ir nelegāli šķērsojuši Lietuvas robežu ³) un līdz ar to citu valodu, nevis lietuviešu valodas (proti, svešvalodu) lietojuma nozīmīguma palielināšanos sabiedrībā un sabiedriskajā dzīvē. Šīs garantijas var uzskatīt arī par

2 | Pēc 2011. gada vispārējās tautas skaitīšanas datiem, lietuvieši veidoja 84,2 % Lietuvas iedzīvotāju, poļi – 6,6 %, krievi – 5,8 %, baltkrievi, ukraiņi un citu tautību cilvēki – 2,3 %. Valsts valodu kā dzimto valodu norādīja, piemēram, 77,1 % poļu un 87,2 % krievu. Lietuvas Statistikas institūta dati, https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv_kalba_tikyba.pdf/1d9dac9a-3d45-4798-93f5-941fed00503f. Pēc 2021. gada tautas un mājokļu skaitīšanas datiem, 84,6 % iedzīvotāju pēc etniskās piederības ir lietuvieši (2011. gadā – 84,2 %); poļi joprojām ir lielākā nacionālā minoritāte valstī un veido 6,5 %, krievi – 5 %, baltkrievi – 1 %. Skat.: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?eventId=288049>. No vēsturiskā skatpunkta raugoties, saskaņā ar N. Girasoli nacionālo minoritāšu iedalījumu nacionālajās minoritātēs ar vēsturiskām saknēm un etniskajās minoritātēs G. Potašenko, piemēram, uzskata, ka poļu un krievu minoritāte Lietuvā pieder pie pirmās grupas. Katuoka, S. et al., *Tautinių mažumų apsauga: tarptautinės teisės aspektai* (“Minoritāšu aizsardzība: starptautisko tiesību aspekti”). Viļņa: Mikola Romera Universitāte, 2013, 14. lpp.

3 | Nelegālās migrācijas plūsmas (kopā 4309 migranti), kas Lietuvā reģistrētas kopš 2021. gada 1. janvāra, liecina, ka pēc norādītās pilsonības lielākā daļa ir Irākas (2858), Kongo (203), Sīrijas (170), Kamerūnas (135), Baltkrievijas (102) un Afganistānas (101) valstspiederīgie. Lietuvas Statistikas institūta dati 2021. gada 13. decembrī, <https://s-osp-sdg.maps.arcgis.com/apps/dashboards/9b0a008b1fff41a88c5efcc61a876be2>.

tādām, kas nodrošina privātpersonu daudzvalodību ⁴ un sekmē valodu daudzveidības ievērošanu Eiropas Savienībā.

I. Lietuviešu valodas kā valsts valodas statusa interpretācija konstitucionālo tiesību judikatūrā

Īstenojot konstitucionālās tiesas pienākumus un garantējot Konstitūcijas pārākumu tiesību sistēmā un atbilstību tai, Konstitucionālā tiesa ir konstitucionālo vērtību aizstāve un veicinātāja, nodrošinot šo vērtību līdzsvaru konkrētos konstitucionālo tiesību strīdos. Viena no konstitucionālajām vērtībām, uz kurām balstīta 1992. gada 25. oktobra referendumā Lietuvas Republikas pilsoņu pieņemtā Konstitūcija un kuras faktiskā nostiprināšana, aizstāvība un aizsardzība veido pašas valsts pastāvēšanas jēgu ⁵, ir Konstitūcijas 14. pantā nostiprinātā valsts valoda.

Papildus Konstitūcijas preambulā jau uzsvērtajam, ka lietuviešu tauta pieņem un pasludina to, ka šajā Konstitūcijā tostarp ir saglabāta tās dzimtā valoda un rakstība, lietuviešu valodas kā valsts valodas *expressis verbis* statuss ir sīkāk precizēts Konstitūcijas I nodaļā "Lietuvas valsts", kuras normām ir piešķirts augstāks konstitucionālās aizsardzības līmenis, jo tās nosaka īpašas – fundamentālas – konstitucionālās vērtības (šīs normas var grozīt tikai referendumā (Konstitūcijas 148. panta otrā daļa)).

4 | Lai gan Eiropas Padome nošķir daudzvalodību (*multilingualism*), kas ir dažādu valodu lietojums noteiktā ģeogrāfiskā apgabalā, un daudzvalodību (*plurilingualism* jeb individuālo daudzvalodību), kas ir runātāja atsevišķu valodu (vai to paveidu) lietojuma kopums, Eiropas Savienība jēdzienu "daudzvalodība" attiecina uz abiem gadījumiem (dažkārt uzsverot "individuālo daudzvalodību"). *Language Rich Europe: Trends in policies and practices for multilingualism in Europe* (red. G. Extra un K. Yağmu), 2012, https://www.teachingenglish.org.uk/sites/teacheng/files/pub_LRE_English_version_final_01.pdf.

5 | Konstitucionālās tiesas 2006. gada 19. augusta nolēmums (*Žin.* (oficiālais vēstnesis *Valstybės žinios*), 2006, Nr. 90-3529), 2009. gada 24. septembra nolēmums (turpat, 2009, Nr. 115-4888) un 2014. gada 24. janvāra nolēmums (*TAR* (Juridisko aktu reģistrs), 24.1.2014., Nr. 478).

Konstitūcijas I nodaļas 14. pantā paredzēts, ka “valsts valoda ir lietuviešu valoda”.⁶ Juridiskajā literatūrā šī norma tās ieviešanas un nozīmīguma dēļ tiek arī uzskatīta par konstitucionālo pamatprincipu.⁷

Interpretējot Konstitūcijas 14. pantu, Konstitucionālā tiesa vairākkārt ir norādījusi, ka lietuviešu valoda ir īpaša konstitucionāla vērtība, tā ir lietuviešu tautas etniskās un kultūras atšķirtspējas pamats, nācijas identitātes un izdzīvošanas garants un valsts valoda – ikdienas lietuviešu valoda – ir līdzeklis, lai leģitimizētu nācijas suverenitāti un tās cienīgu saziņu ar pasauli.⁸

Pirmais Konstitucionālās tiesas nolēmums, kas ilustrē lietuviešu valodas kā valsts valodas statusa interpretāciju, tika pasludināts **1999. gada 21. oktobrī**.⁹ Tas attiecas uz veidu, kā Lietuvas Republikas pilsoņa pasē rakstāmi pie etniskajām grupām piederīgo pilsoņu personvārdi.

Civilprasībā, kas celta konkrētajā tiesā, prasītājs šajā konstitucionālā rakstura lietā lūdza policijas komisariātam uzlikt par pienākumu viņam izsniegtajā jaunajā Lietuvas Republikas pilsoņa pasē ierakstīt viņa vārdu un uzvārdu viņa dzimtajā (poļu) valodā. Tiesai, kas izskatīja šo pieteikumu, bija šaubas, vai toreizējās Augstākās padomes¹⁰ 1991. gada 31. janvāra rezolūcijas “Par vārdu un uzvārdu rakstību Lietuvas Republikas

6 | Lietuvas Republikas Konstitūcija (*Žin.*, 1992, Nr. 33-1014; 1996, Nr. 64-1501, 122-2863; 2002, Nr. 65-2629; 2003, Nr. 14-540, 32-1315, 32-1316; 2004, Nr. 111-1423, 111-4124; 2006, Nr. 48-1701; *TAR*, 2.4.2019., Nr. 5330).

7 | Valsts valodas princips nostiprināts tikai vienā vienīgā Konstitūcijas normā; “lai konstatētu tā pastāvēšanu, nav nepieciešams nekas vairāk kā atsauce uz šo normu”. Kūris, E., *Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas* (“Konstitucionālie principi un Konstitūcijas teksts”) (2). *Jurisprudencija* (Judikatūra), 2002, 24. (16.) sēj., 59. lpp.

8 | Konstitucionālās tiesas 2007. gada 5. maija nolēmums (*Žin.*, 2007, Nr. 52-2025) un 2014. gada 25. februāra nolēmums (*TAR*, 28.2.2014., Nr. 2336).

9 | *Žin.*, 1999, Nr. 90-2662.

10 | Arī Atjaunotais Seims (no 1990. līdz 1992. gadam), tagad – Lietuvas Republikas Seims.

pilsoņu pasē”¹¹ tiesību norma – saskaņā ar kuru arī to Lietuvas Republikas pilsoņu, kuri nav lietuviešu tautības, vārds un uzvārds rakstāms ar lietuviešu rakstu zīmēm – ir saderīga tostarp ar Konstitūcijas 22. pantu, kurā noteiktas personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību, 29. pantu, kurā noteikts konstitucionālais princips par personu vienlīdzību, un 37. pantu, kurā garantētas pie etniskajām kopienām piederošo valstspiederīgo tiesības, tostarp veicināt arī savas valodas lietojumu.

Izvērtējot šīs tiesību normas atbilstību Konstitūcijai, Konstitucionālā tiesa uzsvēra valsts valodas nozīmi, kas izriet no Konstitūcijā noteiktā valsts valodas statusa, proti, ka valsts valoda aizsargā valsts identitāti, veicina pilsoniskās sabiedrības integrāciju, nodrošina valsts suverenitāti, valsts integritāti un nedalāmību, kā arī valsts un pašvaldību iestāžu pienācīgu darbību, vienlaikus sniedzot būtiskas pilsoņu līdztiesības garantijas, ļaujot tiem visiem vienlīdzīgi sadarboties ar valsts un pašvaldību iestādēm un īstenot savas tiesības un likumīgās intereses.

Šajā konstitucionālo tiesību lietā Konstitucionālā tiesa uzsvēra arī to, ka saistībā ar šo valsts valodas statusu likumdevējam ar likumu jānosaka veids, kā nodrošināms šīs valodas lietojums sabiedriskajā dzīvē, un jāparedz tā aizsardzības pasākumi.

Tādējādi no minētā Konstitucionālās tiesas nolēmuma izriet, ka **valsts valodas konstitucionālais statuss nozīmē, ka lietuviešu valodas lietojums Lietuvā ir obligāts tikai sabiedriskajā dzīvē**. Konstitucionālā tiesa uzskata, ka lietuviešu valoda ir obligāta šādās sabiedriskās dzīves jomās: visās valsts un pašvaldību iestādēs, visās struktūrās, uzņēmumos un organizācijās, kas darbojas Lietuvā; likumi un citi tiesību akti publicējami valsts valodā; kancelejas, grāmatvedības, atskaites un finanšu dokumenti jā sagatavo lietuviešu valodā; valsts un pašvaldību iestādēm, struktūrām, uzņēmumiem un organizācijām savstarpējā saziņa jāveic valsts valodā. Tomēr jāuzsver, ka citās dzīves jomās cilvēki var brīvi izmantot jebkuru viņiem pieņemamu valodu.

Iepriekš minētajā 1999. gada 21. oktobra nolēmumā Konstitucionālā tiesa attiecībā uz pilsoņiem, kas pieder pie kādas etniskās grupas, atzina, ka, izdarot ierakstu Lietuvas Republikas pilsoņa pasē valsts valodā, netiek liegtas pie dažādām etniskajām

11 | Šī rezolūcija tika atcelta ar Lietuvas Republikas Likumu Nr. XIV-903 par personas vārda un uzvārda rakstību dokumentos, ko Seims pieņēma 2022. gada 18. janvārī un kas stājas spēkā 2022. gada 1. maijā (ar izņēmumu attiecībā uz tiesību aktu sagatavošanu šā likuma īstenošanai). 2022. gada 20. janvārī Seima deputātu grupa iesniedza pieteikumu Konstitucionālajā tiesā par konkrētu minētās rezolūcijas noteikumu atbilstību Konstitūcijai (īpaši tās 14. un 29. pantam).

grupām piederīgo pilsoņu tiesības rakstīt savu vārdu un uzvārdu jebkurā citā valodā, ciktāl tas neattiecas uz likumā noteikto valsts valodas lietojuma jomu. Turklāt šajā nolēmumā ir norādīts, ka Lietuvas Republikas pilsoņa pase ir oficiāls dokuments, kas apliecina pastāvīgas tiesiskās attiecības starp privātpersonu un valsti, proti, personas valstspiederību, un ka ar pilsonību saistītās attiecības ietilpst valsts sabiedriskās dzīves tvērumā, tāpēc saskaņā ar Konstitucionālās tiesas viedokli pilsoņa pasē privātpersonas vārds un uzvārds rakstāms valsts valodā. Pretējā gadījumā netiktu ņemts vērā valsts valodas konstitucionālais statuss.

Tomēr jāatzīmē, ka šie jautājumi par to pilsoņu personvārdu rakstību Lietuvas pilsoņa pasē, kuri pieder pie dažādām nacionālajām minoritātēm (grupām), jau sen ir jutīgs diskusiju temats sabiedrībā un Konstitucionālā tiesa tos ir vairākkārt izvērtējusi, interpretējot iepriekš minētajā 1999. gada 21. oktobra nolēmumā formulētos noteikumus, un/vai ir centusies tos sīkāk precizēt.

Tad, kad saistībā ar 1999. gada 21. oktobra nolēmumā minēto noteikumu interpretāciju, tostarp to, ka pilsoņa pasē privātpersonas vārds un uzvārds rakstāms valsts valodā, radās jautājums par iespēju izdarīt papildu ierakstus Lietuvas pilsoņa pasē, proti, ierakstīt pie etniskajām grupām piederīgu personu personvārdus, neizmantojot lietuviešu valodas rakstu zīmes un gramatiskās formas, Konstitucionālā tiesa **2009. gada 6. novembra nolēmumā** izdarīja īpaši svarīgu secinājumu, ka, tiklīdz privātpersonas vārds un uzvārds ir ierakstīts Lietuvas pilsoņa pasē valsts valodā, tās pašas pases sadaļā "Citas norādes" konkrētās privātpersonas personas vārdu un uzvārdu var ierakstīt, izmantojot citas, nevis lietuviešu valodas rakstu zīmes un gramatiskās formas, ja konkrētā persona to lūdz. Šādos gadījumos Tiesas ieskatā nebūtu pamata apgalvot, ka netiek ievērotas no Konstitūcijas izrietošās prasības, ka "pilsoņa pasē privātpersonas vārdam un uzvārdam jābūt ierakstītam valsts valodā" un ka valsts sabiedriskajā dzīvē jāizmanto valsts valoda.

Tāpēc Konstitucionālās tiesas 2009. gada 6. novembra nolēmums ir īpaši svarīgs, runājot par daudzvalodības veicināšanu Eiropas Savienībā un valodu daudzveidības attīstīšanu. Šajā nolēmumā ir precizēts, ka Lietuvas pilsoņa pasē var izdarīt citus papildu ierakstus, ja pie etniskajām grupām piederīgu privātpersonu personvārdu rakstībā tiek izmantotas lietuviešu valodai neraksturīgas rakstu zīmes un gramatiskās formas. Tādējādi iepriekš minētais nolēmums ne tikai veicina daudzvalodību attiecībā uz minētajām personu grupām, bet arī rada (lai gan ierobežotus) nosacījumus viņu dzimtajās valodas lietojumam Lietuvas sabiedriskajā dzīvē.

Šādu stimulu varētu uzskatīt arī par iespēju sagatavot (pēc likumdevēja ierosmes vai īpašas tā pilnvarotas valsts iestādes uzdevumā) **noteikumus par personas vārda un uzvārda rakstību Lietuvas pilsoņa pasē, kas neparedz, ka personvārdiem jābūt rakstītiem ar lietuviešu valodas rakstu zīmēm un atbilstoši izrunai lietuviešu valodā** (proti, vārdus un uzvārdus, kas nav lietuviešu izcelsmes, var rakstīt, izmantojot ne tikai lietuviešu alfabētu, bet arī citas tikai latīņu alfabēta rakstu zīmes)¹². Tomēr, to darot, jāņem vērā konstitucionālā prasība par lietuviešu valodas kā valsts valodas aizsardzību.

Konstitucionālā tiesa šādu iespēju ir izvērtējusi **2014. gada 27. februāra nolēmumā**, kurā arī tika interpretēti 1999. gada 21. oktobra nolēmumā minētie noteikumi par personvārdu rakstību Lietuvas pilsoņa pasē, vienlaikus sīkāk aplūkojot jautājumu par lietuviešu rakstu zīmēm un ar to lietošanu saistītajiem aspektiem.

Vēl kāda situācija saistībā ar minoritāšu valodu lietojumu aplūkota Konstitucionālās tiesas **2006. gada 10. maija nolēmumā**. Tajā tika izvirzīts jautājums, kā konkrētas Lietuvas Republikas pilsoņu grupas izmanto šīs valodas, īstenojot savas konstitucionālās tiesības balsot referendumā. Konstitucionālā tiesa lēma par konstitucionālās sūdzības iesniedzēju apstrīdēto Lietuvas Republikas likuma “Par Centrālo vēlēšanu komisiju” normu, kuras paredzēja referendumu biļetenu drukāšanu valsts valodā, kā arī to tulkošanu tās nacionālās minoritātes valodā, kura parasti lielā skaitā uzturas pašvaldības teritorijā, atbilstību Konstitūcijas 14. un 29. pantam.¹³ Šajā kontekstā jānorāda – kā arī Lietuvas Republikas Seima deputātu grupa apgalvoja savas konstitucionālās sūdzības minētajā

12 | Jāuzsver, ka šāds rakstības veids joprojām raisa spraigas debates politiku, dažādu zinātnieku, valodas speciālistu, praktizējošu juristu vidū un sabiedrībā kopumā. Turklāt rodas arī domstarpības, piemēram, par vietvārdu rakstību.

13 | Likuma “Par Centrālo vēlēšanu komisiju” (2003. gada 10. aprīļa redakcija; *Žin.*, 2003, Nr. 38-1737) 3. panta 6. punkta noteikumi par referendumu biļetenu iespiešanu valsts valodā un to tulkojumu tās nacionālās minoritātes valodā, kura parasti lielā skaitā uzturas pašvaldības teritorijā: “Centrālā vēlēšanu komisija [..], rīkojot referendumus [..], 5) nodrošina vēlēšanu biļetenu papildu iespiešanu referendumam par Lietuvas Republikas dalību starptautiskās organizācijās. Šādos biļetenos līdztekus tekstam valsts valodā ir arī šā teksta tulkojums tās nacionālās minoritātes valodā, kura parasti lielā skaitā uzturas pašvaldības teritorijā. Šādus biļetenus izmanto balsošanai tajos referendumu iecirkņos, kuros parasti lielā skaitā dzīvo kāda nacionālā minoritāte, kā arī balsošanai pilsētu un rajonu pasta nodaļās.”

lietā pamatojumā –, ka Lietuvā tradicionāli dzīvo liels skaits nacionālo minoritāšu, kas izmanto poļu un krievu valodu.¹⁴

Konstitucionālā tiesa, iepriekš minētajā spriedumā uzsverot, ka valsts valoda ir priekšnoteikums un nepieciešamais nosacījums pilnvērtīgai pilsoņu līdzdalībai valsts pārvaldē (un katra pilsoņa konstitucionālo tiesību piedalīties referendumos īstenošanai), atkārtoti pauda savu agrāko nostāju par jebkuras privātpersonām pieņemamas valodas izmantošanu ārpus Lietuvas sabiedriskās dzīves un norādīja: “Tas, ka oficiālie dokumenti tiek sagatavoti valsts valodā, neapdraud pie nacionālajām minoritātēm piederīgo pilsoņu tiesības rakstīt, lasīt un sazināties jebkurā citā valodā, ciktāl tas neskar Konstitūcijā noteikto valsts valodas lietojuma jomu.”

Tātad Konstitucionālā tiesa šajā nolēmumā ir skaidri uzsvērusi, ka referenduma biļeteniem jābūt sagatavotiem vienīgi Lietuvas valsts valodā. Pretējā gadījumā, kā norādīja Konstitucionālā tiesa, netiktu ievērots konstitucionālais valsts valodas jēdziens, kas nepārprotami paredz valsts valodas lietojumu, pieņemot valstiski svarīgus lēmumus, un tādējādi tiktu pārkāpts Konstitūcijas 14. pants.

Tomēr Konstitucionālā tiesa nekonstatēja, ka attiecīgā likuma “Par Centrālo vēlēšanu komisiju” norma būtu pretrunā Konstitūcijas 29. pantam. Minētajā lietā Konstitucionālā tiesa it īpaši nosprieda, ka valsts valodas statusa noteikšanu Konstitūcijā un prasību ņemt vērā valsts valodas konstitucionālo nozīmi, tostarp valstiski nozīmīgu lēmumu pieņemšanā, nevar interpretēt kā tādu, kas apdraud nacionālo minoritāšu tiesības. Gluži otrādi, kā jau minēts, tieši valsts valodas zināšanas nodrošina visu valsts valstspiederīgo vienlīdzību.

Tādējādi, pārskatot Konstitucionālās tiesas judikatūru, ir skaidri redzamas divas tendences, proti, no vienas puses, Konstitucionālā tiesa aizstāv lietuviešu valodas kā valsts valodas konstitucionālo statusu, uzsverot vispārējo visu Lietuvas Republikas pilsoņu (neatkarīgi no viņu etniskās izcelsmes, piederības pie kādas nacionālās minoritātes utt.) pienākumu lietot lietuviešu valodu Lietuvas valsts sabiedriskajā dzīvē, un, no otras puses, tā nepieļauj interpretāciju, saskaņā ar kuru valsts valodas konstitucionālā nozīme radītu nacionālo minoritāšu tiesību apdraudējumu. Šo tendenci ilustrē, piemēram, fakts, ka pēc tam, kad Lietuvas pilsoņa pasē privātpersonas vārds un uzvārds ir ierakstīts valsts valodā,

14 | Pēc Lietuvas Statistikas institūta datiem, etniskās kopienas galvenokārt koncentrētas dažos Lietuvas dienvidaustrumu apgabalos – Viļņas apriņķī, Švenčoņu (*Švenčionys*) pilsētā, Švenčonēļu (*Švenčionėliai*) pilsētā, Visaginas pilsētā, Traķu apriņķī un Klaipēdā.

ir atļauts konkrētās pases sadaļā “Citas norādes” privātpersonas vārdu un uzvārdu atveidot, izmantojot citas, nevis lietuviešu valodas rakstu zīmes un gramatiskās formas, ja tas tiek lūgts.

Tāpēc var secināt, ka, nodrošinot valsts valodas lietojumu dažādās Lietuvas sabiedriskās dzīves jomās (piemēram, Lietuvas Republikas pilsoņu personvārdu ierakstīšanu pasē un šo personu konstitucionālo tiesību piedalīties referendumā īstenošanu), Konstitucionālā tiesa, aizsargājot un garantējot valsts valodas konstitucionālo statusu, ir arī nodrošinājusi visu Lietuvas Republikas valstspiederīgo vienlīdzību, uzsverot, ka prasība par valsts valodas zināšanām valsts sabiedriskajā dzīvē ir attiecināma uz visiem valstspiederīgajiem bez atšķirības – neatkarīgi, piemēram, no tā, vai viņi ir piederīgi pie kādas konkrētas nacionālās minoritātes. Tādējādi Konstitucionālā tiesa cenšas panākt līdzsvaru starp sabiedriskās dzīves jomām un citām jomām, piemēram, noteiktu nacionālo minoritāšu pārstāvju privāto dzīvi, lai panāktu atbilstošu līdzsvaru starp konfliktējošām interesēm un nodrošinātu, ka netiek vājinātas nacionālo minoritāšu tiesības, tostarp spējas lietot dzimto valodu jomās, kas neskar valsts sabiedrisko dzīvi (un arī valsts sabiedriskajā dzīvē, ciktāl to pieļauj konstitucionālā judikatūra). Šīs garantijas jāanalizē sīkāk.

II. Konstitucionālās garantijas, lai nodrošinātu to valodu lietojumu, kuras nav valsts valoda

Citas ar minoritāšu un svešvalodu lietojumu tieši saistītas konstitucionālās garantijas arī ir svarīgas, lai aizsargātu nacionālo minoritāšu un aizvien pieaugošā ārvalstnieku skaita tiesības Lietuvā.

Piemēram, Konstitūcijas II nodaļā “Privātpersonas un valsts” ir paredzētas cilvēktiesības, kas jāgarantē visām privātpersonām (ar dažiem izņēmumiem, piemēram, Konstitūcijas 32. pants, kas tostarp piešķir pilsoņiem tiesības brīvi izbraukt no Lietuvas un aizliedz liegt tiem atgriezties Lietuvā, vai Konstitūcijas 33. un 34. pants, kas piešķir pilsoņiem noteiktas politiskās tiesības, tostarp tiesības piedalīties savas valsts pārvaldībā un tiesības balsot) Lietuvas Republikas jurisdikcijā. Minētās nodaļas 37. pants ir īpaši svarīga norma, kas paredz nacionālo minoritāšu tiesību aizsardzību un ievērošanu, nosakot, ka “pie etniskajām kopienām piederīgiem pilsoņiem ir tiesības attīstīt savu valodu, kultūru un paražas”.

Interpretējot šo tiesību normu, Konstitucionālā tiesa 1999. gada 21. oktobra nolēmumā ir jau norādījusi, ka šī konstitucionālā norma garantē visu etnisko kopienu, kuras

uzturas Lietuvas teritorijā, etniskās identitātes, kultūras turpinātības un nacionālās pašizpaušmes saglabāšanu.

Jāuzsver, ka minētais Konstitūcijas 37. pants neapšaubāmi nodrošina tādu Konstitūcijā ietvertu cilvēktiesību un brīvību koncepciju, kurā vienas privātpersonas tiesības un brīvības pastāv līdzās citu privātpersonu tiesībām un brīvībām ¹⁵, jo Konstitūcijā nostiprinātās cilvēktiesības un brīvības veido vienotu saskanīgu sistēmu. ¹⁶ Tāpēc pie nacionālajām minoritātēm piederīgu privātpersonu tiesības ir neatņemama cilvēktiesību sistēmas sastāvdaļa, ko garantē Konstitūcija.

Lai gan Konstitūcijas preambulā ir uzsvērts, ka lietuviešu tauta pieņem un pasludina šo Konstitūciju, lai veicinātu nacionālo vienotību Lietuvā, jāatzīmē arī tas, ka Konstitucionālā tiesa iepriekš jau ir norādījusi, ka nacionālās vienotības un attiecīgi saskaņas ar nacionālajām minoritātēm sekmēšana ir Lietuvas valsts vēsturiska tradīcija.

Konstitucionālā tiesa 2006. gada 13. novembra nolēmumā par Lietuvas Republikas pilsonību jau ir uzsvērusi lietuviešu tautas un citu Lietuvas teritorijā dzīvojošo etnisko kopienu miermīlīgu līdzāspastāvēšanu, kā arī dažādu tautību cilvēku savstarpējo iecietību un toleranci: “[..] Lietuvas zemē kopš seniem laikiem ir dzīvojuši cilvēki, kuri nav lietuvieši, proti, citu etnisko grupu pārstāvji. Kopā ar lietuviešiem viņi izveidoja un aizstāvēja Lietuvas valsti, rūpējās par tās nākotni. Tādējādi Lietuvas valsts dzīves modelis jau izsenis ir balstīts uz lietuviešu tautas un citu Lietuvas teritorijā dzīvojošo etnisko kopienu miermīlīgu līdzāspastāvēšanu un dažādu tautību cilvēku iecietību un toleranci citam pret citu [..].”

Priekšnoteikums šādai iecietībai, kas ir būtiska arī no valodas lietojuma viedokļa, ir Konstitūcijas 29. pantā garantētais vienlīdzības princips, kas nodrošina diskriminācijas aizliegumu attiecībā uz privātpersonām. Lai gan Konstitūcijas tekstā (29. panta otrajā daļā) noteiktais diskriminācijas aizlieguma pamatu uzskaitījums (skat. arī Eiropas Savienības tiesību aktus par diskriminācijas aizliegumu ¹⁷)

15 | Konstitucionālās tiesas 2004. gada 29. decembra nolēmums (*Žin.*, 2005, Nr. 1-7).

16 | Turpat.

17 | Eiropas diskriminācijas novēršanas tiesību rokasgrāmata, 2018. gada izdevums, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/494aec98-2803-11e8-ac73-01aa75ed71a1>.

nav izsmeljošs ¹⁸, Konstitucionālā tiesa savā judikatūrā ir skaidri norādījusi, ka būtībā Konstitūcija nepieļauj nekāda veida diskrimināciju. Konstitūcijas 29. pants paredz diskriminācijas aizliegumu valodas dēļ (šis diskriminācijas aizliegums skaidri norādīts Konstitūcijas 29. panta otrajā daļā). ¹⁹

Jāuzsver, ka Konstitucionālās tiesas 2004. gada 13. decembra nolēmumā ir norādīts: nedrīkst diskriminēt valstspiederīgos, kā arī nedrīkst viņiem piešķirt nekādas privilēģijas, balstoties uz Konstitūcijas 29. panta otrajā daļā *expressis verbis* noteiktajiem pamatiem vai jebkuru citu konstitucionāli neattiecināmu pamatu.

Šajā ziņā jāpiemin arī, ka saskaņā ar Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 21. pantu ir aizliegta jebkāda veida diskriminācija, tostarp diskriminācija dzimuma, rases, ādas krāsas, etniskās vai sociālās izcelsmes, ģenētisko īpatnību, **valodas**, reliģijas vai pārliecības, politisko vai jebkuru citu uzskatu dēļ, diskriminācija saistībā ar piederību pie nacionālās minoritātes, diskriminācija īpašuma, izcelsmes, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ. Diskriminācijas aizliegums, tostarp valodas dēļ, paredzēts arī Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, ko ANO pieņēma 1966. gadā, 26. pantā, kurā noteikts, ka visi cilvēki ir vienlīdzīgi likuma priekšā un viņiem ir tiesības bez jebkādas diskriminācijas uz vienādu likuma aizsardzību – neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, **valodas**, reliģijas, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelšanās, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem. Jāatzīmē, ka Lietuvas Republika ir šā vispārīgā starptautiskā līguma līgumslēdzēja puse, tāpēc tā noteikumi ir tai saistoši.

Turklāt, lai nodrošinātu personu vienlīdzību un diskriminācijas aizliegumu un garantētu līdzsvaru starp valsts valodas principu un nacionālo minoritāšu tiesību aizsardzību, kā arī svešvalodu lietojumu, īpaša nozīme ir konkrētām Konstitūcijā nostiprinātām specifiskām procesuālajām garantijām.

18 | Konstitūcijas 29. panta otrajā daļā paredzēts: "Privātpersonas tiesības nedrīkst ierobežot, kā arī nedrīkst piešķirt nekādas privilēģijas dzimuma, rases, tautības, valstspiederības, valodas, izcelsmes, sociālā stāvokļa, ticības, pārliecības vai uzskatu dēļ."

19 | Konstitucionālās tiesas secinājums 1995. gada 24. janvāra nolēmumā (*Žin.*, 1995, Nr. 9-199). Turklāt, kā norādīts Konstitucionālās tiesas 2017. gada 19. decembra nolēmumā: "Aizliegums diskriminēt personas dzimuma, rases, tautības, valodas, izcelsmes, sociālā stāvokļa, ticības, pārliecības vai uzskatu dēļ, kas izriet no Konstitūcijas 29. panta, kurā noteikts personu vienlīdzības princips, arī ir uzskatāms par cilvēka cieņas konstitucionālās aizsardzības elementu."

Piemēram, Konstitūcijas IX nodaļa "Tiesa" attiecas uz tiesu sistēmas konstitucionālajiem pamatiem. Šajā nodaļā iekļautā 117. panta otrajā daļā paredzēts, ka "Lietuvas Republikā tiesvedība notiek valsts valodā", savukārt minētā panta trešajā daļā noteikts, ka "personām, kurām nav lietuviešu valodas zināšanu, tiek garantētas tiesības piedalīties izmeklēšanā un tiesvedībā ar tulka palīdzību".

Lai gan konstitucionālo tiesību judikatūrā vēl nav precizēts šo tiesību uz tulka palīdzību saturs gadījumā, ja persona nesaprot vai neprot pirmstiesas izmeklēšanā vai tiesvedības laikā izmantoto oficiālo – lietuviešu – valodu, nav šaubu, ka iepriekš minētā konstitucionālo tiesību norma Lietuvā nodrošina iespēju lietot minoritāšu valodas un svešvalodas noteiktās jomās, tostarp garantējot tulkojumu valsts valodā izmeklēšanas gaitā vai tiesvedībā tiesā.

Noslēgumā varētu apgalvot, ka, saglabājot līdzsvaru starp Konstitūcijā nostiprinātajām vērtībām, kā arī interpretējot Konstitūciju kā vienotu tiesību aktu (Konstitūcijas 6. pants), balstoties ne tikai uz lingvistisko interpretāciju, bet arī un galvenokārt uz tās sistēmisko interpretāciju, Konstitucionālā tiesa konkrētās konstitucionālo tiesību lietās ne tikai aizsargā lietuviešu valodas kā valsts valodas statusu un no šī statusa izrietošās garantijas, bet arī stiprina privātpersonu, tostarp pie nacionālajām minoritātēm piederīgu vai Lietuvas teritorijā dzīvojošu ārvalstnieku, tiesības. Daudzvalodības veicināšana un valodu daudzveidības ievērošana ir īpaši nozīmīgas vērtības, kas nepieciešamas gan privātpersonu konstitucionālās vienlīdzības nodrošināšanai, gan iecietības veicināšanai sabiedrībā un visu cilvēku mierīgas līdzāspastāvēšanas sekmēšanai Lietuvas teritorijā.

Secinājumi

Lietuviešu valodas kā valsts valodas īpašā aizsardzība izriet no Konstitūcijas, un to nodrošina Konstitūcija (14. pants) un attiecīgā konstitucionālo tiesību judikatūra. Aizsargājot un nodrošinot šo valsts valodas – kas saskaņā ar Konstitūciju ir lietuviešu valoda – statusu, Konstitucionālā tiesa arī veicina, ka netiek apdraudētas Lietuvā dzīvojošo nacionālo minoritāšu tiesības attīstīt savu valodu, kultūru un paražas (Konstitūcijas 37. pants), precizējot konstitucionālās garantijas, kas ir svarīgas, lai nodrošinātu šo citu valodu lietojumu Lietuvas teritorijā. Konstitucionālā tiesa savā judikatūrā ir skaidri norādījusi, ka šī konstitucionālo tiesību norma garantē visu Lietuvas teritorijā dzīvojošo etnisko kopienu etniskās identitātes, kultūras turpinātības un nacionālās pašizpausmes saglabāšanu, vienlaikus uzsverot lietuviešu tautas un citu Lietuvas teritorijā dzīvojošo etnisko kopienu mierīgu līdzāspastāvēšanu, kā arī dažādu tautību cilvēku savstarpējo iecietību un toleranci.

Šajā rakstā aplūkotās konstitucionālās garantijas attiecībā uz minoritāšu un svešvalodu lietojumu, kas saistītas ar valsts valodas statusu, ir īpaši ietvertas Konstitūcijas 29. pantā nostiprināto privātpersonu diskriminācijas valodas dēļ aizlieguma garantiju un 117. panta trešajā daļā nostiprinātās personu, kurām nav lietuviešu valodas zināšanu, tiesības piedalīties izmeklēšanā un tiesvedībā ar tulka palīdzību.

Runājot par to pilsoņu personvārdu rakstību Lietuvas Republikas pilsoņa pasē, kuri pieder pie etniskajām grupām, jānorāda – lai gan konstitucionālo tiesību judikatūrā minētā atšķirība starp valsts valodas lietojumu Lietuvas sabiedriskajā dzīvē un cilvēku privātajā dzīvē joprojām ir būtiska, ir īpaši svarīgi uzsvērt, ka valsts valodā pasē izdarīto ierakstu tomēr var papildināt, sadaļā “Citas norādes” atveidojot personas vārdu un uzvārdu arī dzimtajā valodā. Šī konstitucionālā garantija ir īpaši svarīga pie nacionālajām minoritātēm piederīgajām personām, jo šo personu vārdu un uzvārdu oficiālajos dokumentos var ierakstīt, izmantojot citas, nevis lietuviešu valodas rakstu zīmes un gramatiskās formas, ja tas tiek lūgts. Turklāt Konstitucionālā tiesa vairākkārt ir uzsvērusi: “Tas, ka oficiālie dokumenti tiek sagatavoti valsts valodā, neapdraud pie nacionālajām minoritātēm piederīgo pilsoņu tiesības rakstīt, lasīt un sazināties jebkurā citā valodā, ciktāl tas neskar Konstitūcijā noteikto valsts valodas lietojuma jomu.”

Tādējādi valsts valodas statusa noteikšanu Konstitūcijā un prasību ņemt vērā valsts valodas konstitucionālo nozīmi, tostarp valstiski nozīmīgu lēmumu pieņemšanā, nevar interpretēt kā tādu, kas apdraud nacionālo minoritāšu tiesības. Gluži otrādi, Konstitucionālās tiesas ieskatā vienveidīga prasības par valsts valodas zināšanām piemērošana visiem Lietuvas Republikas pilsoņiem un tās lietojums sabiedriskajā dzīvē nodrošina visu valsts pilsoņu vienlīdzību.

Tā kā valsts valodas princips neaizliedz izmantot jebkuru citu pieņemamu valodu ārpus Lietuvas sabiedriskās dzīves un tā kā šāds lietojums ir sīki aprakstīts arī citās konstitucionālo tiesību normās (piemēram, Konstitūcijas 21. pantā, kurā tostarp tiek garantēta cilvēka cieņas aizsardzība (otrā daļa), un 22. pantā, kas nosaka personas tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību), pastāv ievērojams potenciāls valsts valodas konstitucionālā statusa turpmākai interpretācijai Konstitucionālās tiesas judikatūrā, vienlaikus veicinot daudzvalodību un valodu daudzveidības ievērošanu valstī, jo Lietuvas sabiedrība kā plurālistiska demokrātija atzīst gan Eiropas Savienības tiesības, gan Eiropas Savienības Tiesas spriedumus, kuros tās ir interpretētas.²⁰

20 | Tostarp skat. Konstitucionālās tiesas 2019. gada 11. janvāra un 2019. gada 8. novembra nolēmumus.

Savienības daudzvalodīgās tiesības Ungārijas judikatūrā

— **Rēka Šomšiča**

Profesore Rēka Šomšiča (*Réka Somssich*) ir docente Budapeštas *ELTE* universitātes Valsts un tiesību zinātņu fakultātē, kur kopš 2001. gada viņa pasniedz Eiropas Savienības tiesību un starptautisko privāttiesību lekcijas. Trīspadsmit gadu strādājusi Tieslietu ministrijā par vidējā līmeņa vadītāju saistībā ar Ungārijas pievienošanos Eiropas Savienībai un nodarbojusies konkrēti ar Savienības tiesību aktu tulkošanas ungāru valodā koordinēšanu. No 2004. līdz 2010. gadam pārstāvēja Ungārijas valdību Eiropas Savienības Tiesā (turpmāk tekstā – “Tiesa”). Galvenā pētniecības joma – likumdošanas process un tiesību aktu saskaņošana daudzvalodīgā vidē.

Vai valsts pēdējās instances tiesām ir jāsalīdzina (visas) vienlīdz autentiskās Savienības tiesību normas valodu versijas, izvērtējot, vai ir iespējams bez pamatotām šaubām noskaidrot Savienības tiesību normas jēgu? To jautāja ģenerālvokāts Mihals Bobeks (*Michal Bobek*) vienos no saviem jaunākajiem secinājumos, kuros viņš ierosināja Tiesai pārskatīt *Cilfit* kritērijus, salīdzinot tos ar guļošiem suņiem.¹ 2008. gadā kādā rakstā, kas tika publicēts krietni pirms viņa iecelšanas ģenerālvokāta amatā, M. Bobeks jau skaidri norādīja, ka arvien grūtāk ir attaisnot cerības aizvien daudzvalodīgākā Savienības tiesību sistēmā, un, ņemot vērā dalībvalstu tiesu pienākumus, viņš radīja priekšstatu par tiesnesi kā sava veida Eiropas Herkulesu Dvorkina izpratnē, kurš lieliski pārzina ne tikai attiecīgos valsts tiesību aktus, bet arī Savienības tiesību aktus, piemērojot tos *ex officio*, un kurš lasa tiesību normas vairākās valodās, bez grūtībām veicot normatīvo salīdzinājumu to interpretācijas nolūkos, kā arī skaidri saprot Eiropas likumdevēja nolūkus.²

Tie, kam uzticēta tiesību piemērošana dalībvalstīs, acīmredzami nevar būt apveltīti ar visām šīm prasmēm, un objektīvu iemeslu dēļ tiem nav iespējams interpretācijas darbību gaitā salīdzināt dokumentu versijas visās oficiālajās valodās, jo pat visdaudzvalodīgākajiem tiesnešiem būtu neiespējami papildus savai valodai prast divdesmit trīs citas valodas tādā līmenī, kas ļautu viņiem lasīt sarežģītus juridiskus un doktrinālus tekstus. Tas nav nekas cits kā nepiepildāms sapnis. Tomēr daudzvalodību Savienības tiesībās un iespēju to pētīt būtībā nevajadzētu uzskatīt par apgrūtinājumu, bet gan par zināmu nosacījumu Savienības tiesību interpretācijai. Un tas ir nosacījums, jo Tiesas judikatūra ne tikai gaida no augstākajām tiesām, ka tās īsteno interpretāciju daudzvalodības gaismā, bet arī principā ir atzinusi, ka “vienā no Savienības tiesību normas valodu redakcijām lietotais formulējums nevar būt vienīgais pamats šīs tiesību normas interpretācijai vai arī tam nevar piešķirt prioritāru nozīmi salīdzinājumā ar pārējo valodu redakcijām”.³ Tāpēc dažādu valodu versiju ņemšana vērā ir tāda kā vispārēja prasība, jo tā ir būtiska, lai valstu likumdevēji varētu novērst jebkādas netīšas redakcionālas vai tulkošanas kļūdas.

1 | Skat. ģenerālvokāta M. Bobeka secinājumus lietā *Conorzio Italian Management* un *Catania Multiservizi* (C-561/19, [EU:C:2021:291](#)), 1. punkts.

2 | Bobek Michal: On the Application of European Law in (Not Only) the Courts of the New Member States: “Don’t Do as I Say”? *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*, 2007–2008, 1. lpp.

3 | Skat. spriedumu *GSV* (C-74/13, [EU:C:2014:243](#)), 27. punkts.

Ir arī skaidrs, ka tiesību izpēte svešvalodās ir arvien apjomīgāks uzdevums tiesnešiem, kas darbojas dažādās dalībvalstīs ar savu īpašo lingvistisko pieredzi un vidi. Viegļāk risināms tas būs tiem, kas ieguvuši izglītību valstīs, kurās ir vairākas oficiālās valodas, vai tiem, kas uzauguši vai strādā valstī, kura izceļas ar augstu svešvalodu zināšanu līmeni. Tā nenotiek tajās dalībvalstīs, kurās citu valodu zināšanu līmenis ir salīdzinoši zems.

Ungārija ir ne tikai vienvērtīga valsts – tā ir arī lingvistiski izolēta, un šis trūkums jeb lielā attālinātība no valodu saimes neveicina vieglu svešvalodu apguvi. Lai gan saskaņā ar kādas 2019. gadā veiktas aptaujas datiem 70 % Ungārijas vidusskolēnu mācās vismaz divas svešvalodas, un tas ir vairāk nekā vidēji Eiropas Savienībā (ES) ⁴, cita aptauja, kas veikta 2016. gadā starp 25–64 gadus veciem cilvēkiem, uzrāda ne tik daudzsoļošus rezultātus. Šajā aptaujā pēc spējas sazināties vismaz vienā valodā, kas nav dzimtā valoda, Ungārija ierindojās 26. vietā ⁵.

Visi šie apsvērumi jāņem vērā, analizējot, cik lielā mērā Ungārijas tiesneši kopš Ungārijas pievienošanās Eiropas Savienībai ir piemērojuši dažādu valodu versiju salīdzinošo metodi, interpretējot konkrētas Savienības tiesību normas. Lai gan judikatūras datubāzēs atrasto šādu spriedumu skaits nav liels – man izdevās atrast tikai sešus nolēmumus –, to nozīmi nevajadzētu novērtēt par zemu, jo tajos lemts par ļoti svarīgiem jautājumiem. Trīs no šiem sešiem spriedumiem bija pasludināti pēdējā instancē Ungārijas augstākajā tiesā *Kúria*, un tajos tika piemērota minētā salīdzinošā metode, lai atrisinātu tostarp jautājumus, kas attiecas uz direktīvas normu konkrētā satura noskaidrošanu, ja ir piemērojama tās tiešā vertikālā iedarbība, vai par nepārprotamas kolīzijas konstatēšanu starp valsts tiesībām un Savienības tiesībām, vai arī par to, vai muitas procedūrā komersantam vajadzēja konstatēt atšķirību valodas versijā un tādējādi veikt pareizu interpretāciju.

Turpinājumā īsi iztirzāšu šīs trīs lietas, lai apliecinātu, ka interpretācija, kas balstīta uz dažādu valodu versiju salīdzināšanu, ir dzīva un Ungārijas tiesvedībā aktīvi izmantota metode.

4 | Skat. *Eurostat* aptauju: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Foreign_language_learning_statistics.

5 | https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Foreign_language_skills_statistics

I. Dažādu valodu versiju salīdzinājums, lai noskaidrotu, vai direktīvai ir tieša iedarbība

Direktīvas normu tiešās iedarbības nodrošināšanas princips uzliek lielu atbildību tiem, kas tiesības piemēro dalībvalstīs, jo tas liek tiem lūkoties arī ārpus savas valsts tiesību sistēmas; turklāt tas izvirza tiem prasību nepiemērot valsts tiesību normas, kas ir pretrunā direktīvai, tādējādi zināmā mērā uzraugot valsts likumdevēja darbību. Citu valodu versiju pārbaudei šajā ziņā var būt būtiska nozīme, nosakot direktīvas konkrēto saturu. Tā notika 2015. gadā lietā, kas kopš tā laika ir bieži pieminēta kā atsauce. *Kúria* spriedumā, kas publicēts kā principiāls nolēmums ⁶, šai tiesai bija galu galā jāizlemj, kā atrisināt pastāvošu pretrunu starp Ungārijas PVN likuma ⁷ 77. pantu un PVN direktīvas ⁸ 90. panta 1. punktu. Proti, pirmā no abām normām pieļāva nodokļa bāzes samazināšanu *a posteriori* tikai gadījumos, kad darījums nav spēkā (*érvénytelenség*) vai kad darījums nav izpildīts pienācīgi (*hibás teljesítés*), savukārt direktīvas normā, kura transponēta ar Ungārijas tiesību normu, tās ungāru valodas versijā starp apstākļiem, kuros noteikti jāsamazina nodokļa bāze, minēta līguma izbeigšana ar atpakaļejošu spēku saistību neizpildes dēļ (*elállás*) un izpildes neiespējamība (*teljesítés meghiúsulása*). Vēl pirms *Kúria* sprieduma tika izskatīta pēc šīs pašas tiesas lūguma uzsākta prejudiciālās tiesvedības lieta, kurā Tiesa atzina, ka minētā direktīvas norma jāinterpretē tādējādi, ka tajā jāiekļauj visi gadījumi, kad pēc darījuma noslēgšanas nodokļa maksātājs nav saņēmis daļu no atlīdzības vai visu atlīdzību. Tomēr Tiesa norādīja, ka to pārbaudīt ir valsts tiesas ziņā. ⁹ *Kúria* uzskatīja: ir skaidrs, ka darījuma spēkā neesamība ir daudz šaurāka kategorija nekā direktīvas 90. panta 1. punktā paredzētie gadījumi. Lai noskaidrotu šīs nupat minētās normas konkrēto jēgu, *Kúria* pamatojās uz direktīvas citu valodu versijām. Tā uzskatīja, ka tas ir īpaši nepieciešams, jo direktīvas ungāru valodas versijā, izmantojot terminu "*elállás*", kas ir ierasts Ungārijas tiesībās, arī priekšroka ir dota šaurākam jēdzienam nekā Tiesas spriedumā norādītais. Tāpēc Ungārijas augstākajai tiesai bija jāpārbauda, vai 90. pants faktiski attiecas ne tikai uz līguma izbeigšanu ar atpakaļejošu spēku pēc

6 | *EBH* 2015. K11.

7 | 2007. évi CXXVII. törvény az általános forgalmi adóról (2007. gada Likums CXXVII par pievienotās vērtības nodokli).

8 | Padomes Direktīva 2006/112/EK (2006. gada 28. novembris) par kopējo pievienotās vērtības nodokļa sistēmu (OV 2006, L 347, 1. lpp.; labojums – OV 2007, L 335, 60. lpp.).

9 | Spriedums *Almos Agrárkülkereskedelmi* (C-337/13, [EU:C:2014:328](#)).

vienas puses vēlēšanās (*elállás*), bet arī uz gadījumiem, kad šāda līguma izbeigšana ir pušu savstarpējas vienošanās rezultāts (*felbontás*). Tālab tā veica pārbaudi divos posmos: vispirms tā veica sīku terminoloģisko analīzi, ņemot vērā "lielās valodas" (franču, vācu un angļu, ievērojot tieši šādu secību)¹⁰, un turpinājumā izdarītos secinājumus salīdzināja ar terminoloģiju, kas izmantota citās valodās (poļu, spāņu, somu, itāļu un horvātu)¹¹. Nav nejaušība, ka *Kúria* spriedumā pirmā netika aplūkota angļu valodas versija, jo gan normas franču valodas, gan vācu valodas versijā ir ieguldīts acīmredzami vairāk pūliņu, lai nodrošinātu, ka terminoloģija attiecībā uz līguma izbeigšanu pienācīgi ietver gadījumus, kas paredzēti to attiecīgajās tiesību sistēmās, tāpēc abās valodās tiek izmantoti nevis divi, bet gan trīs termini¹². Savukārt angļu valodas versija – pēc kuras līdzības, bez šaubām, ir darināta arī ungāru valodas versija, kurā arī ir tikai divi termini, – izmanto tikai divus ievērojami vispārīgākus jēdzienus – "*cancellation*" un "*refusal*" – un tādējādi paver daudz nedrošāku interpretācijas lauku juristiem, kas spriež, balstoties uz kontinentālo tiesību pieeju. Pamatojoties arī uz piecām citām valodu versijām, Ungārijas augstākā tiesa nonāca pie secinājuma, ka attiecīgā direktīvas norma ietver gan vienpusēju, gan divpusēju līguma izbeigšanu, un tāpēc attiecībā uz nodokļu administrāciju piemēroja šo normu, atstādama bez piemērošanas Ungārijas tiesību normu.

Minētais *Kúria* spriedums ir uzteicams no dažādiem skatpunktiem. Ne tikai tāpēc, ka dažādu valodu versiju salīdzināšanai noteikti bija svarīga nozīme, noskaidrojot direktīvas normas konkrēto saturu, bet arī tāpēc, ka tālab tā veica liela skaita valodu versiju (astoņu), kas nav ungāru valodas versija, pārbaudi, un tas pats par sevi ir pelnījis uzmanību. Augstākā tiesa arī konstatēja, ka konkrētajā gadījumā nevajadzēja pamatoties uz angļu valodas versiju, lai noskaidrotu slēpto saturu, bet gan tieši tās valodas, kas balstās uz kontinentālo tiesību sistēmu terminoloģiju, nodrošināja saturisko precizitāti.

10 | Skat. sprieduma 26. punktu.

11 | Skat. sprieduma 27. punktu.

12 | Franču valodā ir termini "*annulation*", "*résiliation*" un "*résolution*", savukārt vācu valodā – "*Annullierung*", "*Rückgängigmachung*" un "*Auflösung*".

II. Tiesību piemērotāja nespēja tikt galā ar lingvistiskajām atšķirībām

Tomēr tiesību piemērotāji dalībvalstīs ne vienmēr var tikt galā ar valodu versiju atšķirībām, jo dažkārt to liedz Savienības tiesību principi. Piemēram, kādā 2019. gada spriedumā ¹³ *Kúria* – pamatoti – nonāca pie secinājuma, ka pretējās vertikālās tiešās iedarbības aizliegums nepieļauj plašu interpretāciju, pamatojoties uz direktīvu, pretstatā šaurākam jēdzienam, kas ietverts transponējošajā normā. Konkrētā gadījuma faktiskajos apstākļos Ungārijas iestādes robežkontrolē bija uzlikušas sodu, jo konstatēja, ka piekabes tehniskajiem dokumentiem bija beidzies termiņš. Leinteresētā persona apstrīdēja soda tiesisko pamatu, jo attiecīgais Ungārijas tiesiskais regulējums ¹⁴ sodu par tehnisko dokumentu spēkā neesamību atļāva uzlikt tikai attiecībā uz mehāniskajiem transportlīdzekļiem, un piekabe nav mehāniskais transportlīdzeklis, bet gan transportlīdzekļa veids, kas ir līdzīgs mehāniskajam transportlīdzeklim. Otrā līmeņa administratīvā iestāde apstiprināja pirmā līmeņa iestādes uzlikto sodu, pamatojoties uz to, ka, lai gan Savienības regulas ungāru valodas versijā, kuru ieviesa ar Ungārijas tiesisko regulējumu, arī bija izmantots mehāniskā transportlīdzekļa (*gépjármű*) jēdziens, šīs regulas angļu valodas versija (*vehicle*) skaidri norādīja, ka Savienības likumdevējs bija vēlējis tās piemērošanas jomā ietvert visu veidu transportlīdzekļus, tostarp piekabes. Otrā līmeņa administratīvā iestāde arī uzsvēra, ka direktīvas ¹⁵, kas ir šo Savienības regulu papildinošs tiesību akts, ungāru valodas versijā arī viennozīmīgi ir izmantots transportlīdzekļa (*jármű*) jēdziens, nešauboties, ka tajā ietverami gan mehāniskie transportlīdzekļi, gan piekabes. Leinteresētā persona cēla prasību *Szegedi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság* (Segedas Administratīvo un darba lietu tiesa, Ungārija), un tā atcēla administratīvo lēmumu, atzīstot, ka nevar Savienības tiesību gaismā plaši interpretēt konkrētās juridiskās prasības administratīvā soda uzlikšanai un ka dalībvalsts iestādes attiecībā uz personu nevar leģitīmi pamatoties uz to, ka valsts likumdevējs nav pienācīgi transponējis direktīvas normas. Šajā ziņā tā atgādināja, ka pretējās vertikālās tiešās iedarbības aizlieguma dēļ iestādes nevar tieši

13 | Kfv. 37.271/2019/4.

14 | *A közúti áru fuvarozáshoz, személyszállításhoz és a közúti közlekedéshez kapcsoló egyes rendelkezések megsértése esetén kiszabható bírságok összegéről, valamint a bírságolással összefüggő hatósági feladatokról szóló 156/2009. (VII. 29.) Korm. rendelet* (Valdības 2009. gada 29. jūlija Dekrēts 156/2009 par to naudas sodu apmēru, kuri piemērojami, ja tiek pārkāpti konkrēti noteikumi par preču un personu autopārvadājumiem, kā arī ceļu satiksmi, un par administratīvajiem uzdevumiem saistībā ar naudas sodu piemērošanu).

15 | Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/47/ES (2014. gada 3. aprīlis) par Savienībā izmantotu komerciālo transportlīdzekļu tehniskajām pārbaudēm uz ceļiem un par Direktīvas 2000/30/EK atcelšanu (OV 2014, L 127, 134. lpp.; labojumi – OV 2014, L 197, 87. lpp., un OV 2019, L 219, 77. lpp.).

pamatot ar Savienības tiesībām prasību pret privātpersonu.¹⁶ Segedas tiesas spriedums tika pārsūdzēts kasācijas instancē *Kúria*, un tā savā spriedumā pārbaudīja tostarp citu valodu versiju saturu. Šī tiesa norādīja, ka gan Ungārijas normā, ar kuru paredzēts ieviest attiecīgo Savienības regulu, gan šīs regulas ungāru valodas versijā izmantots šaurāks mehāniskā transportlīdzekļa jēdziens, bet regulas citu valodu versijās jēdziens vai nu izlaists, vai izmantots plašāks transportlīdzekļa jēdziens. Tālab *Kúria* pārbaudīja ne tikai angļu valodas, bet arī franču valodas versiju. Tomēr tā uzskatīja: lai piepildītu ar saturu Savienības regulā noteiktos jēdzienus, ir būtiski ņemt vērā direktīvās noteiktās jēdzienu definīcijas, savukārt tajās gan angļu, gan franču un pat ungāru valodas versijā ir skaidri norādīts uz transportlīdzekļiem, proti, plašāku kategoriju. Tādējādi, kā atzīmēja *Kúria*, konstatētās atšķirības attiecībā uz jēdzienu izmantošanu ir būtiskas no Savienības tiesību transponēšanas viedokļa¹⁷, un, lai gan pareizā interpretācija liecināja, ka sods ir uzliekams arī piekabes gadījumā, *Kúria* atstāja negrozītu zemākas instances tiesas pasludināto spriedumu un atzina, ka dalībvalstu iestādes nevar pret privātpersonām pretēji to interesēm atsaukties uz direktīvas normām, kas nav pienācīgi transponētas.

Tādējādi augstākās tiesas spriedums atklāja pretrunu pēc būtības – starp valsts tiesībām un Savienības tiesībām –, kuras pamatā ir valodu versiju atšķirība, un tā ir pretruna, ko vairs nevar novērst tiesību piemērotājs, bet gan tikai likumdevējs nākotnē. Savā nolēmumā *Kúria* nācās apvienot vai drīzāk pretnostatīt divus Savienības tiesību interpretācijas principus: normu nozīmes noskaidrošanu ar valodu versiju palīdzību un direktīvu pretējās vertikālās tiešās iedarbības aizliegumu.

III. Pienākums pārbaudīt dažādas valodu versijas muitas procedūrā

Ungārijas tiesas arī ir bagātinājušas Eiropas judikatūru ar lietām par atšķirībām starp Savienības tiesību aktu oficiālo valodu versijām. Turklāt attiecīgajam Tiesas spriedumam bija tālejošas sekas, nonākot līdz pat *Kúria*. Lietā *GSV (C-74/13)*¹⁸ Ungārijas iestādes stiklšķiedras tīklveida audumu klasificēja – pretēji importētājas sabiedrības paziņotajam – muitas tarifa pozīcijā, uz kuru attiecas antidempinga maksājums, ņemot vērā, ka auduma īpašības atbilda minētās pozīcijas aprakstam (*hálós szövet*, proti, sieta audumi), bet

16 | 11.K.27.735/2018/9.

17 | Skat. 26. un 27. punktu.

18 | Atsauce rodama 3. zemspītras piezīmē.

ne tās nosaukumam ungāru valodā (*szitaszövet*, proti, sietaudums). Tomēr šī atšķirība bija konstatējama tikai muitas tarifa ungāru valodas versijā, bet citās valodās – tostarp angļu valodā – gan pozīcijas aprakstā, gan nosaukumā bija minēti sieta audumi. Tādējādi tās ungāru valodas versijā – uz kuru atsaucās importētāja – uz muitas tarifu sieta audumiem neattiecās antidempinga maksājums. Atbildot uz *Debreceni Közigazgatási és Munkügyi Bíróság* (Debrecenas Administratīvo un darba lietu tiesa, Ungārija) uzdotajiem prejudiciālajiem jautājumiem, Tiesa atzina, ka valodu versiju atšķirība lietā nevar būt pamats atcelt šīs preces tarifa klasifikāciju ar minēto kodu, ko ir veikušas muitas iestādes, pamatodamās uz visām pārējām piemērojamām minētā koda un Savienības regulu valodu versijām. Tomēr spriedums pavēra nosacītu rezerves izeju, pamatojoties uz Muitas kodeksa 239. pantu, iespējamai muitas iestāžu iekasētā antidempinga maksājuma atmaksai vai atlaišanai, ja ir izpildīti tajā paredzētie nosacījumi.¹⁹ Ņemot vērā Tiesas spriedumu, importētāja atsaucā savu administratīvi tiesisko prasību un cēla jaunu prasību, ar ko šoreiz prasīja atmaksāt antidempinga maksājumu. Pēc tam kad bija izmantotas visas iespējas lietas izskatīšanai administratīvā kārtībā un kad bija pasludināts pirmais tiesas spriedums, lieta tika galīgi izspriesta *Kúria*. Šajā otrajā procedūrā administratīvajām iestādēm un vēlāk tiesai nebija jālemj par nepārprotamu lingvistisko atšķirību atrisināšanu, jo to jau bija izdarījusi Tiesa, bet gan jāizspriež, vai konkrētajā gadījumā ir izpildīti īpašie nosacījumi, lai varētu veikt atmaksu, proti, ka importētāja nav rīkojusies krāpnieciski vai nolaidīgi. Procedūras gaitā prasītāja tostarp apgalvoja, ka nepareizais termins ungāru valodā (kas neatbilda precēm, kuras tā bija importējusi) ir norādīts ne tikai attiecīgajā muitas tarifa pozīcijā, bet arī regulā, ar kuru tiek noteikts antidempinga maksājums, tāpēc prasītājai nebija iemeslu uzskatīt, ka tā ir tulkojuma kļūda, jo tā bija konsekventi ietverta dažādos tiesību avotos. Kompetentās pirmā un otrā līmeņa administratīvās iestādes noraidīja prasītājas prasījumu, uzskatot, ka atšķirība starp valodu versijām ir ārkārtējs apstāklis, kas saistīts ar Eiropas Savienības darbību, un atzina: pat ja prasītāja nav rīkojusies krāpnieciski, tās rīcība uzskatāma par nolaidīgu. Pamatojot savu argumentāciju, tās norādīja, ka normu, kurā bija pieļauta kļūda, nevar uzskatīt par sarežģītu un ka faktiski būtu pieticis ar *Eiropas Savienības Oficiālajā Vēstnesī* publicēto tekstu vienkāršu izlasīšanu, lai atklātu kļūdu. Par būtisku šīs iestādes uzskatīja arī to, ka prasītāja ir pieredzējusi importētāja, kas regulāri iegādājas preces no trešām valstīm un savus darījumus un līgumus noformē angļu valodā, kā arī apstākli, ka prasītājas iesniegtajos rēķinos, kas arī ir angļu valodā, norādītais nosaukums sakrita ar preces, kam piemērojams antidempinga maksājums, tarifu klasifikāciju

19 | Skat. sprieduma 52. punktu.

šajā valodā. Ņemot vērā visu iepriekš minēto, otrā līmeņa administratīvā iestāde secināja, ka prasītāja zināja vai tai vajadzēja zināt – ja tā būtu rīkojusies ar pienācīgu rūpību – importētās preces nosaukumu svešvalodā un tai vajadzēja saprast, ka regulā, kas nosaka antidempinga maksājumu, ir ieviesusies kļūda ungāru valodas versijā, tādējādi, ņemot vērā regulas tekstus, kas publicēti *Oficiālajā Vēstnesī*, tai bija jāspēj klasificēt precī pareizi. *Debreceni Törvényszék* (Debrecenas tiesa, Ungārija), kas izskatīja prasību, kura bija celta par iepriekš minēto lēmumu, nepiekrita administratīvās iestādes interpretācijai un ļoti atšķirīgi interpretēja to, ka Savienības regulas oficiālajā ungāru valodas versijā antidempinga maksājuma mērķiem ir norādīts nosaukums, kas pilnībā atšķiras no prasītājas importētajām precēm. Pamatojoties uz Ungārijas Pamatlikumu, šī tiesa secināja: prasība, ka Ungārijā tiesību normām jābūt pieejamām ungāru valodā kā oficiālajā valodā, ir pamattiesības – tas ir viens no tiesiskuma pīlāriem un veido būtisku garantējošu normu, kas attiecas arī uz juridiskajām personām, kuras izveidotas saskaņā ar tiesību aktiem un kuru darbinieku un vadītāju dzimtā valoda ir ungāru. Savienības tiesiskā regulējuma gadījumā, kas tiek vienoti ieviests dažādās oficiālajās valodās, tas nozīmē, ka atšķirība starp valodu versijām nevar radīt situāciju, ka pareizi pieņemtai noteiktas valodas versijai nebūtu juridiskā spēka. Pretējā gadījumā minētajai prasībai, kas izriet no Pamatlikuma, kā būtiskam principam nebūtu jēgas. Attiecībā uz prasītājas rūpību Debrecenas tiesa uzskatīja, ka ungāru valodas versija ir nepārprotama un prasītājai nevarēja būt iemeslu par to šaubīties.

Kasācijas tiesvedībā *Kúria* nepiekrita pārsūdzētajam spriedumam tieši attiecībā uz prasītājas rūpību un normatīvā konteksta sarežģītību.²⁰ Tā uzsvēra, ka rūpības pakāpe, ko varēja gaidīt no prasītājas, ņemot vērā tās muitas lietās pieredzējuša tirgus dalībnieka statusu, noteikti bija augsta. Šajā ziņā tā norādīja, ka starptautiskajā tirdzniecībā tulkošana un saziņa svešvalodās ir ikdienas darba daļa, lai precīzi paustu savu gribas izteikumu darījumos. Prasītājas gadījumā preču nosaukumu tulkošana no angļu valodas ungāru valodā bija neizbēgama, lai šīs preces varētu norādīt muitas deklarācijās ungāru valodā. Taču, ierakstot nosaukumu ungāru valodā, prasītāja bija izlaidusi terminu “siets” (*háló* ungāriski un *mesh* angliiski), kas nosaka attiecīgās preces būtisku īpašību, lai gan šis termins bija norādīts attiecīgajā nosaukumā angļu valodā gan preču rēķinos, gan attiecīgā muitas tarifa pozīcijas angļu valodas versijā. Lai noskaidrotu šā termina

20 | Kfv. 35.294/2015/3.

nozīmi, *Kúria* izmantoja arī vispazīstamāko vispārīgo angļu–ungāru vārdnīcu ²¹, jo tā ir viegli pieejams avots un “netehniska” vārdnīca, no kuras arī nepārprotami izriet šā vārda pamatnozīme. Ņemot to vērā, *Kúria* secināja, ka tulkošanu nevarēja uzskatīt par sarežģītu uzdevumu prasītājam kā Ungārijā reģistrētai importētājam, kas aktīvi piedalās starptautiskajā tirdzniecībā. Tāpēc *Kúria* uzskatīja, ka prasītāja viennozīmīgi ir rīkojusies nolaidīgi un šis apstāklis izslēdz to, ka tās atmaksas prasījumu varētu apmierināt.

Tomēr Ungārijas augstākā tiesa sprieda arī par pārsūdzētajā spriedumā izklāstīto argumentu attiecībā uz būtisku garantiju, kas izriet no Pamatlikuma. Tā norādīja, ka kolīzija starp Pamatlikumu un daudzvalodības principu, kas noteikts Padomes Regulā Nr. 1, ar ko nosaka Eiropas Savienībā lietojamās valodas, jau ir atrisināta Tiesas judikatūrā, saskaņā ar kuru viena vienīga valodas versija nevar būt tiesību normas interpretācijas pamatā. Tas tā ir tālab, lai novērstu to, ka ieinteresētās personas piešķir prioritāru nozīmi savai valodai pretstatā pārējām Savienības oficiālajām valodām. Proti, Savienības tiesību vienveidības prasība šajā ziņā pārsniedz tiesiskuma un tiesiskās drošības paredzētās robežas, jo tulkojuma kļūdas gadījumā dot priekšroku kādai valodas versijai būtu kļajā pretrunā Savienības tiesību vienveidīgas interpretācijas prasībai. Tiesa tālab ir pārbīdījusi tiesiskās drošības robežas, proti, šīs tiesiskās drošības pārkāpums var rasties tikai tad, ja tiesību akts nav publicēts, nevis tad, kad tas kādā no valodām ir publicēts “kļūdaini”.

IV. Epilogs

Kā Tonijs Vairs (*Tony Weir*) norādījis jau 1995. gadā, Savienībā – kura nupat bija paplašinājusies līdz piecpadsmit dalībvalstīm un kurā bija vienpadsmit oficiālās valodas – viens no lielajiem Eiropas tiesību jautājumiem ir, vai ar tiesību aktu saskaņošanu varēs panākt, ka dažādās valodās runājošās valstis rīkosies vienādi. ²² Tas, vai saskaņotie tiesību akti patiešām ir vienveidīgi, galu galā būs jānovērtē tieši tiesību piemērotāja valstī – lai garantētu šādu vienveidību, tiesību piemērotājam būs jāpārvar virkne jaunu izaicinājumu, piemēram, jāņem vērā saskaņoto tiesību aktu daudzvalodība, nevis tikai šo aktu versija savā valodā. Vienlaikus valsts tiesību aktos pieejamo interpretācijas instrumentu klāsts ir papildināts ar jaunu metodi, kas veicina pareizu interpretāciju.

21 | Országgh László, Magay Tamás: Angol–magyar nagyszótár (Angļu–ungāru vārdnīca), Akadémiai Kiadó, Budapešta, 1999.

22 | Tony Weir: Die Sprachen des europäischen Rechts – eine skeptische Betrachtung. *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht*, 3, 1995, 368.–374. lpp.

Daudzvalodība un mazās valstis

— Tonio Borgs

Tonio Borgs (*Tonio Borg*), LL.D. Ph.D. K.O.M., bija Eiropas komisārs, kuram no 2012. līdz 2014. gadam bija uzticēta veselības aizsardzības nozare. No 1992. līdz 2012. gadam viņš bija Maltas parlamenta deputāts un ir bijis arī premjerministra vietnieks (2004–2012), iekšlietu ministrs (1995–1996 un 1998–2008) un ārlietu ministrs (2008–2012). Pašlaik Tonio Borgs ir Maltas Universitātes vecākais pasniedzējs publisko tiesību jomā. Viņš ir arī Eiropas Savienības Eiropas Zāļu aģentūras (EMA) valdes loceklis. Tonio Borgs ir vairāku juridiska rakstura grāmatu, kā arī grāmatu par politikas vēsturi autors.

Tas, ka Eiropas Savienībā ir vairāk nekā viena oficiālā valoda, apliecina, cik ļoti Eiropas Savienība respektē katras dalībvalsts suverenitāti un identitāti. Tāpēc ir dabiski, ka tādas mazas valstis kā Malta novērtē šo faktu tikpat augstu, ja ne vēl augstāk kā citas valstis.

Es skaidri atceros diskusijas Ministru kabinetā laikā pirms mūsu iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā par to, cik svarīgi ir atzīt maltiešu valodu par Eiropas Savienības oficiālo valodu. Komisija tās priekšsēdētāja Romāno Prodi vadībā galu galā sarunu gaitā piekrita šādai atzīšanai. Tas Maltai bija svarīgs brīdis.

Mums Maltā ir divas oficiālās valodas – maltiešu un angļu –, bet saskaņā ar Konstitūciju mums ir tikai viena valsts valoda, un tā ir maltiešu valoda. Turklāt maltiešu valoda ir mūsu tiesu oficiālā valoda. Valoda kopā ar reliģiju un citiem faktoriem un tradīcijām bija līdzeklis, ar kuru maza valsts, kas vienmēr ticās kļūt suverēna un neatkarīga, varēja saglabāt savu identitāti. Tas nebija viegls uzdevums. Aplūkojot Vidusjūras karti, kļūst skaidrs, ka šajā jūrā ir tikai divas suverēnas salas: Malta un Kipra. Turklāt Malta, ņemot vērā tās 318 kvadrātkilometru teritoriju un iedzīvotājus, kuru skaits nekad nav pārsniedzis pusmiljonu, ir mazākā Eiropas Savienības dalībvalsts, viena no mazākajām suverēnajām valstīm pasaulē, arī ar ļoti augstu iedzīvotāju blīvumu – aptuveni 1200 cilvēku uz kvadrātkilometru.

Maltiešu valodas atzīšana par Eiropas Savienības oficiālo valodu ir vēsturiski nozīmīga ne tikai tāpēc, ka pat vismazākajai dalībvalstij ir tiesības uz savu identitāti Eiropas Savienībā.

Maltiešu valoda ir vienīgā semītu izcelsmes oficiālā valoda Eiropas Savienībā. Tā ir vienīgā īstā visu Vidusjūras reģiona valstu valoda, kuru ir bagātinājusi ietekme gan no ziemeļiem, gan dienvidiem. Detalizēti analizējot maltiešu valodas būtību, var skaidri redzēt, ka pats valodas pamats ir arābu valoda. Lielas maltiešu valodas vārdu krājuma daļas saknes rodamas arābu valodā: skaitļi, dabas elementi, ķermeņa daļas, galvenie instrumenti, piemēram, lauksaimniecībā izmantojamie, sakāmvārdi, nedēļas dienas – visi šie vārdi ir atvasināti no gandrīz identiskiem arābu valodas vārdiem. Šis leksiskais mantojums saglabājas, lai gan lielākā daļa maltiešu ir katoļi, kuri lūdz un pielūdz *Alla* (Dievu).

Tomēr, ņemot vērā, ka katra vara, kas, sākot ar 1090. gadu, ir kolonizējusi Maltu, ir nākusi no kādas Eiropas valsts un ka Malta atrodas mazāk nekā simt kilometru attālumā no Sicīlijas, šo semītisko pamatu ir bagātinājuši daudzi romāņu valodu, galvenokārt itāļu valodas, vārdi. Tā, piemēram, tādi ar izsmalcinātāku dzīvesveidu saistīti vārdi kā *furketta* (dakšiņa), *tvalja* (galdauts), *požati* (galda piederumi), *gwardarobba* (skapis), *testiera* (galvgalis) un *gradenza* (kumode) ir atvasināti no itāļu valodas.

Šis fakts stiprina politiskos, ekonomiskos un kultūras sakarus starp Maltu un Ziemeļāfrikas un arābu pasaules valstīm. Laikā, kad Malta kļuva par Eiropas Savienības dalībvalsti, izskanēja bažas, ka dalība Eiropas Savienībā vājinās Maltas tradicionālos sakarus ar arābu valstīm. Patiesībā notika pretējais. Tas, ka Eiropas Savienība respektē dažu dalībvalstu īstenoto neitralitāti, nozīmē, ka dalībvalstis, kurām ir īpašas attiecības ar kaimiņvalstīm vai reģioniem ārpus Eiropas Savienības, var veicināt savstarpēju izpratni par Eiropas un citu reģionu un valstu vajadzībām un interesēm.

Joprojām atceros, ka tolaik, kad biju Eiropas komisārs veselības jomā, Itālijas prezidentūra un konkrēti toreizējā veselības ministre Beatrice Lorenzina (*Beatrice Lorenzin*) Romā rīkoja konferenci visiem Vidusjūras reģiona valstu veselības ministriem. Tā notika 2014. gada oktobrī, īsi pirms mana komisāra pilnvaru termiņa beigām. Es nolēmu dažas pirmās minūtes no savas uzrunas konferencē izmantot, lai maltiešu valodā paustu tiešu vēstījumu arābu valstīm. Atceros, manas uzrunas laikā bija dzirdams, kā Libānas ministrs izsauca "fhimt kollox, fhimt kollox" ("es visu sapratu, es visu sapratu"). Fakts, ka Eiropas komisārs runāja Eiropas Savienības oficiālajā valodā, kurā tiek lietoti ļoti daudzi arābu valodas vārdi, lai Libānas ministrs varētu sekot viņa runai, radīja potenciālu tiltu sadarbībai starp Eiropas Savienību un arābu pasauli šajā konkrētajā jomā.

Kā Maltas iedzīvotājs es izjūtu milzīgu lepnumu, dzirdot savu valodu, mazas valsts valodu, kā vienu no divdesmit četrām valodām, kurās runā Eiropas Savienības augstākajās iestādēs, piemēram, Ministru padomē un Eiropas Parlamentā, kas ir Eiropas Savienības galvenais demokrātiskais forums. Tāpat tas ir attiecībā uz Tiesu, kurā var vērsties maltiešu valodā. Tomēr tiesnešu iekšējās apspriedēs, kuru rezultātā Tiesa pieņem lēmumu, tiek lietota vienīgi franču valoda. Man šķiet, ka galu galā šis iekšējais, Līgumos neietvertais noteikums mainīsies. Tas bija loģisks sākumā, kad trijās no sešām dibinātājvalstīm valsts valoda bija franču valoda. Ņemot vērā, ka pašlaik divas no dalībvalstīm agrāk ir bijušas Lielbritānijas kolonijas un par dalībvalstīm ir kļuvušas arī vairākas Austrumeiropas valstis, kurās ir izplatītāka angļu valoda (izņemot Rumāniju), ir radusies nepieciešamība izmantot vismaz trīs "darba valodas", kā tas jau ir Eiropas Komisijā (proti, franču, angļu un vācu). Galu galā, ja šī sistēma darbojas apspriedēs Eiropas Savienības izpildvaras ietvaros, proti, starp divdesmit septiņiem Komisijas locekļiem, kāpēc lai tā nedarbotos starp divdesmit septiņiem Tiesas tiesnešiem Luksemburgā?

Runājot par Eiropas Parlamentu, šajā iestādē ir visaugstākā daudzvalodības pakāpe. Katram Eiropas pilsonim ir tiesības piedalīties Eiropas Parlamenta vēlēšanās. Nebūtu saprātīgi gaidīt, ka Eiropas Parlamenta deputāts pilnībā pārzinātu vienu vai vairākas no visvairāk lietotajām valodām, piemēram, angļu vai franču valodu. Parlamenta Reglamentā

ir skaidri atzītas katra deputāta tiesības lasīt un rakstīt parlamentāros dokumentus, piedalīties diskusijās un runāt savā valodā. Visiem Eiropas Savienības pilsoņiem būtu jābūt iespējai savas valsts valodā lasīt tiesību aktus, kas viņus skar. Eiropas Parlamentam kā likumdevējam ir arī pienākums nodrošināt visu tā pieņemto tiesību aktu lingvistisko kvalitāti bez nepilnībām un kļūdām visās oficiālajās valodās. Eiropas pilsoņiem ir tiesības sekot līdz Parlamenta darbam, uzdot jautājumus un saņemt atbildes savā valodā.

Neapšaubāmi, vairāku oficiālo valodu lietošana rada milzīgas izmaksas saistībā ar rakstisko un mutisko tulkošanu, un, iespējams, ir kāds mehānisms vai metode, kas varētu sekmēt racionalizāciju šajā jomā. Tomēr, tāpat kā līdz šim dalībvalstis nav atteikušās no tā, ka katrai dalībvalstij ir Eiropas komisārs, es arī uzskatu, ka vismaz būtiskākajos gadījumos un galvenajās likumdošanas iestādēs visu dalībvalstu oficiālajām valodām ir jāsaņem labā to pašreizējais statuss. Tas ir Eiropas Savienības skaistums: vienoti daudzveidībā.

Nav šaubu, ka jebkura turpmākā Eiropas Savienības paplašināšanās radīs spiedienu uz šo sistēmu. Vai Komisija var darboties vairāk nekā ar divdesmit septiņiem locekļiem? Vai iestādes, jo īpaši rakstiskās un mutiskās tulkošanas dienesti, spētu tikt galā ar turpmāku paplašināšanos? Pirmkārt, domāju, ka, ņemot vērā pašreizējo politisko situāciju Eiropā, vēl ir laiks risināt šo jautājumu. Otrkārt, attiecībā uz tik būtisku jautājumu kā valodas Eiropas Savienībai ir jānodrošina, lai nerastos iespaids, ka pašreizējām dalībvalstīm ir pieņemami ievērot vienus noteikumus, savukārt jaunajām dalībvalstīm jāievēro citi noteikumi – kā sava veida otrās šķiras dalība. Jau tagad vairākas grūtības rada fakts, ka dažām dibinātājvalstīm ir zināmas privilēģijas, kuru nav pārējām dalībvalstīm.

Šajā brīdī man jānorāda uz savām interesēm. Es vienmēr esmu atbalstījis paplašināšanos, ja vien tā ir saprātīga. Ja kandidātvalsts izpilda visus nosacījumus un atbilst visām prasībām, kāpēc gan lai tā nevarētu pievienoties Eiropas Savienībai? Lielāka savienība ir stiprāka savienība. Ja, teiksim, Balkānu valstis īstenos pietiekamas reformas, lai pievienotos Eiropas Savienībai, un izpildīs visus nosacījumus, kāpēc gan neļaut tām pievienoties? Kāda jēga ir atzīt kādu valsti par "kandidātvalsti", bet, ja tā izpilda visus nosacījumus, tās statuss tomēr nemainās? Paplašināšanās arī nodrošinās mieru tādos reģionos kā Balkāni, kuru nesenā pagātnē ir bijuši kari un smagi noziegumi pret cilvēci. Paplašināšanās bagātina Eiropas Savienību ne vien politiski un ekonomiski, bet arī kulturāli, jaunajām kultūrām, valodām un tradīcijām savijoties ar Eiropas Savienībā jau esošajām. Turklāt, Apvienotajai Karalistei izstājoties no Savienības, ir jānodod vēstījums, ka, lai gan šī izstāšanās ir kaitējusi abām pusēm, ir virkne valstu, kuras vēlas *pievienoties* Savienībai, nevis to atstāt. Mērena, saprātīga un pārdomāta paplašināšanās izplatīs šo vēstījumu par to, ka Eiropas Savienībai ir jāuzlabo uzticēšanās sev un savai nākotnei.

Vairāku oficiālo valodu lietošana nerada Bābeles torni. Liekot lietā pašreizējās oficiālās valodas, Eiropas Savienības politiķi, Parlamenta deputāti, birokrāti un ierēdņi vienmēr ir sapratuši cits citu. Eiropa ir vieta, kur ir dzimis nacionālais valsts jēdziens. Tas ilgu laiku izraisīja nemierus un karus. Abi pagājušā gadsimta pasaules kari sākās Eiropā. Mūsdienās nacionālā identitāte nerada spriedzi. Tas tā ir tāpēc, ka Eiropas Savienība spēja pielāgoties laikam un veicināt daudzveidību, nevis to slāpēt, ja vien visi pieņem organizācijas vispārīgos un īpašos noteikumus. Daudzveidība nenozīmē, ka ikviens var darīt, ko vēlas. Drīzāk tā nozīmē, ka šajā “suverēnu valstu federācijā”, kā priekšsēdētājam Žozē Manuelam Barrozu labpatika dēvēt Eiropas Savienību, visiem ir vieta ar savām tradīcijām, valodām un kultūru, bet visiem ir arī pienākums tās kopt, ievērojot normas un noteikumus. Esmu pārliecināts, ka neviens nejutās mazāk maltietis, francūzis vai polis tāpēc, ka viņš vai viņa ir daļa no Eiropas Savienības. Lai tas tā turpinātos, noteikti jāsaglabā daudzvalodība.

Daudzvalodība nozīmē arī to, ka Eiropas Savienība mudina Eiropas pilsoņus pēc iespējas vairāk mācīties citas valodas. Mums, maltiešiem, kuru valsts ir maza, un arī tāpēc, ka maltieši runā tikai maltiešu valodā, noteikti ir jāmācās citas valodas, no kurām visizplatītākā ir angļu valoda, pēc tam itāļu valoda (līdz 1934. gadam itāļu valoda Maltā joprojām bija oficiālā valoda) un franču valoda. Tas, ka eiropieši tiek mudināti mācīties citas valodas, stiprina saiknes un sadarbību un palīdz mums labāk saprast citam citu ne tikai saziņas līmenī, bet arī jēdzienu un ideju ziņā. Tas ir tik acīmredzami, ka Eiropadome savos 2017. gada secinājumos paziņoja, ka Eiropas Savienība rīkosies, lai “veicinātu valodu apguvi, lai vairāk jauniešu papildus savai dzimtajai valodai runātu vismaz divās Eiropas valodās”.

Nozīmīgs Eiropas Savienības princips vēstī, ka no juridiskā viedokļa Eiropas Savienībā visi ir vienlīdzīgi. Ir saprotams, ka lielākās valstis pamatoti bauda zināmu varu sava lieluma dēļ. Neviens negaida, ka valstij ar pusmiljonu iedzīvotāju Eiropas Parlamentā būs tāda pati pārstāvība kā valstij ar astoņdesmit miljoniem iedzīvotāju. Tomēr proporcionāli Maltas pārstāvība uz vienu iedzīvotāju ir labāka nekā, piemēram, Vācijai. To pašu var teikt par Ministru padomi. Lai gan Eiropas Savienības noteikumi pamatoti piešķir vairāk lēmumu pieņemšanas balsu lielāka izmēra valstīm ar lielāku iedzīvotāju skaitu, praksē priekšroka tiek dota vienprātībai, nevis formālam balsojumam. Komisijā gan lielās, gan mazās dalībvalstis ieceļ vienu komisāru, kurš, lai gan nepārstāv valdību, kas viņu iecēlusi, Komisijā piedalās kā eksperts jautājumos attiecībā uz “*valsti, kuru es pazīstu vislabāk*” – šo izteicienu mēs Komisijā lietojām, lai neminētu savas valsts nosaukumu, vienlaikus uzsverot, ka mēs to nepārstāvam. Tāpēc ir svarīgi turpināt, nevis mazināt vairāku oficiālo valodu lietošanu. Šādā veidā ikviens jutīsies gaidīts Eiropas Savienībā un visi jutīsies vienlīdzīgi.

Eiropas tiesības polderī: holandiešu valoda kā adapteris

— **Prof. Dr. J. V. van de Grondens**

J. V. van de Grondens (*J. W. van de Gronden*) ir Eiropas tiesību profesors Neimegenas Radbūda universitātes Valsts un tiesību pētniecības centrā un valsts padomnieks Valsts padomes Administratīvo tiesību nodaļas specializētajā dienestā.

Ievads

Ikvienam kādreiz ir gadījies mēģināt vienu ierīci savienot ar kādu citu (piemēram, datoru ar monitoru) un konstatēt, ka abām ierīcēm ir dažādas kopnes. Šo problēmu var atrisināt ar adapteri. Izmantojot adapteri, abas iekārtas var darboties kopā.

Manuprāt, holandiešu valodas lietošanai ir līdzīgs uzdevums kā iepriekš minētajam adapterim. Ir vispārzināms, ka Eiropas tiesībām ir liela ietekme uz dalībvalstu tiesību sistēmām, tostarp Nīderlandes tiesību sistēmu. Eiropas tiesību attīstībā nozīmīga loma ir gan angļu, gan franču valodai. Tomēr Eiropas tiesības jāpiemēro arī citās valstīs – un arī Nīderlandē. Šo procesu, kura gaitā rodas sarežģīti jautājumi, atvieglo tas, ka svarīgākie juridiskie teksti – Savienības tiesību akti un judikatūra – ir pieejami dalībvalstu oficiālajās valodās, pie kurām pieder arī holandiešu valoda. Tādējādi holandiešu valoda Nīderlandes tiesību sistēmā sasaista Savienības tiesības un valsts tiesības.

Holandiešu valodas lomu vēlētos turpinājumā aplūkot detalizētāk. Vispirms pievērsīšos arvien pieaugošajai Eiropas tiesību ietekmei uz Nīderlandes tiesībām. Pēc tam nedaudz analizēšu jēdzienu un koncepciju problemātiku. Noslēgumā kā Eiropas tiesību profesors dalīšos pieredzē, ko esmu guvis, izglītojot jauno tieslietu studentu paaudzi.

Eiropas tiesību ietekme uz Nīderlandes tiesību sistēmu

Arvien plašākā Eiropas tiesību ietekme definējama kā iespaidīga. Šis process, protams, sākās ar tādu klasisko doktrīnu attīstīšanu kā Eiropas tiesību prioritāte ¹, tiešā iedarbība un pārvietošanās brīvība. Viens no pamatspriedumiem attiecās uz Nīderlandes iesniegtu lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu – spriedums *Van Gend & Loos* ². Ātri kļuva skaidrs, ka, nepārzinot Eiropas tiesības, Nīderlandes tiesības nevarēja tikt piemērotas.

Turklāt liela nozīme bija tam, ka Eiropas tiesības ietekmēja un joprojām ietekmē arī valsts procesuālās tiesības. Slavenajos spriedumos *Rewe* ³ un *Comet* ⁴ tika nospriests,

1 | Skat., piem., lietu 6/64 *Costa*, 1964. gada 15. jūlijs, [EU:C:1964:66](#), un lietu C-824/18 A.B. u.c. (Augstākās tiesas tiesnešu iecelšana – Pārsūdzība), 2021. gada 2. marts, [EU:C:2021:153](#).

2 | Lieta C-26/62 *Van Gend & Loos*, 1963. gada 5. februāris, [EU:C:1963:1](#).

3 | Lieta 33/76 *Rewe-Zentralfinanz* un *Rewe-Zentral*, 1976. gada 16. decembris, [EU:C:1976:188](#).

4 | Lieta 45/76 *Comet*, 1976. gada 16. decembris, [EU:C:1976:191](#).

ka valsts procesuālās tiesības nevar padarīt par (praktiski) neiespējamu to tiesību izmantošanu, kuras izriet no Eiropas tiesību aktiem, un tās nevar pret šīm tiesībām attiekties mazāk labvēlīgi par tām, kuras izriet no valsts tiesību aktiem. Šī judikatūra izrādījās starta šāviens īpašas pieejas attīstībai tradicionālu valsts tiesību koncepciju kontekstā, piemēram, tiesas pārbaude pēc savas ierosmes.⁵ Procesuālās tiesības ir būtiskas personām, kuras vēršas tiesā un vēlas apmierināt savus prasījumus, kas balstīti uz normatīvajiem tiesību aktiem. Ne velti Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 47. pantā ir nostiprinātas tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību. Savienības tiesību ietekmes uz procesuālajām tiesībām rezultātā tika radīta normatīva infrastruktūra Eiropas tiesību aktu izpildei.

Procesuālās tiesības ievirza juridisko strīdu un ir noteicošās, vēršoties tiesā. Turklāt tās cieši saistītas ar valsts suverenitāti. Šajā procesā valodai ir acīmredzami svarīga loma. Nīderlandes procesuālajās tiesībās izšķirošā loma, protams, ir holandiešu valodai. Nedrīkst aizmirst, ka holandiešu valoda ir juridiska valoda un to izmanto strīdu izšķiršanai, kurus citastarp izskata Nīderlandes tiesas. Tāpēc Savienības tiesību ietekme uz valsts procesuālajām tiesībām ir radījusi intriģejošu Nīderlandes un Savienības tiesību koncepciju mijiedarbību.⁶

Vēl viens būtisks attīstības virziens ir arvien plašākā saskaņošana Eiropas mērogā. Politikas izstrāde Eiropas līmenī nozīmē, ka tiek pieņemti Savienības tiesību akti. Gadu gaitā pieņemto tiesību aktu skaits ir milzīgs. Daudzas Savienības regulas un direktīvas attiecas uz visām iespējamām politikas jomām. Kā zināms, direktīva ir jātransponē valsts tiesībās.⁷ Turpretim attiecībā uz regulām pastāv transponēšanas aizliegums.⁸ Tomēr tas nenozīmē, ka nav jāveic valsts likumdošanas pasākumi, lai attiecīgo regulu varētu piemērot un īstenot. Gluži pretēji – gan direktīvas, gan regulas gadījumā jābūt norādītām (piemēram, par īstenošanu) atbildīgajām valsts iestādēm, jāpielāgo valsts

5 | Šajā ziņā skat., piemēram, S. Prechal un R. J. G. M. Widdershoven, *Inleiding tot het Europees bestuursrecht*, Neimegena, 2017, 410. un nākamās lpp.

6 | Šī attīstība tostarp ir atspoguļota S. Prechal un R. J. G. M. Widdershoven, *Inleiding tot het Europees bestuursrecht*, Neimegena, 2017; B. Hessel, *Het recht van de EU voor decentrale overheden*, Neimegena, 2016, un A. Hartkamp, *Vermogensrecht algemeen – Europees recht en Nederlands vermogensrecht*, Deventera, 2019.

7 | Skat. LESD 288. panta trešo daļu.

8 | Tiesa to ir atvasinājusi no LESD 288. panta otrās daļas, tostarp lietā 94/77 *Zerbone*, 1978. gada 31. janvāris, [EU:C:1978:17](#).

(piemēram, procesuālo tiesību) normatīvie akti un jātransponē Savienības tiesību vispārējās koncepcijas.⁹ Tas parāda, ka Savienības tiesības attiecībā uz to ieviešanu, tostarp piemērošanu un īstenošanu, lielā mērā atkarīgas no dalībvalstu tiesību sistēmām. Bez atbilstoša valsts tiesību satvara Savienības tiesības ir bezspēcīgas. Īsāk sakot, Eiropas tiesību normām un tiesību aktiem jārod sava vieta šajā valsts tiesību satvarā. Saskaņā ar Līguma par Eiropas Savienību 4. panta 3. punktu dalībvalstis nodrošina pienākumu izpildi, kas tām izriet no Līgumiem vai no Savienības iestāžu aktiem. Nīderlandei tas, protams, nozīmē, ka Eiropas tiesību normu un tiesību aktu holandiešu valodas versija jāiekļauj Nīderlandes tiesību aktos. Holandiešu valoda ir instruments, ar kuru arī Nīderlandes iestādes var piemērot Briselē, Strasbūrā un Luksemburgā izstrādātās tiesības. Kā jau iepriekš minēts, pašlaik ir būtiski palielinājusies direktīvu, regulu un citu pasākumu saskaņošana Eiropas mērogā. Tāpēc arvien lielāks skaits Eiropas noteikumu jātransponē valsts tiesību sistēmā. Nīderlande transponēšanai bieži izmanto jau esošos valsts likumdošanas kompleksus, piemēram, Civilkodeksu, noteiktus administratīvo tiesību aktus (Vides aizsardzības likums, Konkurences likums u. tml.) un krimināltiesību aktus. Tas nozīmē, ka daudzi Eiropas tiesību akti un normas tiek iekļautas Nīderlandes tiesību aktu noteikumos. Savā ziņā notiek "osmoze" starp Eiropas vai Nīderlandes tiesību aktiem un normām. Liekot lietā holandiešu valodu, šī apvienošanās ir iespējama. Savienības tiesību aktu oficiālā holandiešu valodas versija ļauj Nīderlandes iestādēm piemērot Eiropas tiesības ciešā saistībā ar valsts tiesībām.

Šī "sinhronā" piemērošana – arvien pieaugošās saskaņošanas dēļ Eiropas mērogā – notiek arvien biežāk, un tā kļuvusi par daudzu tieslietu jomas profesionāļu ikdienas darba sastāvdaļu. Pēc manām domām, šādā veidā Eiropas politika arī tiek tuvināta pilsoņiem. Garantija, uz kuru Nīderlandes patērētājiem ir tiesības, veicot pirkumus, principā ir noteikta Eiropas tiesību aktos. Manuprāt, tomēr jānorāda kāds aspekts. Sakarā ar Eiropas tiesību aktu nepārtrauktu integrāciju valstu tiesiskā regulējuma kompleksos daudzi pilsoņi un pat juristi vairs neatpazīst, ka šīs ir Eiropas tiesību normas – pirmajā acumirklī šķiet, ka tās izstrādātas tepat Nīderlandē. Tāpēc nenāktu par jaunu sākt veidot izpratni par to, lai uzlabotu zināšanas par šo skaisto "Eiropas un Nīderlandes tiesību duetu".

9 | Skat., piemēram, 17. punktu 1983. gada 21. septembra spriedumā lietās no 205/82 līdz 215/82 *Deutsche Milchkontor u.c.*, [EU:C:1983:233](#), un 33. punktu 2010. gada 28. oktobra spriedumā lietā C-367/09 *SGS Belgium u.c.*, [EU:C:2010:648](#).

Termini un jēdzieni

Holandiešu valodai ir izšķiroša nozīme, transponējot Eiropas tiesības Nīderlandes poldera tiesību sistēmā. Tiesībās liela nozīme, protams, ir terminiem un jēdzieniem. Eiropas tiesības var noteiktiem Nīderlandes tiesību jēdzieniem piešķirt citu saturu. Tā kā noteiktiem Savienības tiesību jēdzieniem eksistē oficiāls Nīderlandes tiesību jēdziena analogs, attiecīgās izmaiņas Nīderlandes tiesībās pārņemt ir relatīvi vienkāršāk. Šāds piemērs no pagātnes ir atkritumu jēdziens.¹⁰ Nīderlandes tiesībās šis jēdziens sākotnēji attiecās uz lietām, kuras tiek neatgriezeniski likvidētas. Tomēr no Tiesas judikatūras izrietēja, ka tā ir pārāk šaura pieeja. Par atkritumiem uzskatāmas arī vielas un materiāli, kurus var izmantot atkārtoti.¹¹ Šeit runa nav par semantiku, bet gan par to, vai tiesību akti, kas pieņemti, lai aizsargātu vidi un cilvēkus, ir piemērojami. Ar Savienības tiesībās izmantotā atkritumu jēdziena oficiālo holandiešu valodas versiju, kas tika pārņemta Nīderlandes tiesību aktos, Tiesas sniegtā interpretācija ātri ieplūda juridiskajā praksē.

Vēl vienu piemēru var minēt par atļaujas (atļauju piešķiršanas sistēmas) jēdzienu. Pakalpojumu direktīva¹² attiecas uz dalībvalstu izveidotām atļauju piešķiršanas sistēmām. Šādas sistēmas konkrētu nosacījumu gadījumā var radīt nepamatotus ierobežojumus pakalpojumu brīvai apritei. Angļu valodā tiek izmantots termins “authorisation” un franču valodā – “autorisation”. Pakalpojumu direktīvas holandiešu valodas versijā izmantots holandiešu valodas vārds “vergunning” (atļauja). Tas Nīderlandes likumdevējam ļāva šīs direktīvas transponēšanas procesā izmantot Nīderlandes administratīvajās tiesībās jau eksistējošo atļaujas jēdzienu. Tādējādi transponēšanas process tika vienkāršots. Atbildīgajām iestādēm ir skaidrs, ka valsts iestāžu lēmumi, kurus holandiešu valodā sauc par atļaujām, jāizvērtē, balstoties uz Pakalpojumu direktīvu. Šajā sakarā katrā ziņā ir svarīgi precīzi ievērot Eiropas Pakalpojumu direktīvā ietverto atļaujas jēdziena definīciju, un tas var rezultēties vajadzībā pielāgot Nīderlandes tiesībās tradicionāli izmantoto atļaujas jēdzienu. Direktīvas 4. pantā sniegta atļauju piešķiršanas sistēmas

10 | Šajā ziņā skat. J. W. van de Gronden, *De Implementatie van het EG-milieurecht door Nederlandse decentrale overheden*, Deventera, 1998, 260.–266. lpp.

11 | Skat., piemēram, 31. punktu 1997. gada 18. decembra spriedumā lietā C-129/96 *Inter-Environnement Wallonie*, [EU:C:1997:628](#).

12 | Direktīva 2006/123 par pakalpojumiem iekšējā tirgū (OV 2006, L 376, 36. lpp.).

jēdziena definīcija – arī holandiešu valodas versijā ¹³ –, tāpēc šo definīciju var izmantot arī Nīderlandes juridiskajā praksē. Un nav pārsteidzoši, ka Pakalpojumu likumā iekļauta atļauju piešķiršanas sistēmas definīcija, kas balstīta uz direktīvā ietverto definīciju ¹⁴.

Arvien intensīvāk tiecoties pēc saskaņošanas Eiropas mērogā, Nīderlandes tiesībās no Savienības tiesībām ir pārņemti daudzi jēdzieni. No juridiskā viedokļa tas ir sarežģīts solis. Šajā ziņā labvēlīga ietekme neapšaubāmi ir svarīgu tiesību avotu pieejamībai holandiešu valodā. Nīderlandē pat ir piemēri par spontānu saskaņošanu. Šādā gadījumā valsts likumdevējs brīvprātīgi cenšas pietuvināties Eiropas tiesībām, kaut arī šāds pienākums tam nav noteikts. Zināmākais piemērs ir Nīderlandes Konkurences likums ¹⁵. Šā likuma materiālo tiesību noteikumi atvasināti no LESD 101. un 102. panta un Eiropas Apvienošanās regulas ¹⁶, kaut arī Savienības tiesības to nepieprasa ¹⁷. Šo procesu būtiski atviegloja tas, ka eksistē Līguma un Apvienošanās regulas oficiāla holandiešu valodas versija. Holandiešu valodā jau pastāvēja atbilstošie termini un jēdzieni. Tāpēc likumdevējs varēja izmantot konkurences tiesību jēdzienus, kuriem ir būtiska nozīme, piemēram, uzņēmums, nolīgums, dominējošs stāvoklis un koncentrācija. Notektu jēdzienu gadījumā pat izmanto tiešu atsauci uz attiecīgiem jēdzieniem Savienības tiesībās, proti, ir noteikts, ka jēdzieniem “uzņēmums” un “nolīgums” Konkurences likuma izpratnē ir tas pats saturs kā attiecīgajiem jēdzieniem LESD 101. pantā. Tas nozīmē, ka tādu jēdzienu kā “nolīgums”

13 | Šī definīcija formulēta šādi: “Elke procedure die voor een dienstverrichter of afnemer de verplichting inhoudt bij een bevoegde instantie stappen te ondernemen ter verkrijging van een formele of stilzwijgende beslissing over de toegang tot of de uitoefening van een dienstenactiviteit.” (“Jebkura procedūra, saskaņā ar kuru pakalpojumu sniedzējam vai pakalpojumu saņēmējam faktiski ir jāveic noteiktas darbības, lai no kompetentas iestādes saņemtu formālu lēmumu vai netiešu lēmumu attiecībā uz piekļuvi kādai pakalpojumu darbībai vai tās veikšanai.”)

14 | Pakalpojumu likuma 1. pantā atļauju saņemšanas sistēma ir definēta šādi: “Procedure die voor een dienstverrichter of afnemer de verplichting inhoudt bij een bevoegde instantie stappen te ondernemen ter verkrijging van een vergunning.” (“Procedūra, saskaņā ar kuru pakalpojumu sniedzējam vai pakalpojumu saņēmējam ir jāsaņem atļauja no kompetentas iestādes.”)

15 | Skat. *Kamerstukken II*, 24 707, Nr. 3, 10. lpp.

16 | Regula Nr. 139/2004 par kontroli pār uzņēmumu koncentrāciju (OV 2004, L 24, 1. lpp.).

17 | Virkne īstenošanas jautājumu konkurences tiesībās principā visādā ziņā ir obligātas saskaņošanas priekšmets. Skat. Direktīvu 2019/1 par apstākļu nodrošināšanu nolūkā dot dalībvalstu konkurences iestādēm iespēju efektīvāk izpildīt konkurences noteikumus un par iekšējā tirgus pienācīgas darbības nodrošināšanu (OV 2019, L 11, 3. lpp.).

un “uzņēmums” interpretācija Savienības tiesu judikatūrā automātiski uzskatāma par šo pašu Nīderlandes Konkurences likuma jēdzienu interpretāciju.¹⁸

Savienības tiesību studijas holandiešu valodā

Arvien pieaugošā tiesību eiropēizācija ir bijusi par iemeslu tam, ka Eiropas tiesību studijas Nīderlandes universitātēs ieņēmušas stabilu vietu tieslietu studiju mācību programmā. Globalizācijas rezultātā darba kārtībā tika iekļauta arī juridiskās izglītības internacionalizācija. Tas ir radījis jautājumu, vai Savienības tiesību studiju kursi būtu jāpasniedz tikai angļu valodā. Manuprāt, uz šo jautājumu jāatbild diferencēti. Protams, liela nozīme ir tam, ka juristi spēj apspriest svarīgas tēmas un jautājumus ar kolēģiem no citām valstīm. Tomēr viņu uzdevums ir arī piemērot Savienības tiesības valsts līmenī. Tādēļ būtu vēlams, ka Nīderlandes universitātēs Eiropas tiesības tiek pasniegtas gan angļu, gan holandiešu valodā. Pirmajā gadā studenti ar Eiropas tiesībām var iepazīties savā dzimtajā valodā un sasaistīt šo tiesību jomu arī ar valsts tiesībām, ar ko viņi šajā studiju posmā, protams, saskaras pirmoreiz. Vēlākā posmā studenti Savienības tiesību jautājumus un tēmas var apgūt angļu valodā. Mana pieredze Neimegenas Radbūda universitātē, kur man ir gods pasniegt Eiropas tiesības, liecina, ka šī daudzvalodība ir bagātināšanās. Šādā veidā studenti gūst labu ieskatu Eiropas tiesību daudzvalodu dimensijā. Viņiem tiek arī uzskatāmi parādīts, ka Eiropas tiesības pilnībā praksē īstenot var tikai tad, ja šajā procesā tiek ņemtas vērā valsts tiesības. Tāpēc pat Neimegenas *European Law School* studentiem studiju programmā līdztekus Eiropas un starptautiskajām tiesībām paredzēti arī Nīderlandes tiesību pamati. Kā jau iepriekš minēts, holandiešu valoda ir juridiska valoda, jo tā tiek izmantota tiesvedībā Nīderlandes tiesās. Ir ļoti svarīgi, lai topošais Eiropas tiesību speciālists labi orientētos valsts normatīvajā sistēmā, kurā viņš piemēros savas profesionālās zināšanas, un lai viņš labi saprastu šajā sistēmā izmantoto valodu. Tā, piemēram, ir svarīgi zināt, kas saskaņā ar Nīderlandes tiesībām ir prettiesiska rīcība, ja runa ir par to, vai Nīderlandes valsts pārvaldes iestādes atbilstoši Tiesas pieņemtajai *Francovich* judikatūrai¹⁹ ir atbildīgas par zaudējumiem, kuri radušies Savienības tiesību pārkāpuma dēļ. Vēl viens piemērs – subsīdiju piešķiršana. Ja to grib

18 | Par dažādām metodēm, ar kādām Konkurences likumu gribēja balstīt uz Eiropas tiesībām, skat. M. R. Mok, *Kartelrecht I Nederland: de Mededingingswet*, Deventer, 2004, 69.–72. lpp.

19 | Skat. tostarp apvienotās lietas C-6/90 un C-9/90 *Francovich* u.c., 1991. gada 19. novembris, [EU:C:1991:428](#), un apvienotās lietas C-46/93 un C-48/93 *Brasserie du Pêcheur* un *Factortame*, 1996. gada 5. marts, [EU:C:1996:79](#).

apstrīdēt, pamatojumam norādot, ka tas ir Savienības tiesībām neatbilstošs valsts atbalsts, jāpārlicinās, vai subsīdija ir piešķirta, balstoties uz lēmumu, ko var pārsūdzēt Nīderlandes administratīvajās tiesās.

Neimegenā daudzvalodība nozīmē, ka uzmanība tiek pievērsta ne tikai angļu un holandiešu, bet arī franču valodai. *European Law School* bakalaura studiju programmas studenti var izvēlēties specializāciju "Juridisko tekstu tulkošana". Šā studiju kursa mērķis ir ievirzīt studentus juridisku tekstu tulkošanā no franču valodas holandiešu valodā. Protams, franču valodai Eiropas tiesībās tradicionāli ir bijusi galvenā loma. Zināms, ka tā ir Eiropas Savienības Tiesas un Vispārējās tiesas valoda. Studiju kurss "Juridisko tekstu tulkošana" skaidri parāda studentiem, kā Savienības tiesas piemēro Eiropas tiesības. Viņiem tiek pasniegtas lekcijas par tulkošanu un par svarīgākajiem Eiropas tiesību aspektiem un tiek sniegti arī metodiski materiāli par juridisko tekstu tulkošanu no franču valodas holandiešu valodā. Iesaistītajiem pasniedzējiem ir liela praktiskā pieredze. Šajā studiju kursā līdzdarbojas arī Kūns Volfs (*Koen Wolfs*), Eiropas Savienības Tiesas Holandiešu valodas tulkošanas nodaļas vadītājs, proti, gan kā pasniedzējs, gan kā iedvesmotājs. Manuprāt, franču valodas iekļaušana mācību plānā ir brīnišķīga Neimegenas *European Law School* studiju programmas bagātināšana. Studiju kurss "Juridisko tekstu tulkošana" atbilst nepieciešamībai sagatavot Savienības tiesību tulkojumus valsts vajadzībām.

Turklāt šis juridisko tekstu tulkošanas studiju kurss piedāvā studentiem ieskatu tulkotāja profesijā. Tie tulkotāji, kuri, piemēram, tulko spriedumu no franču valodas holandiešu valodā, dod vērā ņemamu ieguldījumu Eiropas tiesību transponēšanā valsts tiesību sistēmā. Savienība balstās uz daudzvalodību, un tulkotāji pilda vienojošā posma funkciju.

Manuprāt, iegūtās zināšanas (līdzās tulkotāja darbam) var būt noderīgas visos iespējamajos amatos. Studenti ir iepazinušies ar Eiropas tiesību daudzvalodību. Ja viņi, piemēram, vēlāk strādās tieslietu sistēmā, franču valodas zināšanas var palīdzēt, interpretējot konkrētus spriedumus un Savienības tiesību noteikumus. Tiesneša amatā varbūt vajadzēs līdzdarboties, formulējot prejudiciālus jautājumus kādā lietā, kurā radušies ar Savienības tiesībām saistīti jautājumi. Formulējot šos jautājumus, viņi varēs ņemt vērā, ka tie jāpārtulko tostarp franču valodā. Strādājot par ierēdņiem kādā ministrijā un saskaroties ar kādu problemātisku Savienības tiesību jautājumu, viņi var palīdzēt rast risinājumu, izvērtējot atbilstošos tiesību avotus, kas pieejami franču un, protams, angļu valodā.

Nobeigums

Holandiešu valodai ir liela nozīme, lai Eiropas tiesības iedzīvinātu praksē. Savienības tiesību akti un normas jātransponē valsts tiesību sistēmā, tāpēc transponēšana lielā mērā atkarīga no valsts tiesībām. Savienības tiesību aktu oficiālā holandiešu valodas versija būtiski atvieglo Savienības tiesību transponēšanu Nīderlandes tiesību sistēmā un tādējādi arī šo tiesību aktu efektīvu transponēšanu. Tātad holandiešu valoda ir instruments, kas sasaista Savienības tiesības un Nīderlandes valsts tiesību sistēmu. Daudzvalodība ir svarīga Savienības tiesību dimensija. Nozīmīgu Savienības tiesību avotu pieejamība vairākās valodās tuvina Eiropas Savienību un tās tiesības, kas balstītas uz dalībvalstu atšķirīgām tiesiskajām tradīcijām, pilsoņiem un personām, kuras vēršas tiesā.

Daudzvalodības nozīme nākotnes Eiropas universitātē

— Prof. Dr. Jans Vouters

Jans Vouters (*Jan Wouters*) ir profesors starptautisko tiesību un organizāciju jomā un Žana Monē katedras vadītājs *ad personam* Lēvenas Katoļu universitātē, kur viņš ir arī Starptautisko tiesību institūta un *Leuven Centre for Global Governance Studies* direktors, kā arī Starptautiskās politikas padomes priekšsēdētājs. Viņš ir Beļģijas Karaliskās flāmu akadēmijas loceklis, viesprofesors *Columbia University*, Eiropas koledžā Brigē, *Paris 2 Panthéon-Assas* universitātē, *Sciences Po* un *LUISS*, kā arī advokāts Briseles Advokātu kolēģijā.

Ievads

Šajā rakstā vēlētos paust dažas pārdomas par daudzvalodības nozīmi nākotnes Eiropas universitātē. Tā ir personiska tāda universitātes pasniedzēja liecība, kurš visas savas profesionālās karjeras laikā ir apbrīnojis Eiropas apvienošanās procesu un Eiropas bagāto kultūras daudzveidību. Vienmēr esmu aizrāvis ar Eiropas Savienības (ES) tiesībām kā integrācijas līdzekli un tās uzskatu arī par svarīgu instrumentu dialogam ar dalībvalstu nacionālajām un reģionālajām kultūrām un tiesību sistēmām, kā arī ar starptautiskajām tiesībām, no kurām izveidojusies Eiropas tiesiskā kārtība ¹.

Kad 1987. gada jūlijā pabeidzu Antverpenes Universitāti, tikko bija stājies spēkā Vienotais Eiropas akts. Daudzi to vairs nezina, bet šis līgums nozīmēja būtisku Eiropas apvienošanās procesa “atdzīvināšanu” ne tikai attiecībā uz “1992. gada projektu” saistībā ar iekšējo tirgu, bet arī Eiropas politisko sadarbību (Kopējās ārpolitikas un drošības politikas (KĀDP) priekštecī), Eiropas vides politiku, Eiropas Parlamenta pieaugošo nozīmi utt. Manā pirmajā publikācijā 1988. gadā runa bija par Eiropas kapitāla aprites liberalizāciju, kas Eiropas Ekonomikas kopienas (EEK) līgumā vairāku gadu garumā bija otršķirīga pamatbrīvība. It īpaši 1992. gada Māstrihtas līgums bija vēsturisks lūzuma punkts saistībā ar Eiropas apvienošanās, kas nozīmīgi padziļināja integrāciju (Ekonomikas un monetārā savienība kā muitas savienības un iekšējā tirgus konstrukcijas “jumts”) un to paplašināja (politiska savienība ar Eiropas pilsonību, KĀDP, sadarbība tieslietu un iekšlietu jomā u. c.).

Tieši Māstrihtas līgums Eiropas Kopienas (EK) dibināšanas līgumu papildināja ar “kultūras nodaļu”. Tā radās skaistā frāze, ka Kopiena un vēlāk Savienība “veicina dalībvalstu kultūru uzplaukumu, respektējot to nacionālās un reģionālās atšķirības un vienlaikus pievēršot uzmanību kopīgajam kultūras mantojumam” ²: ģismā – vienotība daudzveidībā! No 1994. līdz 1996. gadam rakstot grāmatu par Māstrihtas līgumu ³, es izmantoju visas tālaika Līguma valodu versijas. Tas lika man saprast, cik milzīgs spēks piemīt juridiskajai daudzvalodībai. Un tas tikai vairoja manu apbrīnu par ES tulkotājiem: piemēram,

1 | Diemžēl joprojām pastāv dažas pretrunas starp starptautiskajām tiesībām un ES tiesībām. Skat. agrāku rakstu: J. Wouters, “The Tormented Relationship between International Law and EU Law”, no: P. H. F. Bekker, R. Dolzer un M. Waibel (red.), *Making Transnational Law Work in the Global Economy. Essays in Honour of Detlev Vagts*, Kembridža, Cambridge University Press, 2010, 198.–221. lpp.

2 | Tagad Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) 167. panta 1. punkts.

3 | Skat. W. Devroe un J. Wouters, *De Europese Unie. Het Verdrag van Maastricht en zijn uitvoering: analyse en perspectieven*, Lēvena, Peeters, 1996, apbalvots ar Stibes (*Stibbe*) godalgu.

pamēģiniet vienādi visās ES oficiālajās valodās iztulkot sarežģīto subsidiaritātes principa definīciju ⁴! Ļoti cienu ES tulkotājus un tulkus jau kopš tiem laikiem, kad strādāju Tiesā par referentu – no 1991. līdz 1994. gadam – un kad dažkārt apjomīgie secinājumi (ar daudzām zemsvītras piezīmēm), ko mēs ar ģenerālvokātu Valteru van Gervenu (*Walter van Gerven*) sūtījām tulkošanas dienestiem, tiem radīja spriedzi ⁵.

Kopš 2017. gada beigām esmu aktīvi iesaistījies arī “Eiropas universitāšu alianšu” attīstīšanā un palīdzējis brūgēt ceļu vienai no šīm savienībām: *Una Europa* ⁶. Saistībā ar minēto mēs pēdējos gados esam ievērojami daudz darījuši, ne tikai lai liktu pamatus nākotnes universitātei, kurā daudzvalodībai ir galvenā nozīme, bet arī lai izveidotu kopīgu starpdisciplināru Eiropas studiju bakalaura programmu, kurā daudzvalodība ir viens no būtiskajiem jautājumiem. Turpinājumā labprāt sīkāk iztirzāšu dažus aspektus.

Par iniciatīvu “Eiropas universitātes” un *Una Europa*

Savā slavenajā runā Sorbonnā 2017. gada 26. septembrī Francijas prezidents Emanuels Makrons stingri atbalstīja Eiropas universitāšu izveidošanas ideju:

“Je propose la création d’universités européennes qui seront un réseau d’universités de plusieurs pays d’Europe, mettant en place un parcours où chacun de leurs étudiants étudiera à l’étranger et suivra des cours dans deux langues au moins. Des universités européennes qui seront aussi des lieux d’innovation pédagogique, de recherche d’excellence. Nous devons nous fixer, d’ici à 2024, en construire au moins une vingtaine. Mais nous devons, dès la prochaine rentrée universitaire,

4 | Tagad Līguma par Eiropas Savienību (LES) 5. panta 3. punkts; sākotnējā redakcijā EK Līguma 3.B pants.

5 | Tajā laikā tika saņemtas sūdzības no tulkošanas dienestiem un Tiesas Administratīvā komiteja apsprieda piezīmi par pārmērīgu zemsvītras piezīmju lietošanu dažu ģenerālvokātu secinājumos. Pēc tam ģenerālvokāts Valters van Gervens pats iesniedza piezīmi, kurā citēja Pētera Šafera (*Peter Shaffer*) lugu *Amadeus*. Tajā runa ir par Mocarta atbildi uz ķeizara Jozefa II komentāru, ka viņa operā “Bēgšana no seraja” ir “too many notes”. Mocarts atbildēja: “There are just as many notes, Majesty, as are required. Neither more nor less.”

6 | Skat. <https://www.una-europa.eu/>.

structurer les premières, avec de véritables semestres européens et de véritables diplômes européens.”^{7 8}

Francijas prezidenta priekšlikums guva atbalstu Eiropas samitos Ģēteborgā un Briselē 2017. gada rudenī un kļuvis pazīstams kā iniciatīva “Eiropas universitātes”. Arī Eiropadomes 2017. gada 14. decembra secinājumos – uzreiz pēc fragmenta par Eiropas universitātēm – kā mērķis minēta arī “pastiprināta valodu apguve, lai vairāk jauniešu papildus savai dzimtajai valodai prastu vismaz divas Eiropas valodas”⁹.

Šī iniciatīva mūs Lēvenas Kristīgajā universitātē uzreiz sajūsmināja. 2018. gada pavasarī, tiekoties Parīzē un Boloņā, un pēc tam tā paša gada vasarā padziļinātās diskusijās Madridē un Berlīnē likām pamatus universitāšu aliansei. Tā radās *Una Europa*, kas ir deviņu slaveno Eiropas universitāšu alianse: *Freie Universität Berlin*, *Alma Mater Studiorum Università di Bologna*, *University of Edinburgh*, *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie*, *Helsingin yliopisto / Helsingfors universitet*, Lēvenas Kristīgā universitāte, *Universidad Complutense de Madrid*, *Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne* un Leidenes Universitāte.¹⁰ Daudzvalodība redzama jau universitāšu nosaukumos!

Una Europa nav tikai kārtējais “konsorcijs” vai “projekts” starp dažām Eiropas universitātēm. Pat jēdziens “alianse” neatspoguļo tās daudzveidīgo dinamiku. Būtībā runa ir par revolucionāru, unikālu un arvien saliedētāku liktenkopību un mūsu darba integrāciju pieaugošajā pētniecības, izglītības un sociālo pakalpojumu jomu skaitā un tādējādi – par patiesu nākotnes Eiropas universitāti. Tur, kur mēs sākām ar Eiropas studijām, kultūras mantojumu, ilgtspēju, informācijas zinātnēm un mākslīgo intelektu, tagad iekļautas arī tādas jomas kā veselība un nākotnes materiāli. Mēs neesam arī nekādi iesācēji: lielākā daļa partneruniversitāšu ir ar simtiem – dažreiz pat gandrīz tūkstoš – gadu senu

7 | <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2017/09/26/initiative-pour-l-europe-discours-d-emmanuel-macron-pour-une-europe-souveraine-unie-democratique>

8 | “Piedāvāju izveidot Eiropas universitātes, kuras būs vairāku Eiropas valstu universitāšu tīkli, kas veido attīstības ceļu, kur katrs to students studēs ārvalstīs un apgūs vismaz divu valodu kursus. Šīs Eiropas universitātes būs arī pedagoģisko inovāciju un izcilu pētījumu vietas. Ir jānosaka mērķis no šī brīža līdz 2024. gadam izveidot vismaz divdesmit šādu iestāžu. Bet jau no nākamā akadēmiskā gada jāorganizē pirmās universitātes ar patiesiem Eiropas semestriem un patiesiem Eiropas diplomiem.”

9 | <https://www.consilium.europa.eu/media/32213/14-final-conclusions-rev1-de.pdf>

10 | Drīzumā pievienosies desmitais un vienpadsmitais partneris, bet tas man vēl jāpatur noslēpumā.

intelektuālo vēsturi, un kopā mēs izglītojam aptuveni 450 tūkstošus studentu, nemaz nerunājot par digitālajām studiju grupām (to skaits mērāms miljonos).

Jau kopš pašiem pirmsākumiem *Una Europa* ir apņēmīgi gājusi daudzvalodības ceļu; proti, partneriestādēs mēs izmantojam ne mazāk kā deviņas valodas: vācu, angļu, somu, franču, itāļu, holandiešu, poļu, spāņu un zviedru valodu. Ir vērts izlasīt “Uzsaukumu par nākotnes universitāti”, kurā *Una Europa* sniedz ieskatu savā dvēselē. Šajā uzsaukumā citastarp uzsvērts, ka *Una Europa* “nav vieta, bet gan veselums, ko veido zināšanas, idejas un vērtības un kas brīvi attīstās pāri robežām, līdzekļiem un laikam”, un ir “sabiedrības spogulis visā tās daudzveidībā, kurā atspoguļojas kultūras un valodas, tradīcijas un revolūcijas”¹¹. Daudzvalodībai ir galvenā nozīme starp tādiem citiem pamatmērķiem kā starpdisciplināra pieeja, integrācija, inovācija, interaktivitāte, efektivitāte un starptautiskā atvērtība.

Una Europa, ņemot vērā apņemšanos veicināt daudzvalodību, nākotnē plāno attiecīgi citu universitāšu studentiem ļaut piekļūt visu universitāšu valodu priekšmetiem, izveidot valodu tandēmus¹² – kas ļauj studentiem, izmantojot virtuālo mobilitāti, apgūt priekšmetus citās valodās, kuras nav viņu universitātes valoda, kā arī padara iespējamu pasniedzēju mobilitāti – un nodrošināt MOOC¹³, lai stimulētu valodu apguvi iesācēju līmenī. Par daudzvalodību jaunajā kopīgajā Eiropas studiju bakalaurs programmā runāšu pēc brīža.

Una Europa redzējums saskan ar ES Padomes viedokli – tā 2019. gada 22. maijā pieņēma lēmumu par visaptverošu pieeju valodu mācīšanai un apguvei¹⁴. Lai gan šis ieteikums galvenokārt attiecas uz pamatzglītību, vidējo izglītību un profesionālo izglītību, Padomes secinājumus par valodas izpratni skolās tikpat labi varētu attiecināt arī uz augstāko izglītību.

11 | Skat. <https://www.una-europa.eu/about>.

12 | Valodas tandēms jeb sarunu apmaiņa ir valodas apguve, izmantojot divpusēju valodas apmaiņu starp diviem cilvēkiem, kuri viens ar otru sarunājas savā (atšķirīgajā) dzimtajā valodā – kā valodā, kuru vēlas apgūt otra persona.

13 | MOOC jeb *massive open online course* ir kurss, kas veidots tā, lai tajā varētu piedalīties liels skaits cilvēku, un kur mācību materiāls (kas var ietvert ne tikai rakstisku, bet arī audiovizuālu materiālu) tiek izplatīts internetā, lai dalībnieki nebūtu piesaistīti konkrētai vietai.

14 | 2019. gada 5. jūnija *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis* C 189, 15. lpp.

“Valodas izpratne skolās varētu ietvert to, ka tiek apzinātas un saprastas visu skolēnu rakstpratības un daudzvalodu kompetences – tostarp to valodu, kuras skolā netiek mācītas. Skolas pēc vajadzības var izšķirt dažādu līmeņu daudzvalodu kompetenci, ņemot vērā kontekstu un mērķus un atbilstoši katra izglītojamā apstākļiem, vajadzībām, spējām un interesēm.”¹⁵

Tomēr ir nedaudz pārsteidzoši – lai gan Eiropas lēmumu pieņēmēji pievērš uzmanību Eiropas universitāšu iniciatīvai, šķiet, ka pašlaik nav pieņemts neviens stratēģijas dokuments, kurā būtu aplūkots jautājums par daudzvalodību (vai tās trūkumu) universitāšu līmenī. Eiropas Komisija 2020. gada 30. septembra Paziņojumā par Eiropas Izglītības telpas izveidi līdz 2025. gadam “valodu apguves un daudzvalodības veicināšanu” gan uzskata par daļu no Eiropas izglītības telpas kvalitātes mērķa, jo “spēja runāt dažādās valodās ir priekšnosacījums, lai studētu un strādātu ārzemēs un pilnībā iepazītu Eiropas kultūras daudzveidību. Tā ļauj izglītojamajiem un skolotājiem gūt labumu no patiesas Eiropas mācību telpas”¹⁶. Taču šajā ziņā Komisija neizstrādā jaunus priekšlikumus un būtībā norāda uz iepriekšminēto Padomes 2019. gada ieteikumu, kas nav vērsts uz universitātes izglītību.

Arī 2022. gada aicinājums Eiropas universitātēm saistībā ar *Erasmus+* iesniegt šajā ziņā priekšlikumus nav ļoti konkrēts.¹⁷ Lai gan Eiropas universitātes ir aicinātas aktīvi piedalīties Eiropas izglītības telpas politisko mērķu, tostarp daudzvalodības, sasniegšanā, šī norāde neatšķiras no pirmā aicinājuma 2018. gadā Eiropas universitātēm iesniegt priekšlikumus. Eiropas Komisijas izpratne par daudzvalodību pēdējos gados acīmredzot nav īpaši mainījusies. Piemēram, tās 2022. gada 18. janvāra Paziņojumā par Eiropas universitāšu stratēģiju nav nevienas atsauces uz daudzvalodību vai konkrētām iniciatīvām vai pasākumiem šajā jomā.¹⁸

15 | Ieteikuma 16. apsvērums.

16 | Komisijas Paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai (2020. gada 30. septembris) par Eiropas Izglītības telpas izveidi līdz 2025. gadam (COM(2020) 625 final, 7. lpp.).

17 | Skat. <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/denews/2022-erasmus-european-universities-call>.

18 | Komisijas Paziņojums Eiropas Parlamentam, Padomei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un Reģionu komitejai (2022. gada 18. janvāris) par Eiropas universitāšu stratēģiju (COM(2022) 16 final).

Par kopīgo Eiropas studiju bakalaura grādu

No 2022./2023. studiju gada *Una Europa* universitātes piedāvā kopīgu starpdisciplināru *Joint Bachelor of Arts in European Studies (BAES)* ¹⁹. Šim nolūkam tās ir izgājušas sarežģītu akreditācijas procesu – gan izmantojot tā saukto Eiropas pieeju kopprogrammu kvalitātes nodrošināšanai 2021. gadā Nīderlandes un Flandrijas Akreditācijas aģentūrā (NVAO) (*European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes*) ²⁰, gan saskaņā ar dažādām valsts procedūrām.

Ar *BAES* mēs vēlamies izglītēt studentus no Eiropas un visas pasaules par to, ko nozīmē “Eiropa”: pamatvērtības, vēsture, politika, iestādes, ekonomika, sabiedrība, tiesības utt., kā arī tās kultūras identitāte un daudzveidība. Daudzvalodība ir tieši iekļauta šīs jaunās programmas studiju mērķos: programmas beigās – saskaņā ar Eiropas kredītpunktu pārneses un uzkrāšanas sistēmu tās ir trīs gadus ilgas studijas, kuru kopējais apjoms ir 180 *ECTS*, – studentiem papildus dzimtajai valodai un angļu valodai jāspēj izteikties vismaz vienā Eiropas valodā, lai spētu aktīvi piedalīties daudzvalodu Eiropas realitātē. Kā mēs to īstenosim?

Vispirms īpaša uzmanība jāpievērš daudzvalodībai šīs bakalaura izglītības obligātajā daļā, tā sauktajā *truncus communis*. Pašlaik *truncus communis* piedāvā četras *Una Europa* universitātes (Boloņā, Krakovā, Lēvenā un Madridē). Runa ir par ciešāku saikni starp humanitāro un sociālo zinātņu pamatdisciplīnu (ekonomika, filozofija, vēsture, politiskās zinātnes, tiesību zinātnes, kā arī padziļināti apgūstamie priekšmeti Eiropas ekonomikas, starptautisko attiecību un Eiropas un starptautisko tiesību jomā) ievadkursiem, katru no tiem pasniedzot no Eiropas perspektīvas, no vienas puses, un izteikti daudzdisciplināriem priekšmetiem, tostarp divām lielām studiju sadaļām par Eiropas kultūrām un sabiedrībām vai attiecīgi Eiropas integrāciju, no otras puses. Svarīgs aspekts ir arī pētniecības prasmju un metožu apguve, jo studentiem, pabeidzot iegūt izglītību, jāraksta daudzozaru bakalaura darbs. Kā daļa no *truncus communis* tiek piedāvāts kopīgs valodu kurss, lai nodrošinātu, ka studenti papildus dzimtajai valodai un angļu valodai spēj izteikties vismaz vienā Eiropas valodā, un vienlaikus uzlabotu viņu spēju strādāt un veikt pētījumus daudzvalodu kontekstā.

19 | Lai iegūtu vairāk informācijas, skat. <https://www.una-europa.eu/stories/introducing-the-una-europa-joint-bachelor-in-european-studies>, <https://baes.una-europa.eu/overview> un www.jointbaes.eu.

20 | https://www.eqar.eu/assets/uploads/2018/04/02_European_Approach_QA_of_Joint_Programmes_v1_0.pdf

Taču arī pēc *truncus communis* daudzvalodībai joprojām tiek pievērsta lielākā uzmanība, jo šim posmam seko Eiropas iekšējās mobilitātes posms. Studentiem no otrā studiju gada būs jāizvēlas studijas turpināt vienā vai, iespējams, pat divās citās *Una Europa* universitātēs. Tas palīdzēs iegūt arī zināšanas par Eiropas valodām un kultūru, jo visas šīs partneruniversitātes piedāvā priekšmetus attiecīgi arī savā valodā.

Visbeidzot, specializējoties otrajā vai trešajā *BAES* gadā – studenti var izvēlēties aptuveni no 20 pamatkursiem un aptuveni 30 fakultatīviem kursiem –, tiek piedāvāts arī kurss “Valoda un kultūra”.

Daži kritiski apsvērumi

Lai gan ir nepārtraukti strādāts pie *Una Europa* nākotnes stratēģijas, un jo īpaši *BAES* izstrādes un īstenošanas, jāatceras, ka šai programmai bija jābūt saderīgai ar visu *Una Europa* valstu un/vai reģionālajiem tiesību aktiem, un tas bija milzīgs izaicinājums – sasniegtie rezultāti un turpmākā plānošana joprojām jāvērtē kritiski, citastarp arī daudzvalodības perspektīvā.

Sauksim lietas īstajos vārdos: angļu valoda – arī pēc Apvienotās Karalistes izstāšanās no Eiropas Savienības – ir Eiropas universitāšu *lingua franca*. *Una Europa* un tās struktūrās tā ir darba valoda. Šāda izvēle, protams, ir efektivitātes apsvērumu dēļ, lai gan jāuzsver, ka ne visiem angļu valoda ir vienlīdz laba un domāšana, runāšana un rakstīšana angļu valodā daudziem *Una Europa* akadēmiskās kopienas locekļiem ir milzīgs izaicinājums. Tomēr Eiropas universitāšu aliansei nav resursu, lai pastāvīgi strādātu ar tulkiem un tulkotājiem.

Angļu valodas dominante, protams, ietekmē studiju piedāvājumu. Lai izglītību nodrošinātu pēc iespējas lielākam skaitam studentu, lielākā daļa *Una Europa* piedāvāto studiju programmu – gan *BAES*, gan pēcdiploma studijas, gan *MOOC* – pārsvarā ir angļu valodā. Bez šaubām, lai šīs programmas būtu pievilcīgas turpmākajām studentu paaudzēm, kas vēlas studēt *BAES* vai iegūt citu izglītību, lai no kuras vietas Eiropā vai pasaulē viņi nāktu, joprojām tiks veikti lieli ieguldījumi *Una Europa* izglītības piedāvājumā angļu valodā.

Šajā ziņā nedrīkstam zaudēt modrību un mums jānodrošina, lai neciestu studijas mūsu pašu valodā un, vispārīgāk runājot, mūsu bagātā kultūras daudzveidība. Tāpēc nebūtu labi, ja studiju priekšmeti tiktu “angliskoti” tikai tādēļ, lai varētu radīt interesantāku piedāvājumu kopīgām studijām, piemēram, Eiropas universitāšu aliansē.

Šķiet pašsaprotami – bet praksē bieži vien tā nav –, ka studenti, kas studē vienā un tajā pašā universitātē vismaz vienu vai pat divus vai trīs semestrus (kā tas būs *BAES truncus communis*), vismaz elementārā līmenī apgūst šīs augstskolas pirmo valodu un tās studiju vidi. Tomēr mana personīgā pieredze ar *Erasmus* apmaiņas programmas studentiem Lēvenā liecina, ka tas tā ir retos gadījumos – vismaz Flandrijā. Manuprāt, mums jāuzdrīkstas šo faktu vērtēt kritiski un jāmeklē pozitīvi stimuli un veidi, lai ārvalstu studentiem iemācītu arī holandiešu valodas pamatjēdzienus. Tas pats attiecas uz jebkuru citu *Una Europa* universitāti, kas piedāvā *truncus communis* vai mobilitāti vēlākajos *BAES* gados. Šajā ziņā runa ir ne tikai par studiju plānu, bet arī viesuniversitātes kultūras piedāvājumu un sabiedrisko dzīvi, kā arī apkārtējo dzīves vidi. Studentu kopiena, pat ja tās sastāvs ir izteikti starptautisks, nedrīkst kļūt par pašpietiekamu vienību. Tas var radīt bīstamu izolāciju un savstarpēji mākslīgi nošķirtas dzīves telpas, kurās saziņa ar vietējiem studentiem un integrācija vietējā dzīves vidē gandrīz vai nenotiek. Vietējās kopienas var gaidīt, ka ārzemju studenti papūlēsies, lai ar šīm kopienām elementārā līmenī sarunātos šo kopienu dzimtajā valodā. Ja mēs to nedarīsim, pastāv risks, ka “Eiropa” vienmēr būs elites projekts. Šādi mums neizdosies likt pamatus ilgtspējīgai un saliedētai Eiropai gan tās iekšienē, gan pasaulē.

Cik valodu, tik pasaulu

— Katažina Klošīnska

Katažina Klošīnska (*Katarzyna Kłosińska*) – Varšavas Universitātes profesore, valodniece, kas specializējas mūsdienu poļu valodā. Kopš 2019. gada – Polijas Zinātņu akadēmijas prezidija Poļu valodas padomes priekšsēdētāja (no 1999. līdz 2019. gadam – tās zinātniskā sekretāre). Līdztekus zinātniskajai darbībai iesaistījusies arī zināšanu popularizēšanā par valodu: plašākai auditorijai pazīstama pēc radioraidījumu cikliem, kurus viņa nepārtraukti vada kopš 2004. gada. Kopš 2018. gada vada Varšavas Universitātes Valodas observatorijas darbu, kur tiek veidota poļu valodas neolģismu vārdnīca.

Valoda ir pasaule. Pasaule visapkārt mums, cilvēkiem, – pasaule, kas mūs ieskauj. Pasaule mūsos, cilvēkos, – domu, pārdzīvojumu, priekšstatu pasaule. Pasaule starp mums, cilvēkiem, – mūsu pasaule attiecībās ar citiem un pasaule, kas dzimst sarunās un iepazīstoties ar tekstiem.

Valoda attēlo to, kas pasaulē ir ārējs: lietas, parādības, situācijas, notikumus; tā nošķir atsevišķus īstenības elementus, nosauc tos, apraksta, klasificē, vērtē, norāda uz attiecībām starp tiem. Tāda ir īstenības kārtība, un mēs šajā īstenībā varam iekļauties un to saprast: mēs vērojam pasauli, kurā kaut kas vienmēr kaut ko atgādina, un šo līdzību atklājam ar vārdiem un gramatiskajām formām. Piemēram, spējam iedomāties, kas ir kaitējoša pašatjauninoša datorprogramma, jo tā nosaukta tāpat kā infekcijas pārnēsātājs, kas uzbrūk mūsu pašu organismam: *vīruss*.

Dzimtās valodas lietotāji parasti gandrīz neapzinās, cik dziļi viņu domāšana sakņojas valodā. Polim vai polietei pirms darbības vārda lietošanas daudzskaitlī jāzina, vai tas (kaut vai domās) tiks saistīts ar tādu lietvārdu, kas apzīmē vīriešus, vai tādu lietvārdu, kas attiecas uz sievietēm, dzīvniekiem, bērniem vai lietām. Pirmajā gadījumā tiks lietota forma vīriešu dzimtē (*rodzaj męskoosobowy*), otrajā – forma, kas nebūs vīriešu dzimtē (*rodzaj niemęskoosobowy*). Ar šo gramatikas kategoriju pasaule “iedalīta” divās grupās: vīriešos un pārējos (tas dažkārt ir iemesls, lai sieviešu dzimuma runātāju vidū poļu valodu uzskatītu par sievietes nīstošu valodu, lai gan patiesībā šādi vienkāršai interpretācijai nevar piekrist). Slovēnim vai slovēnietei, runājot vairāk nekā par vienu lietu, jāprecizē, cik daudz ir “vairāk nekā viena”: divas vai vairāk par divām. Jo slovēņu valodā līdzās citās valodās pazīstamajam vienskaitlim un daudzskaitlim ir arī divskaitlis (kas, starp citu, līdz XVI gadsimtam pastāvēja arī poļu valodā) – lietvārdi, kas attiecas uz diviem priekšmetiem, tiek lietoti citā formā nekā lietvārdi, kas apzīmē vienu lietu, un nekā lietvārdi, kas apzīmē trīs, četras, piecas un vairāk lietu. Savukārt ungāram vai ungārietei, runājot par kādu darbību, jāizlemj, vai objekts, uz kuru darbība attiecas, adresātam ir zināms vai nav. Atkarībā no tā tas pats darbības vārds tiks locīts vienā no diviem locījumiem – saistībā ar objektu vai saistībā ar subjektu. Poļu valodas lietotājiem nav svarīgi, vai sarunu biedrs jau ir dzirdējis par lietu vai personu, par kuru runājam (izņemot, iespējams, gadījumus, kad vēlamies savienot lietvārdu, kas to apzīmē, ar skaitļa vārdu, kas apzīmē divus: ja zinām, par kuru vai par ko runājam, vārda *dwa* (divi) vietā varam lietot *obydwa* (abi)); tomēr šī pamatdoma ienāk prātā vācietim, francūzim vai anglim (varbūt tā rodas tik ātri, ka viņš pat neapzinās, ka tāda pastāv), kurš lieto lietvārdus un kuram jāizvēlas pareizais (noteiktais vai nenoteiktais) artikuls.

Katra valoda īstenībai uzspiež savu jēdzienu tīklu, ko parasti atklājam tikai tad, kad, mācoties svešvalodu, mums "jāpārslēdz" domāšana. Piemēram, polim, kam angļu valodā jāapraksta kāda pagātnes darbība, ikreiz "jāieslēdz" doma par to, vai šīs darbības sekas joprojām ir jūtamas vai nav (atkārībā no tā viņš, kā zināms, lietos salikto tagadni (*Present Perfect*) vai vienkāršo pagātni (*Past Simple*)). Tāpat kā polim būs grūti (nevis gramatiski, bet mentāli) nošķirt formas *I have bought (something)* no *I bought (something)*, anglim būs grūti saprast (un iztulkot savā valodā) teikumu: *Pisałam wczoraj artykuł, ale go nie napisałam* (Es vakar rakstīju rakstu, bet to neuzrakstīju) – tajā ir divi dažādi darbības vārdi (*niedokonany* jeb nepabeigtais un *dokonany* jeb pabeigtais laiks), kas atbilst angļu vārdam *write* (rakstīt) (un, pats galvenais, šī problēma radīsies ikreiz, kad kāds brits, amerikānis vai jebkuras citas tādas valodas lietotājs, kurā nav nošķirti nepabeigtā un pabeigtā laika darbības vārdi, vēlēties uz poļu valodu attiecināt savas valodas un tās laiku sistēmas ietekmē izveidojušos priekšstatu par laika attiecībām).

Jēdzieni, protams, tiek atveidoti, izmantojot vārdus. Kā zināms, dažādu valodu vārdi, ko parasti uzskata par ekvivalentiem, var atšķirties pēc lietojuma. Tā, angļu vārdam *to go* vai franču vārdam *aller* atbilst divi kustību apzīmējoši poļu valodas darbības vārdi: *iść* (iet; "pārvietoties pašam savām kājām") un *jechać* (braukt; "izmantot pārvietošanās līdzekli"). Tādējādi poļu valodā tiek nošķirta pārvietošanās kājām no pārvietošanās ar kādu transportlīdzekli, savukārt pārvietošanās ar transportlīdzekli netiek iedalīta sīkāk. Tīkmēr angļu valodā *iść* (iet) un *jechać* (braukt) atbilst viens darbības vārds: *to go*; bet ne katrs poļu valodas vārds tam atbilst, jo ar lietvārdiem *rower/bike* (divritenis) vai *koń/horse* (zirgs) angļu valodā tiek lietots cits darbības vārds – *to ride* (braukt/jāt). Tātad angļu valodā ar pārvietošanos saistīto vārdu lietojuma robeža ir pavisam citāda nekā poļu valodā. Atšķirības starp valodām pasaules jēdzienu ziņā ir īpaši skaidras, kad runājam par mentāliem jēdzieniem. Piemēram, poļu valodā atšķirībā no dažām citām valodām izšķir divu veidu diskomfortu, kad cilvēkam nav tā, kas ir citam: ja šo sajūtu nepapildina pret otru vērstas sliktas domas, tā ir vienkārši *zazdrość* (greizsirdība); bet, ja šim cilvēkam turklāt vēlām vissliktāko, tā jau ir *zawiść* (skaudība). Ungāru valodā ir divi īpašības vārdi sarkanās krāsas (*czerwony*) apzīmēšanai: *piros* un *vörös*, un to lietojumu nenosaka nekāda objektīvi atšķirama pazīme (piemēram, krāsas tonis), bet gan tikai asociācijas, kādas sarkanā krāsa mums var izraisīt: dažkārt tā ir "emocionāli neitrāla" (*piros*), citkārt – spēcīgas emocijas izraisošā sarkanā krāsa (*vörös*).

Apgūstot svešvalodu, mēs "ienirstam" tās kopienas pasaulē, kura šo valodu lieto. Valoda uzkrāj tās lietotāju kārtējo paaudžu pieredzi un ir simbolisks kultūras ceļvedis. Svētku, rituālu, paražu vai konkrētu ēdienu nosaukumi (poļu *pierog*, *bigos* vai *gołąbki*, čehu *knedlík* un slovāku *knedľa*, itāļu *spaghetti* vai ungāru *pörkölt*), kurus parasti apgūst jau

sākotnējā mācību posmā, ir tikpat kā caurlaide uz garīgo kultūru un tradīciju. Katras valodas frazeoloģija parāda, kā cilvēki ir dzīvojuši, ko viņi darījuši, pēc kādām vērtībām vadījušies. Piemēram, poļu valodā ir daudz vairāk izteicienu vai frāžu, kas attiecas uz lauksaimniecības kultūru, nekā izteicienu, kuros būtu iemūžināta pilsētu kultūra. Tas nav nekāds brīnums, jo gadsimtiem ilgi dominējusi lauksaimniecības kultūra. Poļu valodā nav daudz norāžu uz burāšanu (*żeglarstwo*), bet ir diezgan daudz – par jāšanu (*jazda konna*), jo iedzīvotājiem valstī ar nelielu piekļuvi jūrai (salīdzinājumā, piemēram, ar Franciju, Spāniju vai Grieķiju) jūrniecība (*żegluga*) nebija svarīga dzīves sastāvdaļa, toties jāšana gan. Aplūkojot frazeoloģiju, iespējams “reproducēt” tai vietai raksturīgo ainu, kur dzīvojuši vai dzīvo valodas lietotāji. Poļu izteicieni un frāzes *sprać kogoś na kwaśne jabłko* (burtiski – *piekaut kādu līdz skābam ābolam*, “kādu pamatīgi piekaut”), *obięcywać gruszkę na wierzbie* (*sasolīt bumbierus no vītola*, “dot neīstenojamus solījumus”), *wpuścić kogoś w malinę* (*ieļaut kādu avenēs*, “ievilināt kādu neizdevīgā situācijā”), *dziewczyna jak malina* (*meitene kā avene*, “skaista meitene”), *wpaść jak śliwka w kompot* (*iekrist kā plūmei kompotā*, “nonākt nepatīkamā situācijā, no kuras grūti izkulties”) liecina, ka Polijas laukos aug ābeles, bumbieres vai plūmes, nevis, piemēram, olīvkoki vai datelpalmas.

Visbeidzot, valoda ir ceļvedis vērtību pasaulē – tas skaidri atklājas sakāmvārdos, kuri gadsimtiem ilgi iemūžinājuši morāles normas. Un tā, piemēram, no poļu sakāmvārdiem uzzinām, ka jābūt uzticīgam saviem tuviniekiem (*zły to ptak, co własne kła gniazdo*, “slikts tas putns, kas apgāna savu ligzdu”) vai paklausīgam vecākiem (*kto nie słucha ojca, matki, będzie słuchał psiej skóry*, “kas neklausā tēvu, māti, tas klausīs suņa ādu”). Dažādos poļu (bet, iespējams, arī citu valodu) vārdos, frazeoloģismos un sakāmvārdos “ierakstīts” specifisks cilvēka kā morāli nevainojamas būtnes tēls: *to jest człowiek przez duże “c”* (burtiski – *tas ir cilvēks ar lielo burtu*, “cienījams, cēls cilvēks”), *zrobić z kogoś człowieka* (*padarīt kādu par cilvēku*, “panākt, lai kāds kļūtu cienījams, cēls”), *zachowuj się jak człowiek* (*uzvedies kā cilvēks*, “rīkojies saskaņā ar pieņemtajām normām”) utt. Savukārt dzīvniekiem piedēvēts morāles trūkums, saistot tos ar neētiskiem uzvedības aspektiem: *świnia* (*cūka*, “persona, kas uzvedas neētiski”), *bydlak* (*ragulops*, “nelietīga persona”), *małpia złośliwość* (*mērkaķa dzelīgums*, “sevišķi nekaunīga uzvedība, turklāt ar aprēķinu, viltīga”), *zejść na psy* (*nolaisties līdz suņu līmenim*, “degradēties”), *łgac jak pies* (*melot kā sunim*, “nekaunīgi melot”), *żyć na kocią łapę* (*dzīvot kā ar kaķa ķepām*, “dzīvot kā vīram un sievai, bet bez laulības, proti, grēkā”) u. tml. Šie piemēri (acīmredzamu iemeslu dēļ šajā tekstā pieminēti tikai daži) sniedz daudz vērtīgu zināšanu par to, ka cilvēks sevi uztver kā pasaules centru (ne velti par mūsdienu sarunvalodu teic, ka tā esot antropocentriska): visiem īstenības elementiem viņš pieliek klāt “cilvēciskas” kategorijas, pat tādas, kurām patiesībā ar cilvēku nav nekāda sakara. Jo cūkai vai sunim taču nevar

pievērtēt ētikas trūkumu tāpēc, ka dzīvnieki nerīkojas saskaņā ar cilvēku normām. Mēs viņu uzvedību interpretējam, mērot to ar savu, cilvēcisko, mērauklu, šajā gadījumā – ar morāles mērauklu (kas, starp citu, bieži vien sakņojas Eiropas kultūrai vissvarīgākajā tekstā – Bībelē). Cilvēks sev nosaka atskaites punktu arī tad, kad norāda attālumus, ko saprot gan konkrēti, gan abstrakti: sarunvalodā tiek izmantotas tādas “mērvienības” kā *krok* (solis; *mieszkam dwa kroki stąd* – es dzīvoju divu soļu attālumā), *ręka* (roka; *mam to pod ręką* – man tas ir pa rokai), *nos* (deguns; *autobus uciekł mi sprzed nosa* – autobuss aizbrauca man gar degunu) vai *włos* (mats; *było o włos od tragedii* – tas bija par mata tiesu no nelaimes).

Ievadā norādījām, ka valoda ir pasaule ap mums un pasaule mūsos – lietu, reāliju pasaule un vērtību, pārliecību un pārdzīvojumu pasaule. Dzimtās valodas lietotājiem tas ir veids, kā paust kārtējo paaudžu pieredzi (kas turklāt parasti nav apzināta), un, pat ja gadsimtu gaitā ļaužu uzskati par dažādiem jautājumiem ir mainījušies, viņi parasti nav atteikušies no jau sen nostiprinātajiem veidiem, kā par tiem runāt (piemēram, mēs joprojām sakām – kaut kas ir *nołaidies līdz suņu līmenim* (*zeszło na psy*), lai gan jau sen vairs suni neuzskatām par nešķīstu dzīvnieku). Cittautiešiem – tiem, kuri apgūst svešvalodu, – tā ir atslēga uz citas tautas garīgo un materiālo kultūru.

Valoda ir arī pasaule starp mums. Tā acīmredzami ir saziņas pamatinstruments – valodu izmanto, lai izteiktu domas, sajūtas, nodibinātu un uzturētu attiecības. Taču pasaules veidošanu starp cilvēkiem ar valodas palīdzību var saprast arī citādi – tā, ka valoda veido sociālās kārtības tēlu un iemūžina šo tēlu, lai katrs no mums šajā pasaulē darbotos tādā lomā, kādu viņam piešķir valoda. Gadsimtiem ilgi, piemēram, cilvēki, par kuriem domāja, ka tiem ir psihiski traucējumi, tika raksturoti, izmantojot vārdus ar komisku nokrāsu (piemēram, *ma kuku na muniu* (“viņš ir kukū”), *dostał fiksum-dyrdum* (“prātu izkūkojis”), *szurnięty* (“apdaudzīts”), *ma szmery pod czaszką* (“viņam putni galvā”)), un tas par šiem cilvēkiem lika domāt kā par dīvainiem atkritējiem (parasti tas bija saistīts ar bailēm no viņiem). Tādējādi tika izveidota kārtība, kurā cilvēks, kas neatbilst normai (jebkurā tās izpratnē), ir smieklīgs vai labākajā gadījumā žēlojams. Pašlaik ar daudzu ļaužu un dažādu iestāžu centieniem, rīkojot sociālas kampaņas, notiek mēģinājumi šo kārtību mainīt, mudinot (vismaz publiskajā telpā) atteikties no tādu vārdu lietojuma, ar kuriem šī kārtība izveidota, un parādot neiroatipiskumu kā vienu no daudzajām atšķirībām, kas pasaulē ir tik dabiskas. Turklāt runa pat nav par to, lai psihiski slims cilvēks netiktu apzīmēts ar vārdiem *wariat* (ārprātīgais), *czubek* (trakais) vai *świr* (ar putniem galvā) (jo šo mācību žurnālisti vai politiķi jau sen ir apguvuši), bet gan, piemēram, par to, lai to lietvārdu vietā, kuros šī īpašība izmantota kā “galvenais” šo personu raksturojošais elements, tiktu lietoti izteicieni, kuros šī īpašība ir “nodalīta” no lietvārda. Tas attiecas

ne tikai uz cilvēku ar psihiskiem traucējumiem apzīmējumiem, bet arī uz citām grupām, kuras valodā ir it kā sistemātiski diskriminētas. Pastāv tendence pret to, kas ir ārpus normas, izturēties kā pret personas papildu īpašību, nevis pamatīpašību, tāpēc mēs atsakāmies lietot vārdus *schizofrenik* (šizofrēnikis), *autystyk* (autists), *homoseksualista* (homoseksuālis), *bezdomny* (bezpajumtnieks), *kaleka/niepełnosprawny* (kroplis/invalīds), *otyły* (aptaukojies), *anorektyczka* (anorektiķe), *mańkut* (kreilis) un to vietā lietojam apzīmējumus *osoba ze schizofrenią* (persona ar šizofrēniju), *osoba w spektrum autyzmu* (persona ar autiskā spektra traucējumiem), *osoba nieheteroseksualna* (persona, kas nav heteroseksuāla), *osoba w kryzysie bezdomności* (persona bezpajumtnieka krīzē), *osoba z niepełnosprawnościami* (persona ar invaliditāti), *osoba z otyłością* (persona ar aptaukošanos), *kobieta z anoreksją* (sieviete ar anoreksiju), *osoba leworęczna* (cilvēks ar kreilību). Šādā veidā lēnām pārejam no pasaules, kurā cilvēka statusu nosaka tas, vai viņš atbilst vispārējam (lasi: vairākuma) priekšstatam par “normalitāti”, uz pasauli, kurā ikviens pirmkārt un galvenokārt ir cilvēks, ko papildus var raksturot kāda pazīme (invaliditāte, pajumtes trūkums vai kreilība), un kurā cilvēka subjektivitāte netiek reducēta uz seksuālo orientāciju, intelektuālo dispozīciju vai izskatu. Iestādēm nebūtu nekādas jēgas uzlabot “atšķirīgo” un gadu desmitiem diskriminēto personu stāvokli, ja šīs darbības, ko parasti veic likumdošanas jomā, nepapildinātu valodas paradumu maiņu, jo tieši valoda galvenokārt veido cilvēku savstarpējās attiecības.

Tieši tādēļ pēdējos gados daudz pūlamies, lai padarītu valodu “uztverošāku” attiecībā uz sievietēm. Poļu valodā aizvien biežāk tiek lietoti sieviešu dzimtes amatu un profesiju nosaukumi (*dyrektorka, architektka, profesorka* – direktore, arhitekte, profesore), tādējādi mainot iesakņojušos paradumu – prestižos amatus, pat ja tos ieņem sievietes, saukt vīriešu dzimtē. Jau sen pagājusi prakse (tas notika pašsaprotami, līdz ar pārmaiņām sabiedrībā) saukt sievieti pēc viņas vīra amata (*dyrektorowa* – “direktoriene”, *doktorowa* – “ārstiene”) – mūsdienās reti sastopamies ar situāciju, kad sievieti iepazīstina, saucot viņu, piemēram, *profesorowa* (“profesoriene”). Lielākā daļa politiķu un žurnālistu, proti, cilvēku, kuri lielā mērā veido mūsu valodas paradumus, vairs (vismaz publiski) nelieto nedz nicinošus izteicienus un frāzes, kas nostiprina sievietes kā dumjākas būtnes tēlu (*babska logika*, burtiski – sieviešu loģika, “loģikas trūkums”; *babskie gadanie* – sieviešu plāpas, “mazsvarīgs saturs”), nedz izteicienus un frāzes, kas vīriešus izceļ intelektuāli privilēģētā stāvoklī (*męska decyzja*, burtiski – vīru lēmums, “pareizais lēmums”; *męska rozmowa* – vīru saruna, “saruna, kas prasa drosmi”).

Savas lingvistiskās tiesības pieprasa nebināras personas, pamatoti apgalvodamas, ka poļu valoda (un arī citas valodas) tās neatzīst. Ne viens, ne otrs nepārsteidz. Dzimumu nebinaritāte netiek atspoguļota valodā, jo tajā iemūžināts pasaules redzējums, kas izriet

nevis no speciālistu kabinetos veiktiem, bet gan ikdienas novērojumiem, izmantojot parastam cilvēkam pieejamus “instrumentus”, proti, viņa maņas. Šādā redzējumā cilvēks ir vai nu sieviete, vai vīrietis – cilvēkus ar citu dzimuma identitāti mēs vienkārši neredzam. Tāpēc nav pārsteigums, ka arī valoda tos neredz. Taču nevajadzētu arī brīnīties, ka šai sabiedrības daļai ir tiesības uz valodas pašnoteikšanos. Valodā sāk “eksistēt” nebinaritāte, kas pagaidām izpaužas galvenokārt kā tādu vārdu lietošana, kuri nenorāda dzimumu (tas ir liels jaunums, jo poļu personvārdi vienmēr ir ļāvuši noteikt dzimumu). Parādās arī (vairāk vai mazāk veiksmīgi) mēģinājumi konstruēt jaunas gramatiskās formas, taču šeit drīzāk nevajadzētu cerēt uz panākumiem, jo gramatika mainās daudz lēnāk nekā leksika un vispirms jau tā nav pakļauta regulēšanai “no augšas”.

Cik valodu, tik pasaulu – šo virsrakstā iekļauto apgalvojumu var saprast divējādi. No vienas puses, iepazīstot jaunu valodu, dodamies aizraujošā ceļojumā uz jaunu pasauli. No otras puses, izvēloties veidu, kā (vienā valodā) runāt par kādu parādību, īpaši par cilvēkiem, izvēlamies pasauli, kurā dzīvosim: cieņas valoda ir cieņas pasaule, nicinājuma valoda ir nicinājuma pasaule.

Daudzvalodība – augstskolas pasniedzējas un tiesneses liecība

— **Ana Marija Gerra Martinsa**

Ana Marija Gerra Martinsa (*Ana Maria Guerra Martins*) – Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese kopš 2020. gada 1. aprīļa. Portugāles Konstitucionālās tiesas tiesnese, 2007–2016. Lisabonas Universitātes Juridiskās fakultātes profesore. Viespētniece Maksa Planka Salīdzinošo publisko tiesību un starptautisko tiesību institūtā Heidelbergā (Vācijā), 1997–1999. Starptautisko cilvēktiesību profesore, 1999–2020. Viesprofesore Parīzes XI universitātes Žana Monē vārdā nosauktajā Juridiskajā fakultātē, 2004. Viesprofesore Eduardo Mondlāna (*Eduardo Mondlane*) vārdā nosauktajā Maputu Universitātē (Mozambika), 2004–2005. Eiropas Komisijas Eiropas juridisko ekspertu tīkla dzimumu līdztiesības un diskriminācijas aizlieguma jautājumos locekle, 2016–2020. Viesprofesore *IREDIES* (*Institut de recherche en droit international et européen de la Sorbonne*), *École de Droit*, Parīzes I Panteonas-Sorbonnas universitāte, 2019.

Rakstīt par daudzvalodību nav viegli, it īpaši tiem, kas – tāpat kā es – nav valodnieki pēc profesijas. Tāpēc, manuprāt, visneviltotāk paust savu viedokli šajā jautājumā es varētu, daloties ar personīgo pieredzi savā darbā izmantotās valodas vai, precīzāk, valodu apguvē un lietošanā.

Taču vispirms man jāprecizē sava pamatnostāja. Daudzvalodība patiešām nozīmē cilvēka vai tautas spēju izteikties vairākās valodās, taču ne mazāk patiesi ir arī tas, ka valoda ir tautas kultūras izpausme, un tāpēc ikreiz, kad kāda valoda izzūd vai tiek lietota mazāk, kultūras ziņā nabadzīgāki kļūstam mēs visi.

Tiem, kas piedzimuši valstī, kurā valdīja diktatūras režīms, kas lielāko daļu savu finanšu resursu joprojām veltīja koloniālā kara vajadzībām – lai gan visas pārējās valstis jau bija akceptējušas tautu pašnoteikšanās principu un līdz ar to izbeigušas kolonizāciju –, ir visnotaļ likumsakarīgi, ka pieaugošā nabadzība un politiskā izolācija neveicināja vēlmi apgūt valodas.

Vidusskolās – tās bija pieejamas tikai mazākumam – tika apgūta portugāļu valoda un literatūra, kā to atļāva režīms, savukārt svešvalodas bija atstātas otrajā plānā. Turklāt tās mācīja skolotāji, kuri bieži vien pat nebija apmeklējuši valstis, kurās runā šajās valodās. Rezultāts, kā jau var iedomāties, nebija visai pozitīvs.

Tomēr jāuzsver, ka politiskā situācija, koloniālais karš un diktatūras laikā Portugālē plaši izplatītā nabadzība lika miljoniem portugāļu emigrēt citastarp uz Franciju, Šveici, Luksemburgu vai Vāciju, meklējot brīvību, kuras viņiem Portugālē nebija, vai arī sociālekonomiski labāku dzīvi vai pat tālab, lai bēgtu no koloniālā kara. Visos šajos gadījumos portugāļiem bija jāapgūst to valstu valodas, kurās viņi apmetās uz dzīvi, bieži vien bez nekāda pedagoģiskā atbalsta. Un tādējādi vairumā gadījumu valoda tika apgūta nepietiekamā līmenī.

Pēc diktatūras krišanas 1974. gada 25. aprīlī demokrātiskā režīma izveide prasīja daudz enerģijas un pūļu no visām nozarēm, tāpēc valodu apguve, kā skaidri redzams, joprojām nebija valsts galvenā rūpe.

Svešvalodu apguvi veicināja tieši Portugāles atvēršanās pasaulei, ko piedzīvojām pēc 1974. gada 25. aprīļa, kad valsts pievienojās vairākām starptautiskām organizācijām, piemēram, Eiropas Padomei 1976. gadā, bet galvenokārt jau Portugāles pievienošanās toreizējām Eiropas Kopienām 1986. gadā. Eiropas integrācijas radītās iespējas personām brīvi pārvietoties vairoja to portugāļu skaitu, kuri devās uz ārzemēm strādāt, mācīties vai

vienkārši ceļot, un arī palielināja Portugālē ieceļojošo ārvalstnieku skaitu. Tas portugāļiem radīja vajadzību sazināties citās valodās gan iekšzemē, gan ārvalstīs.

Tā kā vidusskolā svešvalodas bija apgūtas visai vāji, daudzi no mums valodu zināšanas centās pilnveidot, apmeklējot kādus valodu kursus – manā gadījumā, piemēram, *Alliance Française*, *British Institute* un *Goethe Institut*. Nākotnē tas būs izrādījies ļoti noderīgi.

Proti, ārzemju doktrīnas un judikatūras izpētei, kā arī saziņai ar citu valstu zinātniekiem ir bijusi liela nozīme manā kā Eiropas Savienības un starptautisko tiesību pētnieces profesionālajā dzīvē. Tādējādi, lai sasniegtu akadēmiskos mērķus, man bija svarīgi sazināties gan mutiski, gan rakstiski angļu, franču un vācu valodā. Savu doktora disertāciju izstrādāju Vācijā, kur pavadīju divarpus gadu kā viespētniece starptautiskā vidē, proti, Heidelbergā – *Max-Planck-Institut für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*. Tur man bija ne tikai pieejama viena no labākajām publisko tiesību bibliotēkām Eiropā, bet arī iespēja piedalīties iknedēļas diskusijās par pasaules tiesībzinātņu jaunumiem, un tas ļāva pakāpeniski izveidoties kosmopolītiskam tiesību redzējumam, kurš man piemīt joprojām. Turklāt tolaik iepazinos ar pētniekiem no visas pasaules, kuri, tāpat kā es, bija savas karjeras sākumā un kuri tagad ieņem svarīgus amatus valsts un starptautiskā līmenī. Toreiz izveidotais kontaktu tīkls man pavēra iespēju piedalīties starptautiskās darba grupās, un tā tas turpinās vēl šodien.

Protams, valodu priekšzināšanas ir atvieglojušas manu integrāciju dažādās starptautiskās vidēs, kurās esmu darbojusies savā profesionālajā dzīvē.

Nevienam nav nekāds jaunums, ka mūsdienu globalizētajā pasaulē svešvalodu zināšanas ir fundamentāli svarīgas, un šo apziņu esmu centusies nodot saviem studentiem.

Tomēr jāpiebilst, ka svešvalodas prasme, pat ja tā ir ļoti augstā līmenī, reti kad var līdzināties dzimtās valodas prasmes līmenim.

Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesneses darbā ar šo problēmu saskaros ik dienu. Tā kā šīs tiesas oficiālās valodas ir tikai franču un angļu valoda un juridiskā terminoloģija ir ārkārtīgi eksakta, kolēģi no valstīm, kurās runā kādā no šīm abām oficiālajām valodām, neapšaubāmi ir privilēģētā stāvoklī salīdzinājumā ar kolēģiem no valstīm, kurās runā citās valodās.

Tāpēc ideāla situācija starptautiskajos forumos būtu, ja ikvienam būtu iespēja izteikties savā valodā. Taču mēs zinām, ka no finansiālā viedokļa to ilgtermiņā nodrošināt nav iespējams, jo īpaši, ja runa ir par ļoti lielu skaitu valstu un valodu, kā tas ir, piemēram,

Apvienoto Nāciju Organizācijā. Šādās situācijās neizbēgami jāpieņem, ka oficiālo valodu skaits ir ierobežots.

Tādējādi tad, kad valstu skaits ir mazāks, ir vēlams, lai ikviens varētu izteikties savā dzimtajā valodā, jo citādi būtu jāatzīst vienas vai vairāku valodu pakārtotība pārējām. Kā esmu minējusi iepriekš, valoda ir tautas kultūras izpausme, savukārt vienas vai vairāku valodu pārākuma atzīšana pār citām nozīmētu akceptēt kultūru hierarhizēšanu, un tas būtu pretrunā starptautisko tiesību pašiem pamatprincipiem. Turklāt atšķirīga attieksme pret kādām valodām nozīmētu, ka pilsoņi, kuri runā oficiālajās valodās, ir privileģētā stāvoklī salīdzinājumā ar pārējiem. Tāpēc jāuzsver, ka daudzvalodība nedrīkst izslēgt portugāļu valodu, kas ir piektā visizplatītākā valoda pasaulē.

Īsumā – starptautiskajos forumos, kuros portugāļu valoda ir oficiālā valoda, piemēram, Eiropas Savienībā, ir noteikti jārunā portugāļu valodā.

Proti, iespēja izteikties dzimtajā valodā veicina ne tikai visu valstu vienlīdzības, bet arī visu iedzīvotāju līdztiesības apliecināšanu, jo – ja kādas valsts pilsonim nav pieejami dokumenti viņa dzimtajā valodā, viņš, protams, ir neizdevīgākā situācijā salīdzinājumā ar to valstu pilsoņiem, kam ir pieejami dokumenti viņu dzimtajā valodā.

Līdz ar Eiropas Savienības secīgām paplašināšanās kārtām praksē esam piedzīvojuši Eiropas Savienības “pārangliskošanās” parādību, proti, lai gan galīgos un svarīgākos dokumentus, piemēram, regulas un direktīvas, tulko visās valodās, sagatavošanas un nesaistošie dokumenti bieži vien pieejami tikai angļu valodā.

Šīs parādības dēļ iedzīvotāji arvien vairāk atsvešinās no Eiropas jautājumiem. Tomēr, ja vēlamies, lai līdzpilsoņi vairāk piedalītos Eiropas Savienības darbībā, ieguldījumi valodās jāuzskata par līdzekli, kas nodrošina šādu līdzdalību.

Nobeigumā gribētu teikt – gluži tāpat kā ar visu šajā dzīvē, ir jārod līdzsvars starp daudzvalodību, no vienas puses, un dažādu valodu saglabāšanu un aizsardzību, no otras puses.

Interpretare humanum est

— Radu Paraskivesku

Radu Paraskivesku (*Radu Paraschivescu*; dzimis 1960. gadā Bukarestē) ir rakstnieks un tulkotājs. Viņš uzrakstījis trīsdesmit grāmatu un iztulkojis aptuveni simt divdesmit. Romānu (*Fluturele negru* ("Melnais tauriņš"), *Cu inima smulsă din piept* ("Ar krūtīm izrautu sirdi"), *Acul de aur și ochii Gloranei* ("Zelta adata un Glorijas acis"), *Astăzi este mâinele de care te-ai temut ieri* ("Šodien ir rītdiena, no kuras vakar baidījāties"), īsprozas grāmatu (*Bazar bizar* ("Dīvainais tirgus"), *Aștept să crăpi* ("Gaidu, kad tu nomirsi"), *Omul care mută norii* ("Cilvēks, kurš stumda mākoņus")) un Rumānijas tradīciju un paražu pētījumu (*Ghidul nesimțitului* ("Muļķa ceļvedis"), *Două mături stau de vorbă* ("Divu slotu saruna"), *În lume nu-s mai multe Români* ("Pasaulē nav daudz Rumāniju")) autors (*tulkotājas piezīme*: grāmatas nav izdotas latviešu valodā). Tulkojis tādus autorus kā Džūljens Bārns (Julian Barnes), Salmans Rušdi (Salman Rushdie), Džonatans Ko (Jonathan Coe), Martins Amiss (Martin Amis), Kadzuo Išiguro (Kazuo Ishiguro), Stīvens Frajs (Stephen Fry), Viljams Barouzs (William Burroughs), Džons Steinbeks (John Steinbeck) un citus. Pastāvīgi sadarbojas ar radiostacijām *Digi FM* un *Rock FM*, arī ar televīzijas kanālu *Digi Sport*.

Kad bija nācis klajā “Grieķu tulks” (*Interpretul grec*¹), es biju, ja tā var teikt, komunisma laikos grūti paredzamās karjeras beigās. “Grieķu tulks” ir Maksa Deividsona (*Max Davidson*) romāns par konferenču tulku. Par cilvēku, kurš pārliet vārdus no vienas valodas citā un svīst kabīnē, kas nav ieteicama cilvēkiem, kuri cieš no klaustrofobijas. Galveno varoni sauc Stavrs de Batista, un viņš ir patiens identitāšu sajaukums: pa pusei vācietis, pa pusei grieķis, ar itāļu patēvu un Šveicē dzīvojošu īru sievu. Vārdu sakot, daudzvalodības nesējs. Ar šādu ģenealogisku un laulības koku mūsu varonis nevarētu būt nekas cits kā pāri valodas robežām esošo ideju savienotājs. Rumānijā 2005. gadā grāmatu izdeva *Humanitas* pašlaik aizmirstā sērijā *Râsul lumii* (“Smieklī no visas pasaules”). Pie šīs grāmatu sērijas esmu strādājis pēc tiem gandrīz piecpadsmit gadiem, kuros pats biju tulks – dažkārt arī konferencēs. Rumāņu valodā grāmatu tulkojusi Kornēlija Bukura (*Cornelia Bucur*) – bijušais konferenču tulks un kabīnes kolēģe Prāgā un Sibiu, Buštenos un Timișoarā. Arī ja “zeme ir gara”², pasaule joprojām ir maza.

Dārgie kolēģi. *Dear colleagues. Chers collègues.*

Tā tas viss sākās.

Ar šādiem vārdiem sākas piedzīvojums. Piedzīvojums, kurā tu, tulks, esi kā filmas kaskadieris. Neviens gan tevi nelūgs izlēkt no degošas ēkas vai iekāpt braucošā vilcienā, kā to dara aktieru triku dubultnieki asa sižeta ainās. Paši vārdi “ass sižets” šķiet komisks pārspīlējums tam, uz ko esi aicināts. “Tulkošana un šahs ir divi lielākie hemoroīdu iemesli” – sacījis skotu komiķis, un viņam taisnība. Savā kabīnes piedzīvojumā esi spiests palikt krēslā, turēt uz ausīm austiņas un neatiet no mikrofona. Tev ir dažas nerakstītā konstitūcijā noteiktas tiesības: tiesības uz izkaltušu muti emociju dēļ, tiesības padzerties ūdeni tā, lai tas neguldzētu dalībnieku austiņās, tiesības vicināt vēdekli, ja ir karsti (parasti ir karsti), tiesības aizturēt dabiskās vajadzības, kad būtu jāaiziet uz tualeti. Un vēl: milzīgs Dāmokla zobens virs galvas. Kad filmās policists notver vainīgo, scenārijs liek ievērot klīšeju *Anything you say may be used against you* (viss, ko jūs sakāt, var tikt izmantots pret jums). Tā tas ir arī konferencēs. Dažkārt gadās, ka tulks ir grēkāzis runātājam, kurš pie mikrofona izteicies kļūmīgi un, lai izvairītos no diplomātiska incidenta, ieraugot klausītāju aizdomīgo izbrīnu, labprātāk rausta plecus un norāda uz kabīni: “Neesmu to

1 | *Tulkotājas piezīme:* grāmata nav izdota latviešu valodā.

2 | *Tulkotājas piezīme:* “*E lung pământul*” ir rumāņu dzejnieka Džordža Košbuka (*George Coșbuc*) plaši pazīstama dzejoļa aizsākums.

teicis, tas idiots kabīnē slikti iztulkojis.” Un pat tad, ja zini, ka esi teicis to, kas bija jāsaka, bez mīkstināšanas un pielāgošanas, lūk, esi kā vainīgā persona filmā: tavs teiktais var tikt izmantots pret tevi. Ja futbola komandai ir slikti rezultāti, tiek upurēts treneris. Ja konference riskē kļūt par spriedzes teātri, tiek upurēts tulks. Ne tikai Stallone, Lundgrens, Steitems un Džets Lī var uzņemties galvenās lomas filmā *The Expendables* (“Upurējamie”). Lomu var iegūt jebkurš tulks, kas nejauši nonāk nepareizā situācijā.

Var smalki apspriest daudzvalodības nozīmi un būtiskumu. Var uzsvērt tās nepieciešamību, var minēt tās priekšrocības. Bet, ņemot vērā pasākuma un kabīnes temperatūru, ikviens, kurš kādreiz ir uzlicis uz ausīm austiņas, zina, ka tas ir jautājums par *here and now* (šeit un tagad). Konferenču tulkošana ir tievēšanas līdzeklis, kuru neiesaka uztura speciālisti. Kāpēc? Jo viņiem neienāk prātā, ka kabīnē pavadītās dienas beigās, iespējams, ar neuzmanīgu kolēģi un apmulsušiem runātājiem, tulka svars salīdzinājumā ar dienas sākumu ir samazinājies. Pat tad, ja esi paēdis sātīgas pusdienas – kad *esi paspējis* (kā zināms, konferenču dalībnieki pusdienas pārtraukumā nereti grib pārrunāt plenārsēdes tēmas, tāpēc vēršas pie tulka, kurš, uzdūris uz dakšiņas kotleti, maļ vārdus, gaidot brīdi, kad iebāzt to mutē un ātri sakošļāt, kamēr runātājs dzer ūdeni, pasūta vēl vienu desertu vai plāpā pa mobilo tālruni).

Nopietni runājot, konferenču tulkošana tevi pilnībā izspiež. Tu ieej kabīnē kā apelsīns, bet izej kā izspiesti biezumi. Ienākot sver 75 kilogramus un izejot – 73,5 kilogramus. Pat sauna nav efektīvāka. Turklāt saunā vienkārši guli un svīsti, kamēr te smadzeņu zobrati griežas ātrgaitas vilciena ātrumā. Neuzmanības sekunde var apdraudēt ne tikai teikuma nozīmi. Šķaudīšana vienmēr sagrauj paziņojuma fenšui. Protams, tulks mainās ik pēc divdesmit minūtēm, taču arī šeit var būt lamatas, kuras grūti uzminēt. Piemēram, daži tulki var runāt četrsimt klausītājiem, bet samulst kabīnes kolēģa priekšā. Jo atšķirībā no runātājiem viņš, kolēģis, uztver tava ķermeņa sasprindzinājumu, sajūt sviedru smaku, redz tikus, trīcošās rokas un nosvīdušo pieri. Tāpēc rodas spriedze. Tāpēc rodas bailes kļūdīties. Tāpēc – *of course* – rodas kļūda. Un kolēģim nevar pateikt: “Izej un atgriezies pēc divdesmit minūtēm.” Pārkāpsi darba noteikumus – riskē, ka tevi vairs nesauks strādāt.

Daudzvalodība, kas tostarp izpaužas kā konferenču tulkošana, nav tikai pieklājības un vienlīdzīgu iespēju forma. Jā, Maltai un Vācijai pienākas vienlīdzīgi nosacījumi, taču tas ir kas vairāk. Bija laiki – šodienas acīm konferenču juras laikmets –, kad viss notika angļu valodā. Zināji valodu – varēji pats piedalīties. Nezināji – sūtīji kādu, kas zina. Tas pats notika Rumānijā pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu sākumā, kad konferences bija pilnas ar ārvalstu runātājiem, kuri bija ieradušies, lai uzstātos par privatizāciju, grāmatu izdošanu, attiecībām starp arodbiedrībām un darba devējiem, arodmedicīnu, cīņu pret

narkotiku kontrabandu un tūkstošiem citu jautājumu. Viss notika angļu valodā, arī rumāņu dalībnieku uzstāšanās. Un viss bija diezgan apmierinoši, līdz kāds sajūsmināts kungs reiz sacīja *I want to undress you, nevis I want to address you*, pārsvarā sieviešu auditorijas priekšā, kurā dažas dāmas bija tik daļas kā skulptūras. Reakcija, bez šaubām, bija dažāda. Goda viesis, *the key-note speaker*, kā mēdz teikt, centās noņemt šo nastu no sajūsminātā kunga pleciem un pavēstīja, ka pa ceļam uz brokastīm viesnīcā, kur viņš bija apmeties, redzējis šādu paziņojumu ārzemju viesiem: *Take a tour of Bucharest by carriage. We guarantee no miscarriages* (Dodieties ekskursijā pa Bukaresti ar karieti. Mēs garantējam, ka nebūs spontāno abortu). Visi pasmējās, bet organizatori nolēma, ka tā nevar turpināties un vajadzīgi tulki.

Papildus avotvalodas un mērķvalodas arkāniem, stingrajam sapulču protokolam un dažu kongresa vai konferences dalībnieku grūtāk izšķīdināmajam formālismam tulkam labi jāzina vēl kas: viesis, kurš uzliek austiņas, dzird tikai *viņa*, tulka, balsi. Tas uzliek pienākumu būt ne tikai patiesam, bet arī konsekventam. Vēstījumam, kas sasniegs dalībniekus, jāatbilst oriģinālam un jābūt loģiskam. Nevar teikt tikai frāzes daļu, sākumu vai beigas. Teikums jāizsaka pilnībā. Šķiet viegli; garantēju visiem – tas tā nav. Tulkam var neveiksmīgi gadīties nesakarīgs, liekvārdīgs runātājs, kas nepūlas pieturēties pie rakstītā teksta, kura kopija iedota arī tulkam. Dažus runātājus aizrauj vārdu spēles, un tas prasa ne tikai tulka uzmanību, bet arī iedvesmu, kas ne vienmēr rodas pēc burvju mājienu. Britiem, no kuriem Eiropa pa šo laiku ir gandrīz atbrīvojusies, ir vārdu žonglieru slava. Viens no viņiem pat reiz parakņājās neķītru joku krājumā un kādā konferencē tādā kontekstā, kas bija pārāk svinīgs jautājuma pārdrošībai, vaicāja: *What happened when Jesus went to Mount Olive? Popeye got pissed* (Kas notika, kad Jēzus devās uz Olīvu kalnu? Popejs piedzērās).

Tātad – paraudzīsimies uz tulkiem.

Kad esam viņus redzējuši, mums viņu ir žēl. Kad esam pažēlojuši, mēs viņus apbrīnojam. Viņi ir to pelnījuši. Jo viņi ir tā sauktie cilvēki–defise jeb savienojuma zīme. Cilvēki, kas savieno idejas, kultūras, virzienus un ietekmes. Cilvēki, kas ceļo ārkārtīgi sarežģītā maršrutā (un to saka bijušais regulārais braucējs svešā vidē): starp divām dažādām valodām un divām dažāda veida struktūrām. Cilvēki ar ārkārtīgu prātu un izteiksmes elastību. Cilvēki, kas nesniedz sausu vēstījumu, bet pievieno tam pārlicēbas autentiskumu, tā veicot arī aktiera darbu, kas bieži paliek nepamanīts.

Jo galu galā, jā, tulks ir aktieris. Viņam tiek dota loma, kuru viņš spēlē, daudz nemēģinājis. Šodienas loma ir par *rolling assets* (ritošajiem aktīviem, ja kādam tas nav zināms). Rīt

būs par *mixed feeds* (jauktu barību, ja kādam ir interese to zināt). Parīt par *shop stewards* (darbinieku pārstāvjiem, ja kāds jautās). Un šajā lomā sevi jāiegulda pilnībā, netaupot enerģiju. Tulks, kas sevi saudzē, nav tulks. Reti sastopams tāds tulks, kuram kādā brīdī nerodas vēlme norīt mikrofonu ar visām austiņām.

Un tulks ir arī kas cits: cilvēks, kam reizēm nepasaka paldies. Tikai tie, kas tam gājuši cauri, zina, ko nozīmē labs vārds no organizatoriem un runātājiem. Ne jau lai glaimotu tavam ego, bet lai apstiprinātu tavu defises statusu. Tāpat kā defises neesamība vai esamība rada problēmu vai novērš kļūdu, tā arī tulka neesamība vai esamība saglabā vai novērš strupceļu. Iespējams, šī ir viena no daudzvalodības priekšrocībām: runātājs izsakās savā mēlē ar visu pārliecību, ko nodrošina viņa dzimtā valoda. Viņš runā, liekot lietā nianses, stilu, metaforas. Un zina: kaut kur aiz viņa, stiklā iemūrēts, nervozē uzmanīgs un nosvīdis tips, kurš uzburs brīnumu, ko nespēj katrs, – atveidos ideju citā valodā, ar tādām pašām niansēm un tādu pašu stilu.

Šādi praksē izskatās daudzvalodības īstenotāji. Arī grāmatās tie nav atveidoti diez cik atšķirīgi. Lūk:

“Patiesās debates sākās divdesmit minūtes vēlāk. Oficiāls kompromiss tika panākts, pateicoties Singapūras sarkanā apustuliskā nuncijs monsijora de Sentkruā veikumam, – viņš arī piedalījās konferencē. Asamblejai vēl katrā ziņā bija jāietur pusdienu pārtraukums, taču tikai stundas garumā ierasto triju stundu vietā; lai kompensētu zaudēto laiku, viņiem bija jāsamazina uzstāšanās laiks no astoņarpus līdz septiņarpus minūtēm katram runātājam. Risinājuma ģenialitāti novērtēja visi, izņemot tulkus, kuri protestējot ievaidējās. Viņi zināja, ko tas nozīmē. Delegāti vis nesaīsinātu savu sakāmo, vienkārši runātu ātrāk. Tulki joprojām atceras Strasbūru 1986. gadā, kad turks, uzstādamies spāņu valodā, piecās minūtēs izteica divdesmit minūšu runu par Kipru un lika labākajiem Eiropas filologiem bezspēcīgi stostīties.” (Max Davidson, *Interpretul grec*, Humanitas, 2005, 110. un 111. lpp.)

Izklausās pazīstami, vai ne?

Daudzvalodība

— Stanislavs Vallo

Stanislavs Vallo (*Stanislav Vallo*, 1951), bijušais diplomāts un vēl šobaltdien tulkotājs, studējis franču un itāļu valodu *Univerzita Komenského v Bratislave* (Komenska Universitāte Bratislavā), pēc 14 gadu darba izdevniecībā *Slovenský spisovateľ* iestājās Čehoslovākijas diplomātiskajā dienestā un no 1993. gada 1. janvāra darbojās jaunizveidotās Slovākijas Republikas diplomātiskajā dienestā. Bijis vēstnieka vietnieks Romā un Parīzē, vēstnieks Romā un pēc tam Briselē. Tāpat kā agrāk nodarbojas ar literāro tulkošanu no itāļu valodas.

"Daudzvalodības aizsardzība ir vajadzīgs instruments, lai nodrošinātu pilsoņu demokrātisku līdzdalību šodienas un nākotnes Eiropas veidošanā." Šie vārdi un arī citas ne mazāk svarīgas pārdomas ir no plašās un iedvesmojošās recenzijas, kuru par Džinevras Perudžinelli (*Ginevra Peruginelli*) darbu **"Daudzvalodība un juridiskās informācijas pieejamības sistēmas"** (izdevniecība *Giuffrè*, 2009) uzrakstījusi itāļu zinātniece un bibliotēkzinātnes pētniece (Padujas Universitātē) Antonella De Robio (*Antonella De Robbio*). Tas būtībā ir iepriekš minētajā darbā ietverts citāts, jo pati Džinevra Perudžinelli citē Deividu Mellinkofu (*David Mellinkoff*) ("Juridiskā valoda"). Antonella De Robio citē arī priekšvārda autoru Nikolu Palacolo (*Nicola Palazzolo*), kurš uzsver, ka *"tiesības ir valoda un valoda ir tiesības, jo tiesības nevar pastāvēt bez valodas, kas ir to izpausmes līdzeklis"*. Tad viņa atkal pievēršas Mellinkofam, kurš uzskata, ka tiesības nevar iztikt bez valodas, jo *"valodniecība un tiesību zinātne vienmēr ir bijušas savstarpēji cieši saistītas un ir attīstījušās viena ar otras starpniecību un palīdzību"*.

Daudzos recenzētā darba citātos, kā arī šo un citu autoru citātos recenzijā uzsvērtā daudzvalodības – multilingvisma – pamatotība un nozīme, it īpaši Eiropas un tiesību kontekstā. Publikācijas autore gan neizvairās (tieši pretēji!) no daudzvalodības riskiem. Atgādināsim, ka grāmata sarakstīta un izdota 2009. gadā. Pašlaik šis apdraudējums joprojām ir aktuāls. Saistībā ar nemītīgo un arvien pieaugošo nepieciešamību optimizēt valsts pārvaldes izdevumus tiek izmantoti pseidorisinājumi, kas balstīti uz Eiropas Savienības oficiālo valodu lietojuma ierobežošanu, tādējādi ignorējot stūrakmeni, uz kura tā būvēta: principi par vienlīdzīgu piekļuvi tiesību aktiem, judikatūrai un informācijai kopumā.

Tomēr ar valodu nejoko. Valoda kalpo ne tikai par saziņas līdzekli noteiktā cilvēku grupā, piemēram, tautā, bet ir arī viens no piederības pie šīs grupas pamatatribūtiem. Turklāt, efektīvi un vienlaikus lietojot vairākas valodas, var notikt pilnvērtīga saziņa plašākā kopumā, un tas rada bezgalīgas iespējas dalīties ar idejām, viedokļiem vai informāciju par cilvēku vajadzībām. Vai tad tā nav tādas demokrātiskas sabiedrības būtība kā Eiropas Savienība, kuras nākotnes veidošanā aktīvi piedalās pilsoņi? Sava valoda ir tiesības, daudzvalodība ir privilēģija. Taču šie vārdi nozīmē daudz vairāk, nekā mums varētu šķist.

Vispirms vēlos dalīties ar savu personīgo valodas lietošanas pieredzi. Esmu piederīgs pie mazas tautas, tās valodā – slovēņu –, kā norādīts Džinevras Perudžinelli publikācijā, runā 5 600 000 cilvēku, un to var saprast arī Čehijā un Ungārijā. Papildus var minēt diezgan plašus apgabalus, piemēram, Serbijā un Rumānijā un, iespējams, daļu Argentīnas Čako (*Chaco*) provinces. Turklāt mani vienmēr ir sajūsminājis, kad oficiālos pasākumos, kuros man bijis gods piedalīties, ārvalstu viesis (diplomāts, prezidents, valsts ierēdnis,

mākslinieks) savu runu sācis slovāku valodā: “*Dobry deň, vážené dámy, vážení páni, dobrý deň, priatelí!*” (“Labdien, cienītās dāmas un godātie kungi, labdien, draugi!”) Ir grūti aprakstīt izjūtas, ko rada tik mazs un, iespējams, pirmajā brīdī šķietami nenoziņmīgs žests: apjukumu? pateicību? atzinību? klusu prieku? Tur bija viss. Un publika vienmēr – vienmēr un nemainīgi – atbildēja ar aplausiem. Turklāt ne tikai šeit, Slovākijā. Esmu to piedzīvojis visur, kur man bijis gods un prieks pārstāvēt savu valsti kā diplomātam. Sprototams, es bieži biju pretējā pusē – tribīnē. Itālijā, Francijā un Beļģijā. Divās pirmajās valstīs raiti pārgāju uz itāļu vai franču valodu, un tobrīd par nedaudz pārsteigtajiem aplausiem pēc mana ievada (it īpaši mazās apdzīvotajās vietās) jau pateicos es. Man vienmēr bijis kārdinājums lietot valodu mazliet neparastā veidā, saistoši, kaut nedaudz ārpus tā, ko publika ierasti gaida no diplomāta. Tādēļ centos uzrunāt auditoriju tā, lai to iepriecinātu, pārsteigtu vai liktu pasmaidīt. Kaut vai ar sirsnīgu joku. Beļģijā nonācu lingvistiskā diskomfortā, jo (atšķirībā no iepriekšējām misijām Romā un Parīzē) es nezināju vienu no abām oficiālajām valodām – flāmu valodu. Taču arī tur laimīgas apstākļu sakritības dēļ nonācu pie tā, ko varētu raksturot kā flāmu auditorijas *captatio benevolentiae* (labvēlības iegūšanu). Katras uzstāšanās sākumā teicu flāmu valodā: “Labvakar, dāmas un kungi! Esmu Slovākijas vēstnieks, es nerunāju flāmu valodā, es cītīgi mācos, bet ceļš vēl ir ļoti, ļoti tāls.” Pēc tam jau franču valodā stāstīju, kā Gerds Buržuā (*Gerd Bourgeois*), toreizējais Flandrijas premjerministrs, kad pēc stāšanās amatā devos pie viņa pieklājības vizītē, uzdāvināja man šalli ar kaut kādu uzrakstu. Kad uzzināju, par ko ir runa, biju patiešām apburts: patiesībā tas bija senākā, tas ir, pirmā, rakstītā senholandiešu valodas teksta paraugs no XI gadsimta. Tas tika atklāts pagājušā gadsimta trīsdesmitajos gados kādā Anglijas kodeksā. Tas ir īss teikums, kuru kāds mūks, pārrakstot kodeksu, uzrakstījis ierastās latīņu formulas *Probatio pennae si bona sit* vietā, izmēģinādams jaunu zoss spalvu. Šis mūks, kurš, šķiet, bijis no Rietumflandrijas, uzrakstījis: “*Hebban olla vogala nestas hagunnan hinase hic enda thu, wat unbidan we nu?*” (Proti: “Visi putni jau ir novijuši savas ligzdas, tikai mēs ar tevi vēl ne – ko mēs gaidām?”) Un auditorijas *benevolentia* (labvēlība) bija nodrošināta, jo es zināju un pieminēju to, ko viņi visi labi zina no skolas laikiem un kas ir daļa no viņu identitātes un arī nacionālā lepnuma. Lielākā daļa tautu šādus valodas pieminekļus glabā kā dārgumus.

Kā diplomāts vienmēr esmu centies izrādīt cieņu sava partnera valodai, un no reakcijas es sajutu, ka nekādā ziņā nepārkāpju etiķeti – gluži otrādi: partneris to vienmēr uztvēra kā pārsteigumu, varbūt mazliet negaidītu, bet tāpēc jo jaukāku. Kad 2006. gada maijā pasniedzu akreditācijas vēstules toreizējam Maltas prezidentam Feneham Adami (*Fenech Adami*), es nevis norunāju ierasto formulu angļu valodā, bet gan nolasīju to maltiešu

valodā. Un patiešām, kā vēlāk uzzināju, klātesošie to bija uztvēruši kā pārsteidzošu un apsveicamu goda parādīšanu maltiešu dzimtajai valodai.

Kad es kā Slovērijas Republikas vēstnieks Beļģijas Karalistē rīkoju tradicionālās kopīgās pusdienas kolēģiem vēstniekiem no Eiropas Savienības dalībvalstīm par godu mūsu prezidentūrai Eiropas Savienības Padomē, pēdējie vārdi manā ievadrunā *"Laipni lūgti un labu apetīti"* izskanēja 23 valodās.

Tāpēc uzskatu, ka daudzvalodībai ir neaizstājama un neapšaubāma nozīme Eiropas Savienības kā lielāka veseluma veidošanā un darbībā, tās kopīgās apziņas veidošanā un arī saskaņotības un solidaritātes stiprināšanā. Tā ir arī cieņas izpausme pret gadsimtiem ilgo katras zemes iedzīvotāju dzimtās valodas attīstību un kultūras mantojuma bagātināšana. Pašas – bieži vien trauklās un neaizsargātās – daudzvalodības būtība liecina: jo spēcīgāk ekonomiskā dzīvotspēja cenšas to ierindot nevajadzīgu lietu arsenālā un nosodīt vienotas, universālas un kopīgas valodas lietošanas vārdā, jo svarīgāka ir tās aizsardzība.

Viens no mūsdienu izcilākajiem prātiem itāļu rakstnieks Umberto Eko (*Umberto Eco*) šajā jautājumā ieņēmis skaidru un izlēmīgu nostāju, sakot, ka Eiropas kopējā valoda ir tulkošana. Būdam viens no viņa daudzajiem tulkotājiem, ļoti labi un ar mīlestību atceros viņa izsmēļošos, sīkos norādījumus un skaidrojumus, ko viņš mums sūtīja, kad tulkojām kādu viņa darbu. No šiem norādījumiem un padomiem staroja prieks spēlēties ar valodu, tās niansēm, slēptajiem nostūriem.

Eko tautiete Džinevra Perudžinelli savā publikācijā uzsver, ka valodu daudzveidības aizsardzība ir individuālo nacionālo atšķirību saglabāšanas politikas simbols Eiropas Savienībā. Vēstījums ir skaidrs un saprotams visās valodās. Un līdz ar ekonomiskās dzīvotspējas spiediena palielināšanos tas ir jo spēcīgāks.

Pieredze un pārdomas par institucionālo daudzvalodību Eiropas Savienībā

— **Prof. Dr. Rajko Knezs**

Prof. Dr. Rajko Knezs (*Rajko Knez*) ieņem Slovēnijas Republikas Konstitucionālās tiesas tiesneša amatu un ir Mariboras Universitātes Juridiskās fakultātes pasniedzējs. Bijis Žana Monē Izcilības centra veicinātājs un ieguvis titulu *Jean Monnet Professor*. No 2015. līdz 2017. gadam bijis vecākais padomnieks tieslietu jautājumos Slovēnijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvajā departamentā, kur galvenokārt strādāja ar Eiropas Savienības tiesību jautājumiem. Ir vairāku zinātnisku un akadēmisku rakstu, monogrāfiju un likumu komentāru autors. Kopš 2017. gada ir Konstitucionālās tiesas tiesnesis un no 2018. līdz 2021. gadam bijis tās priekšsēdētājs. Viņa pilnvaru termiņš Konstitucionālās tiesas tiesneša amatā beigsies 2026. gada aprīlī.

I. Ievads

Ar prieku pieņēmu uzaicinājumu dalīties pieredzē un pārdomās par daudzvalodības nozīmi Eiropas Savienībā. Mani vienmēr fascinējis jautājums par valodas nozīmi konkrētā kopienā un personu attiecībās, it īpaši par to, kā tā nodibina uzticību, no vienas puses, vai rada atstumtības izjūtu, no otras puses. Man ir interesējuši dažādi jautājuma aspekti, piemēram, valoda kā jautājums par vīziju un piederību pie konkrētas valsts, nevis tikai pie tautības, valoda kā minoritāšu tiesības vai valoda kā nelikumīgs diskriminējošs nosacījums, kā arī valoda kā atšķirības elements, kas tomēr var arī vienot. Tieši šis pēdējais aspekts, kas izklausās pretrunīgs, mani vienmēr interesējis visvairāk, un tas ir arī aspekts, kas raksturo Eiropas Savienības savdabīgumu. Vēlētos dalīties pārdomās un pieredzē šajā ziņā. Vispirms labprāt precizētu, ka manu tuvību šiem argumentiem ietekmējuši arī personiski apstākļi. Ļaujiet man sākt ar tiem.

II. Bērnības laika pieredze

Bērnību un jaunības gadus esmu pavadījis tolaik jaunā, industriālā un strauji augošā pilsētā, kur tieši šo īpašību dēļ bija daudz darba iespēju. Tāpēc šī pilsēta bija galamērķis daudziem imigrantiem no bijušās Dienvidslāvijas republikām. Imigrantu un viņu ģimeņu valoda bija atšķirīga un ne visai līdzīga. Taču nebija nekas neparasts, ka ar klasesbiedriem vai vēlāk ar kolēģiem sazinājos valodā, kas vietējiem nebija dzimtā. Pamatskolā iemācījāmies arī serbhorvātu valodu, kas pašlaik vairs nav oficiālā valoda. Tādā pašā veidā iemācījāmies arī kirilicas alfabētu. Mana pirmā, ļoti patīkamā, pieredze šajā visā datēta ar pamatskolas laiku. Praktiski kopā ar imigrantiem ieradās viņu ģimenes (vai arī vēlāk, kad tēvs vai māte bija atraduši darbu un pietiekami pastāvīgu ienākumu avotu). Šādu ģimeņu bērniem mācību gada laikā bieži bija jāmaina sociālā vide. Viņiem noteikti nebija viegli. Kad šādi bērni pirmo reizi ienāca manā pamatskolas klasē, skolotāji viņus uzrunāja ar lielu iejūtību un mēģināja mūsu vidū atrast klasesbiedru, kurš vislabāk varētu palīdzēt jaunajam skolēnam vai ar kuru šim skolēnam būtu vieglāk sazināties. Tas bieži nozīmēja, ka mums bija "jārotē" vai jāmainās; jaunais klasesbiedrs sēdēja noteiktā vietā, un mēs pārmaiņus sēdējām viņam blakus. Katrs no mums skolotāju uzraudzībā ar viņu pavadīja kādu laiku, dažas dienas vai nedēļas atkarībā no tā, kā mēs "saderējām". Tādā veidā centāmies pārvarēt daudzas barjeras, tostarp lingvistisko. Šodien atskatoties uz šīm epizodēm, saprotu, ka tās bijušas ārkārtīgi svarīgas integrācijai. Toreiz bērnībā neapjautu, cik šī situācija ir svarīga, drīzāk uztvēru to par normālu savas ikdienas sastāvdaļu. Tomēr izjutu, ka tā ir bērniem draudzīga pieeja imigrantiem. Līdz ar to arī viņu vecākiem, veselām ģimenēm. Tas atspoguļojās arī citos mūsu dzīves aspektos.

Socializēšanās un šāda kopīga dzīvošana bija pašsaprotama, un integrācija jaunajā skolas vidē bija veiksmīga. Uzskatu, ka šī pieredze, man pašam nemanot, mani tomēr ir ietekmējusi. Pozitīvi. Arī domājot par valodas nozīmi Eiropas Savienībā (ES), valodu redzu kā spēcīgu integrācijas elementu. Šajā rakstā pie šīs domas vēl atgriezīšos.

III. Juridiskie aspekti Slovēnijā un ES

Iepriekš aprakstītais nav vienīgais valodas nozīmes un integrācijas pozitīvais aspekts. Arī noteikumi, ar kuriem tas viss tiek veicināts, iezīmē telpu, kurā ir pienācīgi atzīta valodas nozīme. Slovēnijas augstākajā juridiskajā instrumentā – Slovēnijas Republikas Konstitūcijā (turpmāk tekstā – “Konstitūcija”) – paredzētas arī nacionālo kopienu un mazākumtautību, it īpaši itāļu un ungāru nacionālo kopienu¹, tiesības uz valodu. Pašvaldību teritorijās, kur dzīvo mazākumtautības, valsts valoda ir arī abu mazākumtautību valoda (Konstitūcijas 11. pants). Turklāt, un, manuprāt, tas ir būtiski, Konstitūcijā ir aizliegta jebkāda diskriminācija, pamatojoties uz piederību pie valodu grupas (Konstitūcijas 14. panta otrā daļa) un veicināta nacionālās piederības izpausme ar valodas palīdzību. Tādējādi saskaņā ar Konstitūcijas 61. pantu ikvienam ir tiesības brīvi izpaust piederību pie savas tautas vai nacionālās kopienas, kopt un izpaust savu kultūru un lietot savu valodu un rakstību. Nesen (2021. gadā) Konstitūcijā tika iekļautas neredzīgo tiesības uz valodu. Konstitūcijas 62.a pantā ir noteikts, ka tiek garantēta slovēņu zīmju valodas brīva lietošana un attīstība. Turklāt itāļu un ungāru zīmju valodas brīva lietošana tiek garantēta pašvaldībās, kurās arī itāļu vai ungāru valoda ir valsts valoda.

Uzskatu, ka Slovēnijas Konstitūcijā ir atzīta valodas personiskā, antropoloģiskā, vēsturiskā, kultūras, valstiskā un socioloģiskā vērtība. Visi šie aspekti ir svarīgi. Valoda ir ne tikai tiesības uz valodu pašu, bet arī vairāki aspekti, kuriem atkarībā no varas iestāžu pieejas var būt pozitīva vai negatīva ietekme uz daudzām sociālās dzīves jomām. Saskatu šo apzināšanos arī Eiropas Savienībā un pirms tās – Eiropas Ekonomikas kopienas un Eiropas Kopienas iestāžu politikā. Atceros vienu no pirmajām lietām, saistībā ar kuru sāku aizdomāties par šiem dažādajiem valodas ietekmes aspektiem sabiedrībā. Varu novilkt paralēles starp Slovēnijas Konstitūcijas tiesību normām un manu izpratni par

1 | Itāļu un ungāru vietējo iedzīvotāju kopienas bauda arī īpašu aizsardzību attiecībā uz nacionālo simbolu izmantošanu, izglītību un apmācību, kultūras apvienībām, kultūras identitātes saglabāšanu utt. Abām kopienām, kuras saņem arī valsts finansiālu atbalstu, ir tiesības uz pārstāvību pašvaldību iestādēs un parlamentā.

Eiropas Savienības Tiesas spriedumu pazīstamās nīderlandiešu mākslinieces Anitas Hrūneres (*Anita Groener*) lietā; viņa gribēja strādāt izglītības jomā Īrijā². A. Hrūnere vēlējās būt mākslas priekšmeta skolotāja. Lieta, vismaz – cik man zināms, bija viena no pirmajām, kas aktualizēja problēmu par dalībvalsts valodas nozīmi tolaik vēl Eiropas Ekonomikas kopienas integrācijas procesos un iekšējā tirgus veidošanā.

Tiesa šajā gadījumā atzina valsts (īru) valodas toreizējo vērtību un Īrijas valsts iestāžu vēlmi saglabāt valodu, kuru arvien vairāk aizēnoja angļu valoda. Anitas Hrūneres lietas izskatīšanas laiks (vairāk nekā pirms 30 gadiem) bija arī laiks, kad cilvēki autentiskāk dzīvoja ar Eiropas (ekonomikas) kopienas un vēlāk arī Eiropas Savienības moto, proti, ka *esam vienoti dažādībā*. Šim moto bija liela nozīme, tam bieži bija pozitīva un integrējoša loma, taču šodien tas tiek aizmirsts, un šķiet, ka pašreizējais periods vairs nav tik vienojošs, tik integrējošs. Viena valsts ir izstājusies no Eiropas Savienības, ir daudz dažādu viedokļu par nacionālo identitāti, kura sākusi kalpot par iemeslu diversifikācijai un izņēmumiem, dažās dalībvalstīs varas iestādes apšaubā Eiropas Savienības tiesību pārkumu, mēs esam liecinieki konfliktiem un kara draudiem pie pašām Eiropas Savienības robežām, daži Eiropas Savienības politikas virzieni šķēļ dalībvalstis un to iestādes, kā arī iedzīvotājus (piemēram, imigrācijas politika) un tā tālāk. Tāpēc uzskatu, ka daudzvalodības problēma jāizvirza priekšplānā kopā ar Eiropas Savienības integrācijas nozīmi. Vairs nedzīvojam laikmetā, kad dažādība, kuru mazliet esmu piedzīvojis pats, kā aprakstīju iepriekš, lai cik pretrunīgi tas šķīstu, bija patiens kopīgas vai integrējošas darbības dzinējspēks. Paturot to prātā, turpmāk sīkāk izskatīšu dažus daudzvalodības aspektus Eiropas Savienībā.

2 | Lieta C-379/87 *Anita Groener/Minister for Education and the City of Dublin Vocational Educational Committee*. Māksliniece cēla prasību tiesā pret Īrijas Izglītības ministriju un *Dublin City Vocational Education Board* (Dublinas pilsētas Profesionālās izglītības pārvalde), jo ministrs bija atteicis viņas iecelšanu pastāvīgā pilna laika mākslas skolotājas amatā. Iemesls bija īru valodas zināšanu pārbaudes testa nenokārtošana. Saskaņā ar Īrijas tiesību normām pastāvīgs pilna laika pasniedzēja amats valsts profesionālās izglītības iestādēs attaisnoja prasību pēc valodas zināšanām. Eiropas Savienības Tiesa šādu prasību atzina par saderīgu ar Savienības tiesībām, ja vien valodas prasība ir iekļauta valsts valodas, kas ir arī pirmā oficiālā valoda, veicināšanas politikā un tiek īstenota samērīgā un nediskriminējošā veidā.

IV. Eiropas Savienības institucionālā daudzvalodība

Valoda un piederības izjūta

Sāku ar valodu kā elementu, kas apliecina piederību ne tikai pie noteiktas tautības, bet arī kopienas. Kopiena ir cilvēku grupa, teorētiski noteikti pat miljoniem cilvēku, kuriem ir vienādas vērtības, mērķi vai vīzijas (pat ja tās ir grūti aptveramas un īstenojamas) un kuri tāpēc skatās vienā virzienā un vēlas attīstīties un augt šajā konkrētajā virzienā. Tomēr arī kopienā valoda var veidot barjeru. Ja tā kļūst par barjeru, tā rada ierobežojuma izjūtu. Tā var būt paralizējoša. Tas mazina piederības izjūtu. Un otrādi, jo labāk zini valodu (vai valodas), jo spēcīgāka ir piederības izjūta. Tas pats attiecas uz gadījumiem, kad nezina valodu, bet varat lietot savu valodu vienlīdzīgi: jo vairāk varat lietot savu valodu līdzvērtīgi citām valodām, jo stiprāka ir piederības izjūta.

Atceros kādu senu lekciju starptautiskajās privāttiesībās, kurā pasniedzējs pauda domu, ka pat pilsonība kā (parasti primārais) piesaistes kritērijs tiesību piemērošanai (privātpersonas juridiskajam statusam, piemēram, tiesībspējai utt.) starptautiskajās attiecībās nav tik cieši saistīta ar piederības izjūtu pie konkrētas valsts kā valoda. Atminos, toreiz šo domu paturēju prātā un salīdzināju to ar dažiem gadījumiem, kad cilvēki, draugi un paziņas bija pārcēlušies uz dzīvi Slovēnijā un bija pieteikušies pilsonības saņemšanai. Viņiem bija arī jāapliecina slovēņu valodas pamatzināšanas. Un atceros, cik laimīgi viņi bija, izpildot šo apņemšanās daļu. Viņi ar prieku izteica pieķeršanos savai jaunajai dzīvesvietas valstij. Viņi bija laimīgāki nekā tad, kad saņēma lēmumu par pilsonības piešķiršanu. Pilsonība ir mākslīga juridiska konstrukcija, savukārt valoda ir reāls ikdienas kontakts ar sociālo vidi. Es pats nāku no jauktas ģimenes, mana māte ir horvātiete, tēvs – slovēnis. Personīgajā pieredzē esmu pārliecinājies, ka asins un sociālās saites ir stiprākas nekā juridiskās. Piederības izjūta parasti ir mazāk saistīta ar likumu, noteikumiem un juridiskiem dokumentiem. Priekšplānā ir dažādas indivīda jūtas. Piemēram, tas, cik lielā mērā persona tiek antropoloģiski pieņemta konkrētā kopienā vai sociālajā vidē. Tas, ka personai kabatā ir vienas vai otras valsts dokuments, kas apliecina tās juridisko saikni, ir svarīgi, bet ne tik daudz kā cilvēciskā piederības izjūta pie sabiedrības, proti, subjektīvais integrācijas aspekts. Piederība ir viens no tiem aspektiem, kas definē indivīdu. Un, tā kā piederība – kā mēģinu izskaidrot – ir cieši saistīta ar valodu, tā ir cieši saistīta arī ar ES darbību.

Daudzvalodības nozīme un Eiropas Savienības iestādes

Eiropas Savienības pastāvēšanai un attīstībai vajadzīga tās iedzīvotāju piederības izjūta šai starptautiskās integrācijas idejai. Tāpēc piederības izjūta ir ārkārtīgi svarīga. Tātad iepriekš teiktais par iekļaušanas un piederības saikni starp personām attiecas arī uz saikni starp iestādēm un personām. Kā Eiropas Savienība izmanto valodu, lai pietuvinātos katrai personai? Ja Eiropas Savienība netuvinātos katras atsevišķas dalībvalsts iedzīvotājiem ar daudzvalodību vai vienādu attieksmi pret valodām, tas radītu nepārvaramu šķēršanos jeb plaisu starp Eiropas Savienības iestādēm, no vienas puses, un Eiropas iedzīvotājiem, no otras puses. Viens no kopienas funkcionēšanai nepieciešamajiem elementiem tiek nodrošināts, tuvinot Eiropas Savienības iedzīvotāju valodas un nodrošinot vienlīdzīgu attieksmi pret tām. Šis elements rada kopības izjūtu un vienlīdzību. Un tikai funkcionējoša kopiena var radīt uzticību. Tas it īpaši attiecas uz gadījumiem, kad kopiena ir mākslīgi izveidota, un it īpaši, ja tā ir savienība (vienkārši runājot, savienība nozīmē lielākas nacionālās suverenitātes nodošanu Eiropas Savienības iestādēm). Tas liek saprast, ka uzticība, kas ir būtiska Eiropas Savienības darbībai un pastāvēšanai, nebūtu iespējama, netuvinot iestādes personām, arī izmantojot valodu.

Kopienas darbība arī mazina individuālismu tādā nozīmē, ka, pieaugot individualitātei, kopienas progressa iespējas samazinās, un otrādi. Šī ir apgriezti proporcionāla attiecība. Valoda ir sastāvdaļa, kas adekvātas politikas neesamības gadījumā varētu veicināt individualitāti indivīda līmenī un līdz ar to dalībvalstu līmenī. Tas savukārt izraisītu nacionālo elementu popularizēšanu. Ļaujiet man minēt tikai ekonomiskos elementus, piemēram, iekšējā tirgū, kas ir nosacījums, lai Eiropas Savienība darbotos kā institūcija. Šāda individualitāte varētu izpausties pašmāju ražotāju, tirgotāju, pakalpojumu sniedzēju, darbaspēka u. c. veicināšanā. Vēl bīstamāks ir individuālisms politiskos jautājumos: tas attālina integrāciju. Integrācija ir nevis individuālas racionalitātes, bet gan spējas domāt lielās grupās rezultāts. To spēj tikai cilvēki, un tas ir viņu panākumu iemesls. Panākt integrāciju un uzturēt to ne vienmēr ir viegli. Tāpēc daudzvalodība tik daudzveidīgā kopienā kā Eiropas Savienība ir viens no pamatnosacījumiem.³

3 | Tāpēc valodai nebūtu jāveido barjera. Mikrolīmenī iespējams novērot sekas, ja valoda tiek uztverta kā barjera; padomājiet, piemēram, par dažādiem vairāk vai mazāk noslēgtiem mikrorajoniem, kas raksturīgi lielajām pilsētām, kurās ir vairāk ekonomisko un citu imigrantu. Šajos gadījumos runa noteikti nav tikai par valodas barjeru, bet arī par kultūras un socioloģiska rakstura apstākļiem. Tomēr valoda ir viens no lielākajiem šķēršļiem. Šādu barjeru var pārvarēt, piedāvājot vismaz pašus pamatpakalpojumus (piemēram, apkalpošanu pārtikas preču veikalos u. c.) konkrētās apkaimes iedzīvotāju valodā, taču ar laiku tas noved pie izolētības vai individuālisma.

Eiropas Savienība vienmēr ir vēlējusies novērst valodas barjeras radītās sekas. Tās cieņa pret valstu valodām un vienlīdzīgā attieksme pret tām ir unikāla (globāla) parādība. Eiropu veido daudzas valstis, arī mazas, ar savām vēsturiskajām, reliģiskajām un kultūras iezīmēm un atšķirībām. Valoda ir viena no tām. Patiesībā pasaulē nav neviena kontinenta, kur tik ierobežotā teritorijā būtu tik daudz dažādības. Eiropas Savienībai ir izdevies to visu integrēt, savest kopā. Tās iesācēji manās acīs ir patiesi vizionāri un varoņi. Varoņi bez ieročiem, protams. Ar ekonomisko ideju uzsvērt tirdzniecību (proti, ne tikai tirdzniecību, bet arī vienoto tirgu) *Robērs Šūmanis, Konrāds Adenauers, Žans Monē, Valters Halšteins, Pols Anrī Spāks un citi* sāka apvienot Eiropu aukstā kara periodā pēc Otrā pasaules kara beigām. Tie bija izšķirošie gadi; ar šīm idejām un apņēmību tās īstenot Eiropas kā kontinenta attīstība (šodien vēsture) tika pagriezta pareizajā virzienā. Šajā ziņā es kā *baby-boomer* paaudzes pārstāvis varu būt tikai laimīgs un priecīgs dzīvot šajā laikā, kas ļāvis man attīstīties kā personībai – tā, kā esmu gribējis. Nezinu, vai mēs visi to apzināties (atgādināšu iepriekš minēto saīsināšanas periodu, ko pašlaik piedzīvojam).

V. Secinājumi

Tālejošās idejas un Eiropu glābjošās integrācijas vīzijas īstenošanas sākumā valoda netika uzskatīta par šķērslī. Tomēr tas nebija pašsaprotami. Valodas barjeras likvidēšana bija daļa no Eiropas integrācijas projekta, un, kā esmu mēģinājis paskaidrot iepriekš, tas bija absolūti nepieciešams šīs integrācijas aspekts vai drīzāk – elements. Šodien pienācis laiks atzīt šos centienus. Tāpēc Eiropas Savienība par šo pieeju ir pelnījusi visu mūsu atzinību.

Apzinos, ka tas prasa daudz pūļu. Šajā kontekstā tulkotāji dažādos Eiropas Savienības iestāžu departamentos veic ļoti svarīgu darbu. Viņi bieži netiek ievēroti un tiek uzskatīti par pašsaprotamiem, taču šajā rakstā izteiktās pamatdomas spēcīgi skar arī viņus. Viņi ir ārkārtīgi svarīga šā lielā projekta sastāvdaļa, kas uztur Eiropas Savienību integrētu un vienotu dažādībā. Šādā veidā tiek ne tikai saglabāts miers šajā vēsturiski nemierīgajā kontinentā, bet arī veidota svarīga mozaīkas sastāvdaļa gan ekonomiskās labklājības, gan daudzu tautu un kultūru līdzāspastāvēšanas ziņā.⁴

4 | Par šo aspektu skat. arī Harari, Y. N., 21 nasvetov za 21. stoletje ("21 mācība par 21. gadsimtu"), Mladinska knjiga, 2020, 139. lpp.

Pastāv vairākas līdzības starp sākumā aprakstīto integrācijas pieeju manas jaunības daudzkulturālajā pilsētā un daudzkulturālajā Eiropā. Ir iespējams savīt kopā abu stāstu galvenos pavedienus: abi ir integrācijas procesi (nevis ātri, bet ar svarīgu perspektīvu), kuros valoda ir nevis barjera, bet gan dažādība, kas bagātina un vieno. Atliek tikai novēlēt, lai šī vīzija par bijušo Eiropas Ekonomikas kopienu, tad Eiropas Kopienu un šodienas Eiropas Savienību turpinātos un attīstītos. Tam nebūtu jānotiek ātri; es pats labprāt pa šo ceļu ietu jebkurā ritmā. Vēsturiski attīstījusies pieeja valodai noteikti ir izrādījusies piemērota, un tajā var saskatīt būtisku tās uzbūvētās Eiropas elementu, kurai arī šodien steidzami vajadzīgi turpmāki integrācijas procesi.

Daudzvalodība un ziemeļvalstu juridiskā sadarbība

— Heiki E. S. Matila

Heiki Ēro Sakari Matila (*Heikki Eero Sakari Mattila*) ir tiesību zinātņu doktors, lektors salīdzinošajās tiesībās un emeritētais profesors juridiskajā lingvistikā. Juridiskās lingvistikas jomā viņa pētījumos ietverta ne vien somu juridiskā valoda, bet arī citas valodas. Publicējis daudzas grāmatas un rakstus šajā jomā somu un zviedru, kā arī angļu, spāņu un franču valodā. Papildus modernajām valodām viņa pētījumi veltīti juridiskajai latīņu valodai, īpaši jautājumam par to, cik lielā mērā Eiropas juridiskajās valodās joprojām atrodamas latīņu valodas frāzes.

1. Vispārīgs apskats par ziemeļvalstu lingvistisko situāciju ¹

Ziemeļvalstīs dažas valodas (islandiešu, somu, norvēģu, zviedru un dāņu) dominē valsts līmenī, savukārt citas ir mazākumtautību valodas. ²

Islandiešu, norvēģu, zviedru un dāņu valoda ir radniecīgas valodas – tās ir galvenās skandināvu (ziemeļģermāņu) valodas. ³ Izņemot islandiešu valodu (kas ir tuvāka senskandināvu valodai), šīs valodas to pratēji savstarpēji viegli saprot, jo īpaši rakstīto valodu. Rakstītos tekstus vairāku gadījumu var saprast gandrīz automātiski vai arī to var salīdzinoši viegli apgūt, un tas pats attiecas arī uz tiesību aktiem. ⁴ Tomēr tas ir pārāk vienkāršots pieņēmums, uz ko nevar pilnībā paļauties. Proti, norvēģu, dāņu un zviedru valodas vārdu krājumā ir vārdi ar atšķirīgām nozīmēm un “viltus draugi” (turklāt pastāv divi norvēģu valodas varianti; skat. turpmāk 3.1. punktu). Saziņa mutvārdos ir daudz sarežģītāka, jo īpaši dāņu valodā, kurā izruna ievērojami atšķiras no zviedru un norvēģu valodas izrunas.

Somijas galvenā valoda – somu valoda – pieder pie citas valodu saimes. Attiecības starp skandināvu valodām un somu valodu var salīdzināt ar attiecībām starp vācu un ungāru valodu – tās ir pilnīgi atšķirīgas. Tomēr Somijas piekrastes reģionos dzīvo zviedrvalodīga minoritāte (nedaudz vairāk par pieciem procentiem kopējā valsts iedzīvotāju skaita). Neraugoties uz skaita ziņā nelielo minoritāti, zviedru valodai vēsturisku iemeslu dēļ ir Somijas (otrās) oficiālās valodas statuss, un somu valodā runājošie audzēkņi to apgūst

1 | Dr. Timo Esko (*Timo Esko*), Somijas Augstākās tiesas emeritētais priekšsēdētājs, kurš jau vairākus gadu desmitus līdzdarbojas ziemeļvalstu sadarbībā, laipni atsaucās izlasīt un komentēt šī raksta manuskriptu. Viņš arī izteica daudz vērtīgu komentāru, kuri palīdzēja būtiski uzlabot šo manuskriptu. Raksta autora franču valodā sarakstīto sākotnējo tekstu pilnībā rediģējis Helsinku Universitātes Valodu centra pasniedzējs Frederiks Nozē (*Frédéric Nozais*). Autors vēlas sirsnīgi pateikties šiem abiem speciālistiem. Protams, autors pats uzņemas atbildību par jebkādām kļūdām vai izlaidumiem galīgajā publicētajā versijā.

2 | Šīm mazākumtautību valodām (piemēram, sāmu valodām) var būt oficiāls statuss.

3 | Piemīnēsim arī fēru valodu. Ļoti interesants apkopojums par ziemeļvalstu lingvistisko kontekstu un tā attīstību atrodams nesen publicētajā Karla Erlanda Gadelli (*Karl Erland Gadelli*) rakstā: “Écologie des langues dans le Norden”, *Nordiques*, Nr. 35, 2018, 77.–93. lpp., pieejams šādā tīmekļvietnē: <https://journals.openedition.org/nordiques/1570#tocto1n1>.

4 | Piemēram, vārds “tiesības” dāņu valodā ir *ret*, norvēģu valodā – *rett* un zviedru valodā – *rätt* (šajā pēdējā minētajā vārdā burtu “ä” izrunā kā šauru “e”), un vārda “apdrošināšana” atbilde gan dāņu, gan norvēģu valodā ir *forsikring* un zviedru valodā – *försäkring* (arī šajā vārdā burtu “ä” izrunā kā šauru “e”).

skolā pēdējās klasēs.⁵ Somijas tiesību akti pieejami arī zviedru valodā, un somu un zviedru valodas versijas ir absolūti līdzvērtīgas. Daudzi citi oficiālie dokumenti arī pieejami zviedriski. Turklāt daļa Somijas juridiskās literatūras tiek izdota tieši zviedru valodā (kā minēts 15. zemspītras piezīmē).

Ziemeļvalstu juridiskās kultūras ir ļoti līdzīgas, jo tās vieno kopīgas vērtības, vēsturiskā mijiedarbība⁶ un sadarbība likumdošanas jomā, jo īpaši 20. gadsimtā.⁷ No 19. gadsimta beigām līdz 20. gadsimta otrajai pusei ievērojama daļa ziemeļvalstu tiesību aktu tika saskaņoti. Mūsdienās šie tiesību akti ir diezgan līdzīgi un daļa pat ļoti līdzīgi, it īpaši privāttiesību jomā. Ziemeļvalstīs ir spēkā arī starpvalstu konvencijas, it īpaši starptautisko tieslietu jomā (savstarpējā palīdzība, spriedumu izpilde u. c.). Tomēr tiesiskā sadarbība Eiropas un pasaules līmenī ir mazinājusi šīs ziemeļvalstu konvenciju sistēmas nozīmi.⁸

Iepriekš minēto iemeslu dēļ juridiska rakstura saziņa starp ziemeļvalstīm ir plaša, un šajā saziņā dāņu, norvēģu un zviedru valoda tradicionāli tiek lietota brīvi, pārmaiņus un dažādās kombinācijās atkarībā no vajadzības. Stāsts ir par daudzvalodību triju cieši radniecīgu valodu kontekstā. Tāpēc ir vietā runāt par ziemeļvalstu juridisko valodu kopien.

5 | Tomēr zviedru valodas zināšanām un lietošanai Somijā, tostarp valsts pārvaldē, ir tendence mazināties; par to pēdējos gadu desmitos skaidri liecina vairāki oficiāli ziņojumi. Eiropas Padome tostarp vairākkārt ir pievērsusi uzmanību Zviedrijas valodas situācijai Somijā, it īpaši šīs valodas zināšanām somu valodā runājošo iedzīvotāju vidē, kā arī tās klātbūtnes sabiedriskajā telpā un izmantošanas saglabāšanai valsts izglītības un administratīvajā sistēmā un, visbeidzot, valsts dzīvē kopumā.

6 | Zviedrija un Somija vairākus gadsimtus bijušas apvienotas vienā valstī, bet Dāniju un Norvēģiju vispirms saistīja personālūnija un tikai pēc tam – reālūnija.

7 | Par šo jautājumu Marijas Luīzes Holles (*Marie-Louise Holle*) nesen franču valodā publicētajā rakstā ("Le projet d'Ole Lando sur les contrats: le code sur le droit nordique des contrats", *Revue internationale de droit comparé*, 69. sēj., Nr. 4, 2017, 779.–805. lpp.) sniegts ne tikai visaptverošs pārskats par līgumtiesībām, bet arī padziļināts ieskats ziemeļvalstu tiesībās un ziemeļvalstu tiesiskajā sadarbībā kopumā, un tajā minēti arī daudzi izmantotie avoti šajā jomā. Kā krājumus ar ziemeļvalstu autoru rakstiem par šo tēmu var minēt: Letto-Vanamo, P., Tamm, D. un Mortensen, B. O. G. (red.), *Nordic Law in European Context*, Springer, 2019, kā arī Husa, J., Nuotio, K. un Pihlajamäki, H. (red.), *Nordic Law: between Tradition and Dynamism*, Antverpene: Intersentia, 2007.

8 | Lai izvairītos no pretrunām ar Savienības tiesībām, bieži vien ir bijis nepieciešams krietni labot ziemeļvalstu konvencijas, un tas nozīmē, ka šo konvenciju kopējā sistēma pašlaik ir diezgan sarežģīta un dažos gadījumos pat mākslīga.

2. Valodu lietojums ziemeļvalstu juridiskajā saziņā

Ziemeļvalstu sadarbība kopumā aptver daudzas nozares (kultūru, tieslietas, vidi, enerģētiku, ekonomiku, sabiedrības veselību u. c.); šīs sadarbības valodas ir trīs iepriekš minētās skandināvu valodas, kuras vienlīdz plaši izmanto gan oficiālā, gan neformālā kontekstā. Tomēr nu jau pastāv arī tādas sadarbības jomas, kurās ir pašsaprotami lietot angļu valodu.⁹ Lai gan šāda tendence vērojama juridiskajā sadarbībā, skandināvu valodām joprojām ir stingras pozīcijas (skat. turpmāk).

Runājot precīzāk par ziemeļvalstu sadarbības lingvistisko aspektu, turpinājumā ir ilustrēts, kā tieši tā norit – norvēģi izvēlas lietot vienu no diviem norvēģu valodas variantiem (skat. turpmāk 3.1. punktu), zviedri un somi lieto zviedru valodu (skat. turpmāk 3.2. punktu), un dāņi, kā arī islandieši parasti lieto dāņu valodu (to māca Islandes skolās). Mutvārdu saziņā var lietot arī jaukto valodu (tā dēvēto *skandinaviska*), kurā ir divu vai vairāku skandināvu valodu elementi, cenšoties izvairīties no pārāk *dāniskas* vārdu izrunas.

Konkrēti, tiesību jomā tas nozīmē, ka ziemeļvalstu tiesu un administratīvās iestādes parasti darbojas, sazinādamās skandināvu valodās. Tieslietu ministrijai (jo īpaši likumdošanas jautājumos) un tiesām šajā ziņā ir galvenā nozīme – te ir vietā minēt regulāras augstāko tiesu un augstāko administratīvo tiesu¹⁰ priekšsēdētāju sanāksmes visās ziemeļvalstīs. Citās juridisko darbību jomās, piemēram, advokātu vidē, skandināvu valodas arī plaši lieto sadarbībā starp ziemeļvalstīm. Ja pie kādas lietas strādā advokātu biroji no divām vai vairākām ziemeļvalstīm, valodu izvēli nosaka lietas raksturs un klienta izmantotā valoda. Tādējādi ziemeļvalstu advokāti bieži, sagatavojoties tiesvedībai, izmanto skandināvu valodas, it īpaši ģimenes tiesību jomā.¹¹

Nozīmīga ziemeļvalstu oficiālās sadarbības joma ir starptautiskā savstarpējā tiesiskā palīdzība. Saskaņā ar ziemeļvalstu savstarpējām konvencijām šajā jomā saziņā starp ziemeļvalstu iestādēm jālieto dāņu, norvēģu un zviedru valoda. Tas it īpaši attiecas uz dokumentu izsniegšanu (pavēstes u. c.), pierādījumu pārvaldību, kā arī spriedumu

9 | Skat. oficiālo tīmekļvietni <https://www.norden.org/en/language>.

10 | Tieslietu ziņā Somijā un Zviedrijā ir divas hierarhiskas sistēmas – vispārējās tiesas, kas izskata krimināllietas un civilīetas, un administratīvās tiesas. Turklāt regulāri tiekas arī ziemeļvalstu apelācijas tiesu priekšsēdētāji.

11 | Tirdzniecības jomā, kur starptautiskie līgumi parasti tiek sagatavoti angļu valodā, tas tā nav. Tomēr sagatavošanās sarunas pirms līguma noslēgšanas angļu valodā var noritēt skandināvu valodās. Dažkārt šajās diskusijās, lai novērstu pārpratumus, var sazināties divās valodās (angļu un kādā skandināvu valodā).

izpildi.¹² Šīm trim valodām ir pilnīgi vienāds statuss. Tāpēc somi var sazināties zviedru valodā arī ar dāņiem un norvēģiem. Piemēram, Somijas tiesa var nosūtīt zviedriski rakstītu paziņojumu par Dānijā vai Norvēģijā dzīvojošas personas uzaicināšanu liecinieka statusā tiesvedībā Somijas tiesā. Līdzīgi arī ziemeļvalstu konvencijās tiek pieņemts, ka Somijas iestādes saprot ne tikai zviedru, bet arī dāņu vai norvēģu valodā sagatavotus dokumentus.¹³ Tādējādi Helsinkos var saņemt pieteikumus dāņu vai norvēģu valodā, lai piedzītu uzturlīdzekļus bērnam ar dzīvesvietu Kopenhāgenā vai Oslo.

Runājot par juridisko literatūru, vērojams, ka visās ziemeļvalstīs 21. gadsimtā akadēmiskajās publikācijās aizvien vairāk dominē angļu valoda, atstājot novārtā valstu valodas.¹⁴ Šo pārmaiņu ietekmē mūsdienās bieži vien jaunie juristi ne tikai no Somijas, bet arī citām ziemeļvalstīm ar saviem ziņojumiem ziemeļvalstu konferencēs vai semināros uzstājas angļiski. Tomēr juridiskajā literatūrā kopējā aina atšķiras. Pirmkārt, visas publikācijas, ko paredzēts izmantot juridiskajā praksē, kā arī daudzas teorētiska rakstura akadēmiskās publikācijas tiek izdotas valstu valodās. Tāpēc dāņu, norvēģu un zviedru publikācijas ir iespējams lasīt visās ziemeļvalstīs, un tas pats attiecas uz Somijas publikācijām, jo tomēr daļa literatūras, lai arī ierobežotā skaitā, tiek publicēta zviedru valodā.¹⁵ Turklāt ziemeļvalstu tiesību žurnālos ar mērķauditoriju vairākās valstīs tiek publicēti raksti

12 | Piemēram, 1974. gada Konvencija starp Somiju, Islandi, Norvēģiju, Zviedriju un Dāniju par savstarpēju tiesisko palīdzību attiecībā uz dokumentu izsniegšanu un pierādījumu pārvaldību (2. pants) un 1962. gada Konvencija starp Somiju, Islandi, Norvēģiju, Zviedriju un Dāniju par uzturlīdzekļu piespiedi piedziņu (2. pants). Šajās konvencijās paredzēts, ka saskaņā ar tām nosūtītie dokumenti jātulko norvēģiski, zviedriski vai dāniski, ja tie nav sagatavoti kādā no šīm trim valodām (t. i., ja tie sagatavoti somu vai islandiešu valodā). Katru no šīm trim valodām piemēro gadījumos, uz kuriem attiecas šīs konvencijas.

13 | Tā kā šis pieņēmums ne vienmēr atbilst realitātei, Somijas 1977. gada Dekrētā par ziemeļvalstu spriedumu izpildi privāttiesiskos prasījumos (5. pants) ir paredzēts, ka pirmās instances tiesai ir tiesības pieprasīt, lai norvēģiski vai dāniski rakstīti dokumenti tiktu tulkoti somu vai zviedru valodā.

14 | Par to citastarp liecina fakts, ka Somijā angļu valoda kā juridisko fakultāšu pasniedzēju zinātnisko darbu publicēšanas valoda jau ir apsteigusi somu valodu (mūsu aprēķini balstās uz šo fakultāšu apkopotajiem statistikas datiem).

15 | Divdesmit pirmā gadsimta sākumā Somijā zviedru valodā bija publicēti aptuveni pieci procenti grāmatu tiesību zinātnē un aptuveni desmit procenti juridisko rakstu (aprēķins veikts ar Somijas parlamenta bibliotēkas darbinieku palīdzību). Šajā kontekstā vērts pieminēt, ka Somijā, lai iegūtu oficiālu jurista specialitāti šajā valstī, ir iespējams studēt tiesību zinātni zviedru valodā. Ilgu laiku juridiskās studijas zviedru valodā bija iespējamas tikai Helsinku Universitātē, kas ir bilingvāla mācību iestāde, taču nesen (2022. gada janvārī) tika nolemts piedāvāt apgūt šo specialitāti arī *Åbo Akademi* – tā ir universitāte Turku, un tur mācības notiek zviedru valodā.

dāniski, norvēģiski un zviedriski ¹⁶, un dažu valstu žurnālos pieejami (lai gan diezgan reti) raksti arī kaimiņvalstu valodās. Līdzīgi arī ziemeļvalstu juristu konferencēs un semināros bieži saziņa notiek skandināvu valodās. ¹⁷ Īpaši jāizceļ Ziemeļvalstu tiesību dienas, kurās tiekas liels skaits juristu akadēmiķu un dažādās tiesību jomās praktizējošu juristu. ¹⁸ Tāpēc nevar apgalvot, ka, ziemeļvalstu juristiem sadarbojoties akadēmiskajā laukā vai juristu izglītības jomā, tradicionālā daudzvalodība būtu pilnībā zaudējusi nozīmi – tas tā nebūt nav.

3. Problemātika saziņā starp ziemeļvalstīm

Saziņa starp ziemeļvalstīm skandināvu valodās nebūt nav tik vienkārša, pat ja iesaistīto personu dzimtā valoda ir dāņu, norvēģu vai zviedru. Papildus jau minētajām problēmām (atšķirības kopējās valodas vārdu krājumā, gramatiskās atšķirības, kā arī dažāda izruna, jo īpaši dāņu valodā) grūtības ziemeļvalstu juridiskajā saziņā galvenokārt rada oriģinālie juridiskie termini, kurus neatpazīst pat radniecīgā valodā runājošie ārzemnieki. Šie nepazīstamie termini var rasties ne tikai juridisko institūtu atšķirību dēļ ¹⁹, bet arī identisku institūtu atšķirīgo nosaukumu dēļ. To visu vēl vairāk sarežģī fakts, ka Norvēģijā ir divi rakstu valodas varianti, kuriem ir vienāds statuss un kuros vārdu, tostarp juridisko terminu, rakstība vairāk vai mazāk atšķiras. Šie juridiskie termini abos norvēģu valodas variantos dažkārt var būt pilnīgi atšķirīgi. Līdzīgi arī Somijā lietotā juridiskā zviedru valoda var atšķirties no Zviedrijā lietotās juridiskās zviedru valodas,

16 | Mūsdienās šajos žurnālos tiek publicēti arī raksti angļu valodā, it īpaši somu juristu sagatavoti raksti.

17 | Skat., piemēram, konferenci par ziemeļvalstu īpašumtiesību regulējumu (*Nya trender och bärande principer i den nordiska förmögenhetsrätten*), ko 2019. gadā organizēja Helsinku Universitāte.

18 | Pēdējo reizi tās notika 2017. gadā Helsinkos. Ziemeļvalstu juridiskās dienas (*De nordiska juristmötena*, kuras dēvē arī par “ziemeļvalstu juristu kongresu”) ir ļoti svarīgs notikums. Šim vērienīgajam pasākumam ir vairāk nekā pusotru gadsimtu sena vēsture, un mūsdienās tā dalībnieku skaits no visām ziemeļvalstīm pārsniedz tūkstoti. Dalībnieki lasa lekcijas, uzstājas ar ziņojumiem, apmainās ar idejām par ziemeļvalstu tiesību attīstību un dibina sadarbības attiecības – tas bieži vien notiek neoficiālos pasākumos.

19 | Spilgts piemērs ir Norvēģijas lauksaimniecības īpašumu mantošanas sistēma (*åsetesrett*), kurā priekšroka tiek dota pirmdzimtajiem mantiniekiem un kuras īpašās iezīmes izskaidrojamas ar to, ka šīs sistēmas regulējumā likumdevējam bija jāņem vērā senais pirkuma tiesību institūts ģimenes ietvaros (*odelsrett*), kas šajā valstī joprojām ir spēkā. Vispārīgi franču valodā skat. Mattila, H., *Les successions agricoles et la structure de la société. Une étude en droit comparé*, Rabier, J.-C. teksts franču valodā, Helsinki, Juridica, 1979, 115. un nākamās lpp.

lai gan tas sastopams diezgan reti un atšķirības ir visai nelielas. Šīs īpatnības tiks īsi aplūkotas turpmākajos punktos.

3.1. Viena valsts, divi vienas valodas varianti – norvēģu valoda

Pasaules mērogā vēsturiski ir zināmi gadījumi, kad sabiedriskajā dzīvē, tostarp tiesību jomā, pastāv divi vienas un tās pašas valodas varianti jeb standarti, kuri dažkārt diezgan ilgu laiku savstarpēji konkurē.²⁰ Norvēģijā šāda situācija pastāv kopš 19. gadsimta beigām. Šāda lingvistiskā aina apgrūtina juridisko saziņu starp ziemeļvalstīm – juristiem citās šā makroreģiona daļās jāspēj saprast abus variantus, kuri būtībā ir gandrīz divas atsevišķas (lai arī radniecīgas) valodas.

Lai izprastu šos savdabīgos apstākļus, jāatceras, ka Dānija un Norvēģija gadsimtiem ilgi, no viduslaiku beigām līdz pat 19. gadsimta sākumam, veidoja savienību. Šajā ilgajā laika posmā valsts centrālajā pārvaldē dāņu valoda pakāpeniski aizstāja seno norvēģu valodu (kas bija diezgan līdzīga dāņu valodai). Tāpat notika arī ar vietējo pārvaldi.

Tad ap 1830. gadu tālaika nacionāli romantiskajā gaisotnē radās vēlme izveidot norvēģu rakstu valodu, kas atšķirtos no dāņu valodas. Lai to izdarītu, tika piedāvāti divi darbības virzieni. Saskaņā ar pirmo jeb mēreno pieeju jaunās rakstu valodas pamatā bija jābūt tradicionāli Norvēģijā lietotajai dāņu valodai, tomēr vēl pievienojot norvēģu mutvārdu valodas elementus. Sekojot otrajai jeb radikālākajai pieejai, bija jāizveido pilnīgi jauna rakstu valoda, pamatojoties uz “pareizajiem” norvēģu dialektiem, kuru pamatā bija sennorvēģu valoda. Tādējādi pakāpeniski tika izveidoti un ieviesti divi norvēģu rakstu valodas standartvarianti.

Šie divi varianti (viena pamatā ir dāņu valoda, ko mūsdienās dēvē par *bokmål*, un otra pamatā ir norvēģu dialekti, ko pašlaik dēvē par *nynorsk*) lielā mērā līdzinās, taču ir arī ievērojamas atšķirības. Galvenokārt vērojamas neskaitāmas nelielas nesakritības

20 | Kā piemēru minēsim Grieķiju ar katrevus un dimotiki grieķu valodas formu. Par šo variantu juridisko lietojumu īsi franču valodā skat., piemēram, Mattila, H., *Jurilinguistique comparée. Langage du droit, latin et langues modernes*, Gémard, J.-C. teksts franču valodā, Kauansvila, Les Éditions Yvon Blais, 2012, 101.–107. lpp., vai angļu valodā Mattila, H., *Comparative Legal Linguistics. Language of Law, Latin, Modern Lingua Francas*, 2. izd., Goddard, C. tulkojums, Fārnema, Ashgate, 2013, 75.–79. lpp.

pareizrakstībā ²¹, daži vārdi pat ir pilnīgi atšķirīgi (arī juridiskajā jomā). ²² Turklāt vēl ir arī gramatiskas atšķirības (vārdu locīšanā utt.).

Abi valodas varianti joprojām viens ar otru konkurē. Divdesmitā gadsimta sākumā *nynorsk* valodas lietojums bija paplašinājies, taču pēdējos gadu desmitos tās lietojums pastāvīgi samazinās. Abiem variantiem ir vienāds oficiālais statuss, tomēr *bokmål* valoda nepārprotami dominē visās sociālās dzīves jomās. Tas attiecas arī uz likumdošanas, tiesu un tiesību zinātnes valodu. Lielākā daļa tiesību aktu sarakstīti *bokmål*, un vairākums tiesnešu un juristu savā darbā sazinās tieši šajā valodā. ²³

3.2. Zviedru valodas gadījums – divas valstis un noteiktas lingvistiskas atšķirības

Kā minēts iepriekš, zviedru valodai Somijā ir oficiālās valodas statuss. Mērķis ir pēc iespējas mazināt atšķirības starp zviedru valodu Zviedrijā un Somijā gan ikdienišķā valodas lietojumā, gan oficiālā saziņā. Tiesību jomā tas atspoguļojas pasākumos, kas veikti, lai nodrošinātu pareizu juridiskās valodas lietojumu. Abās valstīs vērojama tendence panākt, lai lietojums būtu maksimāli līdzīgs. Somijas zviedru valoda nav atsevišķa valoda ne ikdienas lietojumā, ne tiesību jomā. ²⁴ Tomēr atšķirības joprojām ir, lai gan tās drīzāk var uzskatīt par izņēmumiem. Šīs atšķirības galvenokārt izskaidrojamas ar dažādību, kas valda starp vairākiem abu valstu juridiskajiem institūtiem. Taču, runājot

21 | Piemēram, valsts nosaukums *nynorsk* valodā ir *Noreg*, bet *bokmål* – *Norge*.

22 | Piemēram, viens no vārda “bankrots” ekvivalentiem (lai gan ļoti rets) *nynorsk* valodā ir *buslit*, un tas sastopams tikai šajā valodas variantā.

23 | Par norvēģu valodas variantiem pieejams daudz informatīvu avotu svešvalodās. Par juridiskām darbībām skat. it īpaši: Askedal, J. O. un Lilleholt, K., *Sprache und Recht in Norwegen*, Europa ethnica 1 un 2, 1999, 62.–65. lpp., un Mattila, H., 2012, 107.–115. lpp., vai Mattila, H., 2013, 79.–85. lpp. (skat. 20. zemspējas piezīmi). Norvēģu valodā izdots informatīvā ziņā īpaši bagātīgs kolektīvais darbs: Hæreid, G. O., Lilleholt, K., Skeie, I. Risnes un Tollefsen, M. (red.), *Mål og rett – Juristmållaget 75 år*, Oslo, Institutt for privatrett, 2010.

24 | Skat. oficiāla rakstura rokasgrāmatu Bruun, H. un Palmgren, S. (red.), *Svenskt lagspråk i Finland* (“Zviedru juridiskā valoda Somijā”), Helsingfors, Statsrådets svenska språknämnd & Schildts, 1998, 107. un 108. lpp., un vispārīgāk – Reuter, M. et al., “Swedish in Finland in the 20th century”, *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*, 2017, 22./2. sēj., 1647.–1656. lpp.

par identiskiem institūtiem, izskaidrojums meklējams somu valodas (kas jau simt gadu ir valsts galvenā valoda) vēsturē²⁵ vai ietekmē.

Ir svarīgi mazināt šīs nesakritības juridiskajā valodā, jo tās dažkārt rada pārpratumus Zviedrijas un Somijas attiecībās un ziemeļvalstu savstarpējās attiecībās kopumā. Eiropas Savienībai pašreiz šajā ziņā ir svarīga loma. Proti, Eiropas Savienībā ir tikai viens Zviedrijai un Somijai kopīgs zviedru valodas variants. Skaidrs, ka Savienības direktīvas dalībvalstīs tiek īstenotas ar valstu tiesību aktiem un tāpēc šo direktīvu terminoloģija Zviedrijā ne vienmēr tiek saglabāta tāda, kāda tā ir, bet gan tiek pielāgota citu attiecīgās jomas tiesību aktu terminoloģijai Zviedrijā un Somijā. Tomēr var teikt, ka ilgtermiņā Eiropas Savienības darbība, visticamāk, veicinās Zviedrijas un Somijas juridiskās zviedru valodas saskaņu. Jo īpaši jāatceras, ka dažās jomās Savienība bieži izmanto regulas kā likumdošanas metodi, un tas nozīmē, ka zviedru valodā sagatavotie akti galīgajā redakcijā abās valstīs ir identiski.

3.3. Terminoloģiskās atšķirības starp ziemeļvalstu rietumu un austrumu daļu

Protams, katrā ziemeļvalstī ir juridiski institūti, kuri raksturīgi tikai šai valstij un citur nav pazīstami (piemēram, *åsetesrett*; skat. 19. zemspītras piezīmi). Turklāt viens institūts dažādās valstīs var būt nosaukts atšķirīgi, lai gan pēc būtības tas visās ziemeļvalstīs ir vienāds.

Pirmkārt, jānorāda: lai gan ziemeļvalstu tiesību akti rada diezgan vienotu kopumu jeb ziemeļvalstu tiesību saimi, šajā kopumā var saziņēt divas daļas – rietumu ziemeļvalstu tiesību apakšsaime (Dānija, Norvēģija, Islande) un austrumu ziemeļvalstu tiesību apakšsaime (Zviedrija, Somija).²⁶ Konceptuālās un terminoloģiskās atšķirības starp šīm apakšsaimēm ir būtiskākas nekā iekšējās atšķirības katrā apakšsaimē. Piemēram, Dānijā un Norvēģijā jautājumi, kas saistīti ar noteikta veida īpašuma (mantojuma, laulāto mantas, bankrotējuša parādnieka mantas) sadali, ietilpst atsevišķā tiesību nozarē (*skifteret/skifterett*). Šajā nozarē lieto terminus, kas Zviedrijā un Somijā nav zināmi.

25 | Jāatceras, ka daudzi juridiskie institūti Somijā tika izveidoti 19. gadsimtā, kad Somija bija Krievijas impērijas sastāvā kā autonoma lielkņaziste un galvenā juridiskā valoda joprojām bija zviedru valoda.

26 | Kā redzams, šī tiesību klasifikācija neatbilst valodu klasifikācijai. Piemēram, franču valodā skat. šķirkli “*langues scandinaves*”, *Wikipedia*.

Otrkārt, Dānijas un Norvēģijas juridiskajiem institūtiem un iestādēm dažkārt ir oriģināls nosaukums, lai gan Zviedrijā un Somijā tiem ir konceptuāls ekvivalents.²⁷ Lai likumdošanas darbā saskaņotu ziemeļvalstu tiesību aktus, šo problēmu cenšas risināt, izvēloties terminoloģiju, kura ir identiska vai kuras valodiskie varianti ir viegli atpazīstami visās ziemeļvalstīs. Tomēr aizvien pieturēties pie šādas pieejas ir izrādīties pārāk sarežģīti, jo valstu tradīcijas ir svarīgs faktors, kas var kavēt jaunu terminu izveidi.

Tas nozīmē, ka dokumentu aprītē starp abām ziemeļvalstu tiesību apakšsaimēm dažkārt ir grūti pareizi saprast juridiskos terminus un noteiktu institūtu nosaukumus. Viena metode, kā no tā izvairīties, ir daudzvalodu paraugdokumentu izstrāde, kuros galvenie juridiskie jēdzieni formulēti, izmantojot katrā ziemeļvalstī lietotos ekvivalentus.

4. Daudzvalodības nākotne juridiskajā sadarbībā starp ziemeļvalstīm

Vajadzība pēc saziņas starp ziemeļvalstīm neapšaubāmi saglabāsies arī nākotnē, neraugoties uz to, ka sadarbības stiprināšana Eiropas Savienībā, jo īpaši likumdošanas jomā, zināmā mērā vājina ziemeļvalstu sadarbību. Ziemeļvalstis vairs nevar (atšķirībā no 20. gadsimta vidus) ieviest Savienības tiesību aktiem pretrunīgus tiesību aktus, taču tās, kopīgi rīkodamās, var ietekmēt šo tiesību aktu izstrādi.²⁸ Jāmin arī, ka, ņemot vērā valstu un tautu vispārēju tuvināšanos, ziemeļvalstu sadarbība dažās nozarēs kļūst arvien nozīmīgāka. Līdz ar cilvēku pārvietošanos (preču apriti u. c.) starp ziemeļvalstīm veidojas arvien vairāk pastāvīgu vai gadījuma rakstura tiesisko attiecību (piemēram, somu autoavārija Norvēģijā, uzturlīdzekļu piedziņa Somijā par Dānijā dzīvojošu bērnu u. c.). Iespējams, turpināsies arī intensīva juristu sadarbība akadēmiskajā vidē.

Kā ilustrēts iepriekš, ziemeļvalstu tiesiskajā sadarbībā vērojama makroreģionāla daudzvalodība. Tiek lietotas trīs radniecīgas valodas (dāņu, norvēģu un zviedru) vai pat četras valodas, ja abus norvēģu valodas variantus uzskata par atsevišķām valodām. Šajā daudzvalodībā tiek pieņemts, jo īpaši oficiālā kontekstā, bet arī plašākā nozīmē,

27 | Piemēram, zviedru valodā vārda “konfiskācija” ekvivalents ir *utmätning*, bet dāņu valodā – *udlæg* vai agrāk – *udpantning*.

28 | Par ziemeļvalstu sadarbību tiesību jomā zviedru valodā skat. Sevón, L., *Nordiskt lagstiftningssamarbete – forntid eller framtid?* (“Ziemeļvalstu sadarbība likumdošanas jomā – novecojusi parādība vai nākotnes iespēja?”), *Tidskrift utgiven av Juridiska Föreningen i Finland*, 3 un 4, 2009, 545.–550. lpp.

ka sadarbībā iesaistītās personas un ziemeļvalstu iestādes, kas atrodas kaimiņvalstīs, savstarpēji saprotas dāņu, norvēģu un zviedru valodā.

Kā jau norādīts, visnopietnākā problēma saziņā starp ziemeļvalstīm ir tā, ka Somijas galvenā valoda ir pilnīgi atšķirīga un zviedru valodas faktiskais statuss un zināšanu līmenis Somijā vājinās ²⁹ (līdzīgi arī dāņu valodas pozīcija Islandes skolu sistēmā vairs nav tik spēcīga kā agrāk). Tomēr nevajadzētu arī pievērt acis uz grūtībām citās ziemeļvalstīs. Lai gan norvēģu valodā dominējošais norvēģu valodas variants ir dāņu izcelsmes, dažkārt pat norvēģiem pašiem ir grūti saprast dāņu valodu; arī rakstītos tekstus dāņi, norvēģi un zviedri ne vienmēr tik vienkārši saprot – tam vajadzīga prakse. Vērojams arī, ka *skandināvisma* idejas ziemeļvalstīs vairs nav tik spēcīgas kā agrāk un skandināvu jaunieši vairs nevēlas piepūlēties (kas gan neprasa daudz), lai spētu lasīt kaimiņvalstu valodās vai aizvien uzturētu daudzvalodību mutvārdos ar radniecīgu valodu palīdzību. ³⁰ Proti, jaunieši visā pasaulē uzskata, ka angļu valoda ir dabisks un neitrāls saziņas līdzeklis visās starptautiskajās attiecībās, pat ar kaimiņiem, kuri runā līdzīgā valodā. ³¹ Turklāt jāpiemin “viltus draugu” problēma, proti, vārdi, kas ir vienādi, bet ar atšķirīgu nozīmi. Vēl viens ārējs faktors (pēc Padomju Savienības sabrukuma) ir neatkarību atguvušo Baltijas valstu vēlme tuvināties ziemeļvalstīm ³² – tas ir likumsakarīgi arī vēsturisku iemeslu dēļ (agrāk, īpaši 17. gadsimtā, Baltijas reģiona ziemeļu daļa ietilpa Zviedrijas karalistē). Turklāt Baltijas valstīs juristi ļoti reti saprot skandināvu valodas.

Ņemot to visu vērā, šķiet, nav viegli droši pateikt, cik lielā mērā skandināvu valodas saglabās savu starpvalstu sadarbības instrumenta statusu ziemeļvalstīs. Iepriekš minētie argumenti būtu jāuztver nopietni, tomēr jāatceras, ka ziemeļvalstu sadarbība skandināvu valodās norit ļoti veiksmīgi, jo īpaši rakstveidā. Šīs valodas skandināviem (izņemot islandiešus) rada arī būtisku priekšrocību – vieglu un aktīvu saziņu, jo viņi

29 | Skat. 5. zemsvītras piezīmi.

30 | Tas skaidri nolasāms nesenajā Ziemeļvalstu Ministru padomes ziņojumā (*Har Norden et språkfelleskap?*, 2021). Aptaujā ziemeļvalstu jauniešiem tika uzdots jautājums, kādā valodā viņi runā, sastopot personu, kuras dzimtā valoda ir cita skandināvu valoda. Aptuveni 60 % šo jauniešu atbildēja, ka izvēlas angļu valodu.

31 | Runājot par tiesību zinātņu studentiem, 2019. gada ziemeļvalstu konferencē ziemeļvalstu tiesību profesors Johans Bērlunds (*Johan Bärlund*) vērsa uzmanību uz šo fenomenu un par to pauda nožēlu (skat. 16. zemsvītras piezīmi).

32 | Tas jau pamanāms advokātu asociāciju starptautiskajā sadarbībā. Kopš Baltijas valstis ir iesaistījušās ziemeļvalstu advokātu asociāciju sadarbībā, tajā plaši tiek izmantota angļu valoda.

var izmantot savu dzimto valodu rakstos un saziņā mutvārdos. Turklāt ir vieglāk par specifiski ziemeļvalstīm raksturīgām juridiskām parādībām runāt, izmantojot terminus, kas jau pastāv skandināvu valodās, nekā izmantot starpniekvalodu (tulkojumi angļu valodā bieži vien nav precīzi).

Pat ja nākotnē ziemeļvalstu juridiskajā sadarbībā vispārēji tiktu izmantota angļu valoda, tas radikāli nemazinātu nepieciešamību prast ziemeļvalstīs ietilpstošo kaimiņvalstu valodas, kaut vai tikai rakstītu tekstu izpratnei. Neņemot vērā Kopienas (Savienības) jautājumus, valstu diskusijas par praktiskām juridiskām problēmām (likumdošanas politika utt.) parasti visur norit valstu valodās. Tāpēc angļu valodā sagatavoti akti par šīm diskusijām ir diezgan reti sastopami; turklāt tulkojumi pieejami tikai vēlāk. Līdz ar to, lai gūtu pilnīgu un izsvērtu priekšstatu par ziemeļvalstu diskusijām par kādu praktisku juridisku problēmu, jālasa skandināvu valodās publicēti materiāli (īpaši juridiskas grāmatas un raksti).

Šo faktu svarīgi apzināties īpaši mūsdienās, kad ziemeļvalstu jaunieši ir pārliecināti par angļu valodas vispēcību. Ja juristi, kas iesaistīti ziemeļvalstu sadarbībā, jau vismaz rakstveidā saprot dāņu, norvēģu un zviedru valodu, viņiem būs arī vajadzīgās priekšzināšanas, lai viegli izprastu sadarbības laikā apspriestos jautājumus. Izlasot galvenos kaimiņvalstu izcelsmes dokumentus, šie juristi būs informēti par visu šo valstu reālo situāciju un diskusijās izskanējušajiem argumentiem. Ir skaidrs, ka šīs zināšanas ietekmē dalībnieku devumu sadarbībā un šādi palielina viņu iespējas atbilstoši reaģēt.

Nav mazsvarīga arī iespēja vingrināties, lai saprastu ziemeļvalstīs ietilpstošo kaimiņvalstu runāto valodu un vadītu mutiskas diskusijas šajās valodās.³³ Cilvēks, kurš nesaprot skandināvu valodas, viegli tiek izslēgts no sarunām “kuluāros” un diskusijām neoficiālajos pasākumos, kur tiek gatavotas nostājas un uzstāšanās vēlākajām oficiālajām sanāksmēm. Nedrīkst aizmirst arī valodu zināšanu socializējošo nozīmi. Neformālas vakariņas, kuru laikā brīvi un pārmaiņus tiek diskutēts dažādās skandināvu valodās, ir pieredze, kas īpašā veidā stiprina ziemeļvalstu identitāti.

33 | Somu vai islandiešu valodā runājošajiem tas diskusijās nozīmē aktīvu zviedru, dāņu vai norvēģu valodas treniņu, savukārt dāņu valodā runājošajiem – centienus runu artikulēt īpaši skaidri un saprotami.

Valoda ver daudzas durvis

— Stīgs Stremholms

Stīgs Stremholms (*Stig Strömholm*) no 1989. līdz 1997. gadam bija Upsalas Universitātes rektors un ir privāttiesību un starptautisko privāttiesību emeritētais profesors. Pirms tam S. Stremholms bija vispārīgās tiesību zinātnes profesors šajā pašā universitātē. Viņš ir sarakstījis daudz juridisku, vēsturisku un arī literāru darbu un ir saņēmis apbalvojumus vairākās Eiropas valstīs par savu darbu daudzvalodības jomā valsts un starptautiskajās tiesībās, kā arī par rakstniecību vairākās Eiropas valodās.

Une science est une langue bien faite – “zinātne ir labi izstrādāta valoda” – ir aforisms, kura izcelsmi piedēvē franču fiziķim Anrī Puankarē (1854–1912), vienam no pēdējiem izcilajiem erudītiem. Viņa sniegtais apraksts ir īpaši iederīgs tiesību zinātnes jomā, ko nav iespējams izteikt, izmantojot kādu citu līdzekli kā vien dabisko valodu. To nevar pilnībā aizstāt ar skaitļiem vai formulām, lai arī cik apņēmīgi daži tiesību teorētiķi būtu mēģinājuši tās izmantot juridiska satura radīšanā. Šī raksta centrā galvenokārt būs juridiskā valoda.

Gan vispārīgie tiesību principi, gan konkrēti detalizēti noteikumi tiek izteikti, atveidoti, aprakstīti un definēti ar valodas palīdzību, kas gan, protams, ir “dabiska” (pretstatā mākslīgai vai formālai valodai), tomēr bieži vien ir ne tikai specializēta un tādējādi praktiski nesaprotama tiem, kas pie tās nav pieraduši, bet arī arhaiska. Sabiedrībā ar garu un nepārtrauktu vēsturi ir neizbēgami, ka šī valoda, kas radusies no vairs nepastāvošām sociālajām attiecībām, dažkārt pat runā par priekšmetiem, priekšstatiem un darbībām, kuras mūsdienu valodas kopienas locekļiem ir svešas.

Augsti attīstītās tiesību sistēmās juridiskā valoda ir sarežģīta sistēma, kam raksturīgas gan “normālas” loģiski semantiskas sakarības, gan hierarhiska sistēma, kurā lasītājiem/ klausītājiem, lai tie spētu pilnībā saprast tekstu šajā valodā, ir jāpārzina vismaz galvenās struktūras iezīmes. Šī sistēma izriet no vēsturiskās attīstības, kas dažādās kultūrās un valstīs ir noritējusi atšķirīgi. Dažkārt mazās, daudzējādā ziņā līdzīgās, cieši saistītās un gan no politiski ekonomiska, gan kultūras aspekta radniecīgās kopienās starp sistēmām pastāv skaidras un praktiski nozīmīgas atšķirības. Proti, valodas formulējuma un struktūras, kā arī regulējuma sistēmas loģiskās un hierarhiskās struktūras izpratne ir obligāts priekšnosacījums, lai kāds varētu ne tikai intelektuāli uztvert, bet arī, izmantojot vispārīgāku, neitrālu vārdu, “aptvert” tiesību sistēmu. Visierastākais un objektīvi svarīgākais “aptveršanas” veids, protams, ir noteikumu piemērošana, t. i., tādu lēmumu piemērošana, ar kuriem noteikumu saturs tiek pārvērsts darbībā, kā tas ir gadījumā, kad, piemēram, krimināltiesību norma tiek izmantota notiesājoša sprieduma pamatojumam vai kad advokāts ierosina līgumam piemērot kādu civiltiesību normu. Vismaz līdz 20. gadsimta vidum – un daudzviet vēl daudz ilgāk – tiesību studijas universitātēs visās valstīs tika šauri koncentrētas nacionālā līmenī un praktiskas piemērošanas ziņā bija vienota sistēma, kurai parasti bija valsts mērogs un kura kopumā bija jāņem vērā.

Var teikt, ka Eiropas juristi – un šajā ziņā arī ASV, Āfrikas vai Āzijas valstu juristi – bija un lielā mērā joprojām ir iesprostoti paši savā lingvistiskajā pasaulē, kas parasti beidzas pie valsts robežām. Tas nepārsteidz.

Tādējādi jēdzienu definīcijas un interpretācijas, kas “funkcionē” šajā nodalītajā lingvistiskajā pasaulē, proti, kuras tajā var arī veiksmīgi “apgūt”, tiek arī uzskatītas par “pareizajām”, iespējams, pat par “vienīgajām pareizajām”. Protams, vidēji labi informēti juristi zina, ka pastāv arī citas jēdzienu definīcijas un interpretācijas un ka tās funkcionē citu valstu sistēmās. “Rezerves izeju” uz šādām citām sistēmām situācijās, kad dažādu iemeslu dēļ tas tiek uzskatīts par nepieciešamu, piedāvā starptautiskās privāttiesības (un atsevišķās īpašās situācijās – vispārējās starptautiskās tiesības). Vidēji labi informēti juristi arī zina, ka lielas viņiem saistošās sistēmas daļas vēsturiskā izcelsme – romiešu tiesības, kanoniskās tiesības, ģermāņu tiesības – ir vairākām sistēmām kopīga. Tomēr vairumā gadījumu, ar kādiem tiesību piemērošanā juristi sastopas savā profesionālajā praksē, šīs vēsturiskās zināšanas nedod tūlītēju praktisku labumu. Viņu meklētie konkrētie risinājumi ir jārod savā sistēmā un ar savu pašu šīs sistēmas juridisko valodu. Es neuzskatu, ka būtu pārspīlēti apgalvot – pieredzējuši juristi apzināti vai neapzināti sevī glabā tās tiesību sistēmas, kādā tie strādā, sava veida kartes nospiedumu. Karti veido tiesību zinātņu studiju un mācību grāmatu tēmu klasifikācija un struktūra, kā arī – visdrīzāk īpaši plašā mērogā – tiesiskā regulējuma uzbūve un struktūra.

Šis apgalvojums attiecas uz praktizējošiem juristiem, tiesību piemērotājiem, taču tieši šai vēsturiskajai situācijai ir jābūt izejas punktam arī gadījumā, kad jurists, tiesību teorētiķis, kāda iemesla dēļ pētī salīdzinošās tiesības. Tādā pašā sākumpunktā ir jābūt arī likumdevējam, meklējot jaunus risinājumus, – neatkarīgi no tā, vai tas ir valsts tiesiskais regulējums vai arī tādu noteikumu pieņemšana, kuri ir kopīgi vairākām tiesību sistēmām. Salīdzinošo pētījumu lielā mērā apgrūtina fakts, ka līdzības (un atšķirības) starp to risinājumu patieso būtību, kuri valstu tiesību sistēmās ir paredzēti sociālajām problēmām, bieži vien var aizmigt šādas terminoloģiskas un cita veida lingvistiskas atšķirības, ko var aprakstīt drīzāk kā nejaušas vai patvaļīgas, nevis pēc būtības nozīmīgas atšķirības izpausmi.

Lai atrisinātu salīdzinošajā pētījumā radušās problēmas, juristiem ir jābūt apveltītiem ar diezgan pamatīgām zināšanām par attiecīgajās tiesību sistēmās vairāk vai mazāk iedibinātām valodnieciskām ieražām un pat par tādām šķietami virspusējām atšķirībām, kas izpaužas kā šķirkļu izvēle reģistros, tiesu lietu katalogos un bibliogrāfiskos sarakstos.

Turpinājumā gribētu no savas pieredzes sniegt piemērus dažiem to problēmu veidiem, kādas tiesību nozarē ir vērojamas, saduroties dažādām valodām, kā arī tulkojumos. Ceru, ka šie piemēri ilustrēs to, cik daudzpusīgs un prasīgs var būt tulkoāja darbs pat tik ierobežotā un salīdzinoši skaidri definētā jomā kā tiesības. Tikai ļoti retos gadījumos viens tulkojums līdzinās citam tulkojumam.

1956. gada vasarā, būdams tiesību zinātņu students, es kā nealgots praktikants strādāju Zviedrijas Tirdzniecības kamerā Parīzē, kuras telpas tolaik atradās “Zviedru mājā” – 125, *avenue des Champs-Élysées*. Mani ikdienas pienākumi parasti bija komercsarakstes tulkošana no zviedru valodas franču valodā un otrādi. Es biju ieguvis pirmās pakāpes bakalaura grādu ar izcilību romāņu valodās un izlasījis plašu franču literatūras klāstu. Man arī ļoti patika šī valoda, un tā reti kad man sagādāja grūtības. Kādu dienu Tirdzniecības kamerā ieradās liela Francijas būvuzņēmuma pārstāvis un jautāja, vai kāds varētu palīdzēt viņa uzņēmumam, iztulkojot Zviedrijas Mašīnbūves rūpniecības apvienības celtnu standartu franču valodā. Francijas uzņēmums vēlējās iesniegt piedāvājumu konkursam vairāku lielu celtnu būvniecībai kādā Zviedrijas ostā. Tirdzniecības kameras praktikanti varēja uzņemties šādus darbus privāti, par to saņemot atlīdzību, ja tos varēja uzskatīt par cieši saistītiem ar kameras kā Francijas un Zviedrijas ekonomisko attiecību veicinātājas darbību. Pēc diezgan izvērstām diskusijām ar franču inženieri es uzņēmos veikt šo darbu.

Uzdevums izrādījās darbietilpīgs, lai gan praktiski tas bija diezgan vienkāršs. Tas nozīmēja ne tikai terminoloģiskā, bet arī sintakses ziņā ārkārtīgi precīzu skaidras un lakoniskas tehniskās prozas, kuras konkrētu nozīmi es, protams, nesapratu nevienā valodā, neklūdīgu un ārkārtīgi precīzu pārņemšanu no zviedru valodas franču valodā. Protams, tur nebija vietas idiomātiskiem vai stilistiskiem izskaistinājumiem vai nianšu meklēšanai. Darbs primāri prasīja būt rūpīgam, lai panāktu pilnīgu terminoloģijas precizitāti gan saistībā ar materiālu un būvniecības jēdzieniem, gan arī saistībā ar to pārcelšanas un pārvadāšanas darbību aprakstu, kuras varēja veikt ar šiem ražojumiem. Lielāko daļu no tiem, dažkārt centīgi meklējot, izdevās atrast atbilstošajās vārdnīcās, tomēr citas lietas savukārt bija grūti atrodamas. Vēl šodien atceros, cik daudz laika patērēju, mēģinādam atrast pilnīgi precīzu franču valodas ekvivalentu frāzei *maximal tillåten skjuvpåkänning* (maksimālais pieļaujamais bīdes spriegums) Zviedrijas celtnu standartos. Tajās saspringtajās dienās jūlija karstumā, kuras pavadīju, koncentrējies uzdevumam, ik pa reizei gara acīm redzēju milzīgu celtni idilliskā Zviedrijas ostā, kas sabrūk manā tulkojumā pieļautas kļūdas dēļ... Galu galā franču pasūtītājs apstiprināja tekstu bez jautājumiem un iebildumiem. Šķiet, tas izrādījās noderīgs. Nezinu, vai tika veikts kāds pasūtījums. Arī Zviedrijas laikrakstos vismaz vairākus gadus nebija lasāmi raksti par sabrukušiem celtniem Zviedrijas ostās.

Otrs piemērs attiecas uz pilnīgi citu intelektuālo jomu. Viens no Zviedrijas tiesību zinātniekiem, kurš ātri saprata, cik liela nozīme ir tam, lai ziemeļvalstu tiesību sistēmas un tiesību zinātne būtu aktīvā saskarsmē ar pasauli, kas pavērās pēc Otrā pasaules kara, bija Stokholmas profesors Folke Šmits (*Folke Schmidt*; 1909–1980) – jaunās un ātri

augošās darba tiesību jomas celmlauzis. Viņš vadīja ziemeļvalstu tiesību zinātnieku grupu, kas kopīgi nodibināja un vadīja gadagrāmatu angļu valodā *Scandinavian Studies in Law* – tās pirmais izdevums tika publicēts Stokholmā 1957. gadā. F. Šmits bija šā izdevuma redaktors līdz pat savai nāvei 1980. gadā un ieguldīja ārkārtīgi lielu darbu gadagrāmatas tapšanā.

Katrā *Scandinavian Studies* izdevumā bija ietverta nesen publicētu ziemeļvalstu tiesību zinātnes rakstu izlase, kas varētu radīt interesi starptautiskā mērogā. F. Šmitam palīdzēja redakcijas padome, kurā bija Stokholmas profesori. Katrā ziemeļvalstī bija korespondents, un viņa uzdevums bija atlasīt un ieteikt rakstus no savas valsts. Ar F. Šmitu es iepazinos 20. gadsimta piecdesmito gadu beigās un galu galā iztulkoju viņa mācību grāmatu *Kollektiv arbetsrätt* ("Kolektīvās darba tiesības") angļu valodā. Vēlāk sešdesmito gadu sākumā kļuva par *Scandinavian Studies in Law* redakcijas sekretāru un ieņēmu šo amatu vairākus gadus. Ziemeļvalstu autoru raksti parasti bija pieejami angļu valodā brīdī, kad tie sasniedza redakcijas padomi, bet bieži, it īpaši sākumā, tie bija visaptveroši jāredīgē no valodas viedokļa, un to galvenokārt veica Folke Šmits un es. Galīgo redakciju veica pieredzējis angļu valodas tulkotājs Ričards Kokss (*Richard Cox*). Jau kopš paša sākuma tika izvirzītas augstas ambīcijas redakcionālā, ortogrāfijas un pat grafiskā noformējuma ziņā. Redakcijas padome krietni nopūlējās, redīgējot un korigējot rakstus, tam vajadzēja daudz acu pāru, un redakcijas sekretāra uzdevums bija darbietilpīgs. Tolaik, kad biju redakcijas sekretārs, visos ceļojumos ar lidmašīnu, vilcienu vai kuģi man vienmēr līdzi bija manuskriptu vai korektūru kaudze.

Mūsu darbam, tulkojot ziemeļvalstu tekstus angļu valodā *Scandinavian Studies in Law*, papildus gadagrāmatas galvenajam uzdevumam – padarīt atsevišķus rakstus pieejamus angļiski runājošam lasītājam un tādējādi radīt apstākļus starptautiskai zinātniskai diskusijai – bija arī plašāks un ilglaicīgāks sekundārais mērķis. Domājot par šiem lasītājiem, mēs uzskatījām – un laika gaitā tas izrādījās pareizi –, ka tie galvenokārt būs ierobežota labi izglītota, parasti profesionālu cilvēku grupa, kas interesējas par tiesībām vai vismaz sociālajām zinātnēm. Sekundārais mērķis bija pakāpeniski izveidot samērā universālu angļu valodas terminu uzkrājumu, ko varētu izmantot, lai nepārtrauktas starptautiskās ideju apmaiņas (uz kādu mēs cerējām) gaitā atveidotu ziemeļvalstu jēdzienus un iestādes. Šis jēdzienu uzkrājums, protams, pieauga ar katru *Scandinavian Studies* izdevumu. Ričards Kokss katru gadu apkopoja jaunos vārdus, tomēr mūsu plāni sagatavot pietiekami daudz materiāla, lai izstrādātu pilnīgāku zviedru–angļu valodas juridisko vārdnīcu, tā arī nekad neīstenojās. Tas gan nav nekāds pārsteigums. Raksti, kas bija iekļauti gadagrāmatā, tika atlasīti, galvenokārt ņemot vērā to zinātnisko interesi un kvalitāti, tāpēc dažkārt tie tēmas ziņā bija diezgan šauri un specializēti. Piecdesmitajos un

sešdesmitajos gados Rietumu pasaulē valdīja zināma ziņkārība vai – labākajā gadījumā – cieņpilna interese par ziemeļvalstu sociālajiem risinājumiem. Rietumu pasaules juristu un sociālo zinātņu rakstnieku vidū bija visai izplatīts priekšstats par ziemeļvalstīm, it īpaši Zviedriju, kā *middle way* starp sociālismu un kapitālismu piekritējām. Lai gan starp atlasītajiem rakstiem netrūka plašu galveno tēmu apskatu, ziemeļvalstu tiesību izklāsts kļuva pārāk selektīvs, lai pat samērā liels gadagrāmatas izdevumu skaits, katrā iekļaujot aptuveni desmit rakstus pavisam vidēji no 200 līdz 300 lappusēm, saprātīgā laikā varētu būt pietiekams materiāls noderīgai vispārējai juridiskajai vārdnīcai. Viena no problēmām, kas bija aktuāla jau pašā vārdnīcas sagatavošanas plānu materializēšanās sākumā, bija atšķirības starp britu un amerikāņu juridisko valodu. Bieži vien, lai zviedru juridisko terminu atveidotu angļu valodā, bija jālieto vairāki vārdi.

Atšķirībā no situācijas ar Zviedrijas Mašīnbūves rūpniecības apvienības celtnu standartiem juridisko tekstu tulkošana *Scandinavian Studies in Law* radīja zināmu rīcības brīvību stilistisku un pat estētisku apsvērumu ziņā. Mūsu ambīcijas bija iepazīstināt ar ziemeļvalstu tiesību zinātņi pēc iespējas pievilcīgākā angļu valodas formātā, nezaudējot zinātnisko precizitāti. Šīs ambīcijas īstenošana bieži vien radīja dilemmu juridisko terminu tulkošanā, iespējams – visvairāk saistībā ar amatu, funkciju un iestāžu nosaukumiem, tomēr arī attiecībā uz juridiski teorētiskajiem jēdzieniem, no kā, manuprāt, nav iespējams izvairīties, profesionāli tulkojot tekstus, kas ir saistīti ar sociālajiem jautājumiem.

Vienkāršoti šo dilemmu var izklāstīt šādi: vai būtu jāizvēlas stilistiski pievilcīgs un, iespējams, valodiski pieņemams, tomēr faktu ziņā nekonkrēts un aptuvens risinājums vai arī būtu jāpapūlas, lai panāktu lingvistiski smagnēju detalizētu definīciju, kas sniegta kopā ar skaidrojošu papildinājumu un kam dažkārt, lai to vispār varētu saprast, ir nepieciešams tik milzīgs informācijas apjoms saistībā ar to ietverošajiem sociālajiem apstākļiem, ka viena termina tulkošana pārvērstos par nelielu nodaļu.

Izvēloties starp šiem diviem galvenajiem risinājumiem, neizbēgami tiek mēģināts gūt priekšstatu par to, kā iespējamais lasītājs izmantos tekstu. Šajā gadījumā šķīta – un joprojām vispārēji šķiet – maz ticams, ka praktizējoši juristi to izmantos kā informāciju, kas tiem būtu vajadzīga lēmumu pieņemšanai. Praktizējoši juristi regulāri saņem šādu informāciju citos veidos, nevis lasot akadēmiskas gadagrāmatas. Visticamāk, varētu pieņemt, ka ziemeļvalstu tiesību studijām ir teorētisks raksturs. Šāds vērtējums deva – un joprojām dod – zināmu priekšroku argumentiem, kas liecina par labu idiomātiskam, stilistiski nevainojamam, nevis detalizētam, aprakstošam un pētnieciskam tulkojumam. Tomēr šis pats vērtējums arī kalpo par brīdinājumu: teksts nedrīkst kļūt *tik* idiomātisks, ka tas aizēno faktiskās atšķirības starp noteikumiem un iestādēm, par ko runāts

tulkojumā. Tad tas var uzreiz kļūt maldinošs. Svešam ir jāļauj palikt svešam, pat ja tas ir izteikts labi zināmā valodiskā veidolā. Nebūtu pārspīlēti apgalvot, ka lingvistiskajā un terminoloģijas jomā ziemeļvalstu un Vācijas tiesības (pat Francijas tiesības) savstarpēji līdzinās vairāk nekā skandināvu tiesību sistēmas un tās tiesību sistēmas, kuru pamatā ir vai kuras pieder pie angloamerikāņu *common law*. Tas nenozīmē, ka ziemeļvalstu tiesību sistēmām pilnībā trūktu lingvistiskās eksotikas, kas ārvalstu novērotāju ieskatā bieži raksturo Anglijas un Ziemeļamerikas tiesības. Te ir vietā sniegt kādu piemēru. Tas attiecas uz pašlaik nu jau vairs neesošu Zviedrijas tiesību sistēmā nodarbinātu ierēdni. Bija vajadzīgi diezgan sīki skaidrojumi, lai varētu pilnībā saprast viņa trīskāršo profesionālo lomu. Kā gan kāds bez liekvārdības varētu sniegt pietiekami precīzu jēdziena *landsfiskal* tulkojumu angļu, franču vai vācu (vai pat dāņu vai norvēģu) valodā?

Trešais piemērs norāda uz pilnīgi atšķirīgām tulkošanas problēmām. Gadu desmitos tūlīt pēc Otrā pasaules kara Rietumu demokrātiju uzmanības centrā nokļuva jautājumi par *indivīda privātās dzīves tiesisko aizsardzību*. Pieaugošais apdraudējums indivīdu privātajai dzīvei, izmantojot pārtveršanu, slepenas fotogrāfijas un jaunas tehnoloģiskas procedūras, galvenokārt bija pamats, lai Eiropas un ASV juristi izrādītu interesi par šiem jautājumiem. Diskusiju it īpaši veicināja fakts, ka spēcīgas privātās dzīves tiesiskās aizsardzības piekritēji pieslējās idejai par būtiskākajām cilvēktiesībām, kas bija stingri noteikta gan ANO 1948. gada deklarācijā, gan Eiropas Padomes 1950. gada konvencijā par šādu tiesību aizsardzību.

Juridiskā karte ietver cilvēktiesības un "personiskās tiesības" (*Persönlichkeitsrecht*), kuras īpaši Vācijas juristi dažādos reģionos jau bija mēģinājuši attīstīt 19. gadsimtā kā vispārēju jēdzienu, tostarp attiecībā uz autoru personiskajām tiesībām (tēma, ko aplūkoju savā doktora disertācijā Upsalā 1966. gadā). Cilvēktiesības, kuru saknes meklējamas gan Amerikas Savienoto Valstu Tiesību deklarācijā, gan Franču revolūcijas *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, tika attiecinātas uz publiskajām tiesībām, savukārt personiskās tiesības – uz privāttiesībām. Šāda veida tradicionālajām robežām ir daudz kontrolējošāka iedarbība, nekā to var iedomāties.

Starptautiskā interese par privātās dzīves tiesisko aizsardzību pamudināja Ženēvā esošo Starptautisko Juristu komisiju (ICJ) 1967. gada pavasarī Stokholmā sarīkot konferenci par šo tematu. Komisijas Zviedrijas nodaļu vadīja izcilais tiesnesis Gustavs Petrēns (*Gustaf Petrén*). Viņš mani pārliecināja pirms konferences sagatavot salīdzinošo tiesību ziņojumu par šo tēmu angļu valodā un sniegt priekšlikumus gan diskusiju tēmām, gan juridiskajiem risinājumiem. Ar ICJ sekretariāta palīdzību es spēju šo ziņojumu pabeigt. Tas 1967. gadā tika publicēts grāmatā (*Right of Privacy and Rights of the Personality*).

A Comparative Survey, Acta Instituti Upsaliensis Iurisprudentiae Comparativae, 8, Stokholma, Norstedts, 1967, 250 lpp.).

Mana ziņojuma mērķis bija kā pamatu konferencei un jebkādiem tiesību aktu projektiem sniegt skaidru un pietiekami visaptverošu ieskatu indivīda privātās dzīves tiesiskās aizsardzības situācijā Eiropas valstīs, kuras varēja uzskatīt par līderēm šajā jomā, kā arī ASV. Galvenās grūtības uzdevuma veikšanā radīja tas, ka šī tiesiskā aizsardzība, ciktāl tāda tolaik vispār pastāvēja, bija saistīta ar ārkārtīgi atšķirīgām attiecīgo juridisko karšu daļām un tādējādi tai bija arī *ārkārtīgi atšķirīgi nosaukumi*.

Šajā gadījumā vispārējais ieskats tika gūts, atsaucoties uz vairākām nozīmīgām tiesu lietām, kuru kopējā iezīme bija fakts, ka vienalga, kādā sadaļā tās bija iekļautas, tās visas attiecās uz indivīda privātās dzīves tiesisko aizsardzību. Kolekcijā ietilpa daži slaveni Ziemeļamerikas tiesu spriedumi no 20. gadsimta sākuma, kas bija aprakstīti un analizēti kā jaunu tiesību – *right of privacy* – izpausme, viens spriedums no Norvēģijas augstākās tiesas saistībā ar laikposmu pēc Otrā pasaules kara (kad sāka izmantot “privātās dzīves” jēdzienu), kā arī daži diezgan jauni un precedentu veidojoši spriedumi no Rietumvācijas *Bundesgerichtshof*. Šajā gadījumā runa nebija par vienkāršu vienas vai vairāku tiesību sistēmu terminu tulkošanu uz vienu vai vairākiem terminiem citā sistēmā. Pārskata īstenošanas priekšnoteikums bija nodrošināt, lai neviens neiestigtu terminoloģijas atšķirībās, bet, tā sakot, redzētu tām cauri, saskatot juridiskā risinājuma būtību. Nozīme, protams, bija tam, kādu *nosaukumu* izvēlēties šim risinājumam – jēgpilnā valodā nosaukumi nekad nav maznozīmīgi –, tomēr tas bija otršķirīgs jautājums. Izšķirošais šajā pētījumā bija tas, ka izpētītajās tiesību sistēmās bija paredzēti piemēroti tiesiskās aizsardzības līdzekļi būtībā vienu un to pašu iemeslu dēļ.

Piezīmes

[illegible]

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESA

L-2925 Luksemburga
Tālr. +352 4303-1

Tiesa tīmeklī: curia.europa.eu

Manuskripts pabeigts 2022. gada decembrī.

Ne iestāde, ne personas, kas rīkojas tās vārdā, neatbild par to, kā tiek izmantota šajā publikācijā iekļautā informācija.

Luksemburga: Eiropas Savienības Tiesa | Daudzvalodības ģenerāldirekcija
Informācijas ģenerāldirekcija | Saziņas direkcija
Publikāciju un elektronisko plašsaziņas līdzekļu nodaļa

Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2023

Fotoattēli: © *Alan Xuereb*, Mākslinieks, 2023; © *Joseph Alfred Izzo Clarke*, Fotoattēls, 2023

© Eiropas Savienība, 2023

Atļauts reproducēt, norādot avotu.

Lai varētu izmantot vai reproducēt fotoattēlus vai citus materiālus, uz ko Eiropas Savienībai nav autortiesību, atļauja jāprasa tieši autortiesību īpašniekam.

EIROPAS SAVIENĪBAS TIESA

Daudzvalodības ģenerāldirekcija

Informācijas ģenerāldirekcija
Saziņas direkcija
Publikāciju un elektronisko plašsaziņas līdzekļu nodaļa

2023. gada maijs

ISBN 978-92-829-3822-5
doi:10.2862/135644
QD-01-21-581-LV-N

